

STUDIA UNIVERSITATIS
BABEŞ-BOLYAI

EPHEMERIDES

2/2008

S T U D I A

UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

EPHEMERIDES

2

Desktop Editing Office: 51st B.P.Hasdeu Street, Cluj-Napoca, Romania, phone + 40 264 405352

CUPRINS - CONTENTS - SOMMAIRE

SERGIU GHERGHINA, GEORGE JIGLĂU, The Success of Political Communication - The Mediterranean Union Dialogue and Its Political Impact on the Eu Borders	3
MIHAIL GUZUN, Manipularea prin mass-media în redefinirea identității naționale * <i>Manipulation Throughout Media in Redefining National Identity</i>	15
GEORGETA STEPANOV, Manipularea prin intermediul jurnalismului social * <i>The Manipulation Through Social Journalism</i>	29
ANAMARIA MOȚEI, Manipularea în presa scrisă – Între inevitabil și intenționat.....	41
MARIUS - ADRIAN HAZAPARU, Manipularea memoriei colective prin presă - Evocarea comunismului și a revoluției din 1989 -	53
ALINA ILINCA, Manipulare și dirijare prin observarea stării de spirit a populației. Studiu de caz: Jocurile mondiale universitare de la Poiana Stalin (28 ianuarie – 8 februarie 1951) * <i>Handling and Ordering Through Observe the Population Mood. Case Study: World University Winter Games in Poiana Stalin (1951, January 28th-February 8th)</i>	69
LIVIU-MARIUS BEJENARU, Manipulare și dirijare prin observarea stării de spirit a populației. Studiu de caz: Festivalul mondial al tineretului și studenților de la București (2-14 august 1953) * <i>Handling and Ordering Through Observe the Population Mood. Case Study: International Youth Festival in Bucharest (1953, August 2nd-14th)</i>	83
DAN S. STOICA, MIHAELA BERNEAGĂ, Capcane	97
MIHAELA MUREȘAN, Puterea pamfletului actual. Limbajul presei pamfletare	105
ANDREEA MOGOȘ, Réalités sociales médiatisées. Représentations des roumains dans la presse écrite française.....	121
VIOREL NISTOR, Aspecte ale jurnalismului de investigație contemporan	137
ANCUȚA - GABRIELA TARȚA, Comunicarea mediatică în construirea socială a realității...	145

RECENZII – BOOK REVIEWS – COMPTES RENDUS

Al VII-lea Simpozion Național de Jurnalism, cu participare internațională, cu tema “Limba de lemn în presă – ieri și azi” (ILIE RAD)	155
1. Mihaela Albu , <i>Memoria exilului românesc. Ziarul „Lumea liberă” din New York</i> , Editura Institutului Național pentru Memoria Exilului Românesc, București, 2008. (DAN ANGHELESCU).....	156
2. Delia Cristina Balaban & Flaviu Călin Rus (Hrsg.) , <i>Medien, PR und Werbung in Rumänien</i> , Hochschulverlag Mitweida, 2008. (MIRELA ABRUDAN)	160
3. Lavinia Betea, Alexandre Dorna (coordonatori) , <i>Psihologia politică – o disciplină societală</i> , Editura Curtea Veche, București, 2008. (ADINA FAUR)	161
4. Miguel Catalán (Spania) , <i>Bajo el umbral (În pragul casei)</i> , Institució Alfons el Magnànim, Valencia, 2003. (DOINA RAD)	163
5. Mariana Cernicova-Bucă , <i>Punctuația în publicistica românească actuală</i> , Editura Artpress & Editura Augusta, Timișoara, 2007. (DUMITRU VLĂDUT)	165
6. Daiana Felecan , <i>Gramatica limbii române în contexte literare</i> , Editura Mega, Cluj-Napoca, 2007. (MIHAELA ALBU)	167
7. Nicolae Felecan , <i>Terminologia corpului uman în limba română</i> , Editura Mega, Cluj-Napoca, 2006. (IONEL FUNERIU)	169
8. Oliviu Felecan, Nicolae Felecan , <i>Dicta memorabilia. Dicționar uzual adnotat de sigle, expresii, maxime și citate latine</i> , Editura Vox, București, 2007. (CAMELIA ZĂBAVĂ)	172
9. Oliviu Felecan, Nicolae Felecan , <i>Limba latină. Gramatică și texte</i> . Ediția a doua revizuită și adăugită, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2008. (CRISTINEL MUNTEANU).....	173
10. Ionel Funeriu , <i>Reflecții filologice</i> . [Cuvânt înainte de Petru Livius Bercea], Editura Universității “Aurel Vlaicu”, Arad, 2008. (ILIE RAD).....	174
11. <i>Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice, II. Elemente primordiale</i> . Dumitru Irimia (coordonator), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2007. (VIOREL NISTOR).....	176
12. Dumitru Irimia, Ana-Maria Minuț, Ioan Milică (redactori) , <i>Limba română azi</i> , Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, 478 p. (STELIAN DUMISTRĂCEL).....	178
13. Cristinel Munteanu (editor) , <i>Discursul repetat între alteritate și creativitate. Volum omagial Stelian Dumistrăcel</i> , Institutul European, Iași, 2007. (DAN STOICA)	180
14. Gina Necula , <i>Reflectarea limbii de lemn în proza românească din deceniile al VI-lea și al VII-lea</i> , Galați, Europlus, 2008, 272 p. (STELIAN DUMISTRĂCEL).....	182
15. <i>„Patriarhul ardelean”. Studii, eseuri și evocări despre Raoul Șerban</i> , Documentar inițiat și îngrijit de Artur Silvestri, Editura Intermundus, București, 2008. (MIRCEA POPA).....	186
16. Tobias Peucer , <i>De relationibus novellis/Despre relațiile jurnalistice</i> . [Leipzig, 1690; prima teză de doctorat din lume, dedicată jurnalismului]. Prologul editorului, studiu introductiv și postfață de Cristinel Munteanu. Traducere din latină și note de Cristian Bejan [ediție bilingvă], Editura „Independența Economică”, Pitești, 2008. (STELIAN DUMISTRĂCEL)	187
17. Ilie Rad , <i>Cum se scrie un text științific în domeniul disciplinelor umaniste. Principii și norme pentru redactarea unor lucrări științifice: de licență, de masterat, de doctorat, pentru gradul didactic I etc.</i> , Editura Accent, Cluj-Napoca, 2008. (MIHAELA MUREȘAN).....	189
18. Adriana Stoichițoiu Ichim , <i>Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate</i> , Editura All, București, 2001. (MARIANA CERNICOVA-BUCĂ)	192
19. Adriana Stoichițoiu-Ichim , <i>Aspecte ale influenței engleze în româna actuală</i> , Editura Universității din București, București, 2006. (OLIVIU FELECAN)	193
20. Adriana Stoichițoiu Ichim , <i>Creativitate lexicală în româna actuală</i> , Editura Universității din București, București, 2006. (NICOLAE FELECAN)	195
21. Adriana Stoichițoiu Ichim , <i>Semiotica discursului juridic</i> , ediția a II-a, Editura Universității din București, București, 2006. (DAIANA FELECAN)	196
22. Luis Veres (Spania) , <i>Periodismo y literatura de vanguardia en América Latina: el caso peruano (Presă și literatură de avangardă în America Latină: cazul peruan)</i> , Universidad Cardenal Herrera-CEU. (DOINA RAD)	203
23. Ioana Vintilă-Rădulescu , <i>Limbile statelor lumii</i> , Editura Meronia, București, 2007. (NICOLETA MIHAI).....	204
24. Rodica Zafiu , <i>Limba și politică</i> , Editura Universității din București, București, 2006. (ADRIANA STOICHIȚOIU ICHIM)	206
Prezentări de reviste: Limba română. Revistă de știință și cultură , Chișinău, 2008. (STELIAN DUMISTRĂCEL).....	209

THE SUCCESS OF POLITICAL COMMUNICATION - THE MEDITERRANEAN UNION DIALOGUE AND ITS POLITICAL IMPACT ON THE EU BORDERS

SERGIU GHERGHINA, GEORGE JIGLĂU

ABSTRACT. Surrounded by doubts and question marks, the idea of a Mediterranean Union has certain strategic capacities that cannot be ignored. Re-launching the partnership with non-EU Mediterranean states is essential for the future of the EU. By enlarging the economic and security communication and migration control this new institutional setting can work where the Barcelona process failed. Consequently, the existence of a Mediterranean Union, as imagined by Sarkozy, has a crucial political impact on the European borders. The influences are identified at four inter-related levels: stabilizing and strengthening the current borders of the EU, changing the nature of EU borders with the non-EU states, uncontrollable effects on the EU in terms of migration and security due to internal agreements of the Mediterranean Union, and bordering EU states' policies and relationships with neighbors.

Keywords: dialog, Mediterranean Union, partnership with non-EU Mediterranean states, borders of the EU

Introduction

The Mediterranean represents, through its civilization and economic space developed across centuries in its Northern part, one of the pillars of the European Unions. Great European colonial empires of the 14th-16th centuries started from the Mediterranean region, whereas two political entities of reference for contemporary Europe were created in that region – the Roman Empire and the Greek democratic cities. The year 2007 brings the Mediterranean on the European public agenda (here referring strictly to the EU) through the French proposal of creating an organization to promote cooperation among European Mediterranean states and those from Middle East, Northern Africa plus Turkey.

Although the concept of Mediterranean Union (MU) is still unclear, with many unknown variables, its strategic capacity cannot be ignored. France had the courage to speak loud what others only whisper: the Barcelona process, launched more than a decade ago does not cover the initial expectations, at least among the Northern African partners of the “EuroMed” dialogue. Based on this, re-launching the partnership with non-EU Mediterranean states can be essential for the future of the EU. Through cooperation I understand enlarging the economic and security communication, as well as migration control. If the Barcelona process did not work, maybe Sarkozy's idea will. Starting from this premise, this paper argues that the existence of a MU, as imagined by Sarkozy, has a crucial political impact on the European borders.

The idea represents a triple challenge for the EU, raising question marks in the fields of policy making, institutional logics, and borders. First, it is an alternative at policy level if we consider the failure of a similar European initiative a few years ago (the Barcelona process). Second, the institutional logics of the EU has to be reconsidered if some of its states join another economic organization where some of the EU partner countries are also involved. Third, the French initiative challenges the European borders, understood in geographical, political and economic sense.

Due to the lack of consensus regarding what the MU is, this paper has two main goals. First, it aims to describe the developments of the MU and to conceptualize it as an institution. Second, it strikes the impact that such an institution can have on the current internal and external borders of the EU. In doing so, I structure my paper on three sections. The first is a theoretical and methodological framework that provides brief conceptualizations and working definitions of borders and tries to set up a common frame for the MU. The relevance of this section is increased by two main factors: it is the first to analyze the MU proposals and to ask questions that can be addressed in future research. The second section includes the analysis of problems to be encountered in making this Union possible, whereas the fifth, the most extensive, deals in detail with the political impact of the Union on European borders.

Theoretical and Conceptual Framework

The first methodological step in a research, usually the most difficult and influential, resides in appropriately defining and conceptualizing the terms and concepts to be used. Building on the literature from Political Science, Political Geography and International Relations, this section defines and conceptualizes the EU borders and the MU. This task is challenging for the current research as the border concept is fuzzy, with many definitions and interpretations, whereas the concept of MU is still in formation. However, for the latter I will consider the most prominent proposal regarding its shape on the public agenda – the institution as imagined by Sarkozy. Both conceptualizations are deductively made, starting with general definitions and finishing with technical aspects regarding mechanisms and relations with other institutions..

Borders: Working definition and typologies

Without attempting to provide an exhaustive review of definitions and typologies (see Eder 2006), the current section aims to narrow the wide approach on borders, bringing it to the level where an applied study is possible. As a result, it provides the working definition of borders and several typologies that will help understanding the complexity of borders.

By emphasizing the discrete character of borders and their invisibility for the human eye, Newman (2006, 172) claims that most of the borders shape our lives and strongly impact on our daily practices. Their most basic function is to

determine the extent to which people are included, or excluded, from membership in groups, they reflect the existence of inter-group and inter-societal difference with specific identities located within borders, whereas other identities are perceived and/or shaped beyond that border (Newman 2006, 172). Being more than synonymous with the physical lines of separation between states in the international system, current borders were, in their vast majority, arbitrarily demarcated to fulfill various goals, ranging from general interests of one or several states (the EU) to the selfish interests of an economic elite (the case of many authoritarian regimes that gained territory through past fights).

A comprehensive approach of borders cannot lack categorization of border types. This task is rather difficult due to the numerous attempts in diverse bodies of literature that dealt with this concept. Political geographers were the first ones to generate typologies of borders. Thus, there was until the 60's a widespread category that divided borders according to the nature of the relationships they shaped between neighboring states – nature “open” and “closed” (Prescott, 1965). A more complicated typology was proposed by another political geographer, Richard Hartshorne (1936) that delimited borders according to the process of border demarcation: antecedent (borders that existed before settlement), subsequent (borders demarcated according to settlement patterns), superimposed (borders imposed by an outsider), and natural (borders aligned with the nature of landscape).

These categories are correspondent to the new border discourse which focuses on issues of identity, border management and the understanding of border as process (Newman 2006, 175). Identities are closely linked with the formation and existence of borders. The existence of many borders presupposes identity and affiliation with specific groups demarcating their borders as part of a bottom-up process reflecting difference as it exists in reality – the functional equivalent to a subsequent boundary (Wilson and Donnan, 1998). This dynamics of borders and their association with identities make more accessible crossing a physical border rather than managing to cross economic, political or cultural boundaries. In conclusion, borders are not mainly physical, they do not follow a specific territory (as in the case of the EU), but are (social) constructions defined to make exclusion possible.

The EU Borders

The Weberian definition of the state referred to the territorial element as fundamental. The territorial system became in the 20th century important due to expansion wars, colonial withdrawal, and, in Europe, the creation of a supranational organization that overshadows traditional understandings of political and territorial borders. Before referring widely to the latter, I emphasize two elements of borders that should be considered. First, borders, irrespective of their nature (political, economic, and cultural) both divide and link territories. Consequently, the functions they fulfill regard both “separation” and “differentiation”. In his theory of systems, Niklas Luhmann analyzed territorial borders as system boundaries, considering them to be

“means of production of relations” that allow an increasing differentiation and complexity of modern societies (Luhmann, 1982, 237).

The second element is also derived from Luhmann’s theory and stresses upon the capacity of territorial borders to produce two orders of relations. On the one hand there is a relationship between different political systems and, on the other hand, between the political system and the world which limits the system (Luhmann, 1982, 236). As a result, they produce and regulate relations between states and mediate a relationship between people and the political system they get into. When referring to the EU borders, we have to bear in mind these functions and important distinction as it was often debated the supranational character of the Union. Bluntly put, borders are instruments that generate immediate relations over people. The dual character of borders brought up important features: they can be seen as thresholds that limit and separate homogeneous entities, but also as performing diverse functions according to the side from which they are crossed (Balibar, 2001, 210).

The EU case comes to exemplify how these two aspects work in reality. Being the instruments that make property possible, borders’ function of establishing relations of possession within the state or Union’s territory, in our case, is a common assumption in classical doctrines of territorial sovereignty (Slowe, 1990). Everything is reduced to exclusive benefits (i.e. excluding others from its enjoyment).

There is a crucial difference between the internal and external borders of the Union. If the latter is, although complicated and detailed later, quite clear, I focus on the internal European borders. When doing this, one should bear in mind that I refer strictly to Union not to state borders, the difference between internal and external being different at these two levels. The internal European borders are exemplified by the Schengen agreements, internal borders of the Union determined structural changes in border control regimes. Within these borders it was created a common space of circulation that widened the range of subjects able to enjoy a transnational freedom of movement. In this respect, the states situated outside the external border of this space (however, still EU member states) had to be subjects of specific regulations. For example, according to article 5 of the Convention which applies the Schengen agreements, in order to be admitted into the territory, an alien must not be considered dangerous to the “national security”, the “public policy” and the “international relations” of any one of the member states. Aliens defined as “threats” on the grounds of internal consideration are those whose access is limited by national legislations (Rigo 2005, 7). In brief, within a specific framework or institutional arrangement, the inclusion is difficult due to the numerous requirements to be fulfilled. In the EU case, it is not enough to be a member state in order to get into the Schengen space, there are supplementary requirements to be fulfilled. The latter increase when we bring the discussion on the ground of external borders of the Union.

Once we have acknowledged the complexity and difficulty to deal with borders, especially in the EU frame, the conceptualization of the Mediterranean

Union becomes necessary. As the concept is continuously built in the last months, the description I use is bounded to the beginning of October 2007, later developments being possible at any moment. Thus, to answer the question about what the MU is, I tackle the origins and evolution of the idea, the actors, and possible forms of organization (choosing the French perspective from the proposed ones).

The Mediterranean Union: Genesis and Evolution of the idea

The Mediterranean dialogue was launched in 1995 when the EU launched the *Barcelona process*, a framework that proposed regular meetings among all the EU members and the states with Mediterranean coasts from outside the Union. France modified this initiative aiming to increase the efficiency by decreasing the number of dialogue partners and decision-making factors to those that are directly interested in regional cooperation. The initiative of a Mediterranean Union was first underlined by the French president, Nicolas Sarkozy, during a campaign speech in February 2007. The idea was repeated during the winning speech, immediately after the presidential elections, aspect that promoted the subject on the public agenda. The Union implies cooperation among the European, North-African and Middle East states. Although mentioned that such a union targets mainly economic dimensions (IHT, May 13, 2007), it aims at regional cooperation on problems related with illegal immigration from Northern Africa, fight against terrorism, and security.

Seven EU states, Portugal, Spain, France, Italy, Greece, Cyprus and Malta, together with five North-African states (Algeria, Egypt, Libya, Morocco, and Tunisia), four Middle East states (Israel, Jordan, Lebanon, and Syria) plus Turkey are the states that the French president sees the members of a Council with regular meetings and presidential rotation, following the EU model. Economically, Sarkozy launched the idea of creating a Mediterranean Investment Bank (following the model of the European Investment Bank) that can support the development of regional economies. Regarding the latter, Sarkozy even made a concrete move: France made an offer of expertise to Northern African countries in the field of nuclear energy asking in return access to gas reserves. As we will see further in this article, Algeria has already accepted the French offer.

Reactions and actors

The French initiative generated diverse reactions; the states identified particular advantages and disadvantages. On the one hand, Spain was enthusiastic, comparing the proposal with the *Barcelona process* and willing to involve all the EU states in this union. To support the Mediterranean institution, the Spanish officials identified the advantages in fighting against terrorism (with significant sources in Middle East states), increasing security at Mediterranean Sea and the decrease of immigrants from the Northern African states. The latter is a common problem for both France and Spain, this being the reason for which their ideas converge. Making a first constructive step, the Foreign Affairs Minister Moratinos

proposed a formula with 27 EU member states and other 10 Mediterranean states to work after the EU model: a Council of the head of states and government that can establish the political directions, a permanent Commission to play the role of a secretariat, a strong legislature, and own bank. Theoretically, only an organization with such institutions can initiate concrete actions. The complexity of the Spanish position is completed by their attitude towards Turkey. Thus, Spain emphasized that the Mediterranean Union is not an alternative to the EU or an anti-chamber of the latter. From this perspective, the Turkish fears regarding a possible European refusal to provide membership, masked by its inclusion in the Mediterranean dialogue, are left without support.

Congruent with the Spanish position, Israel had a positive attitude towards the proposal. The immediate advantage of such a union would be for Israel an institutional framework for dialogue with states that were difficult partners until now. A similar position was adopted by Egypt that identified benefits for both the European and North-African states out of this cooperation (Southeast European Times).

On the other hand, Turkey considers the union as a reason to keep it out of the EU. This interpretation is justified by Sarkozy's attitude against Turkish membership, being known that during his electoral campaign the French president emphasized the maintenance of Turkey outside the EU. However, Turkey is aware of the major role it can play within the Mediterranean Union and the benefits it may derive from participation. Thus, the Turkish government did not exclude the possibility of joining the project, mentioning that it will not accept it as a substitute for the EU. Moreover, Turkey required France a more concrete proposal, being aware that the entire discussion on the Mediterranean Union brings indirectly on the agenda the Turkish accession (Southeast European Times).

As initiator of this structure with 16-17 members instead of 36-37 as the application of *Barcelona process* will end up with, Sarkozy makes efforts to attract supporters. France and Algeria made the previously mentioned step, whereas the visits in Tunisia and Libya provided the perspective of a dialogue. It is necessary to observe the alternative that the EU has to what Sarkozy proposes. In this respect, the following section compares the French and the Spanish proposals, making a clear differentiation between the structure and the ways of functioning. This analysis is necessary also for understanding further implications on the border issues to be discussed further in this article.

Organizational proposals: France vs. Spain

Although France and Spain have similar opinions about the necessity, the objectives and the goal of this regional union, the means to accomplish it differ substantially. Sarkozy limits the number of involved EU states to those with Mediterranean coasts. Thus, the Mediterranean Union will gain efficiency by including only those states with direct interests in regional cooperation. According to this perspective, the Mediterranean Union will cooperate with the EU and will

form common institutions with all member states, but it requires own mechanisms, principles and objectives. The secondary effects can be quite significant at European level and are represented by the destruction of the Neighborhood Policy and Barcelona process (all these will be detailed in the following section). However, France has two arguments that will make its mission easier: at national level, the French officials gains the support of their citizens by arguing in favor of increasing their power at the Mediterranean Sea by including former French colonies (Algeria, Lebanon, Morocco, Syria and Tunisia) in the MU; at international level, the French version might prevail because it allows the dialogue between Muslims and non-Muslims with a low possibility of conflict among Muslims due to the accession of Sunni Muslims in the MU.

Spain sees the project as an extension of what established more than 10 years ago within the EU institutional framework as a policy towards the Mediterranean states – the Barcelona process. The objectives, similar to those of the French MU, included a supplementary aspect – the creation of a Mediterranean Area of Free Trade by 2010. The Euro-Mediterranean partnership failed due to two main factors: the failure of the Arab-Israeli conflict and the opposition of authoritarian regimes from Southern Mediterranean to cooperate with European states and to implement political and economic reforms. Spain mentioned that it wants to avoid these weaknesses, by having no claims regarding the status of the Northern-African states, but by emphasizing an increased EU involvement in the region.

Institutional Obstacles for the MU

The obstacles for the MU can be structured on two interdependent dimensions: attitudinal and institutional. Starting with the former, previous aspects described in this paper indicate that the main obstacle comes from Turkey. Without repeating the main reasons for which Turkey partially rejects the MU, the Ankara government does not entirely exclude the cooperation possibility if the concrete plan of action does not rule out the EU accession prospects. This attitude made Nicolas Sarkozy to express contradictory messages: during his electoral campaign he insisted on leaving Turkey outside the EU, in August 2007 he was more moderated in declarations following the Turkish discourse about making clear the differences between the two Unions. Moreover, the tensions between France and Algeria might be a weakness in implementing the idea. Although an economic agreement was signed, Sarkozy still has to solve the problem of the *Friendship Treaty* between the two states, postponed from 2005.

The institutional dilemmas are the most problematic and they lead the discussion towards the impact of the MU on the EU borders. The institutional arrangements, unlike the above mentioned attitudes, cannot be solved through bilateral agreements and small circle dialogue, but by involving multiple actors. For reasons concerning space, I resume myself to two major institutional problems:

the necessary resources and mechanisms in creating new MU institutions and the MU relationships with the EU.

First, the MU is supposed to have own institutions (legislature, Council, Commission, and Bank), but there were no details provided in this respect. As a result, the mechanisms through which these institutions will be created, their membership, the functioning process, and the involved resources are unknown. As the French president advanced as 2008 the date for creating the MU, the number of dilemmas is still quite high. With respect to the analysis proposed by this article, the lack of details regarding these issues decreases the evaluation capacity and does not allow going in-depth with respect to the impact of these institutions on the EU borders, a significant aspect.

A second obstacle, connected with the first, is represented by the relations the MU will have with the EU. If the French proposal will become reality without amendments, there will be European states that will have two types of MPs, Europeans and Mediterranean. What will be the relations between them? In extenso, what will be the relationship between the European and the Mediterranean legislature or between the laws and regulations of the two institutions. Irrespective of the provided answer, there will be problems. Generally speaking, the Mediterranean institutions, if and when created, will have to clearly state their relationships with those Europeans. In this respect, the MU has an advantage: it will not approach the territorial enlargement through the acceptance of new members, being preoccupied more of strengthening internal institutional order and cooperation among member states

The Political Impact of the MU on EU borders

The theoretical framework and the numerous enlargement waves indicate that, since its foundation, the EU borders have never been regarded as permanently fixed, but always as a potential subject to change. The Union continuously expanded, shifting its borders to all four margins of Europe. At this stage, the only “challenge” to the way the EU borders look today was the ongoing debate around Turkey’s accession, considering that the other potential future members, namely the Western Balkan states and Ukraine have an unquestioned status of “European” countries. Related to Turkey, the recent proposal of creating the MU enlarges the perspective on the way the borders of the EU might evolve in the future. In the following paragraphs, I raise several issues and challenges posed to the EU and its borders by this project. Thus, there are four different effects to be considered, four outcomes with somehow contradictory results. Although it may look impossible to have a cohabitation of these effects, particular combination of impacts is always probable. First, through its structure and membership, the MU can stabilize and strengthen the current borders of the EU. Second, the MU can change the nature of EU borders with the non-EU states. Third, the internal agreements of the new created organization might generate uncontrollable effects on the EU in terms of

migration and security. Fourth, bordering EU states' policies and relationships with neighbors will be influenced by the MU.

First of all, the MU can stabilize and strengthen the EU borders if its developments will follow the tracks described in previous sections. According to the project, all the Southern (Mediterranean) EU-members states would become part of the MU, together with 10 other states from Northern Africa, Middle East, and Turkey. Thus, the MU becomes a bridging organization between the EU and its neighboring parts where it can no longer extend, considering that these are not geographical parts of Europe. This bridging role might be similar to that of the EU at its foundation, when the post-war European states came together in a common effort to cooperate in peace. The MU addresses issues which, although they are not internal to the EU, have always brought up problems for it. The security and the economic issues, related to Northern Africa or the Middle East, are examples in this respect. At the same time, the creation of the MU, would release the EU from the inside pressure of actors who would like a further enlargement beyond Europe's borders and, in the same time, would bring in its sphere of influence states which currently pose many problems to EU-member states, particularly the Southern ones. An example in this respect could be the wave of Moroccan immigrants reaching the shores of Spain yearly. Also, the relations with the Maghreb countries brought up numerous internal problems for France in the past decades. In this respect, the relationships between the two organizations, emphasized in previous sections, have to be precise, specific, and with clear mandates.

Second, the MU can modify the nature of borders from hard to soft borders, aspect that involves both advantages and disadvantages. The current borders of the EU can be changed only through institutional means. It is worth noticing that Europe is bordered by water both in the West and in the North of the continent. The EU has expanded to the maximum in these two directions, with the exception of Norway. Nevertheless, this country is integrated in the same economic sphere with the EU-member states, as part of the European Economic Area. In the East and the South, Europe's borders are much more difficult to pinpoint, especially since one tries to determine which the bordering countries are. Is Russia a European state or not, given both its indubitable influence over Europe's evolution throughout history and the fact that more than half of its territory is in Asia? Is Turkey a European state? Beyond these two dilemmas over the geographical borders of Europe, the proximity of the South with Africa and with the Middle East, given the relatively small surface of the Mediterranean Sea, at least compared to the oceans bordering Europe in the West and in the North, has generated a permanent mutual influence between Europe and these regions. A Mediterranean Union would basically acknowledge these ties and attempt to institutionalize them. Given the Spanish and Turkish declarations, mentioned in the conceptual framework, the MU will not become an alternative to the EU. However, in the best case scenario for those states that would like to join the EU, there is the possibility to have membership in the MU as a step before membership in the EU.

If this will happen, the advantages are multiple for the EU and are mainly based on the possibility to observe states behavior within specific frameworks. As a result, through the MU, the EU can accommodate and institutionalize issues that are currently problematic for its internal affairs (i.e. migration).

However, the other side of the coin shows the MU as a source of more and newer problems for the EU. One example in this respect is the insecurity coming from the Middle East, especially when we consider that Israel on the one side, and Jordan, Syria and Lebanon, on the other, should come together and cooperate within this umbrella organization. Furthermore, there are sources of terrorism to be incorporated within the MU and there are no naives to believe that those states will stop funding terrorist organizations once they got into the MU. Or, at least, not immediately. As a result, it is unlikely that the EU to be ready to deal with these issues as internal ones and not as a moderator, as it is now.

Third, the MU internal agreements and the dual membership of the European states can have uncontrollable effects on the EU. Currently, the European states mentioned by Sarkozy as potential members in the MU are bordering countries for the EU in its Southern extremity. From this perspective, these states have many more obligations, according to EU regulations, especially when it comes to security issues. Thus, the level of cooperation which will be set within the MU, in terms of security, work force, migration, will implicitly have an impact over the EU. For instance, if Spain and Morocco establish an agreement on work force, many Moroccans might enter Spain legally to live and work there. Then, benefiting from the internal regulations of the EU on the free movement of the work force or on the movement opportunities provided by the Schengen space, these Moroccans might become free to move around Europe, posing other challenges to EU states which are not related to the MU.

Finally, the MU has an impact on bordering EU states. Staying with the dual membership of the Southern bordering EU states, it is interesting to analyze their accommodation of two legislations and two norms. In the best case scenario, the regulations belonging to the MU and the EU will be harmonized and the relationships between them will be clearly stated. However, even in this fortunate case, there are still many issues to be solved, one of them being represented by the different positions of MU member states on these regulations. If the Neighborhood Policy is replaced by the MU, the latter should provide more advantages for the non-EU states and make their opinions count more. If these conditions are fulfilled, then the legal and institutional framework will not be similar with what we currently have in the EU. Consequently, the status of bordering states becomes more ambiguous, with too many fuzzy elements to be joined in a coherent position towards two different institutions. As a result, the creation of the new organization affects the border policies of European states and will, most probably, influence the relationships of these states with the other EU members. However, it is too early to speculate upon, especially that we need more details on how the MU will be organized and function.

Conclusions

This paper argued that the creation of the MU, following the French proposal and structure, results in severe political impact on the EU borders. Beyond the conceptual difficulty regarding the new Mediterranean institution, there are four crucial aspects to be highlighted about its impact on the EU borders. Ranging from changing the nature of EU borders and even strengthening them through various policies and agreements to weakening the system of EU bordering states, the MU exhibits potential threats to the current EU borders structure. Getting beyond the traditional geographic understanding of borders, the new Mediterranean institution can exert influences on the European space through its structure, legislation, specific policies, internal agreements, and the features of its member states. These arguments are as many reasons to determine the European officials to think more about a proposal that is better shaped in the last few months. Postponing the moment of a debate does not push the problem closer to an end or to a solution, it only provides more incertitude. Many reactions outside the EU were favorable to Sarkozy's proposal, whereas inside the Spanish and Italian, besides the French, expressed clear positive statements towards the MU. The latter's complex institutional structure, membership and potential effects on the EU borders require elaborated thoughts coming also from the European institutions, not only individual opinions.

The significant role of the MU in the process of political communication was obvious during the summit organized by Sarkozy in July, in Paris, where he manage to gather almost all the political leaders of Europe, Northern Africa and the Middle East. In this framework of discussions we witnessed new talks between the Israelis and the Palestinians, the re-involvement of Syria in diplomatic talks, and a renewed commitment of the International community to bring peace in the Middle East, a goal states clearly by Sarkozy himself. From this perspective, the MU can become what the European Union meant for Europe after World War II: a vehicle which mediates communication, a framework for negotiation and for the identification of common goals and purposes of states which regard themselves as enemies.

The limits of the current research are, in first instance, due to the confusion surrounding this topic. Although it is not clear what the MU is and what are its goals, this paper identified four directions in which this organization can influence the EU borders. Their level of generality is explained by the confusions that surrounds the MU framework. When more will be known about how this institution will be organized, structured and legally framed, specific impacts can be analyzed. However, all these general lines of argumentation represent bases for further research that can either deal with narrower aspects (e.g. the behavior of those actors caught between the MU and EU) or with general trends when mechanisms and functioning issues will be established.

LIST OF REFERENCES

- Balibal, Etienne, 2001, *La paura delle masse. Politica e filosofia prima e dopo Marx* [Power of the Masses. Politics and Philosophy Before and After Marx], Milano: Mimesis.
- Eder, Klaus, 2006, "Europe's Borders. The Narrative Construction of the Boundaries of Europe", *European Journal of Social Theory*, vol. 9, no. 2, 255-271.
- Hartshorne, Richard, 1936, "Suggestions on the Terminology of Political Boundaries", *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 26, no. 1, 56-57.
- Luhmann, Niklas, 1982, "Territorial borders as system boundaries", in Raimondo Strassoldo and Giovanni Delli Zotti (eds.), *Cooperation and Conflict in Border Areas*, Milano: Franco Angeli, 235-244.
- Newman, David, 2006, "Borders and Bordering. Towards an Interdisciplinary Dialogue", *European Journal of Social Theory*, vol. 9, no. 2, 171-186.
- Prescott, Victor, 1965, *The Geography of Frontiers and Boundaries*. London: Hutchinson.
- Rigo, Enrica, 2005, "Citizenship at Europe's Borders: Some reflections on the Post-colonial Condition of Europe in the context of EU Enlargements", *Citizenship Studies*, vol. 9, no. 1, 3-22.
- Slowe, Peter, 1990, *Geography and Political Power*, London: Routledge.
- Strassoldo, Raimondo and Giovanni Delli Zotti (eds.), 1982, *Cooperation and Conflict in Border Areas*, Milano: Franco Angeli.
- Wilson, Thomas and Hastings Donnan, (eds.), 1998, *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*, Cambridge: Cambridge University Press.
- International Herald Tribune website: www.iht.com
- Southeast European Times: www.setimes.com

MANIPULAREA PRIN MASS-MEDIA ÎN REDEFINIREA IDENTITĂȚII NAȚIONALE

MIHAIL GUZUN*

ABSTRACT. *Manipulation Throughout Media in Redefining National Identity.* Exerting pressure over people's mind and behaviour has become nowadays more and more used in media communication. Manipulation is always based on selfishness and can be done over a person, a group, or over an entire country. The main purpose of the identity of a nation is the consolidation of people that belong to it, who are in a mutual dependence. The final point must be protecting rights and freedom. Each journalist tries to answer the questions related to nationality, but from his/her personal experience and point of view. Any tendency of discussing the national identity can be considered an anti-State action. We can identify in mass-media not only a wrong using of the key-terms from the national issue area, but also their wrong sense. Manipulating the social consciousness throughout media can guide to new standards of thinking and perceiving the reality. Any democratic system from the post-communist countries is, more or less, dependent of mass-media, is the conclusion of Guzun.

Keywords: media, manipulate, nation, politics, identity

Exercitarea unor presiuni camuflete asupra conștiinței publice și comportamentului oamenilor, cu scopul de a le impune să gândească, să procedeze și să reacționeze într-un *fel anume*, în dezacord cu propria voință și cu propriile intenții (sau să rămână pasivi), a devenit o practică obișnuită a comunicării mediatice. În studiile consacrate universului jurnalistic contemporan, termenul *manipulare* a devenit una din noțiunile permanente ale caracterizării mass-media, el fiind utilizat cu sens negativ, dar și atribuindu-i conotații pozitive. În special aceasta se referă la manipularea politică, cea care s-a transformat în colacul de salvare al partidelor și formațiunilor social-politice aflate în derivă, ce-și îndreptățesc, de obicei, pierderea încrederii electoratului și a susținătorilor prin acțiunile premeditate de manipulare desfășurate de mass-media (sau de o parte din instituțiile mediatice).

Lucrurile trebuie clarificate din start. Manipularea politică reprezintă unul dintre cele mai serioase pericole pentru cetățeni și pentru un stat cu pretenții democratice în devenire, iar acest fenomen își face prezența tot mai violentă în toate domeniile de activitate publică. Manipularea se sprijină, de obicei, pe minciună și pe înșelare, iar teza că ea ar fi o „înșelăciune în numele adevărului” este o afirmație falsă, pentru că manipularea urmărește întotdeauna doar scopuri egoiste.

„Avantajul” manipulării rezidă în faptul că, odată ce este aplicată ca instrument de gestionare, de dirijare, acțiunea se produce „fără sânge” și fără a

* Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării.

avea victime directe, iar modalitatea respectivă de conducere nu necesită investiții materiale substanțiale.

Manipularea se efectuează la diferite niveluri. Poate fi manipulat un individ, un grup de cetățeni, o comunitate, dar poate fi manipulată și populația unei întregi țări. Să ne amintim de timpurile de odinioară, când se făcea o propagandă masivă, însuflându-se credința în viitorul iminent și luminos al omenirii – comunismul. Iar ziariștii de pe cea de-a șasea parte a globului pământesc (și nu numai) promovau cu bună credință această idee. Poate că multă lume într-adevăr credea în aceste proiecte utopice, prefera să aibă conștiința îmbălsămată în niște mituri social-politice seducătoare, să trăiască povești, care, i se insufla cu multă insistență, mâine-poimâine vor deveni realitate. Miturile sunt cele care alcătuiesc fundamentul întregului tablou iluzoriu al realității, creat de manipulatori.

Pentru cultivarea miturilor sociale, tehnologia manipulării presupune utilizarea unui întreg arsenal de metode concrete de acțiune/ persuasiune asupra conștiinței oamenilor. Ne referim, în primul, la trișarea directă a faptelor și datelor, la ignorarea cu bună știință a informației neconvenabile, la răspândirea minciunii și calomniei. Dar sunt metode și mai rafinate: difuzarea semi-adevărului (sunt aduse la cunoștința publicului doar fapte și date secundare, nesemnificative, iar cele de o importanță evidentă sunt trecute cu tăcerea, lăsate în umbră); etichetarea, crearea unor imagini false („naționalist”, „xenofob”, „românofob” etc.); cenzurarea, reproducerea fragmentară a unor declarații, prin omiterea afirmațiilor-cheie, ceea ce conduce la denaturarea mesajului.

Așadar, prin manipulare presupunem o anumită artă de a gestiona comportamentul uman prin intermediul unor acțiuni concentrate pe psihologia socială, pe conștiință și pe instinctele omului. Manipularea conștiinței omului nu este altceva decât un mijloc de subjugare a acestuia, este o pârghie utilizată de forțele politice pentru a înclina masele să procedeze în scopurile pe care și le-au propus cei care urmăresc să obțină ceva.

Una dintre zonele în care manipularea se manifestă cu o abilitate demnă de invidiat este cea a fenomenului național, acest instrument făcându-și prezența tot mai activă și în tratarea problematicii identității naționale în presă.

Pornind de la cunoscuta afirmație a lui George Orwell, cum că „cel mai rău lucru pe care omul poate să-l facă cu verbul (cuvântul) este să se lase prins în mreaja lui”, limba fiind concepută drept „un instrument de exprimare, dar nu de tăinuire sau de preîntâmpinare a gândurilor”, astfel că în situația dată trebuie „să-i permitem sensului să-și aleagă cuvântul și nicidecum invers”, Rogers Brubaker și Frederick Cooper susțin că toate acestea sunt spuse despre termenul „identitate” (identity), care a cucerit prin prezența sa științele sociale și umanistice, a provocat interpretări contradictorii, ceea ce a condus la necesitatea căutării unei alternative de investigație mai

reușite¹. În opinia lui R. Brubaker și a lui F. Cooper, „identitatea” poate avea o semnificație însemnată (dacă termenul este folosit în sensul lui *forte*) sau o semnificație minimă (în sensul „slab”), dar poate, reieșind din înțelesul dublu al cuvântului, să nu aibă nicio însemnare. Examinând suma de sarcini conceptuale și teoretice pe care identitatea trebuie să le rezolve, autorii sus-menționați consideră că aceste probleme ar putea fi rezolvate mult mai adecvat cu ajutorul altor noțiuni, lipsite de conotații mai puțin dure, pe care le are cuvântul „identitate”.

În virtutea faptului că identitățile naționale și etnice sunt identități care nu s-au format și care se află în proces de construire și reinterpretare, adică ele constituie un domeniu în care se încrucișează interese și opinii, R. Brubaker și F. Cooper au propus scoaterea din vocabularul științific a termenului „identitate”, înlocuindu-l cu altul – „identificare”. Este tocmai cazul Republicii Moldova, unde după prăbușirea comunismului problema identitară a devenit unul din subiectele foarte discutate, ea declanșând dispute controversate nu numai în mediul politicianilor, dar și al societății civile, în sânul comunităților științifice, literare, jurnalistice etc. În detrimentul căutării adevărului științific, inițierii unui dialog în care ar fi antrenate toate segmentele societății moldovenești, aici s-a găsit un instrument mult mai convenabil, acceptat, în mod paradoxal, de majoritatea actorilor politici și anume – manipularea. Or, această tehnică de promovare a unor idei și interese ce vin în contradicție cu situația obiectivă la zi se manifestă mai ales în situațiile de criză politică și socială, în momentele de răscruce, când atât puterea oficială, cât și opoziția nu se bucură de credibilitatea necesară în promovarea unor acțiuni de interes vital pentru societate.

Într-un interesant eseu – *Limba și identitatea națională* (în original: *Language and identity: National, Ethnic, Religious*) autorul acestuia, John Joseph, reflectând asupra începuturilor naționalismului, reproduce subiectul biblic referitor la facerea lumii. Se presupune, după cum remarcă J. Joseph, că în lipsa unui nume comun, adică a identității naționale, oamenii trebuie neapărat să se împrăștie. Crearea identității urmărește scopul de a servi intereselor consolidării oamenilor care aparțin unui popor și care se află dependenți în mod “firesc” unii de alții, dar nu să apuce calea drumului în căutarea altor pământuri, altor spații “artificiale”¹. Astfel, pentru orice națiune identitatea națională constituie fundamentul legitim al afirmării acesteia în lume.

Republica Moldova este una dintre țările pentru care problema identitară alcătuiește o zonă destul de sensibilă și vulnerabilă, în viziunea noastră, în primul rând, în virtutea vicisitudinilor istorice prin care a trecut, iar povara trecutului se pare că se va menține încă pentru o perioadă îndelungată, văzută și interpretată într-o lumină difuză, fără clarificarea căruia va fi problematică identificarea... identității

¹ Brubaker Rogers, Cooper Frederik, *Za predelami „identichnosti” (După hotarele „identității”) // Ab Imperio*, 2002, nr. 3, p. 61 – 115// <http://identities.h15.ru/readings/nartova1.htm>.

¹ Vezi Joseph, John, *Iazik i natsionalnaya identichnosty (Limba și identitatea națională) // Logos*, 2005, nr. 4 (49), p. 23.

naționale². De altfel, Republica Moldova nu este unica țară cu probleme de criză identitară. După cum remarcă Samuel P. Huntington, dezbaterea asupra identității naționale constituie o caracteristică permanentă a epocii moderne³. Pretutindeni oamenii încearcă să-și reconsidere și să-și redefinească ceea ce au în comun și ceea ce îi particularizează, ceea ce îi diferențiază de alte popoare, iar „crizele legate de identitatea națională au devenit un fenomen global”⁴.

Spre deosebire de crizele identitare din alte țări, cea din Republica Moldova diferă ca formă și ca modalitate de manifestare, ca fenomen ce ar putea genera consecințe serioase pentru securitatea națională. În teoria securității termenul tradițional de referință este „statul-națiune”, care fiind raportat la situația politică din Republica Moldova trezește discuții controversate, susținătorii cărora pot fi repartizați în două tabere distincte: între partizani ai *națiunii civice* (franceză) și susținători ai *națiunii etnice* (germană). Efectele sociale ale procesului identitar au repercusiuni din cele mai neașteptate și nedorite, ele pot să *unească*, dar pot și să *împartă*, ele pot genera adevărate seisme etnice, consecințele cărora afectează pentru mulți ani progresul economic și social.

În primul rând, vom menționa că manipularea dispune de un teren propice de afirmare, în condițiile în care există multiple accepțiuni ale unor și aceluiași noțiuni fundamentale, nu întotdeauna convingătoare. Bunăoară, în literatura istorică și social-politică consacrată analizei naționalismului în Europa de Est, renașterea naționalismului etnic postcomunist din țările din regiune este tratată ca un fenomen cu rădăcini adânci în identitățile naționale. În mod firesc apare întrebarea: să fi rămas aceste identități conservate o perioadă atât de îndelungată sub regimurile totalitare? Optica „reîntoarcerii a ceea ce a fost reprimat”, în viziunea lui R. Brubaker și F. Cooper, este în mare măsură problematică.

Un model de construire a identității naționale, probat într-o anumită regiune a lumii și în anumite condiții, nu poate fi aplicat în mod mecanic în alte condiții social-politice și culturale. Iar entuziasmul identitar își are justificare atât timp cât este orientat spre protejarea drepturilor și libertăților proprii. Din momentul când se purcede la căutarea dușmanilor în tabăra care se numește „Ei”, când sunt înaintate revendicări exclusiviste, eforturile identitare își pierd orice legitimitate.

În literatura de specialitate, consacrată problematicii fenomenului național, nu vom găsi o distincție clară între noțiunile de *identitate etnică* și *identitate națională*, adjectivele *etnic* și *național* fiind considerate de autorii unor astfel de studii aproape sinonime. Dar poate fi întâlnită și o altă interpretare conceptuală a acestor două noțiuni.

² Vom aminti în acest context, că tocmai din aceste considerente, probabil, istoricul francez Jean Nouzille și-a intitulat studiul consacrat istoriei acestui teritoriu *Moldova. Istoria tragică a unei regiuni europene*, lucrare care a văzut lumina tiparului în 2005 la Editura „Prut Internațional”.

³ Huntington Samuel P. *Cine suntem? Provocările la adresa identității naționale americane*, Editura Antet XX Press, București, 2004, p. 16.

⁴ *Ibidem*.

Bunăoară, *etnicitatea* este considerată de unii cercetători, la fel ca și *regionalismul*, un fenomen „subnațional”, mai ales examinate în cadrul unui stat-națiune.

Care este corelația dintre identitate și etnicitate atunci când ne referim la *identitatea națională*? Sunt noțiuni cu dimensiuni teoretice diferite? Se suprapun? Sau sunt două noțiuni distincte, care au doar zone de interferență? Căutarea răspunsurilor la aceste provocări conceptuale oferă nu numai perspective de confruntări științifice, dar și un câmp larg pentru manipulatori.

De altfel, situațiile de echivoc și ambiguitate, în virtutea polisemiei, adică însușirii unor cuvinte de a avea mai multe sensuri, pot fi ușor detectate în interpretarea multor fenomene din zona problematicii naționaliste și aceasta ne vorbește mai curând de gravitatea și complexitatea domeniului respectiv, decât de lipsa de claritate și certitudine de care ar da dovadă unii investigatori și autori. În acest context, ne vom referi la un alt termen de circulație maximă, și anume la cel de *naționalism* sau „*principiul naționalității*”, cum l-a numit „mai lucid” secolul al XIX-lea (Eric J. Hobsbawm)⁵, a cărui complexitate, după cum menționează Alexandru Zub, „pare a descuraja orice pretenție de explorare completă și definitivă”⁶. Pentru cineva termenul de naționalism este rezervat „doar pentru mentalitatea, ideologia, atitudinea antidemocratică în relațiile interetnice”⁷, însă pentru o altă categorie de cercetători noțiunea de naționalism este „semnificantul localizat al valorilor de universalitate”⁸, „servește pentru a desemna manifestările conștiinței și ale caracterului național”⁹. Cu aproape un secol în urmă, Constantin Stere avea să spună un gând ce-și păstrează relevanța și astăzi: „...O națiune, care nu știe să-și afirme puterea de viață, să-și apere ființa națională, nu e decât o *greutate moartă* în economia lumii”¹⁰. După cum remarcă și istoricul francez Jacques Le Goff, în etapa actuală putem vorbi de două feluri de naționalism: unul ca doctrină a excluderii și a hegemoniei, care, evident, nu poate fi acceptat, și altul – al conservării și cultivării conștiinței naționale, atât la grupurile etnice minoritare, cât și la etniile majoritare, căroră, în perioada totalitarismului, le-a fost refuzată memoria colectivă. Trebuie să înțelegem că, în contextul realităților din Republica Moldova, naționalismul nu poate să existe doar într-o singură formulă conceptuală. De altfel, este o situație valabilă pentru toate țările din Europa de Est și de Sud-Est. În primul rând, naționalismul apare în două ipostaze esențiale: naționalismul etniei majoritare/titulare și naționalismul minorităților etnice/naționale. În al doilea rând, un anume tip de naționalism în anumite împrejurări poate să fie unul „purtător de speranță, de

⁵ E.J. Hobsbawm E.J., *Etnicitate și naționalism în Europa contemporană* // Polis, 1994, nr. 2, p. 61.

⁶ Zub Alexandru, *Naționalisme la o nouă lectură*// Raoul Girardet, *Naționalism și națiune*, Institutul European, Iași, 2003, p. 7.

⁷ Andrei Roth, *Un naționalism „bun” și unul „rău”?* Delimitări terminologice și conceptuale // Polis, 1994, nr.2, p. 141.

⁸ Guy Scarpetta, *Elogiu cosmopolitismului*, Polirom, Iași, 1997, p. 21.

⁹ Raoul Girardet, *op.cit.*, p. 14-15.

¹⁰ Stere Constantin, *Singur împotriva tuturor*, Editura Cartier, Chișinău, 1997, p. 89.

eliberare”¹¹, iar în altă conjunctură socio-politică să fie un element distructiv, cu pronunțate tendințe spre etnocentrism sau xenofobie.

Pentru cercetarea proceselor ce s-au produs în zona fenomenului național în ajunul și după proclamarea independenței Republicii Moldova, clarificarea dimensiunilor teoretice ale noțiunilor de *naționalism*, *etnicitate*, *identitate etnică* etc. e importantă tocmai pentru găsirea unor soluții adecvate la noile provocări din domeniul relațiilor interetnice și pentru excluderea posibilităților de manipulare.

Una din cele mai controversate discuții în presă s-a dus și se duce vizavi de termenul de „moldovean” / „moldovan”, el semnificând pentru așa-numiții *stataliști* etnonimul corect al națiunii titulare, „naționalitatea fondatoare a statului”¹², iar pentru alții – o invenție a perioadei staliniste, introdusă în limbajul politic cu scopul de manipulare și deformare a conștiinței naționale.

Dacă cei din prima categorie sunt consecvenți în atingerea scopurilor propuse, „în atingerea obiectivului strategic de formare și consolidare a falsei conștiințe moldovenești”¹³, *anti-moldovenii* nu fac *ceea ce ar trebui de fapt să facă* (este, evident, o formulă lexicală convențională), ei aflându-se într-o stare de incertitudine, „orbiți de propria suficiență, înțepeniți în tipare, înghețați în spirit, dibuind viitorul și consecvenți în tactici și comportamente falimentare”¹⁴. În linii generale, împărțăm punctul de vedere exprimat aici, întrucât disputa „*români* sau *moldoveni*” pentru mass-media este una lipsită de perspectivă, pentru că, în realitate, „a te numi moldovean echivalează cu a fi român și asta o cunoaște toată lumea... Faptul că mulți basarabeni nu-și zic români, ci moldoveni, nu trebuie să ne împiedice pe noi, băștinașii, să avem valori comune politice, etnice, sociale, culturale etc.”¹⁵.

Parafrazându-l pe Dimitrie Gusti, care afirma, în 1938, că suntem sociali nu pentru că trăim într-o societate, ci deoarece societatea trăiește în noi, ne permitem să spunem, la rândul nostru, că cei care afirmă că sunt moldoveni n-o fac doar pentru că trăiesc în Republica Moldova și se consideră cetățenii acestei țări, ci deoarece Moldova trăiește în ei. Și viceversa. Astfel că noțiunea de moldovean este folosită mai curând ca politonim decât etnonim, lucru greu de diagnosticat de altfel chiar și de cele mai pretențioase cercetări sociologice din ultimii ani.

În căutarea de către politicieni a românilor în rândurile moldovenilor, sau a moldovenilor în rândurile românilor se poate ajunge la situații de confuzie. Mass-media de la Chișinău a mediatizat pe larg vizita efectuată la finele lui februarie 2007 de trei lideri ai așa-numitei Comunități a Moldovenilor din România (CMR), care a fost primită cu multe onoruri de către președintele Vladimir Voronin. Un alt exemplu ar fi tensionarea relațiilor dintre România și Republica Moldova de la finele anului 2007.

¹¹ Guy Scarpetta, *op. cit.*, p. 21.

¹² *Conceptul politicii naționale a Republicii Moldova // Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2004, nr. 1-5.

¹³ Mihai Iurașcu, *Modernizare, europeanizare și istorie // Contrafort*, 2006, iunie.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Roman Mihăeș, *Români și moldoveni: polemici absurde // Accente*, 2002, 14 noiembrie.

În situații de acest fel ni s-a părut corectă observația lui Ilie Bădescu, directorul Centrului de Geopolitică al Universității din București: „Există perioade în istoria relațiilor dintre două comunități în care, indiferent cât de teribile ar fi motivele de „nervozitate”, trebuie să primeze căutarea „eroică” a *căilor comune*. Pentru românii de pe o parte și de alta a Prutului a sosit o atare perioadă. Problemele cu care se confruntă cele două comunități românești sunt complicate și numai o abordare comună ar îngădui găsirea unor căi de soluționare. Nu cred că disputele privind etnonimul vor contribui cu ceva la găsirea soluțiilor. Are vreo importanță dacă ne vom adresa „riveranilor” Prutului cu apelativul de „moldovean”, în locul etnonimului de „român”, față de problemele teribile cu care se confruntă frații de neam?”¹⁶.

Probabil că rezultatele ultimului recensământ din Republica Moldova i-au dezamăgit pe unii și înaripat pe alții: doar 2,1 % din reprezentanții etniei majoritare se autoidentifică *români*, fapt ce a servit pentru numeroase speculații și manipulări¹⁷. Gravitatea problemei nu rezidă, în viziunea noastră, în denumirea etnonimului – român sau moldovean – în care se identifică reprezentanții etniei majoritare. Dar în faptul că identitatea declarată (moldovean) este pusă în opoziție cu identitatea obiectivă (român) și viceversa și că cei care se declară români/ moldoveni au o resimțire de amenințare personală. Dar și mai grav este faptul că o atare stare de lucruri nu numai că este tolerată, dar și stimulată, direct sau indirect, de autoritățile oficiale ale statului. Ne referim la incapacitatea autorităților publice din Republica Moldova de a aborda la obiect și în mod constructiv problematica de gen național. Această incapacitate sau lipsă de dorință de a găsi adevărul își are motivațiile sale. Nu ne-am propus aici să le înșirăm pe toate, ne vom limita doar la un aspect care a generat și continuă să alimenteze disensiunile din această zonă și anume – **ignorarea adevărului științific, lipsa unui fundament conceptual solid** ce ar servi drept punct de sprijin, drept *punte de scăpare* în soluționarea multiplelor probleme întru armonizarea relațiilor interetnice. Ani în șir se discută o serie de lucruri, fără a se ajunge la o înțelegere oarecare, se polemizează pe marginea unor chestiuni, care în lumea cu democrații avansate constituie niște adevăruri axiomatiche. Mă refer aici la denumirea corectă a etniei majoritare și a limbii oficiale a statului. Ignorarea adevărului științific conduce la confuzii regretabile. Astfel, în *Concepția politicii naționale a Republicii Moldova* vom găsi și următorul pasaj: “Moldovenii – naționalitatea fondatoare a statului – împreună cu reprezentanții altor etnii – ucrainenii, rușii, găgăuzii, bulgarii, evreii, românii(?), belorușii, țigani (romii), polonezii și alții – constituie poporul Moldovei, pentru care Republica Moldova este patria lor comună”. În locul unui eventual comentariu aici s-ar potrivi de

¹⁶ *Timpul*, 2007, 19 martie.

¹⁷ După unii cercetători (R. Brubaker și F. Cooper, de ex.) utilizarea datelor obținute în urma recensămintelor, mai ales în republicile ex-sovietice, trebuie făcute cu o anumită doză de scepticism. Deși în aceste țări căsătoriile mixte au fost și sunt destul de frecvente, rezultatele obținute creează iluzia „identității” și solidarității de grup legate de aceasta, astfel că trebuie să manifestăm o atitudine critică (Brubaker Rogers, Cooper Frederik, *Ibidem*).

minune afirmația lui Goethe: „O concepție falsă nu se lasă combătută, deoarece ea se întemeiază pe convingerea că falsul ar fi adevăr”.

După destrămarea Uniunii Sovietice a început tot mai activ să se afirme naționalismul etnic moldav/ român, el reprezentând o totalitate de orientări (dispoziții) mentale și practici discursive, generate de falsul pericol de lezare a drepturilor politice, istorice și culturale, care-și găsesc o confirmare în fraza „în țara noastră ne simțim minoritari”.

Dacă în ultimii ani de existență ai URSS orientările mentale naționaliste se aflau undeva la periferia doctrinei oficiale din acea perioadă a internaționalismului, în ultimul timp ele ocupă un loc tot mai pronunțat în arsenalul noilor strategii ai ideologiilor *naționaliste*. Discursul etnic moldav/ român a fost stimulat în mare măsură de eforturile căutării *ideii naționale*.

Discursul etnonaționalist autohton și-a găsit sursă de inspirație în ambiguitatea care există, inclusiv grație eforturilor mass-mediei, referitoare la statalitatea Republicii Moldova, pentru unii legitimitatea acesteia fiind un fapt împlinit, pentru alții statalitatea moldavă fiind, în cel mai bun caz, o stare tranzitorie a teritoriului dintre Prut și Nistru. Iată că *Moldova Sovietică* a fost un pseudo-stat¹⁸, un pseudo-stat rămâne a fi și Republica Moldova, adică „un stat în viitorul căruia nu crede nimeni”¹⁹. Evident că apare fireasca întrebare: care ar trebui să fie reacția cetățeanului de rând, dacă-i vom cultiva în permanență un sentiment de nihilism față de țara în care locuiește?!

În discursul mediatic etnonaționalist, însăși transcrierea cuvintelor are o semnificație anumită și denotă pledoaria politică a autorului. Bunăoară, cuvântul *Țară* (prima literă cu majusculă) utilizat în paginile săptămânalului *Literatura și arta* semnifică *România*, iar același cuvânt - *țară*, prima literă fiind culeasă cu literă mică, înseamnă *Republica Moldova*.

În discursul etnonaționalist sunt utilizate formule etnonaționaliste, introduse deja în circuitul din sfera politică. Drept sursă de *inspirație* conceptuală a etnonaționalismului autohton, promovat prin mass-media, revine unor serii de discipline academice – ce țin de etnosociologie, etnopolitologie și etnopsihologie, care s-au impus și s-au manifestat în contextul destul de complicat al realității socio-politice de la începutul anilor ’90. Calitatea de generator esențial al discursului etnonaționalist revine unor concepții și abordări ale istoriografiei contemporane.

Alte cuvinte-cheie din discursul etnonaționalist sunt *etnie*, *națiune*, *popor*.

Este mai mult decât evident că utilizarea multor noțiuni de bază ale discursului naționalist, cum ar fi „națiune”, „statalitate”, „idee națională”, „interes național”, „naționalism”, „extremism național”, „etnofobie” etc. constituie un act de manipulare, întrucât toți acești termeni fac parte din lexiconul politic. Putem afirma,

¹⁸ Vezi Nicolae Negru, *Identitatea națională ca dat al culturii și ca dictat al politicii: cazul Republicii Moldova* // *Sud-Est*, 1998, nr. 4 (34), p. 18.

¹⁹ Serebrian Oleg, *Geopolitica unei identități în derivă* // *Sud-Est*, 1998, nr. 4 (34), p. 10.

deci, că discursul naționalist se desfășoară ca fiind și o parte a discursului politic. Este acea parte care, direct sau indirect, urmărește anumite interese politice, dar sunt mascate de terminologia naționalistă.

În discursul naționalist, un loc aparte revine unor noțiuni mai concrete, care fac parte nu numai din lexiconul politic, dar și din limbajul comun, de fiecare zi. De exemplu: Este apartenența națională o stare la care s-a ajuns pe cale rațională sau irațională? Care este contextul în dependență de care noțiunile generale utilizate în comunicarea practică își schimbă semnificația? Este interesant aici să precizăm că A. Zdravomîslov, cunoscut specialist rus al fenomenului național, a numit procesul de promovare și cultivare a ideilor de apartenență la o anumită naționalitate „socializare națională”²⁰. În practica comunicării mediatice din Republica Moldova pot fi identificate cel puțin trei contexte.

Primul context este tratarea națiunii ca pe o comunitate – etnică, politică, culturală. Din această perspectivă națiunea este utilizată ca o substituție a noțiunilor de popor și de stat. Autorii unor atare discursuri consideră că ar vorbi în numele întregii comunități și că lor le aparține dreptul deplin să se pronunțe în numele acestor comunități. Perspectiva teoretică de promovare a unui atare discurs se află în limitele teoriei primordialiste a națiunii.

Al doilea context este legat de sarcinile identificării personale sau cetățenești. În această situație constatarea apartenenței naționale reprezintă un aspect anumit al identificării, care poate fi efectuată pe diferite căi. Una din ele este declararea de către individ a „apartenenței sale naționale” (sunt român, sunt moldovean, sunt francez etc.), care poate să aibă un spectru larg de semnificații. De exemplu, la trecerea dintr-o țară în alta o asemenea declarație trebuie confirmată prin actele respective.

În a treia situație identificarea apartenenței naționale se face de altul: nu tu îți declari naționalitatea, dar aceasta o face, direct sau indirect, partenerul de discuție.

Tematica gen națională a devenit și o zonă de confruntare a ziariștilor, un test de profesionalism pentru breasla jurnalistică. Cine suntem? De unde venim? În ce țară trăim? Ce limbă vorbim? Ce perspective ne așteaptă? Sunt întrebări la care fiecare jurnalist încearcă să găsească răspunsul, dar la care fiecare în particular reacționează cu o viziune reieșind din propria experiență și din propria înțelegere a lucrurilor, care poartă amprenta comunității, a grupului social din care face parte.

Așa-numitul pericol al **românismului**, promovat în paginile unor publicații periodice, ar conduce la subminarea statalității moldovenești, iar unii jurnaliști **proromâni** i-ar instiga prin scrierile lor pe cititori la nesupunere față de putere. Constatăm că majoritatea publicațiilor de opoziție, citim într-un articol publicat în paginile ziarului *Moldova Suverană*, se autoidentifică ca ziare proromânești: *Flux*,

²⁰ Zdravomîslov Andrei, *Transformatîia smislov v natsionalnom disurse (Transformarea sensului în discursul naționalist)* // *Iazic i etniceskii conflict (Limba și conflictul etnic)* / Sub red. M. Brill Olcott și I. Semionov: Centrul Carnegie din Moscova, Editura Ghendalif, Moscova, 2005 // <http://www.carnegie.ru/pubs/books/volume/36581.htm>.

Literatura și Arta, Democrația, Jurnal de Chișinău, Glasul națiunii, Timpul, lista poate fi continuată. Nu face să ne mai obosim cu demonstrația că, fiind proromânești, unioniste, aceste publicații sunt implicit anti-statale, anti-moldovenești. Cum poți să fii pro-unionist și, concomitent, să-i dorești Republicii Moldova să prospere? Ce stat prosper și dezvoltat s-ar lăsa nimicit? Dar lucrurile acestea devin tot mai limpezi pentru cetățenii noștri. Ne interesează altceva.

Grant-makerii (un grant-maker, în viziunea autorului articolului din care am preluat citatul, este un făcător de granturi ori, altfel zis, „o persoană care s-a învățat să smulgă, să stoarcă, să rupă o donație din străinătate” – M.G.) își recrutează experții în materie de jurnalistică și carnea de tun pentru manifestațiile de stradă în special din mediul ziarelor proromânești...

Deocamdată, în Occident nu se prea realizează riscul politic pe care-l comportă confundarea conștiință a presei noastre „independente” cu cea antistatală. De aceea, deocamdată nu sunt recepționate semnalele către ambasadele străine acreditate în Chișinău cu privire la faptul că presa de opoziție face politica guvernelor bucureștene pe bani din granturi americane”²¹.

Dintr-o astfel de perspectivă de a vedea și a trata lucrurile, orice tentativă de a aborda subiectul identității naționale, care în virtutea anumitor împrejurări obiective, cel puțin de factură istorică, nu poate fi examinat în afara elementului românesc, poate fi tratată drept o acțiune antistatală.

Ca o reacție la o atare situație s-a produs dezbinarea breslei jurnalistice, prin crearea Ligii Jurnaliștilor Profesioniști, apărută ca alternativă a Uniunii Jurnaliștilor din Moldova, la conferința căreia (din 3 mai 2004) a participat și președintele Republicii Moldova, Vladimir Voronin, și la care s-a discutat despre „atacurile deschise la adresa statalității” și despre „intoleranța față de adevărurile istorice care răbufnesc cu amploare în mass-media”²².

În presă poate fi detectată nu numai o utilizare defectuoasă a noțiunilor-cheie ce țin de problematica națională, dar și o interpretare neadecvată, un transfer confuz al semnificației unor idei în realitatea politică autohtonă, teze expuse cu mult timp în urmă, într-un anumit context socio-politic și istoric. Bunăoară, într-un eseu – *Problema identității naționale a moldovenilor*, publicat în 2000 în revista *Colaj*, editată la timpul respectiv de Organizația de Tineret a Adunării Cetățenești Helsinki din Moldova, desprindem următorul fragment: „În Europa și în lumea întreagă trebuie să se știe că moldovenii, cetățenii ai Republicii Moldova, au intenția fermă de a păși pe calea democrației, că națiunea moldovenească nu este numai o perspectivă, dar deja și o realitate. Națiunea moldovenească, cum zicea Renan, este un plebiscit zilnic (subliniat de noi – M.G.), și noi suntem gata din zi în zi să răspundem destoinic la chemările epocii”²³.

²¹ *Când i s-au pus cătușele jurnalistului Efremov? Unele considerente privind libertatea presei în Moldova* / Ștefan Juravlea // Moldova Suverană, 2004, 7 mai.

²² *Vezi Timpul*, 2004, 7 mai.

²³ *Colaj*, 2000, nr. 5 (Iama), p. 34.

Pentru cei care au studiat problema respectivă, este cunoscut faptul că, de multe ori, prezentarea națiunii este utilizată, mai ales din punctele de vedere cele mai radicale, ca un concept folosit pentru manipularea maselor. Au fost expuse diferite puncte de vedere vizavi de națiune, de comunitatea națională. Pentru majoritatea cercetătorilor însă, națiunea nu este o comunitate voluntară, care poate fi creată și apoi distrusă, în virtutea faptului că ea este puternic marcată în conștiința oamenilor. În 1882, Ernest Renan ne oferea o definiție dintre cele mai acceptabile. „O națiune – notează E. Renan – este un suflet, un principiu spiritual. Unul este în trecut, altul în prezent. Unul este posesia în comun a unei bogate moșteniri spirituale; altul este consimțământul actual, dorința de a trăi împreună, voința de a continua să punem în valoare moștenirea pe care am primit-o întreagă... Existența unei națiuni este... un plebiscit²⁴ al tuturor zilelor, **așa cum existența individului este o afirmare perpetuă a vieții** (subliniat de noi – M.G.)”²⁵. Cunoscutul reprezentant al științelor politice, Ernest Gellner, remarcă, cu multă finețe, că plebiscitul de fiecare zi prin care se întemeiază o națiune, după Renan, nu are loc de fapt la asemenea intervale regulate de timp, dar se produce, cu toate acestea la fiecare „sunet de clasă” (a la *rentree des classes*).

Un alt teren de manipulare este trecutul istoric. În țările aflate în tranziție de la totalitarism la democrație, istoria, ca obiect de predare, dar mai ales ca mijloc de formare a personalității, a căpătat o importanță deosebită. Aceasta se explică prin legătura ei cu conștiința socială, cu atmosfera politică, dar în special prin influența directă asupra relațiilor naționale, mai ales din spațiul ex-sovietic, în care conștiința istorică a fost deformată.

După Eric J. Hobsbawm, „națiunile fără trecut sunt o contradicție în termeni. Ceea ce face o națiune este trecutul, trecutul justifică o națiune în comparație cu altele, iar istoricii sunt oamenii care produc trecutul” (subliniat de noi – M.G.)²⁶. Hobsbawm menționează, într-un stil metaforic, că „relația istoricilor față de problema naționalismului este asemănătoare cu cea a cultivatorilor de mac din Pakistan față de consumatorii de heroină: noi furnizăm principala materie primă pentru piață”²⁷.

„Națiunea, ca individualitate avea să noteze Ernest Renan, în celebra sa conferință din 1882, *Ce este o națiune*, este rezultatul unui lung trecut de eforturi, de sacrificii și de jertfiri. Cultul strămoșilor este, din toate, cel mai legitim; străbunii ne-au făcut ceea ce suntem. Un trecut istoric, mari oameni, glorie, iată capitalul social pe care se fondează ideea națională. A avea glorie comune în trecut, o voință

²⁴ Bănuim că autorul eseului, Alexei Tulbure, magistrul în istorie, după cum semnează textul, se referă la plebiscitul din anul 1994 „La sfat cu poporul”, în cadrul căruia majoritatea participanților s-au pronunțat pentru independența Moldovei. Sensul direct al cuvântului a fost transferat mecanic, dar, presupunem, cu intenții de manipulare, într-un cu totul alt context.

²⁵ Renan Ernest, *Ce este o națiune?* // Raoul Girardet, *Naționalism și națiune*, Institutul European, Iași, 2003, p. 125-126.

²⁶ E.J. Hobsbawm, *Etnicitate și naționalism în Europa contemporană* // *Polis*, 1994, nr. 2, p. 59.

²⁷ *Ibidem*.

comună în prezent; a fi făcut lucruri mari împreună, a vrea să facem încă, iată condițiile esențiale pentru a fi un popor”²⁸.

Ceea ce ne face să apelăm și ne ghidează la studierea istoriei este dorința de a cunoaște, care se fructifică prin punerea de întrebări și căutarea de noi discernăminte. Într-o situație ideală, istoria este căutarea adevărului. Iar revenirea la trecut echivalează cu reîntoarcerea la esențe.

Odată cu înlăturarea ideologiei de tip sovietic din programele curriculare s-ar părea că problema istoriei în Republica Moldova s-ar fi rezolvat. Dar realitatea a fost mult mai complicată, întrucât regimul sovietic a mutilat istoria cu premeditate pe parcursul mai multor decenii, a manipulat-o într-atât, încât pentru recuperarea acesteia este nevoie de o perioadă de lungă durată. În țările aflate sub dominația sovietică a existat o singură istorie, iar sub aspect etnic ea era croită după istoria Rusiei. Datorită faptului că teritoriul Basarabiei a constituit în permanență un subiect de dispută între Moscova și București, istoriografia oficială din perioada sovietică se arată interesată de trecutul ținutului, în special din intenția de a demonstra drepturile Rusiei asupra acestui teritoriu. Un exemplu concludent este studiul monografic cu un volum impunător (910 pag.) al istoricului A. Lazarev, - *Statalitatea sovietică moldovenească și problema basarabeană*, publicat în 1974.

Problematica trecutului istoric este reflectată pe larg în presă, deși trebuie să menționăm că majoritatea autorilor de articole cu această temă au fost și sunt preocupați, în primul rând, de conceptul istoriei ca obiect de studiu, susținând și promovând ideea predării și cercetării în sistemul de învățământ și academic din Republica Moldova a Istoriei Românilor ca istoria noastră națională. Unul dintre argumentele aduse în favoarea acestui deziderat este și cel formulat în decizia Consiliului Științific al Institutului de Istorie al AȘM din 20 martie 2002, cu privire la predarea și cercetarea Istoriei Românilor în sistemul de învățământ și academic din Republica Moldova, decizie susținută prin Hotărârea Adunării Generale a Academiei de Științe a Republicii Moldova din 26 martie 2002: „Cultura și civilizația contemporană din Republica Moldova are la bază tradiția istorică românească, formată în întreg spațiul populat de români. Patrimoniul național cultural și istoric format în decursul secolelor este un bun comun nu numai al României și Republicii Moldova, al neamului românesc în ansamblu, el este o parte inseparabilă a patrimoniului general european și mondial. Cunoașterea și investigarea lui nu pot fi limitate la cadrul teritorial al doar unuia dintre cele două state românești. Astfel, istoria poporului român este o noțiune mai amplă decât istoria celor două state propriu-zise – România și Republica Moldova”²⁹.

Cei care se pronunță pentru „istorie integrată fără niciun fel de mărlăeli dâmbovițene”³⁰ susțin „că frații noștri români ne cam au de proști... Citim dintr-un orar al examenelor la istorie (susținute în România – M.G.) pentru toamna anului 2005:

²⁸ Renan Ernest, *op. cit.*, p. 125.

²⁹ *Adevărata istorie a neamului este Istoria Românilor*// *Țara*, 2002, 29 martie; *Cugetul*, 2002, nr.1, p. 49.

³⁰ *Gînduri pentru miezul nopții* // *Săptămâna*, 2006, 16 noiembrie.

Istoria medie a **României** (în loc de a **românilor**);

Introducere în istoria modernă a **României** (în loc de a **românilor**);

Istoria **României** în sec. XX (în loc de: **românilor**);

Introducere în istoria veche a **României** (în loc de a **românilor**).

Apoi ce iese, fraților? Noi, ca boii, învățăm Istoria românilor, iar românii (care ne-au băgat pe gât **Istoria Românilor!**) învață Istoria României!”³¹.

Referindu-se la faptul, că „manualele se numesc, care cum a avut inspirația – „Istoria românilor” sau „Istoria României”, Viorica Moisuc, doctor, profesor universitar, specialistă în relațiile internaționale, în istoria diplomației și a politicii externe a României, face într-un interviu acordat următoarea remarcă: „Sunt două noțiuni diferite. Istoria României este istoria Statului Român cu populația dintre frontierele actuale ale țării, iar istoria românilor este o istorie a tuturor românilor, indiferent că ei trăiesc aici sau în altă parte”³².

Cum are loc formarea imaginii trecutului național sau etnic? După cum remarcă Victor Shnirelman, specialist de notorietate în etnologie și antropologie, în istoria fiecărui popor sunt momente cruciale, care servesc pentru comunitățile umane drept circumstanțe spre care acestea înclină să se identifice, atât pe sine, cât și propriul destin. În centrul atenției popoarelor figurează, în primul rând, amintirile legate de dobândirea patriei; în al doilea rând, de constituirea și evoluția statalității; în al treilea rând, de marile cuceriri; în al patrulea rând, de catastrofele, care au creat multiple probleme în calea de dezvoltare a poporului dat. De ce anume aceste momente? Pentru că primul legitimează aflarea poporului respectiv pe teritoriul dat; al doilea îl ridică la nivel de subiect politic și-i oferă drepturile de a-și edifica propria statalitate; al treilea și al patrulea, chiar dacă se află în relație de antagonism, le oferă argumente solide pentru a ocupa un loc destoinic în comunitatea contemporană a popoarelor³³.

Manipularea conștiinței sociale prin mass-media poate să conducă la asimilarea unor noi standarde de gândire, de evaluare și de percepere a realității, la instaurarea unui gen de totalitarism informațional deformat. Manipularea poate fi calificată drept un tip de genocid intelectual. Singura cale de depășire a unui atare pericol este consolidarea legăturilor mediului jurnalistic cu auditoriul, consumator de informație.

Orice sistem democratic din țările postcomuniste se află, într-o măsură mai mare sau mai mică, dependent de sistemul mass-media. Iată de ce aceste societăți se află încă la mare distanță de țările cu democrații avansate. Într-o măsură mult mai mare decât multe societăți occidentale, ele se află prinse în cursa polarităților, la o

³¹ *Țară surdă, surdă, absurdă // Săptămâna*, 2006, 17 februarie.

³² *Istorie și prezent // Democrația*, 2002, 22 ianuarie.

³³ Shnirelman Victor, *Thenosti proshlogo: etnothentristskie istoriceskie mifi, identichnosti i etnopolitica (Valoarea trecutului: mituri istorice etnocentriste, identitatea și etnopolitica // Realnosti etniceskih mifov (Autenticitatea miturilor etnice) / Sub red.. M. Brill Olcott și A.Malashenko: Centrul Carnegie din Moscova, Editura Ghendalif, Moscova, 2000, p. 18.*

extremă aflându-se manipularea politică a informației și opinia, iar la altă extremă – manipularea comercială a informației și opinia³⁴.

Rolul politicii în structurarea identității se rezumă, de cele mai multe ori, la aprecierea emoțională a deciziilor și acțiunilor actorilor publici, a formațiunilor social-politice. Prin urmare, crește și potențialul manipulării conștiinței prin canalele de informare.

BIBLIOGRAFIE

- Huntington, Samuel P., (2004), *Cine suntem? Provocările la adresa identității naționale americane*, Editura Antet XX press, București.
- Girardet, Raoul, (2003), *Naționalism și națiune*, Institutul European, Iași.
- Scarpetta, Guy, (1997), *Elogiu cosmopolitismului*, Polirom, Iași.
- Stere, Constantin, (1997), *Singur împotriva tuturor*, Editura Cartier, Chișinău.
- International Media Research: A Critical Survey* / Edited by John Corner, Philip Schheisinger and Roger Silverstone, (1997), Routledge, London and New York.
- Realnosti etniceskih mifov (Autenticitatea miturilor etnice)* / Sub red.. M. Brill Olcott și A.Malashenko, (2000), Centrul Carnegie din Moscova, Editura Ghendalif, Moscova.
- Iazic i etniceskii conflict (Limba și conflictul etnic)* / Sub red.. M. Brill Olcott și I.Semionov: Centrul Carnegie din Moscova, (2005), Editura Ghendalif, Moscova.

³⁴ Sparks Colin, *Postcommunist media in transition (Media postcomuniste în tranziție)* // *International Media Research: A Critical Survey*/ Edited by John Corner, Philip Schheisinger and Roger Silverstone, 1997, Routledge, London and New York: Routledge, p. 115.

MANIPULAREA PRIN INTERMEDIUL JURNALISMULUI SOCIAL

GEORGETA STEPANOV*

ABSTRACT. *The Manipulation Through Social Journalism.* Storing of the '90's most of the Moldavian newspapers have been extended the space reserved from social information. This was a positive start, but also very doubtful, because the quantity of information grew up but the quality went down. In the absence of full freedom (in the first place – the economical freedom), the press affiliated, obvious or not, to varied social-political groups. This way become an instrument and adopted functioning for the ordinary public and the social journalism began to have an ideological and political nuance.

The manipulation through social journalism became almost a tradition in the Chishinau press, where we attest a big incompatibility between the newspapers and the rules of social journalism, because what the local journalists are doing it's not really and all ways an effort to inform and form a public opinion, but to deform and manipulate with it. This situation can make most of the newspapers, the same, the work of the journalist will be zero but, also very important, the danger to create in the society a wrong public opinion.

Keywords: Moldavian newspapers, ordinary public, social journalism manipulation, Chishinau press

Semnificația, locul, impactul și efectele presei în societate sunt studiate, întâi de toate, din perspectiva interdependenței sistem mediatic – sistem social. În acest context, un rol deosebit îi revine jurnalismului social, care poate fi definit drept învățare culturală, condiționare și inculcare, adaptare culturală, interiorizare și încorporare. Jurnalismul social desemnează procesul prin care indivizii învață modurile de a acționa și de a gândi despre mediul lor, învață să-și evalueze ideile și să-și aprecieze faptele și astfel, să devină membri ai unor grupuri în care capătă un statut specific. Asigurând contactul între individ și societate, socializarea asigură însăși stabilitatea societății ca sistem.

Grație acestui gen de jurnalism, mass-media pot fi considerate „agenți ai socializării”, orele furnizează subiecte de conversație, ce asigură interese comune; inculcă valori, care devin norme; distribuie reprezentări culturale care determină viziunile estetice ale oamenilor etc. Datorită activității mass - media, indivizii sociali se află, în particular, în „legătură” unii cu alții și, în general, în „legătură” cu comunitatea și societatea.

Extinderea de la '90 încoace a spațiului rezervat informației sociale în ziarele moldovenești este un moment pe cât de pozitiv, pe atât de ambiguu pentru societatea noastră, săltată la repezeală într-o tranziție de durată. Creșterea cantitativă, însă, nu a adus cu sine și calitatea, din contră. În lipsa libertății depline (în primul

* conferențiar universitar, doctor, Catedra Jurnalism, Universitatea de Stat din Moldova

rând, libertatea economică), presa s-a afiliat, deschis sau camuflat, diverselor structuri social-politice. Astfel, ea a devenit, de fapt, un instrumentar în jocul de interese și a încetat să mai funcționeze pentru cititorul simplu, iar jurnalismul social a căpătat nuanțe vădit ideologice și conotații politice.

Această rătăcire ne-a costat scump și acum ne-am pomenit cu ceea ce avem. Într-o atare situație, cititorul nu poate să nu fie bătut de gândul că în spațiul nostru geografic mai multe publicații periodice luptă, pe căi diferite, pentru o cauză comună. Și tot el nu poate să nu constate că această „încăierare” politică și economică este un indice în favoarea afilierii, deschise sau camuflate, a ziarelor, la diverse partide politice sau grupuri sociale. Tolerată și chiar acceptată, în particular, în mediul jurnaliștilor și în societate, în general, această atitudine nu este de natură să favorizeze vreo schimbare pentru a urni starea de lucruri spre bine.

Nu știu dacă cititorul nostru ar putea fi prea mulțumit de producțiile jurnalistice ce vizează alte domenii ale vieții noastre, decât politica. Din moment ce mai toată mulțimea de ziare naționale a fost făcută pentru servirea intereselor de grup sau partinice, jurnaliștii de la aceste publicații nu prea se văd încurajați să facă, să zicem, niște investigații serioase în anumite probleme, nu numai de stringentă actualitate, dar și de importanță vitală pentru toată populația.

Actualmente se atestă o stringentă incompatibilitate între regulile de care se conduce majoritatea editorilor de ziare și regulile jurnalismului de calitate. Or, ziarele, tot mai des, încearcă să atragă cititorul nu prin producția lor de calitate ci prin tertipuri ieftine – pagini intens colorate, informații de scandal, titluri de-o șchioapă prin care se savurează crima și violul, fotografii senzaționale și, nu în ultimul rând, prin vulgaritatea interpretării faptelor. Această situație impune riscul tabloidizării publicațiilor periodice și decăderii prestigiului muncii de jurnalist, pentru că ceea ce fac jurnaliștii autohtoni nu este tocmai și nu întotdeauna un efort „de informare și de formare a opiniei publice”. Așa, puțin câte puțin, slăvita tactică a compromisului a subminat credibilitatea presei, care astăzi este sub orice critică.

Manipularea prin intermediul jurnalismului social a devenit aproape o tradiție în presa de la Chișinău. Jurnalismul social suscită cele mai actuale și mobilizatoare teme. Dar nu întotdeauna și nu toate evenimentele își găsesc reflectare în presa periodică. Lucru, în aparență, normal. În aparență, pentru că selectarea subiectelor pentru eventualele materiale de presă se face nu atât în baza valorilor semnificative ale evenimentului, ci ținându-se cont de simpatiile și opțiunile editorilor sau de politica redacțională a ziarelor. Așa încât, procesul de selectare a evenimentelor se transformă într-o activitate subiectivă, menită să pună în circuit doar acea informație care convine patronului sau directorului instituției media. Selectarea devine o tehnică de manipulare care conduce la orientarea sau reorientarea interesului public de la problemele actuale și majore ale societății spre cele cu o valoare socială neînsemnată. Astfel, orice realizare socială influențată și propulsată de conducerea țării, oricât de valoroasă și însemnată ar fi, nu-și va găsi locul cuvenit în așa-zisele ziare „democratice”. Or, un material bine realizat și mai ales cu sâmburele evenimentului

pozitiv are valoarea de paratrăsnet și de calmant. Chiar dacă și se întâmplă să fie mediatizat un atare eveniment, el este expus din perspectiva politicii redacționale a ziarului, unghiul de adordare fiind unui părtinitor și subiectiv. În asemenea reportaje precum: „Tarlev, fan al 3 Sud Eștilor”¹, „Avem de ales între Acoperemântul Maicii Domnului și Bahus”², „Falșii creștini îi decorează pe falșii filantropi”³, „Statul nu-și bate capul de cetățenii săi de peste hotare”⁴, „Farmer” își pierde farmecul”⁵ etc., se ignorează aspectele pozitive în favoarea gafelor și detaliilor picante ale evenimentului, oricât de important și benefic ar fi acesta pentru societate. Dacă într-o localitate ori alta se dă în exploatare un drum, o moară, un terminal - și soarta face că tocmai aici să se fi născut un parlamentar „stângist” - faptul în sine nu mai prezintă nimic. Se vehiculează doar ideea că evenimentul a fost posibil grație „norocului” pentru localitate de a fi avut în sânul ei pe cineva din capitală. Din cele remarcate mai sus reiese că democrația în jurnalismul autohton este echivalentă cu formula războiului informațional. Asemenea stereotipuri de gândire au generat eșecul total al intențiilor de a canaliza jurnalismul moldovenesc și de a-l pune în serviciul întregii societăți.

Analiza structurii factologice a produsului mediatic pe teme sociale a scos în evidență un șir de carențe, care a contribuit la deducerea unor concluzii departe de motivul presupus benefic. Unele articole din presa autohtonă, mai ales cele ancorate în „ideologie subversivă”, au caracter cert de manipulare a conștiinței sociale. Mai mult decât atât, multe materiale sociale sunt substituite deseori cu forme subtile de diversionism informațional. În acest context putem menționa articolele ce aduc la cunoștința publicului un eveniment, fapt obișnuit, fără vreo rezonanță socială deosebită, dar care este prezentat drept „ieșit din comun”, adică materialele de senzație: „De ziua lui, Lenin n-a avut de furcă cu poliția”⁶, „Antocel trece la amenințări”⁷, „Un spectacol a fost suspendat de minister și poliție”⁸, „Moldova Suverană” execută ordinele?”⁹, „La morgă ca acasă”¹⁰, „Mitropolitul Vladimir amenință România”¹¹ etc. Tendința spre senzational, însă, nu este cea mai vulnerabilă parte a acestor opere gazetărești. Călcâiul lui Ahiles îl reprezintă modalitatea de abordare a temei. Or, tot mai des, evenimentele sociale sunt mediatizate astfel încât relatarea problemei capătă nuanțe vădit ideologice. Menirea acestor articole este de a scoate în evidență nu problema în sine, ci niște fapte care, pe de o parte, ar compromite puterea sau opoziția (depinde de opțiunile politice ale

¹ *Jurnal de Chișinău*, 4. 09. 2007.

² *Capitala*, 14. 09. 2007.

³ *Jurnal de Chișinău*, 0. 09. 2007.

⁴ *Timpul*, 17. 09. 2007.

⁵ *Timpul*, 30. 10. 2007.

⁶ *Jurnal de Chișinău*, 22. 04. 2004.

⁷ *Timpul*, 11. 10. 2007.

⁸ *Timpul*, 4. 10. 2007.

⁹ *Timpul*, 30. 08. 2007.

¹⁰ *Timpul*, 11. 10. 2007.

¹¹ *Jurnal de Chișinău*, 2. 11. 2007.

patronilor instituțiilor mass-media), pe de alta, – ar promova ideile și imaginea vectorilor politici preferați. Intențiile și scopul jurnalistului sau a colectivului redacțional nu este acela de a atenționa opinia publică întru soluționarea problemelor reale, ci lupta și răfuiala cu adversarii politici, sau crearea imaginii favorabile a subiecților politici susținuți de instituția mediatică. Acest soi de materiale, între care: „De ziua oamenilor în etate cu gândul la primarul general”¹², „Migrația ilegală – visuri și afaceri eșuate”¹³, „Pretura Buiucani a declarat război gunoiștilor”¹⁴, „Ia ne ponimaiu!”¹⁵, „Lucrările la „Valea Morilor” nu pot fi stopate. (Deși autoritățile locale nu au alocat nici un ban)”¹⁶, „O nouă construcție și un nou scandal”¹⁷, „Ostatici ai jocurilor politice”¹⁸, „De ce-și minte cititorul Nicolae Dabija?”¹⁹, „Stepaniuc, rector USM?”²⁰, „Cheianu și Dorin”²¹ etc. abordează formal tema or, ele urmăresc absolut un alt scop decât cel de socializare a evenimentului.

Astfel că aproape fiecare reportaj, articol, editorial sau corespondență trebuiesc citite printre rânduri. Dar știe cititorul nostru s-o facă? Afirmările fără probe, constatările înrăite, tonul acuzator trezesc în conștiința cititorului credul o îngrijorare, o alarmă și o împotrivire, pe de o parte puterii, care, chipurile, nu este în stare să ia măsurile de rigoare, iar pe de alta opoziției, care nu face altceva decât să distorsioneze bunul mers al lucrurilor în societate și să împiedice puterea să lucreze eficient. Utilizarea informației sociale manipulatorii contra adevărului se face în scopul creării unui spirit de frondă tolerabil, adică suficient fie să răstoarne puterea la alegeri, fie să-i fortifice poziția. Nu mai mult.

În circuit se pun afirmații făcute pe un ton angelic, dezinvolt sau indignat. Nu sunt străine etichetările aduse eroilor materialelor din tabăra adversă. Etichetările sunt un soi de explozive cu efect întârziat, care se sedimentează în conștiința cititorului. O tehnică de manipulare frecvent utilizată în mass-media moldovenești, este așa-numita „tehnică a psihiatrizării”, care presupune calificarea personajelor drept incapabile de a acționa adecvat, datorită unor dereglări psihice (ecliptice sau permanente). Calificative gen: „nebun”, „smintit”, „aiurit” putem întâlni destul de des în articolele din presa moldovenească. Manipularea cu sănătatea mintală, adică etichetarea persoanei drept om cu dereglări psihice, se face cu scopul de a discredita persoana, de a-i limita influența și de a o marginaliza. Astfel se promovează falsul adevăr despre neadevăr. Însă astfel de atitudini pot fi categorisite drept manipulative ale conștiinței sociale.

O problemă stringentă a jurnalismului autohton ar fi și modalitatea de

¹² *Capitala*, 6. 10. 2007.

¹³ *Capitala*, 14. 09. 2007.

¹⁴ *Capitala*, 20. 07. 2007.

¹⁵ *Timpul*, 17. 09. 2007.

¹⁶ *Capitala*, 14. 07. 2007.

¹⁷ *Capitala*, 20. 07. 2007.

¹⁸ *Capitala*, 12. 10. 2007.

¹⁹ *Moldova Suverană*, 30. 10. 2007.

²⁰ *Jurnal de Chișinău*, 2. 11. 2007.

²¹ *Moldova Suverană*, 2. 11. 2007.

abordare sau unghiul de abordare a subiectelor sociale. Sunt frecvente cazurile în care, prin mediatizarea evenimentului, se urmăresc alte scopuri decât acelea de a informa obiectiv și veridic societatea. Jurnalismul social a devenit o unealtă destul de eficientă de luptă contra oponenților sociali-politici. Jurnaliștii, în aceste cazuri, de cele mai multe ori, mizează pe senzational, pe un polei efemer al aparențelor. Cititorii de duzină aplaudă, dar cei ce stau bine cu logica rămân dezamăgiți. Acestea însă, continuă aieva unui serial care pune societatea la nedumeriri și așteptări chinuitoare. Unghiul de abordare în materialele de acest gen este conturat astfel încât să permită, mai devreme ori mai târziu, reprezentarea unei imagini neplăcute, oribile chiar, a rivalilor politici. Punerea în context fals, alături de unghiul de abordare unilateral și subiectiv, sunt tactici de manipulare, care conduc la crearea pseudo-realităților și, respectiv, la afirmarea unor reacții și forme de comportament social inadecvat. În această categorie se înscriu reportaje: „Minciunosul”²², „Unde-s, totuși, steagurile?”²³, „Orașul vechi sub amenințarea timpului și a omului”²⁴, „Pentru a deschide o grădiniță, sunt alungați copiii în stradă”²⁵, „O invenție de excepție interzisă în RM”²⁶, „Europa privită printre sârmă ghimpată”²⁷, etc.

Mai multe materiale pe teme sociale din presa moldovenească suferă de emotivitate sporită. Reportajele sunt realizate cu grave abateri de la obiectivismul solicitat în jurnalistică și prezintă în sine mostre de tratare unilaterală a realității – aceasta fiind o altă formă de manipulare a opiniei publice. Intenția autorilor este să arunce o singură lumină asupra problemei. Mai exact, neconducându-se de principiile obligativității echidistanței, ei mușamalizează, spală anumite fațete, le rup din context și nu le raportează, conform rigorilor genului, la alte aspecte ale evenimentului. Concluziile sunt atât de fragile încât provoacă nedumerirea. Este cert că astfel de materiale vor crea la lectura lor doar o reacție emotivă unilaterală. Desigur, nu poate fi neglijată definitiv valoarea încercării de a atrage atenția publicului asupra unor astfel de probleme, dar s-ar fi convenit să se facă referiri la necesitatea conștientizării de către societate a multiplelor consecințe ce converg, în ultimă instanță, asupra destinului fiecărui individ.

O altă tendință nefastă în evoluția jurnalismului social autohton ar fi raționalismul exagerat al acestuia. De rând cu speculațiile socio-politice s-a constituit și a prins rădăcini adânci o nouă formă de manipulare a conștiinței sociale și anume: speculațiile economice. Jurnalismul social a devenit o formă comodă de promovare a unor interese economice, de creare de imagine pentru subiecții economici, de propagare a unor activități sau produse economice. Economia noastră de piață, deviată ca formă și conținut, nu a putut genera altceva decât un fenomen negativ, deviat și el pe

²² *Timpul*, 27. 08. 2007.

²³ *Capitala*, 14. 09. 2007.

²⁴ *Capitala*, 12. 10. 2007.

²⁵ *Timpul*, 2. 10. 2007.

²⁶ *Timpul*, 2. 11. 2007.

²⁷ *Timpul*, 2. 11. 2007.

potriva primei. Această situație a dus la apariția materialelor la comandă sau a celor ce prezintă în sine reclamă camuflată. Fenomenul respectiv se manifestă prin punerea în circuitul informațional a materialelor care, de fapt, nu urmăresc scopul de a informa despre un eveniment, ci de a face lobby serviciilor prestate de reclamant sau mărfurilor produse de el. Aici se încadrează materialele: „Victoriabanc propune acum și transferuri bănești prin intermediul sistemului „Contact”²⁸, „Victoriabanc continuă să se extindă în Chișinău”²⁹, inserate în ziarul „Jurnal de Chișinău” la rubrica „Cultură”.

Un model concludent de manipulare economică îl reprezintă reportajul cu genericul „Un muzeu și un act de cultură” – „Vatra neamului” restaurantul care adună familia”³⁰. Iată un soi de reportaj pus în serviciul unui servilism economic neacoperit, reportaj vândut, reportaj ce poate servi drept mostră a conjuncturizării unui ziarist. Ar fi bine și echitabil ca materialele de acest gen să fie publicate fără titluri, ca niște constatări necomentate și la rubrica „Publicitate”.

Exemplele prezentate mai sus nu sunt unice. Cercetările au demonstrat că păcătuiește, la acest capitol și presa pro-putere, și cea de opoziție, ba chiar și cea care se proclamă independentă și nepărtinitoare. Setea de a scrie și de a critica este un talent miraculos, dar insuficient pentru a realiza un material de calitate. Abordarea superficială a temei conduce la apariția unor materiale, deviate ca formă și conținut, în care se atacă oponenții social-politici pentru a ascunde capetele, se tulbură spiritele pentru a nu se închea un concept real al situației, se vehiculează cu consecințele, dar se lasă în umbră cauzele. Articolele de acest gen suferă de un gândirism încorsetat în intenții de bravadă, de aceea perspectiva lor le este trunchiată din start.

Presa moldovenească manipulează și prin intermediul structurii materialelor. O formă de manipulare ar fi expunerea unei preambule restrânse ca volum cu intrare în temă și înserarea în continuare a câtorva (5-6) interviuri necomentate. Pentru a nu fi învinuiți de imparțialitate și pentru a se disculpa, autorii preferă să specifice că, adică, acest material este un sondaj. În această categorie se înscriu articolele: „De ce au fost publicate probele de anchetă”³¹, „Avem de ales între Acoperirea Maicii Domnului și Bahus”³². Vorbind pe șleau, acestea nu sunt nici reportaje și nici sondaje. Este o formă prin care se toarnă un conținut dubios pentru care ziaristul nu poartă nicio răspundere. Constatând alături de semnătura sa că acesta este sondaj, jurnalistul se spală pe mâini, asigurându-și drum „verde” în expunerea faptelor, după bunul lui plac. Din cinci respondenți, trei răspund cum ar dori autorul, adică se contrapun unghiului de vedere neacceptat de autor. Ceilalți sunt o contrabalantă efemeră și ușoară. Dacă acest material ar fi într-adevăr sondaj, atunci ar trebui să

²⁸ *Jurnal de Chișinău*, 30. 10. 2007.

²⁹ *Jurnal de Chișinău*, 30. 10. 2007.

³⁰ *Timpul*, 11. 10. 2007.

³¹ *Timpul*, 4. 09. 2007.

³² *Capitala*, 14. 09. 2007.

conțină elementul esențial - analiza și sinteza. Dar din moment ce acesta lipsește, materialul nu se poate încadra în standardele unui sondaj. Ca reportaj, de asemenea, nu poate fi acceptat, deoarece nu respectă regulile de joc. Există temerea că asemenea materiale sunt o formă nouă de manipulare a publicului cititor. Or, atunci când se intenționează promovarea unei idei sau scandalizarea unei opinii într-o direcție anumită, nu se face altceva decât se schimbă, „in crescendo”, raportul de respondenți ai acestei direcții.

Atunci când din cinci – trei au combătut o idee automat, cititorii nimeresc în capcana iluziei că e mai acceptabilă ideea expusă de majoritatea respondenților și că orice cetățean ce se stimează pe sine devine fidel majorității. Această formă de expunere pe timpuri constituia baza mijloacelor de informare în masă și propagandă.

Moralitatea mijloacelor și a modalității de reflectare în cazul mediatizării conflictelor sociale înseamnă foarte mult. Contează, însă, și nivelul de informare a ziaristului asupra întregului eșafodaj factologic al evenimentului. Dacă autorul a cunoscut partea vicioasă și-a tăinuit-o, atunci el a făcut-o din motive nefirești, iar dacă n-a cunoscut toate aspectele evenimentului, atunci acest ziarist ori e iresponsabil, ori e diletant. Și într-un caz și în altul el a manipulat, a indus în eroare publicul, acesta nefiind în stare să-și facă o claritate netă asupra evenimentului. Prin materiale de acest soi conștiința cititorului se eclipsează, devine tulbur, pierde orientarea în timp și spațiu, devine derutat și dezechilibrat.

Actualmente, în presa moldovenească se înregistrează tendințe certe de transformare a jurnalismului social într-un „jurnalism de acoperire” pentru cei care vor să-și facă imagine politică, să-și vândă reușit marfa, să-și asigure un statut social influențabil. Această stare de lucruri nu a putut să nu influențeze negativ conceptul, credibilitatea și rolul lui în societate. Pornind de la aceste constatări, putem afirma că jurnalismul social:

a. Face înclinare spre o ideologizare sporită, prin modalitatea de abordare a subiectelor. O explicație a faptului s-ar ascunde în moralul timpului de tranziție. Întreaga societate a trecut de la pasivitate totală a facultăților de spirit la căutarea unui loc sub soare. Nu sunt unice cazurile în care instituțiile mediatice își obțin „locul sub soare” cu sprijinul și prin intermediul anumitor forțe social-politice. Ulterior, drept răsplată, factorii de decizie (fondatori, directori, redactori) modifică, parțial sau total, politica informațională a ziarelor și o orientează spre propagarea, deschisă sau camuflată, a ideologiei forțelor „salvatoare”. Gravitatea timpului domină mințile. Astfel că scotocirea prin lăzile cu gunoi sau furtul foarte des al unei găini devine motiv pentru informație, iar situația de facto din republică, stabilă și cu reale șanse de a contura o perspectivă bună – motiv pentru un stil pamfletar a celor ce nu se găsesc decât numai în marea dorință de a se revanșa.

b. Face înclinație spre un raționalism exagerat. De rând cu speculațiile politice s-a constituit și a prins rădăcini adânci o nouă formă de manipulare a conștiinței sociale și anume: speculațiile economice. Reportajul a devenit o formă comodă de promovare a unor interese economice, de creare de imagine pentru

subiecții economici și de propagare a unor activități sau produse economice.

c. Se transformă în instrument de răfuială cu forțele politice rivale și de manipulare foarte subtilă a conștiinței sociale. Cât n-ar fi de straniu, contradicțiile existente dintre forțele guvernatoare și opoziție se răsfrâng și asupra jurnalismului social. Astfel, multe din materialele sociale sunt realizate nu doar în dependență de spiritul creativ și potențialul corpului redacțional, ci și de simpatiile și opțiunile lor politice. Faptele se prezintă neargumentat, sofisticat, banal, plat, somptuos, mozaical, țițător, bătător, iar articolele capătă vădite nuanțe manipulatorii. Se atestă tendința de abordare formală a temelor, fapt ce scapătă reportajul social în aprecieri derizorii și chiar îl fac puțin important. Dar misiunea oricărui reportaj social este să scoată la lumină aspectul uman al evenimentului, astfel încât cititorul să înțeleagă cum se reflectă asupra lui consecințele acestuia.

d. Face înclinație spre senzație. Lunecarea pe fapte cu condensat serios de senzație nu creează posibilități, ci, din contră, barează calea evidențierii jurnalismului social ca modalitate primordială de reflectare a realității. Senzaționalizarea evenimentului și superficializarea expunerii faptelor diminuează valoarea acestuia. Or, menirea lui este de a formula din plin întreaga situație de la eveniment, astfel încât cititorul să se familiarizeze concomitent cu oroarea flagelului social și cu încărcătura explozivă a momentului. Să-și poată crea, chiar în timpul lecturii, o atitudine personală care ar deveni formula umană a intoleranței față de procesele negative din societate.

Divizarea jurnalismului în: economic, politic, cultural și social este una simbolică și ține, în mare parte, de teoria jurnalistică. În practică, situația e un pic altfel. Complexitatea vieții contemporane impune necesitatea abordării realității prin prisme diferite, precum și racordarea ei la diverse domenii sociale. Astfel, deseori, materialele pe teme economice, politice sau culturale obțin conotații sociale și invers. Jurnalismul social, în opinia politologul Constantin Marin, „mai integrează mesajele ce abordează în mod indirect problemele sociale, sau dispun de conotația respectivă.”³³ Cercetătorul afirmă că, în contextul dat, am putea vorbi despre mesajele jurnalistice care au în vizor efectele sociale ale politicii externe și interne sau efectul societal al demonopolizării economice etc. Importanța jurnalismului social se datorează, întâi de toate, impactului și efectelor pe care le produce el în societate. Conceptul lui este bazat pe integrarea socială și implică ideea unui gen de scriitură și fotografie, care tinde să pună la dispoziție un tablou reprezentativ al societății, oferindu-le cetățenilor suficientă informație pentru ca ei înșiși să-și poată forma independent opiniile și să poată lua atitudini asupra unui șir de probleme. După Natalia Angheli, este „un gen care crede în obligația sa de a cultiva viața civică”³⁴. Și dacă vocația mass-media este să promoveze interesele sociale ale omului-cetățean, dar nu să slujească partidelor politice sau grupurilor de presiune latentă, atunci datoria lor primordială este să articuleze orice discurs pe filiera socialului.

³³ Constantin Marin, *Vocația socială a comunității mediatice. Reportajul social*, Editura CIJ, Chișinău, 2002, p. 10.

³⁴ Natalia Angheli, *Jurnalismul pentru omul de rând*, Editura CIJ, Chișinău, 2002, p. 6.

Deși temele sociale, care generează pentru omul de rând cele mai multe și mai valoroase subiecte, sunt exploatate cu regularitate de instituțiile mediatice, pentru jurnaliștii consacrați din presa de la Chișinău, ele nu prezintă niciun interes. Jurnalismul social este considerat un domeniu mai puțin prestigios decât cel economic sau cel politic, de aceea mediatizarea evenimentelor pe teme sociale este deseori lăsată în seama jurnaliștilor începători. Însă, dacă un jurnalist consacrat dispune de toate atributele necesare pentru realizarea operativă a unui material de calitate (are experiență, stil determinat, rețea de surse, „simț” al informației etc), un jurnalist începător este privat de asemenea calități. Jurnalista Elena Zamura afirmă că „reporterul tânăr se ciocnește de un paradox. Pe de o parte, această specializare i se pare ușoară (...), dar tocmai în această sferă „ușoară” a jurnalisticii, mai mult ca oriunde, unui novice îi este greu să găsească o temă originală și necercetată până atunci.”³⁵ Diminuarea importanței jurnalismului social afectează considerabil calitatea materialelor și, în rezultat, impactului și efectele lui asupra societății sunt minime.

Materialele pe teme sociale au menirea să aducă limpezire în conștiința socială, să promoveze modele de comportament social adecvat, să canalizeze energiile spirituale ale factorilor de decizie spre armonizarea relațiilor sociale, să arunce lumină asupra conflictelor și incidentelor sociale și să propună soluții concrete pentru rezolvarea acestora. Un reportaj social bun, în opinia ziaristului Val Butnaru, „poate modifica nu numai starea de lucruri sau de spirit din societate, dar și modul de a simți și de a gândi al autorilor înșiși.”³⁶ Jurnalismul social, scopul esențial al căruia este integrarea individului în viața socială, primează responsabilitatea presei de a definitiva prioritățile sociale, de a depista problemele, de a demasca tendințele negative și de a facilita soluționarea publică a acestora. Mediatizarea imparțială și echidistantă a problemelor sociale validează abilitatea jurnaliștilor de a monitoriza viața publică și astfel, asigură dialogul social. Din această perspectivă, astăzi, mai mult ca altă dată, se impune un jurnalism corect, de calitate, bazat pe responsabilitatea socială a tuturor jurnaliștilor implicați în valorificarea realității sociale.

Mijloacele de informare în masă sunt intermediarul dintre societate și om. Puterea lor, care rezidă în controlul asupra resurselor de informație necesare omului pentru atingerea scopurilor personale, nu este de neglijat. Omul ia cunoștință de faptele ce se produc în jur prin intermediul mass-media și modul în care acestea aduc informația este foarte important. Mass-media creează imaginea societății și contribuie la formarea opiniei publice. Ele dețin puterea de a provoca omul la diverse acțiuni și de a crea diferite stări de spirit în societate.

Pentru a lua decizii inteligente și corecte, oamenii au nevoie de informații precise, imparțiale și prompte, iar pentru că opiniile diferă, mass-media trebuie, prin respectarea standardelor obiectivismului și echidistanței, să reflecte realitatea din

³⁵ Elena Zamura, *Cum să-ți faci un nume în reportajul social. Reportajul social*, Editura CIJ, Chișinău, 2002, p. 23.

³⁶ Val Butnaru, *Reportajul din noi. Reportajul social*, Editura CIJ, Chișinău, 2002, p. 19.

mai multe puncte de vedere. În acest scop, jurnaliștii trebuie să vegheze cu atenție evenimentele și fenomenele, să le aprecieze, să le valorifice, să le relateze și să le comenteze corect. Informația socială transformă ziarele și televiziunea dintr-un element neutru într-unul implicat în viața publică, ce încearcă să faciliteze discuția dintre oamenii de rând și autorități. În același timp, ea trebuie să ofere soluții posibile problemelor cu care se confruntă societatea. În această ordine de idei, jurnalismul social impune necesitatea de a lucra cu informația primită de la cetățeni, dându-i o orientare strictă – spre factorii de decizie din societate. Ea implică un parteneriat între organizațiile media, pentru a evidenția obiectivele primordiale și problemele majore ale comunității care urmează a fi realizate sau soluționate cu concursul întregii societăți, pentru a integra cetățeanul, a-l readuce la viața civică. Din această perspectivă, se impune un jurnalism care trebuie să-i unească pe oameni în procesul rezolvării diverselor probleme care îi preocupă. Soluționarea este un motiv în plus de a susține că exercitarea funcției de socializare este obligație primară a mijloacelor de informare în masă, care trebuie să prezinte problemele astfel încât cetățenii să înțeleagă obiectivele propuse, pentru a acționa în mod corespunzător.

Întru realizarea acestui deziderat, jurnaliștii trebuie să se îndepărteze de independența și atașamentul lor tradițional și să înceapă a fi și a se simți preocupați de ceea ce îi interesează, în primul rând, pe oamenii politici simpli, dar nu pe politic sau pe funcționarul public. Cititorii urmează a fi tratați nu doar ca un auditoriu simplu, pasiv, ci ca unul participativ. Mediatizarea realității și tratarea populației din perspectiva integrării sociale înseamnă definitivarea priorităților sociale, determinarea problemelor cu care se confruntă și care îi preocupă în prezent, stabilirea impactului și a efectelor potențiale ale fenomenelor sociale asupra individului, în particular și asupra comunității, în general.

În situația când societățile moderne cresc în mărime și complexitate, mass-media devin mecanismul optim de expunere și reflectare a vieții în dinamica dezvoltării sale, iar prin aceasta – și cel mai eficient mijloc de influențare a consumatorului de informație. Mai mult ca atât, instituțiile mediatice creează și oferă modele de comportament social or, auditoriul, sub influența informației de presă, își formează inițial anumite păreri vis-a-vis de evenimentele sociale, iar mai târziu – și anumite atitudini. Așadar, mass-media influențează viața individului social fără ca acesta să vrea sau fără ca el să simtă. De aici, marea responsabilitate a jurnaliștilor în reflectarea și mediatizarea realității sociale.

Jurnalistul, prin activitatea sa, schimbă fiecare om în parte, societatea și lumea, în întregime. O schimbă în rău sau în bine. Iată până unde ajunge responsabilitatea socială a jurnalistului, care înseamnă obligația de a presta servicii informaționale societății și de a da socoteală pentru calitatea acestor servicii în fața aceleiași societăți. Actualmente se impune necesitatea elaborării unei strategii profesionale care ar asigura eficiența activității mass-media, ar întregi imaginea lor și ar contribui la sporirea credibilității acestora. Factorii barometrici definitorii în procesul de colectare a celor mai semnificative imagini ale unui fapt ziaristic sau în procesul de selectare a ceea ce este sau ce nu este demn de a fi expus într-un material sunt: bunul simț, etica profesională și responsabilitatea socială a jurnalistului.

BIBLIOGRAFIE

- Analele științifice ale USM* (2003). Editura USM, Chișinău.
- Bertrand, Claude-Jean (coordonator) (2001), *O introducere în presa scrisă și vorbită*. Editura Polirom, Iași.
- Brielmaier Peter, Wolf, Eberhard, (1999), *Ghid de tehnoredactare; Punerea în pagină a ziarelor și revistelor*. Editura Polirom, Iași.
- Coman, Mihai (1999), *Introducere în sistemul mass-media*. Editura Polirom, Iași.
- Coman, Mihai (1997), *Manual de jurnalism. Tehnici de redactare, vol. I*. Editura Polirom, Iași.
- Coman, Cristina (2001), *Relațiile publice. Principii și strategii*. Editura Polirom, Iași.
- Charity, Arthur (1995), *Doing public journalism*. New York.
- Coman, Mihai (2000), *Manual de jurnalism. Tehnici de redactare, vol. II*. Editura Polirom, Iași.
- Imagina femeii și a bărbatului în presa scrisă*, (2007). Editura Bons Offices SRL, Chișinău.
- Information and democratic processes* (1990), Editura University of Illinois Press, Chicago.
- Ficeac, Bogdan (1998), *Tehnici de manipulare*. Editura Nemira, București.
- Jurnalismul pentru omul de rând* (2000). Editura CIJ, Chișinău.
- Manual pentru ziariștii din Europa Centrală și de Est* (1992). Traducere Irina Horea, Doina Lică. Editura World Press Freedom Committee, București.
- Petcu, Marian (1999), *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*. Editura Polirom, Iași.
- Pop, Doru (1996), *Calomnia prin presă*. Editura Șansa, București.
- Popescu, Cristian Florin (2002), *Dictionar explicativ de jurnalism, relații publice și publicitate*. Editura Tritonic, București.
- Pratkanis, A., Aronson, R. (1991), *Age of Propaganda: The Everyday Use and Abuse of Persuasion*. Editura Freeman, New York.
- Reportajul social* (2002). Editura CIJ, Chișinău.
- Stama-Cazacu, T. (2000), *Strategeme comunicative și manipulare*. Editura Polirom, Iași.
- Valori mass media în epoca contemporană* (2003). Editura USM, Chișinău.
- Volkoff, V. (2000), *Tratat de dezinformare: De la calul Traian la Internet*. Editura Antet, București.
- Volkoff, V. (2000), *Dezinformarea, armă de război*. Editura Antet, București.

PUBLICAȚII PERIODICE

- Moldova Suverană* (2007).
- Jurnal de Chișinău* (2007).
- Timpul* (2007).
- Săptămâna* (2007).
- Panoramic TV*, (2004), nr. 5-6.

MANIPULAREA ÎN PRESA SCRISĂ – ÎNTRE INEVITABIL ȘI INTENȚIONAT

ANAMARIA MOȚEI*

RESUMÉE. Dans cette approche linguistico-pragmatique du discours de la presse écrite, le phénomène de la manipulation est envisagé dans deux perspectives: à part *la véritable manipulation*, que l'instance médiatique met en scène pour servir certains intérêts, dont un exemple classique est la campagne médiatique à enjeux politiques de Chile de 1973, nous accordons un traitement préférentiel à un autre type de manipulation, illustrée par l'analyse d'un corpus constitué de quelques articles de trois quotidiens nationaux roumains. Il s'agit de *la manipulation «involontaire»*, d'ordre technique, dont le lecteur avisé est plus ou moins conscient, qui relève du processus de production même de l'information médiatique, des contraintes et des libertés du contrat de communication sous-tendant le discours journalistique. En ce sens chaque instance médiatique devient manipulatrice puisqu'elle présente dans les pages du journal son propre univers, un univers construit suite aux opérations techniques de sélection et de hiérarchisation des informations et au processus complexe de traitement discursif de l'information sélectionnée. Ces deux types de manipulation ne représentent, en fait, que les pôles d'un axe de la manipulation dans le discours de presse, où l'on trouve souvent des dérapages vers le pôle de la manipulation volontaire, dissimulés sous le masque des contraintes techniques, censée servir certains intérêts politiques, économiques ou d'autre nature.

Mots-clé: la presse écrite, *la véritable manipulation*, *la manipulation «involontaire»*, le discours journalistique

1. Fețe ale manipulării

1.1. Fenomenul manipulării este asociat frecvent cu mijloacele de comunicare în masă, ceea ce dă naștere la multe critici vehemente la adresa organelor mediatice, considerate vinovate de a-și fi transformat publicul (telespectatori, ascultători, cititori) în victime ale „înșelătoriei”¹, pe care manipularea o presupune.

Nu putem contesta faptul că asemenea cazuri de manipulare există și că sunt cu atât mai greu de descoperit și de dejucat cu cât sunt mai subtil puse în scenă de instanțele mediatice care aleg să folosească în acest fel mașina mediatică pe care o au la dispoziție. Însă, de multe ori, organele de presă sunt învinuite de intenții manipulative doar pentru că sunt ceea ce sunt, conștienți fiind toți de rolul important pe care acestea îl joacă în viața societăților contemporane, în care se bucură de o putere extraordinară, comparabilă cu puterea divină, întrucât pot îndrepta atenția a milioane de oameni către același eveniment².

* Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Litere, Catedra de Limba și Literatura Franceză

¹ „Orice manipulare este însoțită deci de o înșelătorie a cărei victimă este cel manipulat” - Patrick Charaudeau în *Les médias et l'information*, Editura De Boeck, Bruxelles, 2005, p. 212.

² E o afirmație pe care Tony Schwartz o face cu privire la presa scrisă (*apud* Francis Balle, *Médias et société*, Editura Mont Chrétien, Paris, 1991, p. 53), adevărată însă în cazul mijloacelor de comunicare în masă în general.

A trece sub tăcere aceste intenții manipulatorii nu ar aduce nimic bun, așa cum nici atitudinea opusă nu ar fi mai îndreptățită - aceea de a considera ca de la sine înțeles, că organele de presă se fac vinovate mereu de astfel de practici condamnabile și că, prin urmare, o examinare mai atentă a fiecărei situații în parte nu și-ar mai avea rostul.

Nu putem reduce, deci, relația dintre instanța mediatică și instanța de receptare la simplul raport dintre manipulator și victima sa, deoarece, în general, „nici scopul organelor mediatice nu este acela de a înșela cetățenii, și nici cetățenii nu „înghit” pur și simplu toate informațiile pe care li le oferă mass-media fără nicio urmă de spirit critic”³, după cum bine remarcă Patrick Charaudeau.

1.2. Pe de altă parte, organele mediatice sunt, la rândul lor, manipulate. Nu e vorba doar de cazurile de manipulare evidentă, în care acestea sunt constrânse sau chiar aleg să slujească interesele unui anumit grup de presiune, ci de faptul că, întotdeauna, în procesul complex de mediatizare a evenimentelor, jurnalistul este „atras în capcana unei mașini manipuloare”, devenind astfel un „manipulator manipulat”⁴, deși nu are nicio astfel de intenție ascunsă. Funcționarea mașinii mediatice și, implicit, procesul de producere a știrilor sunt reglementate prin anumite constrângeri externe, situaționale și interne, de ordin discursiv, care definesc, de fapt, contractul comunicativ ce stă la baza comunicării mediatice. Toate acestea îl obligă pe jurnalist să facă o serie întreagă de selecții și ierarhizări a informațiilor pe care le prelucrează, să aleagă, în fiecare etapă a acestui proces, un mod sau altul de punere în scenă a evenimentului de care se ocupă, să integreze știrea respectivă în spectacolul pe care fiecare producție mediatică îl propune publicului căruia îi este destinată.

Jurnalistul dispune, însă, și de o marjă de libertate, definitorie în construirea unui produs mediatic original, care să atragă atenția receptorului și să-i trezească interesul. Acesta este liber să recurgă la anumite alegeri strategice individualizante, ce transgresează constrângerile contractuale și care servesc direct finalității de captare stipulată în contractul amintit.

În presa scrisă, de exemplu, strategiile de captare și de seducție și mărcile lor din aria scripturală pot fi simțite uneori de către cititori, ca o încercare de mascare, de denaturare a „realității”, a „adevărului” și tocmai de aceea se simt manipulați fără a-și putea motiva, însă, această convingere. Mulți consumatori de media încă mai cred că organele de presă prezintă „realitatea”, fără a fi conștienți de procesul laborios de producere a unei știri, pentru că nu privesc dincolo de produsul finit, singurul la care au acces în mod normal.

Produsul mediatic reflectă, deci, un univers construit, ca rezultat al nenumărate selecții, alegeri, ierarhizări și decizii redacționale, dictate de intenția ilocuționară a

³ Patrick Charaudeau, *Les médias et l'information*, Editura De Boeck, Bruxelles, 2005, p. 212.

⁴ Patrick Charaudeau, *Les médias et l'information*, Editura De Boeck, Bruxelles, 2005, p. 218. Sintagma aceasta este des folosită de Patrick Charaudeau în lucrările din 1997 și 2005, consacrate discursului de informare mediatică.

instanței enunțative mediatică și de imaginea pe care aceasta și-a construit-o despre publicul căruia i se adresează și pe care vrea să-l seducă. Iată de ce mijloacele de comunicare în masă sunt considerate niște „oglinzi deformante”⁵, fiecare organ de presă propunând publicului său propriul univers mediatic, construit prin transpunerea în discurs a lumii cu evenimentele sale în stare brută, printr-un proces complex de transformare a evenimentului în știre.

O ilustrare inspirată a acestor aspecte ne este propusă de Laurent Gervereau: „Când asistați la un meci de fotbal pe stadion, îl percepeți în funcție de propriile dumneavoastră opinii și de locul în care vă aflați pe stadion. Dacă îl vedeți apoi la televizor, aveți senzația că e un alt meci. Iar dacă pe urmă îl urmăriți comentat de altcineva, vi se pare și atunci altfel”. Ca urmare, totul depinde de unghiul din care privești lucrurile: „Nici în acest caz [al producțiilor mediatică] nu avem de-a face cu dorința de a amăgi, ci este vorba despre un decalaj, despre o interpretare [a evenimentului brut]. [...] important este să fii conștient de această interpretare. [...] Așadar, această haină mediatică, această punere în scenă influențează decisiv felul în care indivizii percep produsul mediatic, în asemenea măsură încât mulți acuză media, convinși că aceasta le împuiază permanent capetele”⁶.

Prin urmare, se poate vorbi de o manipulare involuntară sau non voluntară, de ordin tehnic, ce ține de însuși procesul de producție a informației mediatică și de constrângerile și libertățile contractului comunicativ pe baza căruia funcționează acest tip particular de comunicare.

1.3. Problematika manipulării în mass-media este, deci, extrem de complexă și de nuanțată, termenul „a manipula” fiind conotat diferit, în funcție de perspectiva de abordare a fenomenului în cauză, de contextul socio-politic în care se situează multiplele studii dedicate acestor aspecte, de tipul de analiză propus (sociologică, lingvistică, jurnalistică etc.), precum și de mulți alți factori.

În această abordare lingvistico-pragmatică a discursului jurnalistic, mai precis, a manipulării în presa scrisă, vom discuta această problemă din două perspective.

Ne vom opri mai ales asupra manipulării involuntare, inevitabile, ale cărei resorturi ar trebui să încerce să le înțeleagă orice cititor, tocmai pentru a evita, pe cât posibil, potențialele efecte negative ale acesteia, cu atât mai mult cu cât cititorul este și el implicat în această co-construcție a sensului în discursul jurnalistic⁷.

Vom ilustra apoi, printr-un exemplu clasic, manipularea veritabilă, intenționată, greu sau chiar imposibil de sesizat și de dejucat de către majoritatea cititorilor, pusă în scenă de instanța mediatică, având scopul de ale servi interesele unui anumit personaj sau partid politic, ale unui anumit grup de presiune, unei anumite puteri economice etc.

⁵ Conform lui Patrick Charaudeau.

⁶ Laurent Gervereau, *Inventer l'actualité La construction imaginaire du monde par les médias internationaux*, Editura La Découverte, Paris, 2004, p. 21-22.

⁷ Vezi Patrick Charaudeau, 1997 și 2005.

2. Manipularea involuntară

2.1. Acest tip de manipulare ține, cum am arătat mai sus, de procesul extrem de complex de producție a evenimentului mediatic și anume de operațiile tehnice de alegere a surselor de informare, de managementul informațiilor brute pe care instanța mediatică le va trece prin sita deasă a selecției informației (în funcție de trei criterii: de timp/ actualitate, de spațiu/ proximitate, de noutate/ insolit/ accidental), pentru a le supune ulterior, pe cele selectate procesului laborios de tratare a informației. Acesta presupune, între altele:

- alegerea unui anumit unghi de prezentare;
- semnalarea sau prezentarea pe prima pagină dacă informația este considerată suficient de importantă și cu un ridicat potențial de seducție, de captare a atenției cititorului;
- inserarea într-o anumită rubrică și prezentarea acesteia într-un anumit gen jurnalistic;
- acordarea unui spațiu redacțional mai generos sau mai redus;
- construirea unui titlu simplu sau complex;
- ilustrarea știrii respective prin una sau mai multe fotografii sau imagini, o decizie redacțională cu un puternic impact la nivelul receptării.

Ținând cont de multitudinea de factori ce intervin în acest proces, cititorul este adesea surprins de modul atât de diferit de prezentare a aceluiași eveniment, în diferite organe de presă.

„Conținutul condensat pe care îl primim în fiecare zi în jurnalele televizate și pe prima pagină a cotidianelor este doar o alegere dintre miliarde de informații”⁸ or informațiile selecționate pentru a fi mediatizate trebuie să răspundă așteptărilor publicului, ceea ce face ca instanța mediatică să se automanipuleze, construind *agenda setting* din ziua respectivă în funcție de așteptările presupuse ale publicului și nu pe baza a ceea ce ea consideră a fi actualitatea din acea zi. Este ceea ce Laurent Gervereau descrie drept procesul prin care receptorul impune, de la bun început, o deformare a operației de selecție a evenimentelor⁹, iar Patrick Charaudeau desemnează prin conceptul de co-construire a sensului în discursul mediatic¹⁰.

Nu trebuie să uităm nici faptul că presa scrisă presupune un cod de lectură specific¹¹, pe mai multe nivele și că 80% din cititori se mulțumesc să se oprească la cel dintâi nivel, adică la simpla răsfoire a paginilor ziarului, la parcurgerea titlurilor și a imaginilor.

⁸ Laurent Gervereau, *Inventer l'actualité La construction imaginaire du monde par les médias internationaux*, Editura La Découverte, Paris, 2004, p. 13.

⁹ Laurent Gervereau, *Inventer l'actualité La construction imaginaire du monde par les médias internationaux*, Editura La Découverte, Paris, 2004, p. 103.

¹⁰ Un exemplu interesant în acest sens este analiza pe care Michèle Blondel o propune pe tema construirii titlurilor unor articole ce prezentau același eveniment, în mai multe ziare franceze, în funcție de imaginea pe care echipa redacțională a fiecăruia dintre aceste ziare o avea despre lectoratul căruia i se adresa (*Les journaux français*, Editura Hachette, Paris, 1975, pp. 55-60).

¹¹ Descriș în detaliu de Jean Peytard în articolul său „Lecture(s) d'une 'aire scripturale': la page du journal” publicat în 1975 în *Langue française*.

Or, toate operațiile tehnice și deciziile redacționale amintite anterior sunt menite să-l determine pe cititor să treacă la un nivel superior de lectură, răspunzând astfel dublei finalități de informare și de captare, stipulată în contractul de comunicare ce stă la baza acestui tip de discurs. Pentru a putea fi informat, cititorul trebuie mai întâi atenționat, sedus, trebuie să i se atragă privirea, să fie „luat de mână” și condus prin aria scripturală (conform sensului de bază al verbului *a manipula*, într-o oarecare măsură).

În acest fel, fiecare instanță mediatică se transformă, așa cum am subliniat deja, într-un manipulator, pentru că ea prezintă în paginile ziarului propriul său univers, un *univers construit* pe baza selecțiilor făcute, a aspectelor sau a informațiilor trecute sub tăcere etc. Aceasta rămâne, însă, o manipulare care nu poate fi evitată, de ordin tehnic, de aceea este necesar ca cititorii să cunoască modul de funcționare a oricărui tip de mass-media, ceea ce „nu este un lux, ci singura cale de a nu te lăsa ‘manipulat’ pentru a fi liber”¹², după cum suntem sfătuiți de René Pucheu în „ghidul său de folosire” al mass-media, intitulat *Savoir s’informer* [sau „Arta de a te informa”]. „Nu mai este suficient să citești, să privești, să ascuți producțiile mediatice pentru a te informa. Trebuie să te și informezi cu privire la ele [...], pentru a te putea servi de acestea fără a fi aservit”¹³.

2.2. În ceea ce urmează vom ilustra unele dintre aspectele discutate, printr-o scurtă analiză a modului de tratare a unui eveniment în aria scripturală a trei cotidiene naționale românești, *România liberă*, *Ziua* și *Evenimentul zilei*. Am ales pentru exemplificare un accident rutier tragic, petrecut pe autostrada București-Pitești, pe data de 18 septembrie 2006, care este inclus în *agenda setting* a numerelor din 20 septembrie ale acestor ziare.

Analiza comparativă a modurilor în care cele trei echipe redacționale au ales să mediatizeze evenimentul în cauză relevă unele elemente surprinzătoare. Deși îl regăsim în ariile scripturale ale ziarelor consultate, unghiul de prezentare ales, îmbinarea diverselor moduri discursive de tratare a informației¹⁴, ierarhizarea elementelor ce constituie structura narativă a acestui eveniment, elementele de detaliu păstrate sau, din contră, eliminate și, mai ales, unele informații contradictorii chiar și în discursul aceluiași cotidian, toate acestea arată cât de diferit este produsul mediatic față de evenimentul brut de la care s-a plecat, cât de complex este procesul de producție a mașinii mediatice, ce rol important joacă în spectacolul mediatic multitudinea de elemente prezente în aria scripturală.

Prin simpla răsfoire a celor trei ziare, cititorul descoperă deja o serie de diferențe cu privire la locul pe care acest eveniment îl ocupă în pagina de ziar și la modalitățile de punere în valoare alese de fiecare echipă redacțională.

¹² René Pucheu, *Savoir s’informer Comment se servir des mass media*, Editura Centurion, Paris, 1980, coperta 4.

¹³ René Pucheu, *Savoir s’informer Comment se servir des mass media*, Editura Centurion, Paris, 1980, p. 8-10.

¹⁴ Patrick Charaudeau distinge trei moduri discursive de tratare a informației în mass-media: ER („evenimentul raportat”), EC („evenimentul comentat”) și EP („evenimentul provocat”), asociate cu anumite genuri jurnalistice (de exemplu: ER este ilustrativ pentru reportaj, EC pentru editorial, EP pentru interviu). Ceea ce nu exclude, însă, combinarea acestor moduri de tratare discursivă a informației în cadrul aceluiași articol.

Dacă în *România liberă* și în *Ziua* articolul respectiv este semnalat, mai simplu sau mai complex¹⁵, pe prima pagină, în cadrul sumarului ediției, cu trimitere la materialul din rubrica *Ultima oră* (pagina 24), respectiv *Anchete* (pagina 10), în *Evenimentul zilei* știrea aceasta nu se bucură de vizibilitatea asigurată de prezența în vitrina ziarului (cum este numită adesea prima pagină), ci apare doar în interior, în rubrica *Actualitate* (la pagina 4).

Evenimentul de care ne ocupăm asigură o continuitate în tratarea unei arii tematice abordată frecvent în cele trei cotidiane, aceea a evenimentelor rutiere, a legislației din domeniu și a actorilor implicați, într-un fel sau altul, în acest sector al vieții publice¹⁶. Astfel, în ediția din 19 septembrie 2006, în afară de câte un scurt articol despre un accident rutier petrecut în Austria, soldat cu moartea a mai mulți români, în paginile acestor ziare regăsim câte un articol mai amplu, în care este abordată tema noului Cod Rutier, ce urma a intra în vigoare a doua zi: *Noul Cod Rutier la un pas de amânare* (*Ziua*, rubrica *Eveniment*, pagina 11), *Codul Rutier, mai la iarnă!* (*Evenimentul zilei*, rubrica *Actualitate*, pagina 4) și *Mai sunt câteva ore... Noul Cod Rutier intră în vigoare* (*România liberă*, rubrica tematică *Ghid Auto*, pagina 3). Nu putem să nu remarcăm o contradicție între aceste titluri și, deci, între informațiile transmise cititorilor!

Extrem de importantă pentru reacția pe care o știre o produce la nivelul receptării este organizarea spațială a rubricii în care aceasta este inclusă și modul în care echipa redacțională jonglează cu bogăția de elemente din pagina respectivă. Complexitatea titlului, prezența sau absența imaginilor, spațiul redacțional mai mare sau mai redus sunt, la rândul lor, grăitoare.

În cotidianul *Ziua*, evenimentul în cauză, ce apare alături de alte patru articole, ocupă circa 20% din suprafața redacțională totală a rubricii *Anchete*. La un prim nivel de lectură, cititorului îi este atrasă atenția de titlul zguduitor, *Carnagiu pe autostrada București-Pitești*, semnalat și pe prima pagină într-o formă prescurtată, *Carnagiu pe București-Pitești*, completat aici printr-un șapou și prin două intertitluri (*Decedat în drum spre spital*, *Tragedie și la Bârlad*). Cam o treime din suprafața rezervată acestui articol este ocupată de o reprezentare grafică a ceea ce s-a întâmplat, îmbogățită cu unele elemente contextuale (județul Argeș, o hartă a autostrăzii etc.), preluată de la Mediafax. Deși corpul articolului este redus ca dimensiuni, se recurge, totuși, la un artificiu vizual – segmentarea acestuia cu ajutorul intertitlurilor – pentru a multiplica posibilele porți de intrare în lectură și a-l ghida mai îndeaproape pe cititor în parcurgerea ariei scripturale.

Echipele redacționale ale ziarelor *România liberă* și *Evenimentul zilei* acordă și ele un spațiu generos acestui eveniment, respectiv tematicii conexe.

¹⁵ O fotografie de mici dimensiuni completează semnalarea articolului pe prima pagină din *România liberă*.

¹⁶ De exemplu, articolul din *Evenimentul zilei*, din 18 septembrie 2006 – *Poliția cheamă cetățenii să-i „toarne” pe mitocanii șoselelor* (rubrica *Eveniment*, pagina 2) sau cel din 20 septembrie 2006, din același cotidian, *Polițiști „spaima-șoselelor”* (rubrica *Actualitate*, pagina 4).

Astfel, în *Evenimentul zilei*, materialul referitor la acest teribil accident ocupă doar circa 15% din întreaga suprafață redacțională, însă articolul cel mai consistent din rubrica *Actualitate* tratează un aspect îngrijorător din aceeași arie tematică (*Polițiști „spaima-șoselelor”*). Pe lângă titlul articolului, *Tragedia de pe autostradă, o sumă de abateri*, precedat de supratitlul *Concluzii*, un rol important îl joacă la primul nivel de lectură și fotografia (însoțită de legenda *Impact. Bilanțul accidentului de pe A1: 8 morți și 12 răniți grav*, ce acoperă jumătate din spațiul rezervat articolului). Corpul articolului este compact, de doar trei paragrafe, fără alte elemente cu potențial de seducție.

În *România liberă* cititorilor li se propune o structură mai complexă, de trei articole, căroră le este rezervat cam 60% din suprafața redacțională a rubricii *Ultima oră*, dintre care primul, cel mai consistent, reprezintă titlul cel mai important de pe întreaga pagină – *Măcel pe autostradă*. Acesta este însoțit de alte două elemente de titrare, supratitlul *La câțiva kilometri de Pitești* și un șapou, precum și de o fotografie destul de mare (ce acoperă circa jumătate din spațiul destinat articolului). Pe un fond albastru deschis se remarcă un scurt material, cu rol contextualizant mai larg, care prezintă succint șirul evenimentelor și consecințele unui alt accident grav petrecut cu puțin timp înainte la Bârlad, cel la care făcea referire și *Ziua*. Celelalte două articole (mult mai reduse ca dimensiuni și semnate de un alt jurnalist al *României libere*), pe de o parte, dau cuvântul și specialiștilor în domeniu, în cazul de față unui reprezentant al poliției, comisarul-șef Dumitru Jianu, citat în titlul articolului: *„Civilizația rutieră lasă de dorit”*, iar, pe de altă parte, îmbogățesc bagajul informațional cu elemente de plan secund (*Victimele accidentului de pe A1 erau rude*), care servesc în special finalității de captare și de seducție a discursului jurnalistic, punând accentul pe drama umană și pe capacitatea empatică a cititorilor căroră li se adresează.

În acest ultim articol, cei implicați în accident nu mai sunt doar „pasageri”, „răniți” sau „victime”, ci capătă o identitate umană mult mai apropiată de latura emoțional-afectivă a oricărui cititor, fiind prezentați aici sub raportul relațiilor lor interumane drept „apropiați”, „prieteni” sau „rude”. Este foarte interesant de urmărit felul în care jurnalistul reușește să distragă atenția de la vinovăția tânărului din cauza căruia s-a produs accidentul, insistând asupra raporturilor interumane menționate, prezentându-l pe acesta drept prietenul grăbit să sară în ajutorul celor dragi. Iar datorită lexicului ales, toată vina pare a se răsfrânge asupra șoferului TIR-ului, implicat fără voia lui în acest accident: TIR-ul „s-a năpustit apoi și asupra microbuzului plin cu persoane”. Se mizează astfel evident pe latura emoțională a receptorului. Iată deci, ce mare importanță are fiecare decizie redacțională și fiecare alegere strategică, în construirea mediatică a unui eveniment și ce ecou puternic au acestea la nivelul receptării.

În aceeași ordine de idei, câmpul semantic exploatat în construcția titlurilor și în evaluările din textele articolelor servește aceleiași strategii de captare a lectoratului, insistându-se pe exigența de dramatizare a contractului de comunicare mediatic, printr-o punere în scenă cât mai spectaculoasă și la nivel lexical, nu doar

vizual. *Ziua* etichetează ceea ce s-a întâmplat, drept un „grav accident rutier”, o „tragedie”, un „carnagiu”, *România liberă* îl evaluează drept un „măcel”, drept „accidentul cel mai grav din istoria recentă a Argeșului”, un „carnagiu”, iar *Evenimentul zilei* vorbește despre o „tragedie”, despre „cel mai cumplit accident rutier produs, în ultimii ani, pe Autostrada București-Pitești”, despre „manevra fatală” și „groaznicul impact”.

Surprinzătoare este totuși decizia redacțională a jurnaliștilor de la *România liberă* și de la *Evenimentul zilei* de a include în textul articolelor lor niște descrieri de un realism zguduitor a ceea ce a urmat după impact, imaginea victimelor care „au zburat pur și simplu prin aer, fiind aruncate la zeci de metri pe asfalt sau prin boscheții de pe marginea autostrăzii” (*România liberă*), „desfigurate” și „sfârtecate” (*Evenimentul zilei*), „fără brațe, fără picioare sau fără capete” (*România liberă*), într-o atmosferă de coșmar în care răniții „strigau după ajutor” (*Evenimentul zilei*), dar care se înscriu, de fapt, în aceeași sferă semantică cu termenii citați mai sus.

Remarcăm, de asemenea, distanța temporală dintre momentul producerii accidentului (luni seara) și data când este publicată această știre în ziarele consultate, adică în ediția de miercuri. Cu toate că în numărul de marți acest eveniment nu a trecut de etapa selecției informațiilor, miercuri este mediatizat în toate cele trei organe de presă¹⁷. Ca urmare, cele trei instanțe enunțative nu mai mediatizează un eveniment brut, ci completează cu date noi punerea în scenă a unui eveniment ce fusese deja mediatizat de alte mijloace de comunicare în masă, întrucât știrea apăruse deja luni seara și în cursul zilei de marți, în jurnalele televizate. Iar modul discursiv de tratare a informației, la care recurg *România liberă* și *Evenimentul zilei* (pasaje de „eveniment comentat” în care se inserează și elemente de „eveniment raportat” și chiar de „eveniment provocat” – declarațiile martorilor și ale anchetatorilor citate în textul și în titlul articolelor) demonstrează relația de complementaritate existentă între diversele tipuri de mijloace de comunicare în masă, lucru de care nu se mai îndoiește nimeni în prezent. Cotidianul *Ziua* pare a face abstracție de acest interdiscurs de pe scena mediatică, diferențiindu-se din acest punct de vedere de celelalte două ziare, echipa redacțională optând pentru „evenimentul raportat” ca mod discursiv de tratare a informației, mediatizând de fapt, din nou, evenimentul brut, în momentul în care ceilalți actori mediatici se focalizaseră pe urmările accidentului, pe cauzele acestuia, pe rezultatele anchetei desfășurată de organele de poliție.

Lectura comparativă a articolelor din cotidienele luate în discuție a arătat, printre altele, că atitudinea pe care René Pucheu o recomandă oricărui consumator de media, aceea de a încerca să înțeleagă modul de funcționare a mașinii mediatice și de a se transforma într-un receptor avizat, este într-adevăr fondată. Lectura acestor articole ne-a ajutat să ne construim o imagine cât mai completă asupra faptelor petrecute, datorită informațiilor contextuale diferite, alese pentru a fi prezentate în fiecare articol și a unghiurilor diferite de abordare. Am descoperit,

¹⁷ S-ar putea ca edițiile de marți să fi fost deja închise când accidentul a avut loc.

însă și destul de multe neconcordanțe între informațiile prezentate, unele mai puțin importante¹⁸, poate, altele mai grave, mai ales că apar între două articole din același cotidian. Este vorba despre faptul că în articolul *Măcel pe autostradă din România liberă* se precizează că pasagerii din microbuz erau „majoritatea de etnie turcă, provenind din Babadag și Tulcea”, pentru ca doar câteva rânduri mai jos, în articolul *Victimele accidentului de pe A1 erau rude*, să se menționeze că persoanele din „microbuzul înmatriculat în Constanța sunt de etnie romă”, aceasta fiind una dintre informațiile pe care se bazează structura argumentativă a întregului articol.

În aceste vremuri, când timpul pare a se contracta mai mult ca niciodată, a consulta mai multe surse de informație poate părea adesea un lux, însă dacă îți acorzi răgazul să faci acest lucru, câștigi o armă puternică în lupta cunoașterii și poți evita, în mod normal, chiar și efectele unei manipulări non voluntare.

Problema apare atunci când instanța mediatică se ascunde în spatele acestui paravan al manipulării de natură tehnică și prin anumite decizii redacționale tinde să se apropie din ce în ce mai mult de manipularea premeditată, puternic conotată negativ, cum ar fi, de exemplu, hotărârea de a acorda un spațiu mai mare publicității, prin reducerea spațiului redacțional rezervat unui anumit eveniment din diverse considerente, adesea economice, sau de a face publicitate voalată prin anumite articole în favoarea unei firme sau a unei persoane¹⁹.

3. Manipularea intenționată

În ceea ce privește manipularea voluntară, un exemplu extrem de interesant și deloc măgulitor pentru instituția presei chilene este spectacolul mediatic și adevăratul război psihologic, pus în scenă de anumite organe de presă din țara respectivă, care au avut ca urmare răsturnarea guvernului prin lovitura de stat din 11 septembrie 1973.

Trebuie subliniat faptul că astfel de cazuri extreme de manipulare, atent planificate și instrumentate pe o perioadă atât de lungă (iunie 1970 – septembrie 1973) de către un organ de presă, la nivel național, sunt condiționate de un context socio-geo-politic cu totul particular.

Conform ziarelor *Time* din 30 septembrie 1974 și *Le Monde Diplomatique* din mai 1977, citate de Josée Weber-Amouyal, în cartea sa *Information et pouvoirs*²⁰, acest conflict desfășurat într-un mod atipic, a fost declanșat prin publicarea în

¹⁸ De exemplu, în *România liberă* se indică drept loc exact al accidentului kilometrul 92 de pe autostrada București-Pitești, în timp ce în *Ziua* este indicat kilometrul 91; conform articolului din *România liberă*, în accident au murit 3 pasageri ai Daciei și 4 pasageri din microbuz, în timp ce din *Evenimentul zilei* aflăm că au murit 4 pasageri din Dacia și 3 din microbuz. Ori, una dintre obligațiile cele mai importante ale unui jurnalist este să verifice cu foarte multă atenție toate datele din articolul pe care l-a scris; prin urmare, unde s-a strecurat greșeala?

¹⁹ Nu sunt rare cazurile de jurnaliști care profită de statutul lor de oameni de presă pentru a-și susține și promova propriile afaceri sau pentru a face o publicitate negativă concurenților lor.

²⁰ Josée Weber-Amouyal, *Information et pouvoirs*, Editura Hatier, Paris, 1981, p. 35-37.

paginile ziarului *El Mercurio* din Santiago, în data de 1 iunie 1970, a unui montaj foto ce reprezenta, în prim plan, un tanc sovietic în fața palatului prezidențial din plan secund, însoțit de o legendă în care se spunea că „Un guvern pro-comunist va deschide acestor tancuri porțile statului Chile”.

De îndată ce acest pas a fost făcut, organele de presă au pornit o puternică ofensivă îndreptată împotriva tuturor celor care aveau convingeri de stânga. Una dintre strategiile la care au recurs a fost publicarea fotografiei unei execuții, a cărei lectură era orientată prin mai multe elemente peritextuale: o legendă, „Acesta este comunismul”, un titlu de mari dimensiuni, „Vreți să salvați statul Chile de comunism?”, toate purtând semnătura grupării *Chile Joven*.

În paralel, la radio era difuzat un montaj în care, pe fondul sonor al tirului unei mitraliere, se auzea strigătul unei femei („Comuniștii mi-au omorât băiatul!”), iar apoi o voce masculină adăuga „Asta s-ar putea întâmpla dacă Chile ar deveni o țară comunistă”. Era mesajul promovat de o grupare a femeilor chiliene.

Pe data de 24 august 1970, în Camera Deputaților, era prezentat un raport despre acest tip de acțiuni, în care se arăta că rolul principal fusese jucat de agenția de publicitate Andalien și de grupul de presă *El Mercurio*. Registrele contabile ale agenției dovedeau faptul că principalii finanțatori ai respectivei campanii de presă fuseseră companiile americane interesate de minele de cupru chiliene, grupul de presă *El Mercurio* și un anume „Charlie”, un nume de cod al CIA, după cum s-a dovedit ulterior.

Conform ziarului *Time*, citat de Josée Weber-Amouyal, grupul *El Mercurio* ar fi beneficiat de aproape jumătate din banii investiți de CIA în Chile.

În ciuda raportului din august 1970, responsabilii acestui adevărat război psihologic au continuat timp de mai bine de trei ani cu această manipulare a informației prin presă, conform unui plan bine pus la punct, trecând de la articole în care se prezentau evenimente lipsite de orice bază reală, menite a alarma populația, la o dezinformare generalizată. Astfel, în perioada premergătoare loviturii de stat din 11 septembrie 1973, jumătate din articolele din *El Mercurio* vorbeau despre provocarea forțelor armate de către partidul de stânga, despre o amenințare comunistă iminentă, despre riscul „decapitării” forțelor armate, utilizând în mod voit acest termen ambiguu, cititorii putând interpreta fie că principalii șefi din armată urmau să fie trecuți în rezervă, fie că aceștia urmau a fi pur și simplu lichidați.

Este un exemplu halucinant de manipulare veritabilă, bine pusă la punct, cu un scop foarte precis, context în care mai multe organe de presă au acceptat să devină instrumentele unor forțe politice și economice din afara țării, contribuind decisiv la punerea în aplicare a planului de înlăturare a guvernului, din interese materiale, dar, cu siguranță și de alt ordin.

Cele două tipuri de manipulare la care am făcut referire în aceste pagini reprezintă, de fapt, polii unei axe a manipulării în discursul de presă, pentru că există adesea derapaje înspre polul manipulării voluntare disimulate sub masca constrângerilor tehnice, fizice (lipsă de timp, de spațiu, de mijloace financiare), cu

scopul de a obține unele beneficii personale sau de a sluji intereselor unor grupuri de influență mai mult sau mai puțin notorii, după cum am amintit deja.

Preocupați mereu de manipularea voluntară, care nu poate fi acceptată și justificată, vorbim prea puțin, poate, despre un alt tip de manipulare, cea involuntară, intrinsec legat de procesul de producție a evenimentului mediatizat, ale cărei resorturi rămân necunoscute majorității cititorilor și ale cărei mărci ar putea fi interpretate greșit de către aceștia. De aici și scopul declarat al lui René Pucheu în ghidul de folosire a mijloacelor de comunicare în masă pe care îl propune cititorilor săi, acela de a face capabil orice consumator de media „să se smulgă din starea de *informat*, care îl înrobește, pentru a îmbrățișa atitudinea activă, a celui care *se informează*”²¹.

BIBLIOGRAFIE

- Agnès, Yves, *Manuel de journalisme Écrire pour le journal*, Editura La Découverte, Colecția „Guides Grands Repères”, Paris, (2002).
- Almeida, Fabrice d', *La manipulation*, Editura Presses Universitaires de France, Colecția „Que sais-je?”, Paris, (2005).
- Balle, Francis, *Médias et société*, Editura Mont Chrétien, Paris, (1991).
- Blondel, Michèle, *Les journaux français*, Editura Hachette, Paris, (1975).
- Charaudeau, Patrick, *Le discours d'information médiatique La construction du miroir social*, Editura Nathan, Colecția „Médias – Recherches”, Paris, (1997).
- Charaudeau, Patrick, *Les médias et l'information L'impossible transparence du discours*, Editura De Boeck, Colecția „Médias Recherches”, Seria „Études”, Bruxelles, (2005).
- Charon, Jean-Marie (coord.), *L'état des medias*, cu colaborarea lui Florian Sauvageau, Editurile La Découverte / Boréal, Paris – Montréal, (1991).
- Gervereau, Laurent, *Inventer l'actualité La construction imaginaire du monde par les médias internationaux*, Editura La Découverte, Paris, (2004).
- Mouriquand, Jacques, *L'écriture journalistique*, Editura Presses Universitaires de France, Colecția „Que sais-je?”, Paris, (1997).
- Peytard, Jean, „Lecture(s) d'une 'aire scripturale': la page du journal”, in *Langue française lexies et discours non-littéraires*, nr. 28, Editura Larousse, Paris, pp. 39-59, (1975).
- Popescu, Cristian Florin, *Manual de jurnalism I. Redactarea textului jurnalistic. Genurile redacționale*, Editura Tritonic, Colecția „Comunicare/Media”, București, (2005).
- Preda, Sorin, *Tehnici de redactare în presa scrisă*, Editura Polirom, Colecția „Collegium”, Seria „Media”, Iași, (2006).
- Pucheu, René, *Savoir s'informer Comment se servir des mass media*, Editura Centurion, Colecția „Formation Humaine”, Paris, (1980).
- Ross, Line, *L'écriture de presse L'art d'informer*, Editura Gaëtan Morin, Colecția „Chenelière Éducation”, Montréal, (2005).

²¹ René Pucheu, *Savoir s'informer Comment se servir des mass media*, Editura Centurion, Paris, 1980, p 10.

ANAMARIA MOȚEI

- Sauvageau, Florian, Lesage, Gilles și Bonville, Jean de (coord.), *Les journalistes Dans les coulisses de l'information*, Editura Québec, Québec, (1980).
- Thibaut, Danièle, *Explorer le journal*, Editura Hatier, Colecția „Profil Formation”, Paris, (1976).
- Weber-Amouyal, Josée, *Information et pouvoirs*, Editura Hatier, Colecția „Profil Dossier”, Paris, (1981).

MANIPULAREA MEMORIEI COLECTIVE PRIN PRESĂ - EVOCAREA COMUNISMULUI ȘI A REVOLUȚIEI DIN 1989 -

MARIUS - ADRIAN HAZAPARU*

ABSTRACT. Mass-media start to play a crucial role in the construction and maintenance of a collective memory. Moreover, they replace the classical mnemonic agents, such as museums, history books or other commemorative entities. One problem develops when the media, as communication channel with best coverage, do not respect the criterion of objection compared to other disciplines that study collective memory. This type of interference of the media upon the collective memory was analysed in the Romanian newspapers. As methodology for our research, we appealed to Content Analysis, combined with interesting approaches from Critical Discourse Analysis, which offer an interdisciplinary perspective on the phenomenon.

Mass-media have developed specific strategies for the remembrance of events, such as commemoration, historical analogy or historical context. In addition, we made use of theories on social representations of the collective memory, which reveal relevant clues for the case study of our research on remembrance of the communist era in Romania and of the 1989 Revolution.

Between 15 and 31 of December 2006 we monitored three newspapers that brought into the public eye the Revolution and communism in Romania, but also some recent developments, since 2006 was the year when communism has been condemned in Romania, by a public presentation of the so-called "Tismăneanu Report".

The conclusions of our study showed that printed media paid a special attention to the event and, at the same time, put under scrutiny some Romanian political figures, blameable for decades of trauma the nation went through. December 2006 busted every myth still existing on Ion Iliescu as the hero of Romanian Revolution and the media reflected him as a bastion of communism in Romania.

Keywords: Mass-media, Romanian newspapers, the 1989 Revolution, communism, Romania

1. Mass-media, memoria colectivă și trecutul semnificativ

Apărent, orientarea activității jurnalistice spre evenimente din trecut nu își găsește locul printre rutinele presei. La o primă vedere, dacă ne centrăm pe producția de știri și a altor articole informative, apelul mass-media la fapte (deja) istorice contrariază și surprinde, căci, în mod tradițional, jurnaliștii sunt acei „vânători ai prezentului”, apreciați pentru faptul că sunt primii care publică sau difuzează ultimele noutăți. Adesea chiar își întrerup programele sau lansează ediții speciale pentru a prezenta „informațiile-bombă” din ultimele ore. Chiar și așa, multe relatări ale unor evenimente se pierd și nu ajung niciodată să fie publicate, de cele mai multe ori pentru că spațiul (tipografic sau audiovizual) nu permite apariția lor în ziua în care s-au petrecut. În anumite momente-cheie, însă, indiferent de urgența unor alte evenimente, în paginile ziarelor sau la posturile de radio și televiziune își fac prezența relatările despre trecut, fie pentru a explica întâmplări din prezent, fie pentru a ne aminti de

* Departamentul de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

evenimente care au o însemnătate specială pentru grupul social. În această din urmă privință, jurnaliștii acționează asupra memoriei colective, reconstruind istoria prin intermediul discursului media. Uneori însă, alte interese decât cele ale informării își găsesc întâietate în paginile ziarelor, iar abordarea trecutului în funcție de anumite strategii devine un instrument de (de)formare a memoriei colective a unui popor. Într-un astfel de context, aceasta este sinonimă cu manipularea conștiințelor colective, media încălcând, așadar, anumite criterii de obiectivare și detașare, atribuite, de unii cercetători, agenților de re- și comemorare.

Prin caracteristicile sale, memoria a fost văzută ca „memorie colectivă” (Halbwachs, 1925), „memorie socială” (Fentress și Wickham, 1992) sau „memorie publică” (Bodnar, 1992). Ceea ce reunește însă toate aceste proiecții nuanțate e împărtășirea memoriei de către un grup, o colectivitate, definindu-și astfel nu doar caracterul colectiv, ci și pe cel social, dat de nevoia de a se transmite. Pentru aceasta, mijloacele de comunicare în masă îndeplinesc cel mai bine acest rol, având capacitatea de a trimite informații cât mai repede și către cât mai mulți oameni. Prin urmare, memoria devine publică și împărtășirea sa nu mai este sarcina exclusivă a unei comunități și, din această cauză, riscul ca ea să fie un produs al manipulării din partea elitelor sau din partea vreunui grup dominant dintr-o societate este mai mare.

Distincția fundamentală între mass-media și ceilalți agenți mnemonici activi (precum martorii unui eveniment sau istoricii) e dată de faptul că mijloacele de comunicare trebuie să reconvertească întâmplările trecutului în evenimente cu potențial mediatic, cu valoare de știre, de fapt de presă. Pentru aceasta, mass-media eludează uneori canoanele deontologice ale profesiei, manipulându-și audiențele și construind, pentru acestea, anumite reprezentări sociale, rupte de normele de obiectivare pe care le impune respectarea practicilor jurnalistice. De multe ori, discursul media este însoțit de retorica politicianistă, parte a răzbunărilor de culise din eșichierul politic, fapt (mai ales) aplicabil și situațiilor în care presa relatează despre evenimente trecute, dar cu un grad mare de importanță în mentalul colectiv, cum este cazul Revoluției din 1989 în România. De aceea, dincolo de rolul benefic de a fi o platformă de dezbatere a trecutului, de construire *împreună* a unei memorii colective, mijloacele de comunicare în masă, prin conținuturile sale, stabilesc și răspândesc reprezentări sociale ale trecutului, fiind implicate activ în procesul de rememorare. Dilemele privind anumite interese ale media ca agenți mnemonici apar în momentul în care ne întrebăm *ce, când* și *cum* ne amintim, prin intermediul presei.

2. Reprezentările sociale ale memoriei colective în mass-media

Reprezentările sociale pe care le construiesc mijloacele de comunicare în masă nu sunt întotdeauna determinate de practicile jurnalistice cele mai oneste. În unele cazuri, discursurile produse de media nu se limitează numai la funcția lor eminentă referențială, ci mută accentele spre funcția fatică, abordări surprinse de cercetători într-o serie de teorii relevante în acest studiu pentru observarea procedeeleor de manipulare a memorie colective prin presă.

2.1. *Framing-ul*

Media pot, într-o manieră subtilă dar puternică, să modeleze percepțiile și opiniile publicului prin felul în care încadrează un fapt de presă. Multitudinea de definiții privind *framing-ul* ne îndeamnă spre acceptarea celor aparținând lui Tankard (1991) și Entman (1993). Conform primului, un „frame” este „o idee centrală sau firul unei povești în jurul căruia se va construi sensul și se va prezenta desfășurarea faptelor. Frame-ul sugerează care este esența problemei”¹. Entman prezintă *framing-ul* ca un proces de selectare a unor aspecte ale unei realități observate, care vor deveni mai proeminente pentru audiențe. Astfel, proeminența și selecția sunt elementele centrale ale *framing-ului*. *Framing-ul*, ca tehnică jurnalistică, s-a dezvoltat cu mult înaintea teoriilor care-l analizează în ipostaza sa de „modelator de conștiințe” dintr-o nevoie, sublimitată și de Goffman, în 1972, de a-l ajuta pe cititor să „să localizeze, să urmărească, să identifice și să structureze marea cantitate de informație care îl bombardează în fiecare zi”². De altfel, în breasla jurnaliștilor nici nu se vorbește de „media frames”, ci de elemente de accentuare, care reprezintă, de fapt, funcția jurnalistului de a orienta cititorul în pagină pe nivele de lectură. Ceea ce jurnaliștii numesc „elemente de accentuare”, teoreticienii etichetează ca „Advanced Organizers”³, care ar putea, într-adevăr, fi folosite și cu finalități persuasive. Manipularea prin *framing*, însă, devine vizibil, prin orientarea conținutului articolelor de presă pe anumiți itemi, propuși de Semetko și Valkenburg⁴: a) *conflict*: accentuează lupta dintre indivizi, grupuri, instituții ca formă de atragere a audienței, căreia i s-ar induce cinismul și neîncrederea; b) *interes uman*: au un unghi emoțional de abordare în prezentarea întâmplărilor; știrile se personalizează prin dramatizare; c) *consecințe economice*: se face aluzie la o problemă cu accent pe consecințele de natură economică ce pot afecta indivizi, grupuri, instituții, regiuni sau țări; d) *moralitate*; e) *atribuirea responsabilității*: prezintă cauzele problemelor sociale și soluția la acestea.

2.2. *Teoria cultivării*

Știrile și articolele de presă informative în general pot fi considerate mediatori ai proceselor de „fabricare” a credințelor și atitudinilor dintr-o societate: tehnicile de producție a conținuturilor informative sunt guvernate de o serie de norme asemănătoare celor specifice proceselor de construcție a memoriei colective. Mass-media, în calitatea de constructori ai semnificațiilor dintr-o societate, joacă un rol foarte important în ce și

¹ J. W. Tankard, L. Hendrickson, J. Silberman, K. Bliss, S. Ghanem, *Media frames: Approaches to conceptualization and Measurement*, lucrare prezentată la întâlnirea anuală a Departamentului de Teorie și Metodologie a Comunicării, Asociația pentru Educație în Jurnalism și Comunicare de Masă, 1991.

² E. Goffman, *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1974, p. 21.

³ J. Severin Werner, James W. Tankard Jr., *Perspective asupra teoriilor comunicării de masă*, trad. de Mădălina Paxaman și Maria Paxaman, Polirom, Iași, 2004, p. 300.

⁴ H. Semetko, P.M. Valkenburg, *Framing european politics: a content analysis of press and television news*, in *Journal of Communication*, nr. 50, pp. 93 – 109.

cum se rememorează. Această afirmație trebuie corelată cu studiile cercetătorilor privind o altă teorie constructivistă, *teoria cultivării*, propusă de George Gerbner: mass-media mai ales televiziunea, inculcă publicului telespectator anumite convingeri, care îl vor face să opteze pentru o rezolvare sau alta a unei situații, în funcție de răspunsurile pe care le-a primit de la media. Deși studiile făcute în acest sens suferă de anumite erori metodologice, teoria cultivării furnizează o abordare pentru cercetarea empirică asupra construcției sociale a realității.

2.3. Teoria „agenda setting”

Presa „injectează” publicul cu anumite subiecte care, prin expunere repetată, ajung să domine conversațiile din spațiul public și interpersonal. Remarcăm, în acest context, puterea de anticipare a lui Cohen⁵ când afirma, în 1963, că „presa nu va izbuti niciodată să-i dicteze publicului ce să gândească, dar are un succes nebun în a-i spune la ce să se gândească”. El a prevăzut ceea ce avea să se numească mai târziu, în termenii folosiți de McCombs și Shaw⁶, teoria *agenda setting*, inițiată de Walter Lippmann, în 1920, care aprecia că indivizii sunt dependenți de informația de presă, chiar dacă între realitate și prezentarea mediatică există distorsiuni. La multitudinea de informații, un adevărat bombardament mediatic, omul rămâne incapabil să discearnă, să proceseze tot. Acest serviciu (sau deserviciu?) revine media, care îi stabilește agenda. La „infoxicarea”⁷ din presă reacționăm diferit, în funcție de preocupările noastre cotidiene, de entuziasm și nivelul de cultură. Totuși, media ne-au „scanat” realitatea, stabilind o agendă, lăsându-ne aparenta libertate de a ne organiza propria cunoaștere și imagine asupra realității sociale.

Teoretic, rolul mijloacelor de comunicare în masă este acela de a propune subiecte de dezbatere cetățenilor și politicienilor, ierarhizând problematicile în funcție de prioritatea și importanța socială.

2.4. Spirala tăcerii

În funcție de caracteristicile culturale, cei care alcătuiesc publicul-țintă al mijloacelor de comunicare în masă acceptă și asimilează subiectele din agenda mass-media și le inserează în agenda personală. Unii teoreticieni radicali și cu o viziune strict dihotomică în privința influenței mass-media au sugerat că audiențele pot respinge mesajele media atunci când acestea nu sunt conforme credințelor și convingerilor lor. Totuși, la polul opus și în completarea teoriei *agenda setting*, Noelle Nuemann⁸,

⁵ Bernard C. Cohen, *The Press and Foreign Policy*, Princeton University Press, 1963 p. 120.

⁶ M. E. McCombs & D. L. Shaw, *The agenda-setting function of mass media. Public Opinion Quarterly*, 36(2), 1972, pp. 176–187.

⁷ informare + intoxicare → infoxicare: volum imens de informație care ne parvine de la media și care ne pune în situația imposibilă de a o structura corespunzător într-un timp foarte scurt;

⁸ E. Noelle, Nuemann, *Return to the concept of powerful mass media*, in Eguchi și Sata, K. – *Studies of Broadcasting: An International Annual of Broadcasting Science*, Nippon Hoso Kyosai, Tokyo, 1973, pp. 67 – 112.

lansează, în 1973, teoria *spiralei tăcerii*, susținând că oamenii au o teamă naturală față de izolare și, încercând să-și exprime opiniile personale, întâi caută să identifice opinia generală, pentru ca mai apoi să se alăture „consensului general”. Or, în contextul actual, mijloacele de comunicare în masă apar ca unele dintre cele mai indicate spații care să garanteze consensul într-o societate. Iar jurnaliștii sunt desemnați instituțional, prin meseria practică, ca având autoritatea necesară pentru a lua „pulsul opiniei”. Conform teoriei spiralei tăcerii, cu cât o opinie dominantă e accentuată mai mult, cu atât se restrâng vocile individuale, minoritare, în disidență. Astfel, se accelerează efectul opiniei majoritare, construind un proces de retroalimentare ascendentă. În viziunea lui Noelle Nuemann, „opinia publică” se definește ca fiind acea opinie care poate fi exprimată în public, fără riscul unei eventuale sancțiuni, în conformitate cu mecanismul spiralei tăcerii.

3. Strategii jurnalistice pentru rememorarea trecutului

Urmând îndeaproape clasificarea propusă de Jill Edy în 1999⁹, vom prezenta, pe scurt, tipurile de relatări care apar regulat în presă, în trei forme de bază: comemorările, analogiile și contextele istorice. Toate au diferite implicații în memoria noastră colectivă.

3.1. Comemorările

Deseori, jurnaliștii lucrează și cu ceea ce generic numim *jurnalism aniversar* sau *comemorativ*. În mod evident, produsele mediatice ale unei astfel de practici iau forma articolelor comemorative (știri, relatări, reportaje în presa scrisă, în audio-vizual luând cel mai adesea forma reportajelor radiofonice și de televiziune). De cele mai multe ori, astfel de evenimente, legate de pomenirea unor fapte sau persoane, se organizează cu ajutorul și acceptul autorităților sociale, așadar nu implică niciun fel de controversă sau dispută. Sunt, însă și situații când autoritățile, prin participarea activă la organizarea unor evenimente comemorative, au ca scop, crearea unui consens social cu privire la acestea și, prin urmare, manipularea publicului.

3.1.1. Comemorări centrate pe eveniment: când acoperă o comemorare autorizată, de obicei, jurnaliștii redau evenimentul comemorativ, dar și povestea evenimentului care este comemorat.

3.1.2. Relatările aniversare, spre deosebire de comemorările centrate pe eveniment, deci pe prezent, au ca subiect trecutul. Deși, ca scriitură jurnalistică, este vorba de un text factual, pur informativ, povestea spusă despre trecut poate reînvia acel trecut pentru audiență. Povestea crează o legătură emoțională între trecut și prezent.

⁹ Edy, Jill A. – „Journalistic Uses of Collective Memory”, în *Journal Of Communication*, nr. 49, 1999, p. 71-85.

3.1.3. *Comemorările ocazionale* sunt prilejuite, de cele mai multe ori, de întâmplări din actualitate (care vor funcționa ca pretext pentru rememorare), legate de evenimentul care se comemorează. De exemplu, moartea unei persoane care a fost implicată în Revoluția din 1989 va constitui prilej de memorare.

3.2. *Analogia istorică*

Analogiile istorice au funcția explicită de a conecta actualitatea cu trecutul, să-l facă relevant pentru prezent, prin apelul la un eveniment trecut ca instrument de analiză pentru explicarea actualității și care să prezică rezultatul unei situații actuale. O dilemă din prezent este construită ca fiind similară unei crize din trecut (și viceversa, pentru că adesea se întâmplă ca prezentul să ne dea înțelegerea trecutului), iar referirea la trecut se face ca la un fel de „lecție de istorie”.

Analogiile istorice pot avea numeroase surse. O analogie poate fi introdusă de media prin sursele lor tradiționale, cum sunt oficialitățile guvernamentale, de exemplu. Oricum, uneori, jurnaliștii introduc ei înșiși analogiile, ceea ce e curios, pentru că, de regulă, aceștia sunt extrem de precauți atunci când folosesc materiale non-obiective în relatările lor. Opiniile și analizele sunt introduse aproape întotdeauna în articole de către surse care nu sunt jurnaliști, aceștia apelând de obicei la elite. Unii teoreticieni susțin că jurnaliștii apelează la surse externe pentru a spune, de fapt, ceea ce ei vor să spună¹⁰. De cele mai multe ori, însă, atunci când jurnaliștii își expun propriile păreri, o fac în articole specifice, ca editorialele sau analizele jurnalistice.

3.3. *Contextul istoric*

Spre deosebire de analogiile istorice, contextul istoric își „culege” doar o porțiune a trecutului, care pare relevantă în circumstanțe actuale, prezente. În loc de a construi anumite aspecte ale trecutului, similare cu altele din prezent, contextul istoric, arată „cum s-a ajuns aici”. O anumită reticență în contextualizarea prezentului de către jurnaliști poate fi cauzată de normele jurnalistice care țin de obiectivitate, la fel ca în cazul analogiilor istorice. Jurnaliștii pot ezita în a stabili legături între evenimente disparate, pentru că un astfel de demers ar putea fi catalogat ca „interpretativ”, neconform cu idealurile de obiectivitate ale presei. Contextele istorice sunt construite pentru a elucida, pentru a înțelege cauzele unei dileme din prezent.

Utilizarea explicită a contextelor istorice nu este o practică obișnuită în relatările de presă. Acestea pot folosi, implicit, trecutul și viitorul pentru a furniza un context știrii în cauză, de exemplu în campaniile electorale. Referințe directe la trecut sunt mai frecvente în reportaje și alte specii jurnalistice, care presupun mai mult timp de lucru pentru elaborare și sunt introduse, de regulă, de jurnaliștii înșiși.

Jurnalismul comemorativ practicat de mass-media pare a fi soluția cea mai justă în relatările presei despre trecut. Uneori, acestea pot duce la înțelegerea

¹⁰ G. Tuchman, *Objectivity as strategic ritual: An examination of newsmen's notions of objectivity*, *American Journal of Sociology*, 77, 1972, p. 660 – 679.

prezentului dintr-o nouă perspectivă, dar prin prisma trecutului. Rigorile de obiectivitate, însă, nu le permit practicienilor din mass-media să joace rolul de interpretatori ai trecutului, cel puțin nu în specii sau formate informative, cum sunt mai ales știrea și relatarea. Alteori însă, sub această mască, discursul lor este unul persuasiv. Pentru a-l ascunde, însă, cât mai bine, jurnaliștii invită, alături de ei, în paginile ziarelor sau la posturile de radio și televiziune, analiști politici, editorialiști și critici.

4. Evocarea comunismului și a Revoluției din 1989 în presa scrisă

Rememorarea mass-media s-a raliat procedeele de reconstrucție a memoriei colective care, de această dată, au devenit, în cuvintele lui Gerald Imbert, modalități de *mass-mediare a istoriei*.¹¹ Aspectele teoretice ilustrate în prima parte a acestui studiu au fost confirmate parțial; uneori însă, practica jurnalistică ne-a contrazis, dezvăluind noi abordări ale acestei problematice privind procesele de construcție ale memoriei colective în presă și gradul în care este prezentă manipularea în paginile ziarelor.

4.1. Metodologia și desingul cercetării

Am recurs la două tipuri de analiză de conținut, una de tip de cantitativ și apoi, ulterioară acesteia, o analiză calitativă a articolelor apărute în presa scrisă, cu privire la momentul Revoluției, precum și tipurile de rememorare întâlnite. Publicațiile selectate pentru a fi parte a investigației noastre (*Jurnalul de Est*, *Opinia* și *Ziarul de Iași*) au fost alese după criterii ce au ținut cont de *aria de acoperire*, *periodicitate* și *publicul-țintă*. Intervalul monitorizării a fost stabilit între 15 – 31 decembrie 2006, tocmai pentru a suprinde în ansamblu și teoriile media de *framing* și *agenda setting*: subiectele erau „introduse în scenă”, după care urma să dețină primul loc pe agenda media pentru una sau două zile și apoi dispăreau din peisajul mediatic, lăsând loc pentru alte „obsesii”, prevăzute sau neprevăzute.

Pentru realizarea studiului cantitativ, au fost colectate, un număr de 62 de unități de analiză (texte publicistice), fișate în funcție de următorii indicatori: a) secțiunea din ziar în care este inserat textul; b) locul în paginile publicației, stabilit în funcție de numărul paginii, apariția sau nu a articolului, pe prima pagină a publicației poziția sa în interiorul secțiunii; c) mărimea articolului, calculată în numărul de semne, după norma jurnalistică; d) specia și genul publicistic căruia articolul îi aparține; e) „natura temporală” a articolului, în sensul în care acesta se referă strict la comemorarea evenimentului istoric sau direct la evenimentul istoric; f) relația subiectului prezentat cu fapte din trecut, prezent sau plasate în viitor; g) consemnarea actorilor implicați și a celor care au fost citați de publicațiile analizate.

Cu privire la analiza calitativă, au fost exprimate 222 de judecăți, afirmații care au fost grupate în 12 blocuri tematice care ilustrează cum a fost mass-mediatizată

¹¹G. Imbert, *Los discursos del cambio. Imágenes e imaginarios sociales en la España de la transición (1976 - 1982)*, Madrid: Akal, 1990.

istoria Revoluției românești în cele trei ziare monitorizate. Cele două tipuri de analiză de conținut – cantitativă și calitativă – au fost îmbinate și cu analiza critică a discursului, propusă de cercetătorul Teun A. van Dijk, care oferă o perspectivă interdisciplinară asupra fenomenului.

4.2. Rezultatele cercetării

4.2.1. Acoperirea mediatică

Cele trei publicații analizate nu au avut în fiecare zi articole care să fi făcut obiectul cercetării noastre, mai ales că una dintre publicații are o apariție săptămânală și a acordat atenție Revoluției din 1989 doar în data de 22 decembrie 2006. În privința celorlalte două publicații, o mai puternică acoperire este sesizabilă în cazul *Ziarului de Iași* pentru zilele de 19, 20 și 22 decembrie. De fapt, aceasta este publicația care oferă și cel mai mult spațiu tipografic. În funcție de numărul de semne tipărite și de numărul de articole apărute, *Ziarul de Iași* pare a fi „comemoratorul cel mai asiduu”, în timp ce *Jurnalul de Est* este cel care dedică cel mai puțin din paginile publicației pentru comemorare.

4.2.2. Selecție și tratament

Pentru *Opinia*, situația a fost oarecum diferită, deoarece publicația a editat un supliment special, pe care l-am considerat ca atare, neincluzându-l în secțiunile obișnuite întâlnite în celelalte două ziare. Referindu-ne la acestea, cele mai multe articole au apărut la secțiunea *Opinii* (13), apoi, în ordine descrescătoare, *Național și Internațional* (10), apoi *Dosar* (9), *Actualitate locală* (7), *Eveniment* (4), *Dezvăluiri* (2), *Juridic* (1) și *Interviu cu personalități ale Iașului* (1).

În ciuda acestei statistici, acoperirea mediatică a celor două evenimente majore legate de comunism – Revoluția din 1989 și Raportul Tismăneanu privind condamnarea comunismului – s-a realizat prin textele de informare. În paginile publicațiilor monitorizate, acestea au asigurat 76% din spațiul tipografic alocat, în timp ce textele de opinie (editorial, puls, tabletă, comentariu și analiză) ocupă doar 24%.

4.3. Mass-mediarea istoriei

Itemii aleși pentru analiza calitativă au rezultat în urma parcurgerii minuțioase a publicațiilor monitorizate. „Embrionul” l-a reprezentat, bineînțeles, Revoluția de la 1989, dar decembrie 2006, în această privință, înregistrează o abordare cu totul specială în presă, pentru că este luna în care, în mod oficial și public – se înțelege, grație mijloacelor de comunicare în masă – comunismul a fost condamnat, prin Raportul Tismăneanu, de către președintele României, Traian Băsescu. În funcție de aceste coordonate, s-a determinat selecția și relevanța blocurilor tematice identificate în procesul de reconstrucție a memoriei colective. Gruparea în 12 blocuri tematice a evenimentelor principale din unitățile de analiză s-a făcut cu scopul de a stabili cu exactitate care dintre acestea au constituit agenda media în intervalul 15 – 31 decembrie 2006. Avem, așadar, unii itemi care au cântărit mai mult în rememorarea

istoriei decât alții: Regimul dictatorial din România (26%), Revoluția din 1989 (17%), Condamnarea comunismului (9%) și Condamnații comunismului (8%). În ordine, ilustrarea celorlalți itemi s-a făcut astfel: Imaginea asupra democrației românești (7%), Tranziția de la un regim dictatorial la unul democratic (7%), Imaginea primului președinte democratic Ion Iliescu (6%), Reprezentarea media a lui Nicolae Ceaușescu (5%), Așteptările privind viitorul (5%), Imaginea oponenților regimului (4%), Reprezentarea „prezentului comunist” (4%) și Imaginea actualului președinte al României Traian Băsescu (2%).

4.3.1. *Regimul dictatorial din România* a fost acuzat în aproape toate judecățile extrase din cele trei publicații care au tratat tema. Din totalul de 58, doar trei au trasat o imagine favorabilă regimului, iar una a adoptat o poziție neutră. De asemenea, din cele 58 de judecăți exprimate în presă, în această privință, exclusiv jurnaliștilor le aparțin mai puțin de jumătate (22), restul fiind împărțite între lideri de opinie, istorici, sociologi, persoane politice. Justificarea prezenței în paginile ziarelor și a unor păreri pro-vechiul regim e simplă: printre „tertipurile” jurnalistice se recurge și la persoane care pot colora discursul media. Nu e caracteristică presei o abordare omogenă și, de aceea, consemnările publicațiilor analizate arată că încă se găsesc și nostalgici ai regimului. Poziția vicepreședintelui Consiliului Județean din Iași, Iovu Brezuleanu, este ilustrativă în acest sens: „Nu am nostalgii comuniste, dar pe atunci era mai multă siguranță și disciplină. Nu-ți era frică să mergi noaptea pe stradă. Un absolvent de facultate avea imediat un loc de muncă. Salariul îți ajungea, puteai să achiziți ușor ratele fără să simți la buzunar. Eu eram medic veterinar la o fermă și aveam 7000 de lei, echivalentul a 70 de milioane de acum. Cât privește ideologia... puteai să gândești ce vrei, dar să spui ce trebuie”. Întrucât, într-adevăr, există, dincolo de cazurile identificate de presă, nostalgici ai regimului, dar și o majoritate care îl critică, mass-media se sustrage de la a-și asuma vreo abordare, lăsându-și personajele să vorbească, să-și dea seama de ce ar putea provoca și apoi să se scuze. În discursul lui Brezuleanu este sesizabil mecanismul de negare aparentă: „Nu am nostalgii, *dar...*”. Totuși, trebuie evidențiat faptul că în privința nostalgicilor regimului, discursul media nu a reușit să capete consistență decât prin apelul la alte surse decât citarea directă, cum ar fi diverse sondaje, vox-populi sau chestionare. În cazul de față, *Ziarul de Iași* apelează la Barometrul de Opinie Publică al Fundației pentru o Societate Deschisă din octombrie 2006. Este interesant cum o informație veche – din punctul de vedere al proximității temporale – dobândește valențe publicistice într-un anumit context. Așadar, „majoritatea românilor (53%) consideră comunismul o idee bună, 12% dintre ei spunând că a fost bine aplicată, iar 41% prost aplicată și numai 34% apreciază comunismul o idee proastă”. Consensul asupra reprezentării regimului este evident, însă apar și unele contradicții, care ar putea contraria opinia publică, mai ales când acestea se regăsesc în paginile aceleiași publicații. Referindu-se la lipsurile din perioada comunistă, un jurnalist de la *Ziarul de Iași* își asumă o judecată de valoare, contrazisă de Barometrul de Opinie pe care tot

publicația îl citează. Astfel, „s-au scurs 17 ani de la Revoluție, însă privațiunile și constrângerile anilor de comunism nu s-au șters din mintea celor care au trăit din plin această perioadă. Ce își mai aduc aminte veteranii regimului? Cozile interminabile la lapte și carne, întunericul, lipsa apei calde, cartelele și rațiile. Chiar și așa, unii dintre ei privesc nostalgic perioada respectivă; nu cei săraci și simpli, ci cei care au deținut funcții importante în partid, care nu au fost nevoiți să se trezească la 4 dimineața pentru o sticlă de lapte și un pachet de unt”.

4.3.2. *Revoluția din 1989*

Dintre cele trei publicații monitorizate, în privința comemorării momentului Revoluției din 1989, *Opinia* este cea care a dedicat cel mai mult spațiu tipografic pentru aceasta, editând un supliment special în ziua de 22 decembrie 2006. Sub titlul „Revoluția s-a închipuit la Iași”, revista vorbește, atât prin reporterii săi, cât și prin martorii momentului Revoluției, despre mișcarea din 14 decembrie 1989 de la Iași, dar conturează și o imagine a Revoluției în ansamblu. *Jurnalul de Est* se referă mai mult la mișcările din Timișoara și București. În total, au fost exprimate 37 de judecăți, dintre care 13 în *Jurnalul de Est* și 22 în *Opinia*.

Din punctul de vedere al discursului media, se remarcă numeroasele superlative de tip negativ folosite atunci când se descriu evenimentele acelor zile sau consecințele imediate. 17 decembrie 1989 a fost „cea mai cumplită zi din istoria orașului Timișoara”, care „arăta ca după război: sânge și clădiri distruse” și „devenise un adevărat infern: lupte de stradă, focuri de armă și mașini în flăcări”, „clipe de groază”. Comemorarea și rememorarea Revoluției din 1989 sunt oarecum false, pentru că încadrarea făcută de media nu a fost gândită în această direcție. *Jurnalul de Est* nu pare preocupat de evenimentul istoric sau de actele de comemorare, ci mai degrabă – sub masca „câinelui de pază” care trage un semnal de alarmă – de ceea ce se întâmplă, în prezent, cu politicienii. Unghiul de abordare devine evident pentru scopul publicistic urmărit: de a atrage, printr-o eventuală scandalizare, cititori: „Autoritățile centrale ale statului, în frunte cu Traian Băsescu și premierul Călin Popescu Tăriceanu, au uitat complet de comemorarea Revoluției din 1989” și „nici parlamentarii nu s-au înghesuit să participe la comemorarea a 17 ani de la Revoluția din 1989”, jurnaliștii urmărind, în aceste cazuri, empatizarea cu cititorul în privința unei stări de revoltă.

Fără a ne înșela prea tare, considerăm irelevantă pentru rememorarea în sine și încercarea de a-i intervieva pe oamenii politici cu privire la semnificația, pentru ei, a zilei de 22 decembrie. Raționamentul care a determinat inițiativa rezidă în presupusa apetență a publicului de a ști ce și cum gândesc „aleșii” lor, iar funcționalitatea stă în „reușita” de a obține răspunsuri de genul celui dat de sus-amintitul vicepreședinte al Consiliului Județean Iași: „22 decembrie este pentru mine o zi de muncă obișnuită”. Când un astfel de demers e generat de o preocupare reală pentru soluționarea unei probleme, acesta își schimbă semnificația substanțial: faptul că elevii de liceu nu au o reprezentare cât de cât clară asupra Revoluției din

1989 și asupra trecutului comunist al României este, într-adevăr, o situație îngrijorătoare: „22 decembrie nu înseamnă mai mult decât intrarea în mini-vacanța de iarnă” sau „zilele de 21 și 22 decembrie (...) unora le spun ceva despre o istorie recentă, despre care învață la școală”, atenționează *Jurnalul de Est*.

4.3.3. *Tranziția de la un regim dictatorial la unul democratic*

Discursul media, în această privință, e încărcat de structuri stilistice complexe, mai ales de metafore: tranziția e definită ca o plutire de „aproape două decenii în ambiguitate morală, într-un exasperant imobilism, care le-a salvat stâlpilor comunismului pozițiile de putere”, „17 ani de aparență la libertate”, „17 ani de eșecuri”, „o pagină cu falși eroi”. Abordarea apocaliptică își găsește explicații în condamnarea comunismului, care a permis artificii de limbaj duse în extrem, pătimașe: „O Românie răvășită de o interminabilă, sulfuroasă, delirantă post-tranziție”. Retorica la care recurg adesea editorialiștii se plasează în registre verbale marginale, din punctul de vedere al schemei discursive construite: se evită locul comun, norma, prin refugierea într-un discurs-șoc, de tip beligerant. Totuși, despre tranziție s-a scris și altfel, în aceeași dihotomie care separă calea cea rea de calea cea bună: „Raportul Tismăneanu (...) a avut și meritul de a despărți apele de uscat și de a arăta care sunt partidele politice și politicienii care au nostalgia comunismului sau care se situează, fără probleme de conștiință, în descendența directă a comunismului ceaușist” (Alexandru Călinescu).

O practică discursivă des întâlnită, în cazul subiectelor care presupun supunerea dezbaterii publice, este aceea de căutare a unor vinovați și de atribuire a unei vine, fie aceasta și morală, asupra unor posibili „făptași”. În același mod funcționează însă și reversul acestei practici, dezvinovățirea, fiind unul dintre numeroasele mecanisme pentru evitarea responsabilității. Publicista Mariana Codruț găsește, în articolul „Dacă Iliescu n-ar fi fost”, un vinovat în persoana primului președinte pe care România l-a avut după decembrie 1989. Din punctul de vedere al retoricii, Mariana Codruț construiește un text impecabil, știind să se folosească de varii pârghii discursive. Incitarea se face chiar din titlul, când propune un exercițiu de imaginație: care ar fi fost soarta României postrevoluționare dacă nu exista Ion Iliescu? Evident, doar scheletul este aici fictiv, căci demersul este cât se poate de factual, dar funcția fatică a discursului este îndeplinită la parametri optimi de repetarea, la început de paragraf, a construcției „Dacă Iliescu n-ar fi existat”.

4.3.4. *Imagina primului președinte democratic Ion Iliescu*: După cum am menționat și anterior, jurnaliștii, prin discursul media, caută responsabili și vinovați. Iar atunci când bănuiele lor sunt legitime și identice cu discursul unei elite (în acest caz Raportul Tismăneanu de condamnare a comunismului), poate fi declanșat „atacul”. Ion Iliescu este prezentat ca unul dintre stâlpii comunismului, un apropiat al lui Ceaușescu, cel puțin până în anul 1971, când relațiile dintre fostul dictator și Iliescu s-ar fi răcit. Avem de-a face cu o retorică îndrăzneță, din punctul de vedere al limbajului utilizat,

unul dintre editorialiștii „Ziarului de Iași” numindu-l pe Ion Iliescu nu „o domnișoară bătrână, așa cum se pretinde, ci unul din șefii bordelului românesc”, responsabil pentru menținerea la putere a regimului comunist. Partizanatul jurnaliștilor cu aceste opinii nu se observă decât la nivelul titlurilor – „Ion Iliescu, foc și pară din cauza comisiei Tismăneanu”. În mod firesc, subiectul nu ar trebui să fie starea de iritare a lui Ion Iliescu, ci condamnarea comunismului. Însă încadrarea media, prin elementele de accentuare, mută semnificațiile. De fapt, este vorba de ceea ce Semetko și Valkenburg¹² au numit *framing* de conflict, care accentuează lupta dintre indivizi, grupuri, instituții ca formă de atragere a audienței.

Contrar abundenței datelor și comentariilor despre Ion Iliescu, pentru dictatorul Nicolae Ceaușescu, am putea spune că decembrie 2006 a fost anul în care acesta nu a mai apărut în presă decât ocazional, în contexte particulare, conturându-se patru imagini ale acestuia: „tiran”, „obsedat de cultul personalității și de crearea unei dinastii comuniste”, „nemuritor” și „mare patriot”, aceasta din urmă aparținându-i liderului Partidului România Mare, Corneliu Vadim Tudor. Or, presa, de această dată, „și-a fixat tunurile” pe Ion Iliescu, plecând de la premisa că, în memoria colectivă a poporului, statutul lui Nicolae Ceaușescu e deja clar definit și, prin urmare, nu mai este cazul unor noi precizări.

4.3.5. *Imaginea asupra democrației românești*

Cele 15 judecăți exprimate în publicațiile *Opinia* și *Ziarul de Iași* nu permit conturarea unei direcții comune în privința democrației românești. Singurul consens la care ne-am putea referi este cel legat de sinonimia democrație – libertate, înțelegând prin aceasta din urmă libertate de exprimare, de gândire și de acțiune. Totuși, opiniile celor citați contrastează puternic, de la „acum e mai rău” sau „poporul astăzi supraviețuiește, nu trăiește”, prin „toate segmentele vieții noastre – sociale, politice, economice, media – sunt puternic afectate de rămășițele comunismului”, până la „datorită nouă (nr.: participanții la Revoluția din 1989), România este cea de astăzi”, plasând și mai mult în incertitudine posibilitatea conturării unei imagini a sistemului democratic românesc.

4.3.6. *Reprezentarea prezentului comunist*

Introducerea acestui item se datorează unei inițiative a *Ziarului de Iași* de a sonda opinii cu privire la proiecțiile politicienilor ieșeni despre un prezent care s-ar fi desfășurat tot în comunism. Demersul de a face abstracție de un eveniment istoric petrecut, de o importanță majoră, pare lipsit de orice semnificație, mai ales că acesta încearcă o reconstrucție imaginară a unei lumi blamate. La prima vedere, nici din punctul de vedere al practicilor jurnalistice această inițiativă nu-și găsește justificarea, din moment ce în presa cotidiană se operează numai cu fapte care s-au petrecut cu adevărat sau care urmează să se producă într-un viitor foarte apropiat.

¹² H. Semetko, P.M. Valkenburg, *op. cit.*

Reinventarea prezentului plasat într-un alt context, contrar celui actual (aproape cinic, am putea spune), ilustrează, în cele 8 judecăți exprimate, o preocupare constantă pentru bunăstarea economică.

4.3.7. Condamnarea comunismului

Condamnarea comunismului ar trebui să reprezinte, în primul rând, comemorarea Revoluției din 1989 și a victimelor sale și să îmbrace anumite forme care, după o logică discursivă, să fie centrate pe omagiere și pe sancționarea trecutului. Media, însă, a generat un tip de discurs care se centrează pe disputele dintre elite: pe de o parte, între elitele care joacă rolul de lideri de opinie și, pe de altă parte, între elitele politice și modul în care acestea s-au raportat la rezultatele publicate de Comisia Tismăneanu cu privire la condamnarea comunismului. Astfel, au fost emise 21 de judecăți (8 – *Jurnalul de Est*, 3 – *Opinia*, 10 – *Ziarul de Iași*), dintre care șase defavorabile Raportului Tismăneanu. Discursul media se depărtează, așadar, de conținutul Raportului și surprinde reacțiile pe care acesta le-a generat. „Vocea Securității a huiduit prin Vadim”, un titlu folosit de *Ziarul de Iași*, conține o dublă aluzie, ușor perceptibilă. Având în vedere că titlurile reprezintă primul nivel de lectură, acestea pot construi un model de reprezentare pentru cititor, dar jurnaliștii nu fac decât să *solidarizeze* cu unii dintre liderii de opinie care au susținut că Raportul Tismăneanu a fost condamnat, în cel mai pur stil comunist, înainte să fie dat publicității, iar comunismul să fie el însuși condamnat oficial, de către niște „complici ai Răului”. În privința raportului, din discursul presei se desprinde ideea că a fost mai degrabă o „reglare de conturi” între dreapta și stânga politică, acuzele venind din ambele părți, dar nu pe marginea Raportului, ci pe ideea de discreditare a celor care l-au întocmit sau a celor care nu-l recunosc. Astfel, raportul ar fi „un instrument mârșav și o manipulare a dreptei agresive” și, în același timp, „se poate spune că România a condamnat comunismul în fluierăturile lacheilor comunismului”, cu referire la Partidul Social Democrat și la Partidul România Mare.

Pluralitatea de voci există, dar degenerată în virulențe de limbaj, care denotă instabilitate și dificultate în atingerea unui consens, având în vedere și premisa de la care s-a plecat: omagierea victimelor Revoluției din 1989. Or, o afirmație de genul „Din banii cheltuiți pentru raport mai bine se construia un WC public în Piața Romană și poporul ieșea mai câștigat”, aparținându-i lui Ion Cristoiu, e, de fapt, masca unui discurs politizat. Nu ne sunt deloc străine aparițiile lui Ion Cristoiu la televiziunile trustului Impact al lui Dan Voiculescu, liderul Partidului Conservator și rival declarat al lui Traian Băsescu, simpatizat și propulsat la președinție de Partidul Democrat.

Se invocă, așadar, o problemă socială de interes public, cosmetizându-se, de fapt, chestiunea de față. În retorica politicianilor este o practică extrem de des întâlnită, aceea de a muta accentele, dar atunci când e preluată de presă se creează precedentul periculos al manipulării opiniei publice.

4.3.8. *Imaginea condamnaților comunismului*: 17 judecăți au fost exprimate referitor la cei care sunt acuzați că ar fi impus și perpetuat sistemul comunist și acestea aparțin editorialiștilor sau unora care s-au manifestat deschis împotriva regimului Ceaușescu înainte de 1990. Terminologia folosită merge de la subtilitatea stilistică și metaforică până la numirea directă, neaoșă. Se trece de la o încadrare generală, unde ne întâlnim cu sintagme de genul „zvârcolacii trecutului”, „stâlpii comunismului”, „slugile comunismului rezidual”, „complicii Răului”, „călăii”, „ăia răi”, „«corifei» ai democrației”, „grupuri de teroriști”, la nominalizări. Astfel, Dan Voiculescu e „fost colaborator al Securității”, Vadim, „un lider dement și în același timp foarte ticălos”, este „o amestecătură de extremă dreaptă și pe care o expune ostentic într-un fel comunist-terorist” și „vocea Securității”. Tot el și Adrian Păunescu sunt „poetii de curte ai lui Ceaușescu” sau „barzii oficiali ai comunismului”. Lista îi cuprinde pe Dumitru Tinu, Octavian Paler, Sorin Toma și Silviu Brucan drept „responsabili cu îndoctrinarea populației din lumea presei”. Iar Gheorghe Gheorghiu Dej, Nicolae Ceaușescu, Elena Ceaușescu, Ana Pauker și Ion Iliescu sunt „vinovați de impunerea și perpetuarea unui sistem bazat pe fărâdelege”.

4.3.9. *Imaginea oponenților regimului*: presa (în special *Opinia*) face o distincție clară între „Ei” și „Noi”, încadrându-i aici pe cei care „au suferit de nesupunere și s-au răzvrătit în scris”, asumându-și consecințele. De regulă, aceștia sunt văzuți ca simboluri ai opoziției românești anticomuniste. În celelalte două publicații analizate nu întâlnim niciun fel de descrieri privind-i pe cei care s-au revoltat împotriva regimului. Ei apar menționați doar atunci când participă la momentele comemorative sau, la fel, nominalizați pe o listă a celor care au „ținut piept” regimului.

4.3.10. *Imaginea actualului președinte al României, Traian Băsescu*

Prezența președintelui Traian Băsescu în discursul privind rememorarea și comemorarea Revoluției și a perioadei comuniste este pur conjuncturală, iar discursul despre acesta este legat în media doar de Raportul Tismăneanu privind condamnarea comunismului, pe care șeful statului l-a citit în Parlamentul României. În majoritatea cazurilor, președintele este considerat ca intrând în istorie pentru gestul de condamnare publică a comunismului. O singură referire face notă discordantă și-i aparține liderului Partidului România Mare, Corneliu Vadim Tudor, pentru care Traian Băsescu este „hoț” și „bețiv”.

4. 3. 11. *Așteptările privind viitorul*: Au fost exprimate, în această privință, 11 judecăți care plasează România în incertitudine, uitare – ca soluție pentru trecutul traumatizant și nostalgie. Direcții mai concrete au fost punctate prin rolul pe care îl poate juca România - ca stat democratic - în cadrul Uniunii Europene și prin măsuri precise privind rememorarea: prezentarea adevărului istoric în școli, licee și universități, precum și inaugurarea unor monumente comemorative și organizarea de momente comemorative. În privința Revoluției din 1989, aceștia propun uitarea ca

soluție de vindecare, sau așteptarea, înaintând chiar și o anumită dată: „Dacă a fost sau nu Revoluție la Iași poate vom ști peste 50 de ani. Banda merge încă”.

5. Concluzii

Indiferent de tendințele spre conturarea unor anumite puncte de vedere în detrimentul altora, pe 22 decembrie 2007 tot mijloacele de comunicare în masă vor fi cele care vor aminti societății că încă nu e rost pentru uitare, că au rămas câteva chestiuni nelămurite. Mass-media s-au preocupat îndeaproape de momentul Revoluției din 1989, de anii comunismului, dar și de momentul condamnării sale publice. Propensiunea mass-media spre stabilirea unei agende publice în privința trecutului comunist, preferința pentru anumite subiecte impuse cititorilor de presă, inducerea, până la un punct, a unor anumite idei și credințe devin, paradoxal, forme ale unei manipulări necesare, întrucât asigură o dezbatere obligatorie pentru ca istoria recentă a României să nu fie redusă, pentru generațiile viitoare, la un șir de oameni politici al căror nume se încheie inevitabil, cu „escu”.

BIBLIOGRAFIE

- Cioroianu, Adrian, *Focul ascuns în piatră. Despre istorie, memorie și alte vanități contemporane*, Polirom, Iași, (2002).
- DeFleur L., Melvin & Ball-Rokeach, Sandra, *Teorii ale comunicării de masă*, trad. de Ducu Harabagiu și Cătălina Harabagiu, Polirom, Iași, (1999).
- Edy, Jill A., *Journalistic Uses of Collective Memory*, în *Journal Of Communication*, nr 49, (1999).
- Entman, R. M., *Framing: Toward clarification of a fractured paradigm*, în *Journal of Communication*, nr. 43(4), (1993).
- Halbwachs, Maurice, *La mémoire collective*, PUF, Paris, (1950).
- Lang, K & Lang, G. E., *Collective memory and the news*, în *Communication*, nr. 11, (1989).
- Neculau, Adrian, *Memoria pierdută. Eseuri de psihologia schimbării*, Polirom, Iași, (1999).
- Neculau, Adrian, *Viața cotidiană în comunism*, Polirom, Iași, (2004).
- Severin, Werner, J., Tankard Jr., James W., *Perspective asupra teoriilor comunicării de masă*, trad. de Mădălina Paxaman și Maria Paxaman, Polirom, Iași, (2004).

**MANIPULARE ȘI DIRIJARE PRIN OBSERVAREA STĂRII DE
SPIRIT A POPULAȚIEI. STUDIU DE CAZ: JOCURILE MONDIALE
UNIVERSITARE DE LA POIANA STALIN
(28 IANUARIE – 8 FEBRUARIE 1951)**

ALINA ILINCA*

ABSTRACT. *Handling and Ordering Through Observe the Population Mood. Case Study: World University Winter Games in Poiana Stalin (1951, January 28th-February 8th).* Unlike the political regimes in which the public opinion plays an important role, in the totalitarian regimes, mistrust in the virtues of communication between the State and the citizens is a basic trait.

This paper presents the reality of Communist Romania in the contest of World University Winter Games in Poiana Brașov, at that time called Poiana Stalin. The official propaganda presented the games as a display of the growing force of “democratic” students within the peace movement. Due to the severe limitations imposed both by Securitate and by the International Students Association, a quasi-Communist organization, the atmosphere was very tense and glacial.

Keywords: ordering through, population, communism, International Students Association, Winter Games, Poiana Brașov

Regimurile totalitare, fie că au fost de tip comunist sau fascist, au reușit să-și conserve existența un timp îndelungat numai într-o atmosferă de frică, de suprimare a oricărei opoziții, de creare a unui zid al tăcerii, în scopul ruperii legăturilor cu țările cu regim democratic. Atât în Germania nazistă, cât și în Rusia sovietică, partidul a constituit una dintre principalele surse de informare ale statului în privința stării de spirit a populației¹. De altfel, Rusia sovietică a fost primul stat din istorie care s-a întemeiat pe existența unui partid ce avea pretenția de a controla și cel mai neînsemnat detaliu al existenței umane².

Cercetări istorice recente în arhivele CC al PCUS, Komsomol, precum și în arhivele altor instituții ale statului, inclusiv cele ale Ministerului de Interne și ale Consiliului pentru problemele Bisericii Ortodoxe Ruse, au scos la iveală o multitudine de aspecte ale cotidianului de tip sovietic după cel de-al doilea război mondial. Astfel, au fost publicate scrisorile unor cetățeni, adresate instanțelor oficiale, rapoarte privind cenzura corespondenței, însoțite de dări de seamă provenite de la organizațiile de bază ale partidului, instituțiile de stat, Komsomol și sindicate. Au fost înfățișate, de

* Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității.

¹ Aryeh L. Unger, *The Totalitarian Party. Party and People in Nazi Germany and Soviet Russia*, Cambridge University Press, London, 1974, p. 222.

² Richard Pipes, *Communism. A History of the Intellectual and Political Movement*, Phoenix Press, London, 2003, p. 42.

asemenea, diferite aspecte ale stării de spirit a populației în raport cu problemele politice provenind din dezbaterile din adunările de partid sau rapoartele informatorilor de la locurile de muncă³.

1. Manipulare și dirijare sau atomizarea unei societăți

În cadrul CC al PC(Ț)US exista un grup special de activiști care aveau rolul de a sistematiza și a prelucra informațiile primite și de a le pune la dispoziția conducerii superioare de partid. Pentru liderul de la Kremlin, personal se alcătuiau „mape speciale” sau „mapele lui Stalin”, așa cum mai erau numite, care conțineau cele mai importante informații⁴. Mai mult decât utilizarea terorii, absența comunicării și existența unui riguros control al informațiilor, precum și manipularea și dirijarea opiniei publice, au făcut ca regimul comunist de tip sovietic să reziste un timp atât de îndelungat.

Toate aceste principii au fost exportate și în țările din Europa Centrală și de Est, care, după cel de-al doilea război mondial, au intrat în sfera de influență sovietică. Sovietizarea acestor țări a constituit, după cum se exprima Jean Cathala, nu numai o schimbare sau o pierdere a suveranității, ci și o încorporare într-un alt univers: „într-o lume de instituții, de practici și de moduri de a gândi care trebuie acceptate în bloc, fiindcă spiritualul și lumescul, doctrina și statul, regimul și metodele de guvernare, patria și partidul aflat la putere se confundă în el”⁵.

Astfel, la 20 martie 1951, a fost elaborat Ordinul nr. 500 al Direcției Generale a Securității Poporului către toate raioanele de Securitate de pe teritoriul RPR, în care se specifica: „Buletinul informativ, care este mijlocul de informare rapidă și precisă a conducătorilor instituției noastre, trebuie să conțină toate informațiile despre faptele și stările de spirit produse sau sesizate în decurs de 24 de ore în cuprinsul regiunilor respective”. Buletinul trebuia redactat respectându-se anumite norme și împărțirea în mai multe capitole.

Primul capitol se referea la culegerea de informații. „În acest capitol – se arăta în ordinul amintit – se vor încadra toate informațiile cu caracter general sau local despre unele evenimente sau fapte ce urmează a se desfășura și despre care organele noastre au fost sesizate sub o formă sau alta (de exemplu: se anunță că se intenționează ținerea unei întruniri, a unei procesiuni religioase etc.)”. Totodată, cadrele de Securitate trebuiau să prevadă și să desprindă anumite concluzii din situația operativă care făcea obiectul culegerii de informații: „Pentru fiecare informație care se va raporta în buletin

³ A se vedea, în acest sens, E. Ju. Zubkova, L. P. Koșeleva, G. A. Kuznekova, A. I. Minjuk, L. A. Rogovaja (eds.), *Sovetskaja žizn*, Moskva, Rosspen, 2003.

⁴ Tatiana Pokivailova, *Problema controlului asupra informațiilor în contextul politicii represive a Kremlinului și a partidelor comuniste din țările Europei de Est, 1949-1953. (Pe baza documentelor din arhivele ruse)*, în *Analele Sighet 7. Anii 1949-1953: Mecanismele Terorii*. Comunicări prezentate la al VII-lea Simpozion al Memorialului de la Sighetul Marmăției (2-4 iulie 1999), Editor Romulus Rusan, Fundația Academia Civică, București, 1999, pp. 418-425.

⁵ Cit. în François Furet, *Trecutul unei iluzii. Eșeu despre ideea comunistă în secolul XX*. Traducere din franceză de Emanoil Marcu și Vlad Russo, Editura Humanitas, București, 1996, p. 352.

se va menționa obiectul, timpul și locul unde urmează să se producă unele fapte sau stări de fapt, precum și categoria socială în mijlocul căreia se va produce”. O altă cerință ce trebuia respectată pentru elaborarea unei decizii optime consta în veridicitatea informației: „În acest capitol nu se vor insera informații neverificate”⁶.

În cel de al doilea capitol erau clasificate evenimentele, sau altfel spus, „informațiile despre fapte sau stări de fapt întâmplate în cuprinsul regiunii, semnalate organelor noastre de către alte autorități sau aflate de organele noastre, informații ce interesează securitatea statului”. Aceste evenimente erau următoarele: „Agitațiile în public împotriva regimului democrat (manifestații ostile în masă, tulburări religioase și de altă natură etc.). În rapoartele date se va indica precis locul unde s-a produs agitația, scopul ei, numărul celor care au participat, cine a condus agitația (apartenența politică și poziția de clasă a acestora) și orice alte detalii ce ar interesa securitatea statului”⁷.

Un alt eveniment socotit periculos pentru regimul comunist îl reprezentau „atentatele contra instituțiilor publice sau a sediilor de orice fel, a persoanelor din viața politică sau publică, precum și agresiunile cu caracter politic și actele ostile de orice fel”. În acest caz era vorba de „atentatele izbutite sau neizbutite și actele de ostilitate ale elementelor dușmănoase, arătându-se detaliat în ce a constat actul ostil sau atentatul, ce materiale s-au folosit, victimele sau pagubele produse, cine sunt autorii actului (apartenența lor politică și de clasă), precum și autorii morali ai acestui act”. O altă prevedere, care lăsa loc înscenărilor orchestrate de către Securitate împotriva „dușmanului de clasă” sau al unei presupuse agresiuni străine, postulat de bază al alfabetului politic de tip stalinist, era „actul ce a fost descoperit înainte de a fi pus în practică”, în acest caz fiind necesar a se „arăta ce intenții a avut autorul, sau autorii, de cine au fost puși la cale etc. Ulterior se vor raporta la buletin orice noi date în legătură cu actul respectiv, date de natură a completa prima sesizare”. În același spirit al terorii staliniste se făcea următoarea referire: „Chiar la actele ostile de mai mică importanță (injurii aduse regimului sau demnitarilor statului de elemente în stare de ebrietate, sau alte cazuri) se va arăta, de asemenea, apartenența politică sau de clasă a celor în cauză”⁸.

Alte evenimente deosebite de care Securitatea trebuia să țină seama erau cele de care depindeau stabilitatea și realizarea modelului de dezvoltare bazat pe o industrializare masivă, cu accentul pus pe industria grea, precum și colectivizarea agriculturii. Aici erau avute în vedere „instigații printre țărani pe tema colectivizărilor, a comasării terenurilor, a întovărășirilor în muncă etc”, care, datorită faptului că „în această direcție acțiunea dușmanului de clasă este foarte mult concentrată, se va căuta ca în notele raportate în cadrul buletinului să fie cuprinse toate manifestările din acest domeniu”. De asemenea, în analiza cauzelor care au dus la producerea instigării trebuia

⁶ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS), fond Documentar, dosar nr. 8166, 53.

⁷ *Ibidem*, 53-54.

⁸ *Ibidem*, 54.

menționată „de cine a fost făcută (apartenența politică și de clasă a acestuia), de cine a fost pusă la cale, câți oameni au fost antrenați în această instigație, autorii morali, precum și modul în care a fost rezolvată situația”.

În cazul „instigațiilor la greve sau greve” trebuiau să fie arătate „amploarea acestora (câte persoane au fost antrenate în acest caz, cât a durat, de cine a fost pusă la cale greva, sau cine sunt instigatorii de fapt, sau cei ce manevrează din umbră, arătându-se apartenența lor politică și de clasă”.

Atunci când era vorba de „instigații la nesupunere față de dispozițiile autorităților, de orice fel ar fi (de exemplu: față de colectări etc.), se va arăta despre ce fel de dispoziții este vorba, când s-a produs faptele, câți cetățeni au fost antrenați în acest act, de cine a fost comisă instigația, precum și apartenența politică și de clasă a instigatorilor sau autorilor morali”. Dacă acel eveniment se prelungea, era necesar a se „raporta de mai multe ori (chiar în cursul aceleiași zile), tot în cadrul buletinului, cum decurg tatonările pentru liniștirea spiritelor, precum și ecoul pe care l-a avut în public”⁹.

În cadrul combaterii subversiunii, un loc important îl ocupa „răspândirea de manifeste de orice fel”, raportându-se „locul unde au fost găsite, forma sub care se prezintă (mărimea, cum sunt scrise etc.), de cine au fost colportate (sic!), conținutul pe scurt și orice alte date ce ar interesa securitatea statului. Ulterior, prin raport special, secțiile vor trimite textul manifestului”¹⁰.

Descoperirea autorilor acestor „înscrieri dușmănoase” devenea, așadar, o sarcină prioritară a organelor de Securitate. De regulă, descoperirea autorilor se făcea pornindu-se de la adresa înscrisă pe plicuri, prin care se stabilea „cartierul cutiei poștale în care au fost aruncate manifestele”. De asemenea, „stabilirea orei și numărului de colectare a cutiei poștale de către cenzor”, ajutau „organele operative în descoperirea autorului manifestelor”, la acestea adăugându-se greșeala autorului „de a pune în cutia poștală odată cu manifestul și o scrisoare personală”¹¹.

O deosebit de mare importanță s-a acordat în epocă vânătăorii de sabotori. Potrivit logicii staliniste și pe motive care aveau prea puțină legătură cu realitatea, trebuia dusă o permanentă luptă „împotriva tovarășilor care subapreciază forțele și însemnătatea sabotajului”¹². Vânătura „amenințării” sabotajului prin toate canalele de propagandă era destinată a crea o adevărată psihoză în rândul maselor, psihoză care să conducă la apariția sindromului „cetății asediate”. Omul de rând trebuia să se simtă amenințat, într-o perpetuă stare de insecuritate, la bunul plac al unor forțe malefice obscure, forțe de care îl putea apăra doar atotputernicul Partid¹³.

⁹ *Ibidem*, 55.

¹⁰ *Ibidem*, 56.

¹¹ „Partiturile” Securității. Directive, ordine, instrucțiuni (1947-1987). Documente editate de Cristina Anisescu, Silviu B. Moldovan și Mirela Matiu, Editura Nemira, București, 2007, p. 360.

¹² I. V. Stalin, *Despre lipsurile muncii de partid și despre măsurile pentru lichidarea trochiștilor și a altor fățarnici. Raport și cuvânt de încheiere la Plenara C.C. al P.C.(b). al U.R.S.S. din 3-5 martie 1937*, Editura Partidului Muncitoresc Român, București, 1952, p. 21.

¹³ Florian Banu, *Sabotaj și contrasabotaj în România anilor '50*, (manuscris) p. 2.

Securității îi reveneau așadar și misiuni de acest fel și din toate domeniile („industrial, economic, agricol sau asupra căilor de comunicație, feroviare, telefonice, defecțiunile în producție sau deficiențele în funcționarea întreprinderilor de stat, cooperativelor, gospodăriilor de stat, SMT etc.”), în redactarea rapoartelor fiind important să se dea „toate detaliile necesare cu privire la amploarea sabotajului, respectiv ce reprezintă pentru producție și cine sunt autorii, cu toate datele asupra lor”¹⁴.

Mari eforturi erau depuse de regimul comunist, o caracteristică a tuturor societăților închise, pentru stoparea „trecherilor frauduloase ale frontierei sau pregătirile și tentativele în vederea unei treceri”, deoarece, după cum remarcă Ortega Y. Gasset, „funcția de a comanda și de a da ascultare este funcția decisivă în orice societate (...). Dacă omul ar fi o ființă solitară, care accidental ar intra în relații de conviețuire cu celelalte, poate că ar rămâne neatins de asemenea repercusiuni ale puterii, ivite în deplasările și crizele de comandă. Cum însă omul este o ființă socială în textura sa fundamentală, el este zguduit în natura sa intimă de mutații care, la drept vorbind, afectează imediat numai colectivitatea. De aceea, dacă un individ este luat în parte și analizat, este suficient ca să aflăm, fără alte date, cum funcționează în țara sa conștiința despre comandă și supunere”¹⁵, în acest caz fiind necesar să se menționeze „dacă cei în cauză au fost predați Securității de o altă autoritate (grăniceri, miliție etc.) sau dacă au fost identificați de organele Securității, dându-se, totodată toate datele asupra acestora”¹⁶.

O mare atenție s-a acordat în această perioadă „zborurilor de avioane străine sau neidentificate deasupra teritoriului RPR”. De altfel, de-a lungul timpului, observarea aeriană a fost socotită una dintre căile cele mai importante în purtarea unui război, fiind folosită în observarea mișcărilor inamicului. De la observarea din balon, aplicată pentru prima dată în timpul războiului civil din America, până la apariția avionului modern, forța aeriană a fost utilizată pentru cercetarea dispozitivului trupelor inamice, pozițiile avansate și rezervele acestora, supravegherea mișcărilor adversarului, căile acestuia de aprovizionare și comunicații, într-un cuvânt toate forțele de care dispune acesta. Însă observarea din aer a fost folosită și pentru stabilirea obiceiurilor și a modului de viață a populației civile din țara inamică. Astfel, avioanele erau trimise pentru a descoperi dacă fabricile erau camuflate pe timpul nopții, dacă au survenit anumite schimbări în activitatea obișnuită a țării, dacă publicul se mai adună la curse și pe stadioane, dacă școlile mai funcționează sau copiii au fost evacuați la țară, cu alte cuvinte pentru investigarea stării de spirit a populației din țara inamică, determinându-se în acest fel rezervele morale de care aceasta dispune¹⁷. În observarea acestor zboruri trebuia să se indice precis „direcția, atât geografică, cât și locală (de la ce localitate

¹⁴ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 8166, f. 56.

¹⁵ Ortega Y. Gasset, *Revolta maselor*, Ediția a II-a revăzută, Editura Humanitas, București, 2002, pp. 184-185.

¹⁶ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 8166, f. 56.

¹⁷ Ladislav Farago, *Războiul spiritelor. Analiza activității de informații și a spionajului*. Traducere din limba rusă. Pentru uz intern, f. e., 1958, p. 81.

spre ce localitate s-a efectuat zborul) și înălțimea de la care a zburat, iar în caz că avionul a fost identificat se va arăta tipul”¹⁸.

Conștiința de sine a unui partid de tip totalitar este dată de conștientizarea rolului nefast al străinului și care se prezintă în forma sa cea mai subtilă ca literatură, iar în forma sa cea mai grosolană ca propagandă¹⁹. Astfel, în cazul ieșirilor sau intrărilor în țară a unor personalități străine, trebuiau să fie menționate „și deplasările de mai mică importanță ale unora dintre ei, dacă fac parte din problemele ce interesează securitatea statului”²⁰. Practic, în acest fel și pe tot parcursul șederii în RPR, străinii erau permanent supravegheați de Securitate.

Tot în cadrul capitolului 2 al acestui Ordin trebuia să fie semnalată existența altor cazuri, „cum ar fi pagubele produse de fenomenele naturale etc”²¹. În fapt, această prevedere consfințește multifuncționalitatea Securității, care s-a dovedit pe tot parcursul existenței sale o forță eficientă și flexibilă, devenind un instrument al partidului, indispensabil și util în orice situație, după modelul și practicile serviciilor de securitate din Uniunea Sovietică²².

Capitolul 3 se referea la necesitatea contracarării și semnalării unor acțiuni de a căror descoperire depindea supraviețuirea regimului: „descoperirea de bande” (înfrângerea „banditismului politic” fiind una din sarcinile de bază ale Securității, după modelul Ceka²³), „descoperirea de armament sau materiale interzise”, precum și alte acțiuni. În aceste cazuri, „în rapoartele trimise prin buletin se vor specifica detaliat obiectele găsite (de exemplu: la descoperiri de armament se va arăta ce anume s-a găsit, în ce stare se găsește etc.) precum și apartenența politică și de clasă a celui la care s-a găsit sau aparțin de fapt acele materiale”²⁴.

În cadrul capitolului 4 era tratată problematica stării de spirit a populației. Erau aici avute în vedere „informațiile privind stările de spirit existente”, precum și „cauza care le-a determinat, stadiul în care se găsesc (faza de început, avansată sau de mare amploare) și măsurile ce au fost luate pentru îndreptarea lor. La fiecare

¹⁸ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 8166, f. 56.

¹⁹ Ernst Nolte, *Războiul civil european, 1917-1945. Național-Socialism și Bolșevism*. Cu prefața autorului la ediția în limba română. Cuvânt înainte Florin Constantiniu. Traducere Irina Cristea, Editura Runa, Grupul Editorial Corint, București, 2005, p. 299.

²⁰ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 8166, f. 56.

²¹ *Ibidem*.

²² Astfel, în timpul când la conducerea Comisiei Extraordinare Panruse pentru combaterea contrarevoluției și sabotajului (prescurtat Ceka) se afla Felix Dzerjinski, „Feliks cel de fier” cum mai era numit, „acesta și-a găsit timpul și energia să se ocupe de unele sarcini suplimentare”. Deși unele din acestea, cum erau, de pildă, curățarea zăpezii sau lupta împotriva epidemiilor, nu aveau aparent nimic în comun cu securitatea regimului, Dzerjinski a mobilizat rapid filialele Ceka, folosind poliția politică pe post de comando, ca să supravegheze realizarea acestor sarcini (George Leggett, *Ceka: Poliția Politică a lui Lenin. Comisia Extraordinară Panrusă pentru combaterea contrarevoluției și sabotajului*. Traducere de Felicia și Marius Ienculescu Popovici, Editura Humanitas, București, 2000, p. 262).

²³ *Ibidem*, p. 355.

²⁴ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 8166, f. 57.

semnalare se va menționa și numele celor care au avut asemenea manifestări”²⁵. Pentru semnalarea stării de spirit a populației într-un anumit loc și timp a următoarelor categorii:

Populația în general: urmărindu-se nemulțumirile generale sau ale unor categorii de locuitori, pe teme economice, de ordin social etc.

„Categorii ostile regimului democrat”: era avută aici în vedere încadrarea informativă a „chiaburilor, foștilor moșieri și industriași, preoți, ofițeri deblocați, funcționari comprimați, studenți neîncadrați în organizații democratice etc”.

Pentru crearea unei legitimități și a unei baze sociale a regimului era urmărită încurajarea stării de spirit a „categoriilor favorabile regimului democrat”, formată din „muncitori industriali și agricoli, țărani săraci sau mijlocași, funcționari, membri ai corpului didactic, elevi, studenți etc.”.

Pentru realizarea unei sinteze informative cât mai detaliate privind starea de spirit a populației, cadrele de Securitate trebuiau să semnaleze și „comentariile ce se fac de diferite categorii sociale, cu privire la unele evenimente interne sau internaționale, legi, dispoziții ale autorităților etc., dându-se și numele celor care fac comentariile”²⁶.

Pentru o mai bună cunoaștere, se realizau și sinteze ale stării de spirit a populației pe diferite probleme²⁷.

Alt capitol era consacrat întrunirilor, manifestărilor, aniversărilor, sărbătorilor, precum și altor evenimente asemănătoare (vizitele unor personalități sau delegații străine, inaugurări etc., organizate de puterea comunistă, urmărindu-se modul în care acestea s-au desfășurat, numărul aproximativ al participanților, participanții marcanți, numele celor care au luat cuvântul și conținutul pe scurt al discursurilor, numai în cazul în care interesau securitatea statului și dacă au dat naștere la frământări în rândul participanților, precum și starea de spirit a asistenței (cum a fost primită manifestația respectivă, cum s-a manifestat în timpul desfășurării ei, ce atitudine a avut după aceea etc.), cu alte cuvinte gradul de mobilizare a populației.

Dacă în cadrul acestora se înregistrau „incidente sau încercări de tulburare din partea unor elemente dușmănoase, acest fapt se va raporta imediat printr-un buletin special, arătându-se de cine a fost produs, ce amploare are, ce măsuri s-au luat etc.”²⁸.

Tot pentru o mai bună mobilizare și socializare a populației, în cazul unor manifestări importante ca 7 Noiembrie (aniversarea revoluției ruse) sau 21 Decembrie (aniversarea zilei de naștere a lui Stalin), „se va raporta în ajun ce măsuri s-au luat pentru preîntâmpinarea unor acțiuni dușmănoase și pentru asigurarea pazei, iar în ziua respectivă se vor trimite buletine de trei ori pe zi: unul dimineața, arătându-se cum a început manifestația sau cum s-au pus la punct pregătirile; altul la prânz și ultimul în seara zilei respective, arătându-se desfășurarea manifestației, faptele

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ „Partiturile” Cristina Anisescu, Silviu B. Moldovan și Mirela Matiu, op. cit., p. 359.

²⁸ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 8166, f. 58.

întâmplare în legătură cu ea și eco-ul avut în rândul populației. Dacă faptul respectiv durează mai multe zile, se va raporta în fiecare zi stadiul în care se găsește”²⁹.

Dispozițiile din Ordinul la care ne-am referit demonstrează că, în cadrul regimurilor totalitare, manipularea a fost tot timpul însoțită de exercitarea unui control violent asupra societății cu ajutorul instrumentelor de represiune. În plus, manipularea nu a fost o practică a indivizilor, ci a statului, care a dorit în acest fel să influențeze întreaga cultură în care trăia cetățeanul, sistemul său propriu de valori, comportament și gândire, rezultatul fiind inducerea în rândul cetățenilor a unui comportament obedient față de statul totalitar. Astfel, procesele politice au avut și un rol pedagogic, fiind adevărate mecanisme de profilaxie socială³⁰, iar alte diferite acțiuni (în special cele desfășurate de poliția politică) au avut menirea de a provoca teamă în rândurile populației, pentru a o paraliza și a o împiedica să acționeze³¹.

A rezultat astfel atomizarea vieții publice și disoluția societății civile, care reprezintă premise ale dominației totalitare efective³², socializarea politică făcându-se cu ajutorul factorului ideologic, ce trebuia să cimenteze edificiul social și să insuflă opțiunea pentru valorile fundamentale ale sistemului³³.

Pentru a putea supraviețui în această nouă situație, întreaga populație, la fel ca cea din Uniunea Sovietică, a fost constrânsă să dezvolte un fel de schizofrenie permanentă³⁴, care s-a manifestat în adoptarea unui dublu limbaj, ce a făcut obiectul a numeroase cercetări științifice sau opere literare. În acest sens, George Orwell a vorbit de „dubla gândire”³⁵, pe care Czesław Miłosz a numit-o Ketman, un termen preluat de la Gobineau și a cărei însușire caracteristică era teama de a gândi pe cont propriu³⁶.

2. Studiu de caz: Jocurile Mondiale Universitare de la Poiana Stalin (28 ianuarie-8 februarie 1951)

Mobilizarea maselor nu poate avea loc fără o emblemă distinctivă, chiar și în cazul celui mai mic grad de mobilizare, insigne, culorile, sloganurile, siglele, imnurile reprezentând însemnele masei. Din această perspectivă, ca de altfel și din alte privințe, nu

²⁹ *Ibidem*, f. 59.

³⁰ Annie Kriegel, *Les grands procès dans les systèmes communistes. La Pédagogie infernale*, Gallimard, Paris, 1972, p. 160.

³¹ Alex Mucchielli, *Arta de a influența. Analiza tehnicilor de manipulare*. Traducere din limba franceză de Mihaela Calcan, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 23.

³² Vladimir Tismăneanu, *Mizeria Utopiei. Criza ideologiei marxiste în Europa Răsăriteană*. Traducere de Laura Lipovan, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 23.

³³ *Ibidem*, p. 61.

³⁴ Martin Malia, *La tragédie soviétique. Histoire du socialisme en Russie, 1917-1991*, Éditions du Seuil, Paris, 1995, p. 351.

³⁵ George Orwell, 1984. *Traduit de l'anglais par Amélie Audiberti*, Éditions Gallimard, Paris, 1950.

³⁶ Czesław Miłosz, *Gândirea captivă*. Traducere din polonă de Constantin Geambașu. Postfață de Włodzimierz Bolecki, Editura Humanitas, București, 1999, p. 24.

există nicio deosebire între adunările sportive și cele ideologice³⁷, mai mult, fiind recunoscut rolul dimensiunii ludice în socializarea și manipularea cetățenilor³⁸.

Delirul socialismului triumfător ieșea cel mai bine în evidență în contact cu lumea exterioară. La începutul anului 1951, regimul comunist din RPR a organizat cea de a IX-a ediție a Jocurilor Mondiale Universitare de Iarnă, locul de desfășurare fiind Poiana Stalin (Brașov). Conform obiectivelor înfățișate de propaganda comunistă, aceste jocuri trebuiau „să se transforme într-o nouă manifestare a solidarității internaționale a studențimii democratice încadrată în Uniunea Internațională a Studenților, într-o nouă manifestare a forței crescânde a mișcării partizanilor păcii”³⁹. În realitate, atmosfera a fost una înghețată, specifică perioadei de exacerbare a Războiului rece. Mai mulți factori au contribuit la aceasta. Pe plan intern, s-a realizat un adevărat transfer al tehnicilor puterii dinspre URSS, în care tehnologia represiunii deținea rolul principal, fiind cuprinsă în învățăturile lui Stalin: „pe măsură ce orânduirea socialistă se adâncește, lupta de clasă se ascute”. Astfel, cu o zi înainte de deschiderea jocurilor, Scânteia Tineretului făcea apel la ascuțirea vigilenței împotriva dușmanului de clasă⁴⁰. Pe plan extern, izbucnirea războiului din Coreea, la 25 iunie 1950, a prilejuit atacuri în paginile ziarelor la adresa „imperialiștilor americani”⁴¹. De altfel, chiar și Jocurile Mondiale Universitare s-au dorit o propagandă împotriva „lagărului imperialist”, dușman al păcii, Josza Grohman, președintele Uniunii Internaționale a Studenților, unul dintre organizatorii manifestării, declarând: „Deschiderea Jocurilor Mondiale Universitare de Iarnă are loc într-un moment când studențimea progresistă din întreaga lume luptă pentru pace, însușindu-și hotărârile istorice ale celui de al doilea Congres Mondial al Partizanilor Păcii, ținut la Varșovia”⁴².

Dacă la nivel propagandistic se dorea o înfrângere a „militarismului american”, în mentalul colectiv, speranțele mării majorități a românilor se legau de o victorie a SUA în peninsula coreeană, pentru ca, ulterior, aceasta să declanșeze războiul împotriva URSS. Astfel, într-o Sinteză privind starea de spirit a militarilor deblocați din Regiunea Iași, se consemna: „Comentariile în legătură cu situația internațională sunt duse în special în jurul războiului din Coreea, foștii militari socotind drept o tactică retragerea americanilor de pe frontul coreean și au convingerea că victoria va reveni tot americanilor, care vor ataca apoi Uniunea Sovietică”⁴³.

³⁷ Michel-Louis Rouquette, *Despre cunoașterea maselor. Eșeu de psihologie politică*. Prefață de Serge Moscovici. Traducere de Raluca Popescu și Radu Gârmacea, Editura Polirom, Iași, 2002, p. 31.

³⁸ Charles Debbasch, Jean-Marie Pontier, *Introduction à la politique*, 3e édition, Dalloz, Paris, 1991, pp. 14-16.

³⁹ D. Matei, *Întâlnirea de la Poiana Stalin a tineretului luptător pentru pace*, în *Contemporanul*, nr. 4/26 ian. 1951, p. 3.

⁴⁰ *Vigilență și luptă necruțătoare împotriva dușmanului de clasă*, în *Scânteia tineretului*, nr. 555/27 ianuarie 1951.

⁴¹ *Imperialismul american-cel mai turbat dușman al tineretului*, în *Scânteia tineretului*, nr. 558/27 ianuarie 1951.

⁴² *Scânteia tineretului*, nr. 555/27 ianuarie 1951.

⁴³ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 8166, f. 41.

Iată de ce reprezentanților care nu manifestau simpatie față de cauza comunistă, atmosfera li s-a înfățișat în „amestecul ei cumplit de cotidian, ascuns cu grijă de ochii străinilor, zidit într-o tăcere de cimitir”⁴⁴. Deplasările străinilor cu ocazia jocurilor au fost atent pregătite, astfel că cei care doreau să se întâlnească cu populația locală nu se întâlneau decât cu agenți ai Securității, nefiind lăsați să intre în contact nici măcar cu reprezentanții AGERPRES-ului. Astfel, într-un referat întocmit la cererea Direcției I - Informații Interne, din cadrul Direcției Generale a Securității Poporului, ziarista Yvonne Rusu consemna: „În ziua de 8 februarie a. c. am fost trimisă să iau interviuri participanților străini la Jocurile Mondiale Universitare și la Tabăra Universitară de la Poiana Stalin. După ieșirea din gară, studenții s-au urcat în autobuz. Vrând să vorbesc cu un grup de studenți italieni, m-am urcat și eu într-unul din autobuze. După ce am vorbit cu studenții italieni, m-am apropiat de un student suedez, Eric Lindeborg. În clipa când i-am pus prima întrebare, s-a apropiat o tânără care mi-a spus că nu am voie să vorbesc cu străinii și mi-a ordonat să părăsesc autobuzul. I-am explicat că vin din partea Agenției și că am primit instrucțiuni în această privință. Apoi m-am întors din nou spre suedez, la care tovarășa (mi-a spus că se numește Drăgan) i-a spus acestuia, în engleză, să nu mai vorbească cu mine. Tânărul suedez s-a arătat foarte surprins de această atitudine. Autobuzul pornind între timp, tov. Drăgan a încercat să mă forțeze să cobor din mers, ceea ce eu firește am refuzat. Atunci ea a strigat unui tovarăș din față să ceară șoferului să oprească. La oprirea autobuzului, am fost invitată din nou să cobor, ceea ce am și făcut. Toate acestea s-au petrecut în prezența studenților străini”⁴⁵. Studenții străini erau împiedicați să viziteze și anumite obiective trecute în program dacă mișcările lor nu erau atent supravegheate. O altă reprezentantă a AGERPRES-ului consemna: „Potrivit sarcinilor primite din partea conducerii agenției, tov. Măgureanu și cu mine ne-am găsit joi, la ora 17, la Galeria de Artă Națională pentru a lua interviuri studenților străini veniți de la Poiana Stalin.

După sosirea echipei RPR, într-un grup compact, împreună cu însoțitorul respectiv, la ora 18 au apărut câțiva studenți englezi și danezi singuri, neînsoțiți de nimeni. M-am apropiat de dâșii și, profitând de faptul că vizitarea galeriei nu începuse, le-am cerut să-mi vorbească despre timpul petrecut la Poiană. Am legat discuții și, după câteva minute, m-au întrebat dacă nu ar fi posibil să începă vizitarea galeriei. Neștiind dacă este posibil acest lucru, am cerut tov. Custode al galeriei, care mi-a spus că, deoarece eu știu engleză, îmi va da un cicerone care să ne dea lămuriri asupra tablourilor din muzeu, urmând ca eu să le traduc. În holul galeriei se adunaseră între timp o mulțime de studenți, responsabili însoțitori se agitău pretutindeni, dar nimeni nu intra încă în sălile de expoziție. Am rugat pe cei câțiva studenți străini cu care legasem discuții să mai aștepte, dar în fața ușii de intrare în sălile expoziției numărul studenților creștea din ce în ce. Lumea era foarte

⁴⁴ François Furet, *op. cit.*, p. 432.

⁴⁵ Arhivele Militare Române (AMR), fond Microfilme, rola AS₁-2035, c. 380.

impacientată din cauza faptului că tovarășa Juster se încăpățâna să nu permită accesul în galerie înainte ca toată lumea să fie adunată.

I-am explicat tovarășei Juster că, din moment ce interpreta grupului de studenți nu este acolo, eu aș putea da acestui grup lămuririle necesare în engleză, ceea ce va crea și condiții mai prielnice pentru a obține declarațiile necesare. Tovarășa Juster a răspuns pe un ton mult prea categoric că acest lucru nu este posibil. Deși studenții străini nu au înțeles limba, din tonul ei și din privirile ei furioase puteai crede că se petrece ceva „foarte grav”. Studenții au repetat rugămintea de a intra în expoziție, cu atât mai mult cu cât, dintre studenții englezi, câțiva studiau arhitectura și doreau să examineze unele tablouri mai pe îndelete. Li s-a dat din nou să înțeleagă că nu se poate, ceea ce a determinat pe unul din studenții englezi să întrebe (citez textual): «Este oare absolut necesar să vizităm galeria în grămezi (in heaps)...noi preferăm să mergem în grupuri mici»⁴⁶.

Dacă Securitatea privea aceste manifestări ca pe un exces de zel din partea însoțitorilor grupurilor de studenți străini, nu este mai puțin adevărat că, la rândul ei a supravegheat atent orice mișcare a delegaților străini, în deplină concordanță cu învățăturile leniniste, care dădeau instrucțiuni în legătură cu posibilele scurgeri de secrete cu prilejul vizitelor delegațiilor străine pe teritoriul URSS⁴⁷. Într-un raport al Direcției I se consemna: „În fața atitudinii dușmănoase a unora dintre delegați, au fost luate următoarele măsuri:

1. Încadrarea delegaților suspecti, în special a englezilor, prin diferite mijloace, pentru a afla la timp ce acțiuni pregătesc. În acest scop s-a trecut la:

a) crearea unei agenturi care să ne ajute să cunoaștem starea lor de spirit, intențiile lor, deplasările, întâlnirile etc.;

b) înregistrarea convorbirilor ce au avut loc în camerele delegaților englezi;

c) foto-copierea materialului găsit la englezi în camere, pentru a vedea dacă nu cumva pregătesc vreo acțiune sau intervenție dinainte pregătită cu ocazia lucrărilor UIS-ului și a Conferinței din București, a Comisiei de Călătorii și Schimburi”⁴⁸.

Datorită faptului că într-un regim totalitar informațiile nu au decât o valoare propagandistică și care emană din surse oficiale, celelalte fiind catalogate drept spionaj, Securitatea a monitorizat atent și comportarea populației din localitate, precum și manifestările participanților din delegația română. În același raport se mai consemna faptul că lotul de sportivi români, „compus din 88 de persoane, nu a fost suficient verificat și de aceea au putut să se strecoare elemente reacționare în rândurile sale. Aceste elemente nu ne puteau aduce aproape nici un folos din punct de vedere sportiv, dar ne puteau face mult rău din punct de vedere politic.

Astfel, de exemplu, este cazul lui Hella Siegens, care este fosta soție a lui Rudi Glogner, o femeie de circa 35 de ani, campioană națională la schi în 1938.

⁴⁶ *Ibidem*, c. 378.

⁴⁷ Dmitri Volkogonov, *Lenin. O nouă biografie*. Traducere Anca Irina Ionescu, Editura Orizonturi, Editura Lider, București, f. a., p. 271.

⁴⁸ AMR, fond Microfilme, rola AS₁-2035, cc. 391-392.

Soțul ei, Rudi Glokner, spion american, se află în închisoare și din anchetă a reieșit că menținea legătura cu soția sa Hella Siegens, chiar și după divorț.

Participarea sus-numitei la competiții nu putea în nici un caz să ne aducă vreun rezultat sportiv formidabil, fiindcă nu mai corespunde din punct de vedere al condiției fizice și a vârstei, dar, în schimb, i-a dat eventual posibilitatea să transmită, prin vreunul din delegații străini, date referitoare la arestarea bărbatului ei către Serviciul de Informații din Austria (CIC), căci Hella Siegens cunoaște situația fostului ei soț, deoarece a fost și ea interogată și confruntată cu el, cu ocazia anchetei.

Alte elemente suspecte, care nu ar fi trebuit să participe la Jocuri, sunt: Paul Anastasiu care a furnizat delegaților englezi date despre mișcarea de „partizani” din munți, despre condițiile grele de viață de aici etc. De asemenea, Rădulescu Tita și alți câțiva”.

În același timp, Securitatea își îndeplinea și menirea de „surogat al transparenței”, furnizând factorilor de decizie din cadrul partidului comunist de la toate nivelurile rapoarte asupra situației și anomaliilor intervenite în cadrul organizării unui eveniment. Astfel de raportări se realizau și la nivelul partidului, însă Securitatea avea premise mai importante pentru realizarea de asemenea informări cât mai conforme cu realitatea, dispunând prin canalele ei specifice de o bază largă informațională și putea raporta totodată de la distanța observatorului secret. În cadrul organizării Jocurilor Universitare, la sfârșitul acestora se consemna: „În linii generale, principalele noastre lipsuri au fost:

1. În primele zile ale Jocurilor, paza din Poiana Stalin era asigurată printr-un număr exagerat de militari înarmați (Securitate, Miliție, Grăniceri, Armată). Aceștia însă, nu se ocupau numai cu paza, ci erau folosiți și la amenajarea terenurilor de sport (măturau gheața, cărau zăpada etc.). Aceasta a provocat multe comentarii, mai ales din partea delegaților țărilor occidentale. După sosirea grupului trimis din partea Direcției I, s-au luat măsuri pentru reducerea și camuflarea pazei (îmbrăcarea lor în civil, îndepărtarea armelor, lichidarea corvezilor, efectuate în văzul tuturor).

2. La probele de sport s-au ivit dificultăți din cauza lipsei de coordonare dintre forurile sportive și cele ale conducerii UIS-ului. Astfel, cazul cel mai grav a fost cel în legătură cu rezultatul obținut de echipa engleză de bob. Comisia noastră tehnică a vrut pur și simplu să anuleze acest rezultat, fără a ține seama de efectul politic pe care ar putea să-l aibă o asemenea atitudine, englezii plasându-se pe locul întâi.

3. În afară de grupul trimis de Direcția I, au existat în Poiana Stalin tovarășii trimiși de Securitatea din București și din Orașul Stalin pentru supravegherea delegaților străini. Desigur că acțiunile acestea, duse paralel și necoordonat, au îngreunat munca și ar fi putut duce la demascarea acțiunilor.

4. Lipsa de legătură a translatoarelor trimise de Direcția I prin CC al PMR cu colectivul de conducere UTM a dus, de asemenea, la greutăți în muncă. Colectivul se ocupa de problemele practice și organizatorice legate de munca translatorilor, dar nicidecum de munca politică care s-ar fi putut duce cu delegații străini prin intermediul translatorilor.

În privința acesteia, propunem ca pe viitor translatorii detașați pe lângă diferite delegații străine să fie controlați și instruiți în direcția aceasta, legătura cu delegații străini prin intermediul translatorilor fiind de fapt legătura cea mai bună de care dispunem.

5. Personalul auxiliar a lăsat mult de dorit; din această cauză au început să dispară lucruri din camerele delegaților. Aceasta a produs o atmosferă foarte neplăcută și de dispreț din partea unora dintre delegați, dând apă la moară elementelor dușmănoase.

6. De asemenea, nepunctualitatea și nerespectarea programului fixat pentru competițiile sportive și manifestările culturale au produs o impresie nefavorabilă asupra delegațiilor.

7. Unii dintre tovarășii UTM-iști nu au înțeles suficient ce atitudine ar trebui să aibă față de delegații străini. Astfel, de exemplu, tov. Orsa, secretar al UTM-ului, cu ocazia festivalului dat în cinstea delegațiilor, în ultima zi a Jocurilor, a făcut observații tovarășelor care dansau cu delegații englezi, chiar în fața acestora, considerând că a dansa cu străinii este ceva imoral”⁴⁹.

În finalul raportului, Securitatea propunea următoarele măsuri pentru remedierea acestor deficiențe, multe dintre ele regăsindu-se în cadrul altui eveniment găzduit de regimul comunist din RPR și anume Festivalul Mondial al Tineretului și Studenților din 2-14 august 1953: „De aceea, propunem ca, pe viitor, pentru ocazii similare, să se constituie o conducere mai centralizată, care să poată dirija toate laturile muncii.

Legătura cu direcția noastră să fie stabilită numai printr-o singură linie, direct cu conducerea.

Măsurile necesare pentru încadrarea eventualilor suspecti (agentură, înregistrare de convorbiri, foto-copieri) să fie luate din timp și nu în ultima clipă, cum a fost cazul la Poiana Stalin.

Programul manifestărilor culturale trebuie astfel stabilit încât să nu coincidă cu alte manifestări care au loc, ci să fie plasat în orele libere. Astfel, delegații nu vor mai avea aproape deloc timp liber și nici posibilitatea să ia contact cu elemente străine de noi.

Să se ia din timp legătura cu organizațiile de masă care vor trimite în cursul anului acesta delegații în străinătate pe baza programului stabilit de Conferința Comisiei de Călătorii și Schimburi pentru verificarea celor propuși și introducerea personalului nostru”.

3. Concluzii

Stabilitatea regimului totalitar a depins în bună măsură de izolarea în care ținea lumea fictivă auto-creată în raport cu lumea exterioară⁵⁰. Dar dominația totalitară

⁴⁹ *Ibidem*, c. 394.

⁵⁰ Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*. Traducere de Ion Dur și Mircea Ivănescu, Editura Humanitas, București, 1994, p. 568.

reprezenta o nouă formă de guvernare, deoarece nu se mulțumea cu această izolare față de lumea exterioară, ci distrugea, deopotrivă, și viața privată a propriilor cetățeni. Ea se baza pe singurătate, care nu însemna solitudine, deoarece aceasta din urmă cere să fie singură, în vreme ce singurătatea se arată cel mai categoric în tovărășie cu alții⁵¹. Socialismul trebuia să fie construit cu ajutorul terorii exercitată de poliția politică și prin magia lingvistică, apanajul propagandei, care, după cum a spus scriitorul Boris Pasternak, reprezenta o tiranie mult mai rea a frazei și „puterea magică a literei moarte”⁵², deoarece educația comunistă nu consta în a-i convinge pe subiecți numai să accepte socialismul, ci aceștia trebuiau să-l și vadă⁵³.

Într-un document prezentat în 1949 despre situația din România comunistă, analiștii americani concluzionau că starea de spirit a populației românești era una de „inerție ostilă. Românii nu văd speranța eliberării altfel decât printr-un război în care puterile occidentale să înfrângă Uniunea Sovietică. Astfel că românii se bucură de fiecare nou incident care marchează deteriorarea relației dintre URSS și Occident”⁵⁴. Era, de altfel, caracterizarea unei stări de spirit împăcată cu noul sistem.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 616-617.

⁵² Cit. în Alain Besançon, *Originile intelectuale ale leninismului*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 270.

⁵³ *Ibidem*, p. 266.

⁵⁴ Cit. în Constantin Buchet, *O necunoscută a rezistenței anticomuniste și antisovietice din România: sprijinul SUA*, în *Arhivele totalitarismului*, nr. 1-2/1999, pp. 98-120.

MANIPULARE ȘI DIRIJARE PRIN OBSERVAREA STĂRII DE SPIRIT A POPULAȚIEI. STUDIU DE CAZ: FESTIVALUL MONDIAL AL TINERETULUI ȘI STUDENȚILOR DE LA BUCUREȘTI (2-14 AUGUST 1953)

LIVIU-MARIUS BEJENARU*

ABSTRACT. *Handling and Ordering Through Observe the Population Mood. Case Study: International Youth Festival in Bucharest (1953, August 2nd-14th).* Using manipulation was the only way for the regime to make people believe what the Romanian Communist Party wanted to believe as true. In the communist regimes people are manipulated by means of symbols, especially prosperity symbols.

Communist leaders used festivals to increase or consolidate their popularity. One special moment: organizing in Bucharest in August 1953 The Third Congress of the Democratic Youth World Federation and The Fourth Festival of Youth and Students for Peace and Friendship. It was considered that the material and human efforts would pay, due to the propaganda effect of the festivities. So, propaganda was the main purpose of the 1953 events, as it also happened, in fact, with all festivals created by the communist regime. To verify that objectives, the communist leaders used the Securitate, political police of the regime, who takes the measures to mislead the citizens and foreign visitors by manipulating, distorting, falsifying evidence, and observed the Romanians' morale to induce a mistaken perception.

Keywords: ordering through, population, International Youth Festival, Communist regime, political police

1. Manipularea și dirijarea emoțiilor de masă. Considerații metodologice

Referindu-se la nașterea ideologiilor, Ernst Nolte afirma că baza din care rezultă acestea e dată de experiențele și emoțiile fundamentale. „Ideologiile nu sunt niciodată născocite de gânditori izolați, ci în aceștia se clarifică și se articulează acele experiențe și emoții care sunt determinante pentru mulți oameni și care sunt proiectate în forme ideale. Solul în care cresc rădăcinile acestora sunt situațiile fundamentale în care se pot găsi oameni din multe țări, din mai multe clase sociale și din câteva generații, dar al căror număr poate fi și mai mult restrâns în funcție de timp și spațiu. Dacă nu se realizează sindromul de situație, experiență, sentiment și ideologie, atunci oamenii acționează numai după interese. Acolo unde acestea există, se formează grupări și partide, care se distanțează de «celelalte» și care se percep pe ele însele drept «cei buni», iar pe celelalte drept «cei răi» sau «dușmanii»”¹.

* Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității

¹ Ernst Nolte, *Războiul civil european, 1917-1945. Național-Socialism și Bolșevism*. Cu prefața autorului la ediția în limba română. Cuvânt înainte: Florin Constantiniu. Traducere: Irina Cristea, Editura Runa, Grupul Editorial Corint, București, 2005, p. 299.

Procesul de aliniere la o nouă ideologie este complicat și necesită timp. Specialiștii au invocat paradigma lui Milgram, o tehnică de laborator pentru transformarea individului într-un automat supus, secretul fiind confruntarea cu o sursă de autoritate care se exercită prin violență².

Simplul apel la violență nu poate, însă, oferi o explicație pertinentă în privința stabilității unui regim politic. Definitiv pentru stabilitate este modul în care autoritatea reușește să construiască o nouă identitate socială, în care tehnicile de manipulare, control al opiniei publice și propaganda politică au jucat un rol deosebit de important.

Specialiștii în arta informațiilor au atras atenția că, odată cu apariția Războiului Rece, arta militară veche, care se baza pe forța materială brută și pe atributele militare, a trecut în domeniul intelectului. „Și atunci pe primul plan își fac apariția forțele și mijloacele derivate din cunoștințele, frământările, preocupările și necesitățile omului”³. Din momentul apariției războiului total, când națiunile au devenit factorul principal al vieții de stat, informațiile cele mai apreciate sunt cele care „dezvăluie însuși sufletul națiunii respective, deoarece cuprind date privitoare la ideile, dorințele, năzuințele și speranțele poporului, înclinațiile, prejudecățile, lipsurile, morala și conștiința lui de rasă, capacitatea și chiar modul de organizare a familiei”⁴.

Preocupările privind studierea stării de spirit a populației au reprezentat o sarcină constantă a serviciilor de securitate din țările aservite ideologiei sovietice. Aspectele pe care le exemplificăm au fost teoretizate în anii '80, dar este neîndoiește că ele erau cunoscute și în primii ani ai instaurării comunismului, mai ales că în acea perioadă teoria pedagogică formulată de Anton Makarenko, care enunța că personalitatea umană este, fundamental, rezultatul influențelor sociale, fiind posibilă modificarea ei pentru a răspunde necesităților dinamice, în permanentă schimbare, ale regimului⁵, făcea parte din postulatele ideologiei sovietice.

Serviciile de securitate ale regimurilor comuniste au considerat întotdeauna că „manifestările unor stări de spirit colective, cum ar fi cazul trăirilor afective de masă, negative, necesită o cunoaștere științifică și stăpânirea lor operativă”⁶. Stările de spirit care făceau obiectul preocupărilor organelor de Securitate erau cele subordonate factorului rațional, exprimate în comportament sub forma atitudinilor „și stau la baza unor acte premeditate deosebit de grave. Acțiunile vădit dușmănoase, cum ar fi

² Adrian Neculau, *Cum s-a construit o nouă identitate socială. O introducere*, în *Viața cotidiană în comunism*. Volum coordonat de Adrian Neculau, Editura Polirom, 2004, p. 19.

³ Ladislav Farago, *Războiul spiritelor. Analiza activității de informații și a spionajului*. Traducere din limba rusă. Pentru uz intern, f. e., 1958, p. 13.

⁴ *Ibidem*, p. 25.

⁵ Vladimir Tismăneanu, *Mizeria Utopiei. Criza ideologiei marxiste în Europa Răsăriteană*. Traducere de Laura Lipovan, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 51. Pentru concepția lui Makarenko cu privire la rolul educației în formarea omului sovietic, a se vedea Mariana Momanu, *Educație și ideologie. O analiză pedagogică a sistemului totalitar comunist*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2005, pp. 108-116.

⁶ Căpitan Nicolae Bogatu, *Fenomenele psihosociale de masă*, în revista *Securitatea*, nr. 1 (61)/1983, pp. 76-77.

comploturile, sabotajele, manifestările revendicative de ură și răzbunare derivă din astfel de stări de spirit negative”⁷.

Emoțiile de masă erau definite ca fiind „procesele psihice care iau naștere ca urmare a trăirii nemijlocite și puternice a relațiilor subiecților cu lumea înconjurătoare, au loc în cadrul unor grupuri umane mai mari și efemere, se repercutează asupra unui număr mai mare de oameni și de la om la om, sau de la om la situație (prilej, eveniment, cauză), pe calea transferului, contaminării și sugestiei”⁸.

Pentru prevenirea, dirijarea sau înlăturarea unor emoții de masă periculoase pentru stabilitatea regimului, cadrele de Securitate trebuiau să pornească mai întâi de la analiza situației, prin aceasta înțelegându-se caracterul evenimentului petrecut, numărul persoanelor participante într-un spațiu delimitat, sursele de pericol care determină emoțiile de masă, precum și posibilitatea activizării mecanismelor de transmisie (molipsire, sugestie, influențare) între persoanele participante.

Atunci când există posibilitatea ca acestea să se producă, „succesul acțiunii organului de ordine, de prevenire, aplanare sau regularizare a fenomenelor emoțiilor de masă depinde de modul corect în care sunt utilizate forțele și mijloacele și este garantat de pregătirea din timp și pe termen lung a forțelor de intervenție”⁹.

Pentru sesizarea stării de spirit a populației, Securitatea folosea și alte mijloace, cum ar fi cenzura corespondenței precum și infiltrarea rețelei informative în mediile pe care urmărea să le studieze. Se întocmeau și sinteze ale stării de spirit a populației în jurul unor evenimente, așa cum a fost cazul Festivalului Mondial al Tineretului, Congrese, sau în legătură cu unele Hotărâri ale Guvernului și Partidului. Comentariile în legătură cu unele accidente sau cataclisme (inundații, cutremure etc.), puteau constitui de asemenea probleme de sinteze. Sinteze asupra stării de spirit a populației întocmeau și Birourile din cadrul Securității care aveau ca sarcină filajul cetățenilor considerați suspecti din punct de vedere politic, de către regimul comunist¹⁰.

2. Studiu de caz: Festivalul Mondial al Tineretului și Studenților

De fiecare dată, sărbătorile au fost prilej de bucurie, oferind spațiul potrivit pentru publicitate și propagandă, precum și cadrul optim de influențare a opiniei individuale sau colective¹¹. Pentru regimul de la București organizarea Festivalului a constituit un eveniment de o importanță deosebită. În primul rând pentru că organizarea Festivalului reprezenta un semn de încredere acordat liderilor de la București de către sovietici, propunerea venind din partea Comsomolului (organizația

⁷ *Ibidem*.

⁸ Locotenent-colonel Dumitru Dănău, *Aplicarea cunoștințelor psiho-pedagogice în domeniul prevenirii, dirijării sau înlăturării fenomenelor negative ale emoțiilor de masă*, în revista *Securitatea*, nr. 1 (69)/1984, pp. 62-68.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ „Partiturile” *Securității. Directive, ordine, instrucțiuni (1947-1987)*. Documente editate de Cristina Anisescu, Silviu B. Moldovan și Mirela Matiu, Editura Nemira, București, 2007, pp. 359- 360.

¹¹ Brândușa Costache, *Festivalul Mondial al tineretului democrat*, București, 1953, în *Arhivele totalitarismului*, nr. 1-2/1999, pp. 116-122.

de tineret al PCUS) și a Federației Mondiale a Tineretului Democrat¹², iar în al doilea rând pentru obținerea de popularitate în rândul populației. De altfel, argumentând necesitatea ca Festivalul să se desfășoare la București, liderul comunist Gheorghe Gheorghiu-Dej nu uita să arate că „manifestările politice, culturale și sportive care vor avea loc vor constitui un ajutor politic în munca partidului nostru în mase, vor influența pozitiv tineretul și clasa muncitoare din țara noastră, vor ajuta la ridicarea nivelului politic și cultural al maselor”¹³.

Pregătirea Festivalului a însemnat un efort considerabil și o povară deosebit de grea pentru populație. Într-o sinteză privind starea de spirit a populației după încheierea Festivalului, Securitatea consemna: „Ciunganu Melania, domiciliată în Calea Victoriei nr. 30, arăta că deși fiecare țară plătește întreținerea participanților la Festival, totuși alimentele au fost date de noi și aceasta a produs lipsuri atât înainte de Festival, cât și după acest eveniment”¹⁴. Evenimentul, însă, a fost foarte bine valorificat din punct de vedere propagandistic de către regimul comunist, foarte mulți participanți plecând cu o impresie favorabilă despre România. Astfel, de exemplu, Securitatea consemna că delegata franceză Janine Moele, funcționară la o întreprindere din Paris, „arăta că ea a fost și la Festivalul de la Berlin și în comparație cu germanii, s-a declarat surprinsă de felul cum au știut românii să organizeze Festivalul”, iar Rosana Forli, delegată italiană, „se arăta încântată de buna primire ce a fost făcută delegaților, de prietenia cu care a fost primit tineretul mondial de către poporul român, iar despre Festival arăta că a fost foarte reușit și pentru aceasta, va pleca în Italia cu amintiri frumoase despre România”¹⁵.

Deosebit de importantă era și prezența României la Festival, alcătuirea delegației făcându-se cu foarte multă atenție. La 3 august 1953, raionul de Securitate Roșiori de Vede raporta că „în conformitate cu măsurile luate de regiunea UTM București, din acest raion trebuiau să meargă ca delegați pentru Festival la București, 968 de persoane. Asupra acestei măsuri s-a revenit și s-a dispus să meargă numai 60 de delegați”. O altă reducere a numărului de delegați s-a operat în regiunea Crevedia „astfel că din 538 de delegați, cât fuseseră propuși la început, s-au ales numai 40”, Securitatea consemnând și faptul că „acești delegați au fost verificați de către organele noastre și corespund atât din punct de vedere politic și social”¹⁶.

Au existat însă și destule momente în care cu tot efortul propagandistic depus, regimul comunist nu a putut ascunde situația materială grea a populației. Acest lucru a reieșit cel mai bine în evidență cu ocazia vizitelor delegaților străini în diferite întreprinderi. De exemplu, cu ocazia vizitei la Uzinele „23 August”, „mulți muncitori, printre care și numitul Nesthomer Friedrich, strungar la mecanică

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS), fond Documentar, dosar nr. 7349, vol. 4, f. 2.

¹⁵ *Ibidem*, f. 5.

¹⁶ *Ibidem*, f. 226.

greă, au ieșit desculți înaintea delegaților”¹⁷, iar la vizita unei delegații suedeze la o Cooperativă de confecții „o muncitoare din cooperativa respectivă, anume Domnica, a strigat tare că ei nu-i ajunge salariul și nu mai are ce îmbrăca”¹⁸. Securitatea mai consemna și faptul că delegatul austriac Franz Pixner din Viena, de profesie sculptor și pictor, desena în Piața 1 Mai, „făcea picturi cu aglomerații, oameni și copii îmbrăcați prost și cu picioarele goale”¹⁹. Adeseori, situațiile deveneau jenante pentru autorități când, de exemplu, „într-un magazin alimentar de pe Șoseaua Vitan, un grup de italieni au cerut pachete de zahăr și observând că la alți cetățeni români nu li se vindea acest articol, italienii împărțind zahărul gratis la populație”²⁰.

Posibilitatea ca străinii veniți la Festival să cunoască aspecte ale realității românești dincolo de propaganda oficială reprezenta o adevărată obsesie pentru regimul comunist. Ca atare, pentru atingerea scopului propagandistic optim, supravegherea străinilor era absolut necesară, deoarece, așa cum declara și Gheorghiu-Dej „nu este exclus să vină și elemente care să se ocupe și de alte lucruri decât de Festival”²¹. Controlul s-a făcut cu prudență, prin intermediul forțelor de ordine, al ghizilor, translatorilor, personalului de serviciu, selectat cu atenție și instruit cu grijă²². În legătură cu acest aspect, Securitatea consemna că „arhitectul Marcu Lisnevschi membru PMR, salariat la Institutul de Proiectări, a afirmat că delegații italieni la festival sunt foarte interesați să culeagă impresii neoficiale despre RPR (...). Lisnevschi a mai arătat că o colegă a sa de la Institutul de Proiectări, desenatoare (nu i-a arătat numele), a fost delegată ca translatoare și că ea, ieșind din cantonament, a fost acostată de un grup de italieni și silită să răspundă la întrebările ce aceștia le puneau cu privire la costul vieții în RPR, ritmul muncii, numărul ședințelor etc. În urma acestui fapt translatorea fost trimisă înapoi la locul de producție. Despre aceasta, numitul Lisnevschi arată că reprezintă o dovadă că este bine organizată rețeaua informativă a Securității, care se interpune între vizitatori și realități”²³.

Opiniile arhitectului, precum și exemplul oferit, arată că instrumentul cel mai eficient în observarea stării de spirit a populației și a delegaților străini l-a reprezentat rețeaua informativă a Securității. Un document din arhivele postului de radio „Europa Liberă” descrie unul dintre modurile de operare ale poliției politice: „Securitatea din București a folosit următorul sistem nou pentru a descoperi persoanele care nu aveau simpatii pentru regim: agenții Securității au fost deghizați în cerșetori și răspândiți în oraș. Oriunde vedeau un delegat al Festivalului în compania unui localnic se apropiau și încercau să afle subiectul discuției. Dacă acesta era nefavorabil regimului, ei semnalizau unor ofițeri îmbrăcați în uniformă care legitimau persoanele urmărite și

¹⁷ *Ibidem*, f. 8.

¹⁸ *Ibidem*, f. 47.

¹⁹ *Ibidem*, f. 71.

²⁰ *Ibidem*, f. 158.

²¹ Brândușa Costache, *op. cit.*

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, f. 235.

apoi se scuza. După plecarea oaspeților străini, toți cei care au fost astfel identificați au fost convocați la Securitate, anchetați și arestați”²⁴. Un alt procedeu a fost descris de fostul deținut politic Ion Ioanid, pe baza relatărilor unui coleg de detenție, pe nume Moraru, ofițer activ în armată și participant la Festival. Acesta povestea cu mult umor împrejurările care au dus la arestarea sa. Totul a pornit de la un schimb de priviri cu o tânără fermecătoare, care i s-a adresat în franceză, recomandându-se ca făcând parte din delegația franceză. Tânărul s-a revăzut cu delegata, în scurt timp aceasta destăinuindu-se că a fost deosebit de indignată de propaganda cu care fusese intoxicată și promițând că, la întoarcerea acasă, se va adresa unchiului ei care era gazetar. Pentru ca relatarea să fie cât mai credibilă, tânărul i-a propus lui Moraru să-i redacteze în scris toate datele pe care i le putea furniza cu privire la abuzurile dictaturii comuniste. În ziua stabilită pentru întâlnire fata n-a mai apărut, iar Moraru a fost arestat, idila lui cu agenta Securității încheindu-se cu o sentință de 20 de ani muncă silnică²⁵.

Cel mai interesant document care atestă prezența informatorilor în rândurile participanților provine, însă, tot din arhiva Securității. Astfel, într-un raport al Securității din 2 august 1953, se consemna că „studentul Paul Constantin, din anul II al Facultății de Metalurgie din București, a spus că a fost la raionul UTM I. V. Stalin, unde i s-a spus că este nevoie de încă 30 de oameni pentru a-i împrăștia printre populație în timpul Festivalului, cu scopul de a se vedea ce se vorbește și a culege starea de spirit. În legătură cu aceasta, Paul Constantin a afirmat că n-ar fi crezut că UTM-ul are nevoie de agenți secreți care să se ocupe cu așa ceva”²⁶.

Prezența la Festival a numeroși agenți ai Securității, controlul asupra populației exercitat brutal și discreționar avea drept scop a introduce dacă nu convingerea că noua ordine este cea mai potrivită, măcar conformismul social, politic și moral, care să nu primejduiască regimul comunist. În rapoartele Securității din timpul manifestărilor este consemnată această stare de spirit: „Numitul Meicu, fost avocat, în prezent figurant la Teatrul Armatei, comentând în legătură cu delegații străini participanți la Festival, arăta că este foarte riscant să stai de vorbă cu ei în special cu englezii și americanii și mai ales pe stradă. El crede că în localuri se poate mai bine discuta cu acești delegați, cu toate că are credința că ei, știu mai mult decât trebuie, întrucât au oamenii lor care îi informează”²⁷. Tot cu ocazia Festivalului, farmacistul Andronache „l-a sfătuit pe prietenul său că dacă știe vreo limbă străină să nu discute cu nici un delegat, să fie foarte prudent întrucât în perioada actuală cei ce discută cu delegații sunt vizați de Securitate care este în permanență mobilizată”, iar Kofler Bernard, Friedrich Weiss și Mersolian Lerope,

²⁴ Cătălin Turliuc, *Festivalul Internațional al Tineretului de la București (1953) și raportul public-privat în România „democrației populare”*, în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D.Xenopol”*, tom XLI, 2004, pp. 375-381.

²⁵ Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele, volumul II (1953-1955)*, Editura Albatros, București, 1991, pp. 314-315.

²⁶ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 7349, vol. 4, ff. 217-218.

²⁷ *Ibidem*, f. 107.

salariați la Baza Ministerului, comentau „în legătură cu faptul că ar fi constat că mulți invitați erau urmăriți de către organele Securității Statului”²⁸.

Nu puține au fost, însă, cazurile când Securitatea a consemnat și un anumit conformism social al populației în raport cu oaspeții străini. Deși conducerea PMR a considerat că substratul ideologic trebuia să fie cât mai voalat, prin eliminarea din ziarele tineretului a articolelor stângiste cu caracter nepotrivit, iar oaspeții aveau dreptul să filmeze și să fotografieze orice, fără niciun fel de restricții²⁹, numeroși cetățeni români i-au privit pe străini ca pe niște spioni. În legătură cu acest aspect, Securitatea consemna că Vladimir Caminski „de la Sfatul Popular al Capitalei, exclus din PMR, arăta că după Festival se vor vedea consecințele cheltuielilor făcute și mai sublinia că printre delegații străini sunt mulți spioni, care cu ajutorul aparatelor fotografice și de filmat iau diverse materiale din RPR în scopuri de propagandă și el se arăta foarte mirat de ce delegații străini sunt lăsați liber să fotografieze”³⁰. Astfel de opinii printre numeroasele alte exemple au mai exprimat Tudor Gheorghe, funcționar la Gaz Metan, Any Scaiber, student la Facultatea de Mecanică³¹, Șerban Anton, referent contabil la fabrica „Flacăra Roșie”, ultimul afirmând „că toți invitații din țările capitaliste sunt spioni și în loc ca cheltuielile de întreținere a acestora să fie făcute de țările respective, din fondul de dolari american ce le-au fost alocați pentru spionaj, de data aceasta statul nostru le dă de mâncare de cinci ori pe zi”³². Explicația acestei atitudini trebuie căutată într-un anume succes al propagandei comuniste, care îi îndemna pe cetățenii români să-i demaște pe dușmanii Partidului și care erau, pe lângă „dușmanul de clasă intern”, în formulările epocii „imperialiștii americano-englezi” și „agenții tito-fasciști”³³.

Dintre delegațiile care s-au bucurat de cea mai mare simpatie a fost cea italiană. Grupul francez, foarte numeros de altfel, nu s-a bucurat de mare popularitate datorită atitudinii mai rezervate și a vestimentației sumare cu care ieșeau pe stradă, considerată indecentă³⁴. În acest sens, Securitatea consemna opinia profesorului Anghel Florea din Ministerul Învățământului, care, „referindu-se la aceeași problemă, arăta că francezii sunt un popor care degenerează și lor nu le-a mai rămas decât limba”³⁵, sau părerea Soniei Nicolae, funcționară la Uzinele „23 August”, care „comenta că felul cum sunt îmbrăcați unii delegați străini (sumar) poate influența asupra felului de se îmbrăca a cetățenilor români după festival”³⁶.

²⁸ *Ibidem*, ff. 14-15.

²⁹ Brândușa Costache, *op. cit.*

³⁰ *Ibidem*, f. 28.

³¹ *Ibidem*, ff. 3-4.

³² *Ibidem*, f. 83.

³³ Brândușa Costache, *op. cit.*

³⁴ Cătălin Turliuc, *op. cit.*

³⁵ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 7349, vol. 4, f 139.

³⁶ *Ibidem*, f. 127.

Au circulat, de asemenea, zvonuri că autoritățile au instruit unele localnice să nu refuze avansurile delegaților străini pentru ca șederea acestora să fie cât mai plăcută, locurile pentru asemenea întâlniri amoroase părănd a fi pădurile Andronache și zona Floreasca³⁷. Pe de altă parte însă, Securitatea s-a văzut nevoită să stăvilească unele pasiuni ale localnicilor, considerate nepotrivite cu morala proletară. Astfel, pe baza unui denunț al unei vecine de imobil, Securitatea consemna că „Rodica Radu s-a împrietenit cu doi delegați finlandezi cu care s-a plimbat prin oraș. Unul din acești delegați chiar a dormit la sus-numita o noapte. După plecarea finlandezului de la ea, organele Miliției au reținut-o pentru acest motiv”. Un alt caz considerat scandalos de Securitate era cel al Alexandrinei Radu, care „din relatările date de Secția 12 Miliție, rezultă că până în prezent a întreținut legături sentimentale cu 13 delegați străini și în prezent dorește să aibă un negru. La domiciliu a fost căutată de un delegat străin, însoțit de un interpret, fără a se putea stabili motivele. Nu a fost arestată până în prezent de Miliție”³⁸.

Deoarece în țările unde domnește o atentă supraveghere a informației se realizează o reunire a resurselor intelectuale ale grupului pentru obținerea unei interpretări satisfăcătoare a evenimentului³⁹. Atmosfera oarecum destinsă din timpul evenimentului, diferită de închistarea perioadei staliniste, a dat naștere la numeroase zvonuri pe care Securitatea le-a înregistrat metodic, mai ales că ele exprimau ostilitatea populației față de autorități.

Cele mai frecvente zvonuri și comentarii din partea populației l-au vizat pe liderul PMR Gheorghe Gheorghiu-Dej. Astfel, lui „Tigoianu Mihai, fost fruntaș în PNL Tătărescu, i se părea curios că a observat că la toate manifestările Festivalului, tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej nu a apărut, exprimându-și părerea că lipsa sa ar fi în legătură cu vizita prelungită pe care a avut-o la Moscova, în urma căreia, Tigoianu își exprimă siguranța că în curând vor avea loc schimbări importante”⁴⁰. O opinie similară a avut-o „Sekeru Hristache, maistru la Întreprinderea Electro-Montaj București, care a arătat că a participat la manifestația de la 9 august dată în cinstea tineretului și s-a mirat că nu a văzut acolo pe tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej. Sus-numitul s-a manifestat dușmănos în legătură cu această problemă, arătând că tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej nu a făcut nimic pentru clasa muncitoare și crede că muncitorii îi aduc injurii pentru că a promis multe și nu a făcut nimic de când a venit la conducere”⁴¹. Și „Epangeac Ion, pensionar CFR, din strada Brezoianu 31 A spunea că după cum a anunțat radio Sofia, în România se vor produce schimbări în guvern și de aceea tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej nu s-a arătat prea mult în perioada Festivalului și a dat sarcină tov. Groza să țină o cuvântare care nu a avut

³⁷ Cătălin Turliuc, *op. cit.*

³⁸ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 7349, vol. 4, f 111.

³⁹ Jean Noel Kapfêrer, *Zvonurile. Cel mai vechi mijloc de informare din lume*, Prefață Septimiu Chelcea. Traducere Marina Vazaca, Editura Humanitas, București, 1993, p. 32.

⁴⁰ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 7349, vol. 4, f 8.

⁴¹ *Ibidem*, f. 46.

nimic emoționant. De asemenea, mai arăta că deși organele Securității supraveghează delegații străini, totuși delegații englezi și americani au fotografiat aglomerațiile și casele ruinate de la periferie”⁴².

Consecințele pentru cei care propagau aceste zvonuri le aflăm tot din arhiva Securității. În zilele festivalului Securității i-a fost semnalat „că de la Centrul de Triere Ghencea au fost puse în libertate, în ziua de 7 august, două loturi de deținuți de circa 80 de oameni. Acești deținuți au fost asaltați de către cetățeni, care-i întrebau pentru ce au fost închiși și li se răspundea că au fost zvoniști și au fost închiși câte un an și jumătate. Ei cereau bani pentru tramvai de la cetățenii din jur. Deținuții eliberați mergeau în oraș înspre gară și erau rupți, unii aveau haine din pături, ceea ce lăsa o impresie urâtă tocmai în momentul când în oraș circula diferiți delegați străini participanți la Festival”. Pentru ca cetățenii străini să nu mai vadă existența deținuților politici din România comunistă, Securitatea propunea „să se ia măsuri de organele MAI, de studiere a posibilității ca deținuții eliberați în perioada actuală să fie conduși la urmă cu însoțitori, pentru a nu mai forma obiectul comentariilor diferiților cetățeni sau delegați străini”⁴³.

Manifestările și opiniile exprimate de către populație cu ocazia Festivalului arătau, însă, că starea de spirit era una de nemulțumire pasivă, fiind observată și de către unii dintre delegații străini. Securitatea consemna că patru delegați italieni, „discutând cu un cetățean român, l-au rugat să-i conducă spre a vedea clădirea Parlamentului nostru. Italienii l-au întrebat pe cetățean despre modul de viață al poporului român și la ezităările acestuia, ei au arătat că înțeleg necesitatea prudenței, însă îl asigură că vor discuta liber și apoi se despart, fără a se cunoaște. Unul dintre italieni întreba că nu-i așa că poporul român nu iubește comunismul și se consideră asuprit? De asemenea, mai întreba dacă industria noastră se dezvoltă și ce produce mai mult, întrucât în Italia este cunoscut că produsele noastre pleacă în URSS, Ungaria și Bulgaria și l-a mai întrebat pe cetățean de ce românii nu luptă și așteaptă ajutor din afară? A mai întrebat câți la sută din studenți sunt contra comuniștilor și de ce nu se organizează?”⁴⁴.

Poliția politică a regimului comunist a monitorizat și alte forme de manifestare a emoțiilor de masă din timpul Festivalului. Una dintre aceste forme a constituit-o aplauzele spectatorilor prezenți la întrecerile sportive. Era îndeobște cunoscut faptul că „nu orice ovație-venită din partea unei persoane sau a unui grup necesită intervenție. În fiecare caz în parte ele sunt expresia sentimentelor și stărilor de spirit ale participanților la o acțiune. Să ne gândim la emoțiile colective care caracterizează marile manifestații politice, care se traduc în acte de adeziune la lupta pentru pace, progres și socialism”. Securitatea trebuia, însă, să intervină dar când „entuziasmul se transformă în furie, ovațiile degenerază în furtuni de aplauze extatice,

⁴² *Ibidem*, f. 85.

⁴³ *Ibidem*, f. 143.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 136.

care depășesc orice regulă și normă de ordine, existând pericolul latent ca aceste stări să afecteze ordinea și securitatea publică”⁴⁵. De altfel, chiar și autorii occidentali au pus în evidență atenția de care se bucurau aplauzele în timpul unor manifestări: „În țările satelite ale Uniunii Sovietice, în timpul vizionării filmelor rusești publicul râde uneori tocmai acolo unde nu trebuie, sau izbucnește în aplauze foarte puternice în momentul apariției pe ecran a vreunui colaboraționist, interpretat de un actor rus”, sovieticii interpretând aceste manifestări drept sabotaj psihologic⁴⁶. În privința întrecerilor sportive, Securitatea menționa următoarea manifestare a spectatorilor prezenți: „În seara zilei de 8 august orele 21:00, pe stadionul Giulești a fost dată o reprezentație de box. La această manifestație s-a constatat că majoritatea publicului participant a aplaudat foarte mult când un boxer dintr-o țară capitalistă, învingea pe unul dintr-o democrație populară” sau aplauda foarte slab victoriile boxerilor din lagărul socialist⁴⁷. O altă manifestare socotită dușmănoasă s-a înregistrat și a doua zi, când a avut loc pe stadionul Dinamo o competiție de ciclism, iar „probele care au fost câștigate de cicliștii sovietici nu erau primite cu aplauze”, mai mult, la „întonarea imnului sovietic publicul nu aplauda și unii spectatori discutau între ei”. Cu asemenea manifestări dușmănoase la adresa URSS Securitatea îl identifica pe „numitul Pârvulescu Sandu, funcționar la Ministerul de Finanțe, fiu de avocat, care a afirmat că comisia de cronometrare dă timp foarte bun cicliștilor sovietici, indiferent dacă ceilalți cicliști merg mai bine”⁴⁸.

Cea mai mare provocare cu care s-au confruntat organele de securitate în zilele Festivalului a reprezentat-o descoperirea unor manifeste în care erau denunțate abuzurile dictaturii comuniste, mai ales că aria acestora de răspândire era una foarte mare. Astfel de manifeste au fost găsite în comuna Merenii de Jos, Piața Obor, în cantonamentul delegaților greci, cu această ocazie fiind arestate „două românce care însoțeau un delegat grec”⁴⁹, pe Bulevardul 6 Martie, raionul Nicolae Bălcescu, Șoseaua Kileseff, Șoseaua Mihai Bravu, precum și în alte locuri. Securitatea mai semnală și faptul că în ziua de 31 iulie, în fața restaurantului „Potcoava”, „au fost împrăștiate timbre cu capul fostului rege Mihai și cu fosta stemă regală”⁵⁰.

Descoperirea autorilor acestor „înscrișuri dușmănoase” devenea, așadar, o sarcină prioritară a organelor de Securitate. De regulă, descoperirea autorilor se făcea pornindu-se de la adresa înscrisă pe plicuri, prin care se stabilea „cartierul cutiei poștale în care au fost aruncate manifestele”. De asemenea, „stabilirea orei și numărului de colectare a cutiei poștale de către cenzor” ajutau „organele operative în descoperirea autorului manifestelor”, la acestea adăugându-se greșeala autorului

⁴⁵ Locotenent-colonel Dumitru Dănău, *op. cit.*

⁴⁶ Ladislav Farago, *op. cit.*, p. 211.

⁴⁷ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 7349, vol. 4, f. 119.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 120.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 27.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 240.

„de a pune în cutia poștală odată cu manifestul și o scrisoare personală”⁵¹. De asemenea, Securitatea a luat măsura de a plasa informatori în grupurile ce se formau în jurul delegaților străini „pentru a supraveghea dacă cu această ocazie nu se difuzează manifeste”⁵².

Printre cei care au împrăștiat manifeste au fost legionarii Ioan Mircea Samoilă și Ioan Golea, parașutați pe teritoriul RPR în noiembrie 1951. Timp de aproape doi ani Securitatea nu a reușit să-i prindă, arestarea lor, la 25 august 1953, datorându-se răspândirii de manifeste anticomuniste și pro-legionare în zilele Festivalului⁵³. Unul dintre manifeste, intitulat „Manifestul pentru străini” avea următorul conținut: „România reală, care luptă în munți și suferă în închisori, vă spune «Bine ați venit!». Cei care ne conduc azi vor face totul spre a vă împiedica să cunoașteți adevărul asupra țării în care vă aflați. Un munte de minciuni a fost ridicat între voi și noi. În primul rând, guvernul a chemat la București pe toți agenții săi de prin orașe și sate, pe toți copii smulși din familiile lor și crescuți în cultul urii pentru tot ce nu este sovietic. Luni întregi ei au fost instruiți și apoi ținuti în cantonamente spre a învăța cum să se comporte la Festival, ce să răspundă, cum să mintă. Aceștia sunt singurii oameni care au dreptul să vă conducă și au datoria să vă supravegheze, în timp ce populația este ținută departe prin concentrări ad-hoc, prin arestări și obligații de serviciu, sau pur și simplu prin teroare. Organizațiile politice au cerut salariaților să ocolească mai cu seamă delegațiile apusene «compuse din spioni și dușmani de moarte ai poporului român» (...). Dacă vă este greu să înțelegeți toate acestea, amintiți-vă din istorie că mistificarea în proporții nebănuite este o veche specialitate rusească. Potemkin a folosit-o primul, ridicând în Crimeea sate din decoruri de scândură vopsită. Capitala RPR este astăzi un astfel de sat al lui Potemkin”⁵⁴.

În timpul Festivalului, Securitatea și-a dovedit multifuncționalitatea, ocupându-se de unele sarcini suplimentare după modelul și practicile serviciilor de securitate din Uniunea Sovietică. Deși unele din acestea nu aveau, aparent, nimic în comun cu securitatea regimului, poliția politică a fost folosită pe post de comando ca să supravegheze corectarea unor deficiențe în buna organizare a Festivalului.

Una dintre aceste sarcini o reprezenta eradicarea furturilor a căror victime le-au căzut unii dintre delegații străini care au intrat în contact cu localnicii. Circula și un banc în rândul delegațiilor străine: „un delegat străin a întrebat pe un milițian cum le spune la oamenii care fură, la care milițianul i-a răspuns că hoți. Tânărul i-a răspuns că în țara lui omul care fură nu se numește hoț, ci se numește român”⁵⁵.

⁵¹ „Partiturile” Securității..., p. 360.

⁵² ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 7349, vol. 4, f. 240.

⁵³ Mihai Pelin, *Un veac de spionaj, contraspionaj și poliție politică. Dicționar alfabetic*, Editura Elion, București, 2003, p.240.

⁵⁴ *Procesul legionarilor parașutați, 1953*. Ediția a V-a întregită cu biografii, mărturii și fotografii, Editura Mișcării Legionare, Colecția Omul Nou, Traian Golea, București, 2000, pp. 183-184.

⁵⁵ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 7349, vol. 4, f. 81.

Securitatea s-a implicat și în remedierea altor defecțiuni privind șederea participanților, semnalând că unii vânzători au dat restul mai puțin decât ar fi trebuit, că restaurantele nu dispun de destulă gheață, sau să se suplimenteze cordoanele de pază civile la spectacole pentru a se evita aglomerațiile. Tot cu ocazia Festivalului, Securitatea a desfășurat cercetări „în legătură cu înecarea delegatului din Madagascar, Rocoto Noel”⁵⁶.

3. Concluzii

În cadrul unui regim totalitar se poate afirma că orice barieră care desparte publicul de privat este suprimată, datorită metodelor polițienești folosite de puterea politică (violarea secretului corespondenței, supravegherea informativă a populației, denunțurile și incitarea la vigilență revoluționară, caracterul represiv al legislației penale). Comunismul a cultivat ceea ce istoriografia numește „societatea iconică” pentru a omogeniza și asimila. La fel ca și în cazul altor regimuri totalitare, comunismul a nutrit o aversiune față de secret, care nu era generat de propria gândire politică. Comunismul a folosit secretul pentru crearea bazei stabilității sociale⁵⁷. Cu toate acestea, datorită experienței căpătate, imaginația umană s-a dovedit întotdeauna prolifică atunci când s-a pus problema supraviețuirii spațiului privat și apariția fenomenului dizidenței⁵⁸. La trei luni după încheierea Festivalului, la 12 noiembrie 1953, Securitatea primea o Notă informativă aparținând sursei „Cerna” din Roman, regionala Iași, care se voia o sinteză a experienței sale din mediile și obiectivele care erau intens lucrate de Securitate și în care acesta se infiltrasă. De la început, informatorul constata următoarele: „Pentru a mă putea strecura în rândul bandiților, este necesară o tactică schimbată cu totul ca până în prezent. Am prins metodele și afacerile lor între ei, care puteau să te recunoască și să poți prinde tot ce vorbesc și gândesc”⁵⁹. În continuare, informatorul enumera principalele obstacole care puteau să apară în munca de culegere a informațiilor:

„Nu poți să te mai introduci cu vorbele că am fost ofițer, sau alte funcții din trecut, căci imediat tace, se ferește până te cercetează și verifică dacă nu îl duci în eroare (...).

Nu poți să te introduci cu zicala că sunt de-ai voștri sau «lasă că va veni și timpul nostru» (...).

Nu poți să le pui întrebări sau să începi discuții instantanee, până nu se convinge bine de persoana ta din toate punctele de vedere.

Nu poți să te mai duci în anturaj până nu ai motive serioase.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 92.

⁵⁷ Cătălin Turliuc, *op. cit.*

⁵⁸ Bogdan-Alexandru Schipor, *Elemente de viață privată în Legislația Republicii Populare Române. „Legea Cultelor” și Codul Familiei*, în *Anuarul Institutului de Istorie „A.D.Xenopol”*, tom XLI, 2004, pp. 367-374.

⁵⁹ ACNSAS, fond Documentar, dosar nr. 7348, vol. 2, f. 62.

Sunt foarte precauți bandiții și dușmanii clasei muncitoare și știu că Securitatea Statului este foarte bine instruită și peste tot este înșirată rețeaua informativă”⁶⁰.

Pentru depășirea acestor situații, informatorul propunea următoarele soluții:

„Să nu te vadă că stai de vorbă cu membrii de partid sau militari (...);

Să nu te vadă prea mult la ședințe;

Să nu te observe că iei diferite note;

Să nu te observe că ești atent cu privirea la diferite discuții intime sau secrete între ei;

Să nu te vadă că intri prea mult pe la birourile de cadre sau secrete;

Să nu observe că te introduci în rândurile lor fără să fii invitat;

Să vadă că ești credincios în Dumnezeu;

Să nu te vadă că ești bine cu conducerea întreprinderii;

Să fii atent la încercările ce se pun, să vadă dacă depui adevărată muncă sau nu pentru partid și regim;

Tot timpul să le dai răspunsuri, după caz, și după dorința lor, a bandiților”⁶¹.

În finalul notei, informatorul se referea la căile de îmbunătățire a muncii informative:

„Un informator să fie schimbat după un timp, de la un loc la altul, în alt sector, pentru a se putea califica, însă numai dacă lucrează din convingere și din conștiință.

Să nu se introducă informatori prin partid sau organele Securității, că însăși conducerea dă pe față la toți ceilalți.

Ofițerul de Securitate trebuie să apară în fața informatorului adevărat tovarășește și la o oră precisă, fără a se simți de informator, delăsarea ofițerului de Securitate, sau neglijența materialului (...).

Formarea informatorului și a materialului de bună calitate cu urmărirea serioasă în continuare a problemelor depinde de ofițerul de Securitate, cum știe să aplice metodele de la om la om și de la caz la caz și să nu uite că este ofițer de Securitate”⁶¹.

Deși pe alocuri lapidare, observațiile informatorului „Cerna” sunt deosebit de importante în formularea următoarei concluzii: chiar dacă a pierdut teren în fața ofensivei regimurilor totalitare, spațiul privat a reușit în cele din urmă să supraviețuiască.

Festivalul Mondial al Tineretului și Studenților desfășurat la București a demonstrat și existența unui paradox specific în întreaga existență a regimurilor comuniste, și descris foarte plastic de către un disident sovietic: după ce mai întâi desfășurau mijloace și eforturi colosale pentru a obliga populația a se ralia comandamentelor ideologice, serviciile de securitate făceau apoi aceleași eforturi pentru a afla ceea ce oamenii gândesc și doresc⁶².

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, f. 63.

⁶¹ *Ibidem*, ff. 63-64.

⁶² Andrei Almarik, *L'Union Soviétique survivra-t-elle en 1984?*, Nouvelle édition, Le livre de Poche, Librairie Générale Française, Paris, 1977, p. 152.

CAPCANE

DAN S. STOICA*, MIHAELA BERNEAGĂ**

RÉSUMÉ. Les stéréotypes du langage (qui sont, par là même, culturels) font que, d'habitude, quand on parle pièges, on a tendance à parler des pièges tendus par les autres, des pièges venus de l'extérieur. Nous proposons un regard différent sur la question: analyser les pièges que chacun tend à soi-même, les pièges gisant au plus profond de nous. C'est une idée venue d'une rencontre que l'un des auteurs a eue avec un jeune spécialiste, source inépuisable d'inspiration. Nos remerciements vont donc à Andrei Paraschiv.

Mots-clé: les pièges, langage, inspiration, stéréotypes du langage

Motto: How can I ever refuse?
I feel like I win when I loose.
(ABBA – *Waterloo*)

1. Introducere

Unde stau ascunse capcanele care îi transformă pe consumatorii de media în victime ale manipulării?

La această întrebare, cei mai mulți răspund vorbind despre tehnici și stratageme folosite de jurnaliști pentru a-și păcăli publicul: alegerea evenimentelor pe care să le prezinte (asta însemnând, desigur, trecerea sub tăcere a unora dintre ele), ordinea în care aleg să prezinte informațiile (prima pagină, respectiv *prime time*, sau nu), semnătura sub care se alege să fie prezentată o știre sau alta, sursa la care se face referire, persoanele de sprijin la care se face referire în argumentare (acolo unde este cazul); apoi, sunt „capcanele” de limbaj care sunt incriminate: se vorbește despre utilizarea cu bună știință și cu rea voință a unor termeni care spun mai mult decât denotă, se critică stilul – ba prea virulent, ba prea blând – al câte unui jurnalist, se critică chiar utilizarea unor termeni din limbă mai rar întâlniți, făcută cu scopul de a răspândi confuzie atunci când, de fapt, lumea așteaptă clarificări etc.

Dacă, însă, am privi lucrurile și din perspectiva disonanței cognitive, și din cea a apetenței personale pentru un anumit tip de informație sau chiar a intertextului cultural personal al fiecăruia dintre noi, am găsi destule motive să tragem concluzia că cele mai „funcționale” capcane stau în noi și astfel ne fac victime ale propriei noastre construcții mentale și afective. Noi nu vedem și nu citim/auzim știri, ci interpretăm lumea din jurul nostru, incluzând aici și producțiile jurnalistice. Dacă ceva nu ne

* Dept. de Jurnalism și Științe ale Comunicării, Facultatea de Litere, Seminarul de Logică discursivă, Teoria argumentării și Retorică, Facultatea de Filosofie, Universitatea “Al. I. Cuza”, Iași.

** Dept. de Jurnalism și Științe ale Comunicării & Facultatea de Litere, Universitatea “Al. I. Cuza”, Iași.

mulțumește, este pentru că picăm în capcanele pe care tot noi ni le-am întins, în mod inconștient, poate, de cele mai multe ori.

Va exista întotdeauna un public pentru orice discurs și nu vom avea niciodată parte de „marele public”, pentru niciun discurs. Altfel spus, orice discurs își are publicul său. Desigur, în anumite câmpuri ale activității sociale – cum ar fi publicistica – este de mare importanță să ne putem reprezenta *a priori* publicul și, astfel, să articulăm pentru el un discurs care să concorde cu așteptările lui, cu asumțiile lui cognitive, cu dorințele lui și cu reprezentările lui despre lume și despre viață. Dacă nu procedăm așa, riscăm să ratăm întâlnirea cu publicul vizat, trecând prin faza în care alte publicuri – „nepoftiții” – ne vor critica și vor oferi despre noi o imagine pe care n-am dori-o instalată în mentalul colectiv. Asta dacă suntem „oameni de presă”, jurnaliști.

Dar dacă suntem public?

Dacă suntem public, ne vom „trezi” pur și simplu că ne place cutare ziar și mai ales ne place cum scrie cutare ziarist în ziarul respectiv. Ori că ne place cutare voce de la nu știu ce radio, că parcă ne pune în cuvinte ceea ce demult gândeam și noi, dar nu chiar așa de legat. Sau ne place cutare televiziune – integral sau doar una-două emisiuni pe care le prezintă – că ne bucură sufletul (nu ca altele) și se ocupă exact de ceea ce am vrea noi să se ocupe. Unii dintre noi vor vota neabătut cu produsele media care promovează *infotainment*-ul și nu-i obolesc cu discuții din care și așa omul nu prea are ce să înțeleagă; alții vor prefera informația serioasă, cea care te ajută să te ancorezi în realitatea în care trăiești și vor rămâne mereu curioși să afle cum comentează elitele intelectuale problemele grave ale societății noastre și ale lumii.

„Cititorii noștri sunt mai deștepți decât ai lor”, sună sloganul celor de la *Academia Cațavencu*. Echipa de la *Cațavencu* i-a găsit deștepți pe cei mai mulți și i-a motivat și pe alții – mulți! – să devină deștepți (sau măcar să se prefacă, dar din punct de vedere tiraj, „a fi” e totuna cu „a părea”). A devenit măcar „de bon ton” să te arăți cititor de *Academie*: probezi astfel și capacități intelectuale respectabile, și simț al umorului, dar și porniri sănătoase de combatere a corupției și a imoralității din societate. *Academia Cațavencu* este un model pentru cum poate oferta să influențeze cererea.

Până când mass-media nu va deveni conștientă de faptul că e singura industrie de pe piață care nu trebuie să se conducă după legile pieței, lucrurile vor fi clar delimitate de jocul cererii și al ofertei. S-ar putea, totuși, ca la un moment dat să se producă revirimentul așteptat (cel puțin) de Dominique Wolton, care susținea, în cartea sa, *Penser la communication*, că în acest domeniu (vorbea despre televiziune) nu cererea trebuie să primeze, ci oferta.

2. Constatări care au dus la reflecție

S-a întâmplat cu aproximativ un an în urmă, la o emisiune de-a lui Mircea Badea („În gura presei”, de la Antena 1). Într-o pauză de publicitate, o doamnă din Baia Mare l-a sunat pe Badea și i-a reproșat limbajul folosit când discută despre lucruri grave și i-a reproșat chiar și tonul general, batjocoritor al emisiunii. Deși nu o face de regulă, Mircea Badea a ținut să citească transcrierea mesajului imediat ce a reintrat în

emisie și a precizat, adresându-se direct doamnei repsective, că aeea nu este o emisiune pentru ea și că el chiar insistă ca doamna respectivă să nu se mai uite la așa ceva. Era oare Mircea Badea speriat că va rămâne fără audiență? Nicidecum!

Putem privi la un exemplu mai recent. În „Ziarul de Iași” din 9 noiembrie 2007, în pagina 6A, profesorul ieșean Alexandru Călinescu își manifestă bucuria cu privire la faptul că urmează să avem „O lună fără Gigi Becali”. Excedat de ratingul făcut prin promovarea prostului gust, reputatul eseist și publicist atacă, oarecum indirect, mass-media, în ansamblu. Al. Călinescu nu este – o știam și o arată o dată în plus și această luare de poziție din *Ziarul de Iași* – din categoriile de public vizate de emisiunile de scandal, de mult prea prezentul „infotainment”, de „bălăcăreală” publică pe orice temă. Cine va ținti un public care să-l numere și pe profesorul de la Universitatea din Iași va ști că trebuie să-i ofere altceva.

Iată și o statistică publicată de ziarul *Gândul* (prima pagină, ediția din 2 nov. 2007) sub titlul „Concurență”:

„Miercuri seară, „Nașul” Radu Moraru l-a avut invitat pe președintele țării. În vremea asta, la Dan Diaconescu s-a produs o simplă cetățeană, al cărei merit este născocirea unei balade-manea inspirate de Elodia Ghinescu. Metafora „tânărul mafiot obraznic” a fost eclipsată (2,5 puncte vârf de audiență) de tulburătoarele stihuri „Elodia e moartă și totuși ea trăiește/Din pozele frivole frumos ea ne privește” (vârf 6 puncte) – continuare în pagina 4”.

Nu luăm în discuție, acum, evidenta orientare anti-prezidențială a ziarului cu pricina – care face, desigur, deliciul lecturii zilnice a tuturor anti-băsescienilor – ci ne referim doar la exemplul în sine, venit să susțină ipoteza noastră de lucru: la aceeași oră, erau cel puțin două publicuri distincte în rândul telespectatorilor, iar deosebirea dintre cele două publicuri este lesne sesizabilă.

Ce facem, totuși, atunci când publicul nu se manifestă direct și „în direct”? Ce luăm în calcul pentru a ști ce să-i oferim?

Sunt rari „psihologii ad-hoc”, de tipul acelor țigănci ghicitoare care, intervievate într-o emisiune la televizor, spuneau că ele își dau seama ce așteaptă omul de la ele și-i zic ceva să-i placă. Întrebate de ce iau bani pentru așa ceva, ghicitoarele își argumentau poziția morală spunând ceva de genul: „păi, dacă ei e proști și mă crede!”.

Și totuși, trebuie să existe tehnici și instrumente de apreciere a gustului publicului avut în vedere și mai trebuie să existe o preocupare a instituțiilor media de a se acorda cu cei pe care îi aleg drept public. Să încercăm în cele ce urmează să creionăm o posibilă imagine a stării de lucruri. Așadar, vom încerca să vedem cum funcționează contractul de lectură dintre diverse produse media și publicurile lor, plecând, de data aceasta, nu de la definiția *contractului de lectură* (după Eliseo Veron), ci de la definirea *contractului* ca relație instituită, în cadrul căreia beneficiarul unei tranzacții participă activ la tranzacția respectivă.

3. Stabilirea perspectivei

Pentru abordarea de față, ne vom plasa într-o perspectivă behavioristă: vom urmări comportamentele indivizilor și ale grupurilor și, mai exact, vom încerca să

vedem ce sunt comportamentele de apropiere și cele de evitare, ce atitudini (pe care individul le are la nivelul conștient sau în subconștient) stau la baza comportamentelor și cât control poate omul avea asupra lor.

Orice individ funcționează ca un organism supus unui ansamblu de forțe (de origine internă sau de origine externă). Aceste forțe creează nevoi, care, la rândul lor, produc o serie de tensiuni, iar acestea produc comportamente¹. Dacă forțele despre care este vorba mai sus sunt presiuni din mediu ori se află în legătură cu istoria subiectului și cu implicarea acestuia într-o situație dată, înțelegem că ele pot fi pozitive sau negative. Cele pozitive vor antrena comportamente de apropiere, iar cele negative vor determina comportamente de evitare. Cercetătorii invocă vorbesc despre nevoia de a face demersuri de cercetare, menite să pună în lumină motivațiile reale ale comportamentelor indivizilor. Prin analiză „anevoioasă” se caută răspuns la cele două întrebări care se impun natural: (1) „ce încearcă individul să-și apropie?”; (2) „ce încearcă individul să evite?”.

Vom derula această discuție în jurul unei evidențe:

NU EXISTĂ, LA INDIVIDUL UMAN, NEVOIA DE INFORMAȚIE.

Există, în schimb, nevoia de siguranță (a se revedea piramida lui Maslow!) și abia această nevoie se rezolvă adesea prin informare. Atunci, apare o nouă problemă: cui, când și ce fel de informație îi este necesară? Aici, răspunsul ar ține de corecta reprezentare a publicului ales drept țintă și de caracteristicile acestui public. Am putea să ne mai întrebăm și de ce funcționează în fiecare dintre noi filtre naturale și mecanisme de selectare a informației. Răspunsul la această întrebare este simplu: este o manieră prin care organismul se protejează, adesea inconștient.

4. Cum funcționează creierul nostru?

Ne vom raporta la ceea ce spun psihologii și cercetătorii în științele cognitive. Se pare că gândim prin asocieri și prin categorizări. Sub influența mediului cultural în care își duce existența, individul uman preia o serie de asocieri gata-făcute, iar pe altele le realizează singur, grație acumulărilor cognitive de pe parcursul vieții. Pe de altă parte, prin limbaj, individul are o aprehensiune categorială a lumii din jurul său. Acționând ca un structurant, limbajul așează lucrurile lumii înconjurătoare în categorii ierarhizate. Cu aceste categorii va lucra creierul nostru și va lucra sub presiunea asocierilor deja existente pentru a degaja alte și alte asocieri posibile. Această activitate este de durată și are drept rezultat modele de gândire și de expresie. Ca membri ai comunității, oamenii participă și la construirea unor modele comune de gândire și de expresie, în care se regăsește experiența lor comună, dar se regăsesc și modelele rezistente în timp, pe care le-au preluat din tradiție: stereotipurile de gândire și prejudecățile.

¹ Lewin, K., *Psychologie dynamique: les relations humaines*, PUF, Paris, 1959, apud Jean-Claude Abric, *Psihologia comunicării. Teorii și metode*, Polirom, Iași, 2002, pp. 16-17.

4.1. Asocierile implicite sau „scurtături ale gândirii”

Ar fi acesta un bun moment pentru a aduce în discuție și alte mecanisme puse la dispoziție de subconștient și care funcționează tot pentru autoprotecție. Acestea sunt simplificările din zona subconștientului în ceea ce privește elementele cu care operăm în raționamentele și mai ales în inferențele² pe care le facem tot timpul. Cum gândim prin asocieri, subconștientul ne ține la dispoziție tot felul de scurtături, cum sunt asocierile implicite (vezi www.implicit.harvard.edu)³ și stereotipurile de gândire. Acest imens computer, care este subconștientul nostru, prelucrează date preluate din experiențele pe care le-am avut, de la oamenii pe care i-am întâlnit, din lecțiile pe care le-am învățat, din cărțile pe care le-am citit, din filmele pe care le-am văzut etc. și formează o opinie. Ceea ce este șocant, este aceea că atitudinile din subconștient pot fi radical diferite față de valorile declarate conștient⁴. Asocierile automate de la nivelul subconștientului sunt imediate și ies la suprafață înainte să avem timp să gândim⁵. Putem manifesta atitudini controlate, dar efortul de a le/a ne controla este mai mare atunci când distanța dintre atitudinile conștiente și cele din subconștient este mai mare.

Asocierile implicite vorbesc despre faptul că facem mai ușor asocieri între perechi de idei care sunt deja în relație în mintea noastră, decât între perechi de idei care nu ne sunt familiare. Și asta nu e tot: asocierile acestea „naturale” determină atitudini, adică orientări către anumite comportamente. Vom vedea, în cadrul unei discuții pe care o vom dezvolta mai departe, că atitudinile nu sunt doar inconștiente, că, de fapt, ne manifestăm ca ființe raționale și educate, ceea ce face ca, la nivelul interacțiunilor comunicaționale să aducem expresia valorilor noastre declarate, a ceea ce alegem să fim și să credem.

4.2. Stereotipuri și prejudecăți

Stereotipurile merită și ele o prezentare mai detaliată, pentru ca să înțelegem ce loc au în interacțiunile sociale de tip comunicațional. Ne vom baza prezentarea pe lucrarea *Is stereotyping an inevitable part of human nature?*, de Anja Hildenbrand, apărută în pagina <http://www.grin.com/en/fulltext/pss/3110.html>, lucrările citate în această secțiune reluând trimiterele bibliografice ale autoarei articolului de pe web.

Din perspectivă cognitivă, se pare că stereotipul este inevitabil, el făcând parte din natura umană. În general, stereotipul poate fi definit drept „[...] credințe despre persoane care sunt membre ale unui grup”, cu precizarea că, în majoritatea cazurilor, este vorba despre credințe negative (Smith & Bond, 1998: 184⁶). Așadar, punctul-cheie al teoriei cognitive este următorul: percepțiile oamenilor despre alți

² A se vedea, pe această temă, Dan Sperber, *How do we communicate*, în pagina www.dan.sperber.com.

³ Cf. și Malcolm Gladwell, *Blink. The power of thinking without thinking*, Back Bay Books, Little, Brown and Company, N.Y., Boston, 2005.

⁴ cf. Malcolm Gladwell, op. cit.

⁵ De unde și subtitlul cărții lui M. Gladwell, *The power of thinking without thinking*.

⁶ Smith P. B., Bond, M. H., *Social Psychology Across Cultures*. Prentice Hall Europe, London, (1998).

oameni sunt formate de un mecanism din creier cu un oarecare parcurs oblic, pe o scurtătură. Pe baza acestor parcursuri oblice, se produc stereotipuri și prejudecăți, care nu sunt influențate de socializare, de probleme psihologice personale sau de conflicte între grupuri (Taylor et al., 1994: 224⁷). Singura cale pentru a schimba sau a reduce stereotipuri ar fi să „închizi” mecanismul cognitiv responsabil de crearea lor. Asta s-ar putea realiza prin schimbarea etichetelor categoriilor, reducând caracteristica excepțională stimulantă ori supradimensionând alte caracteristici. Uneori, stereotipurile se dezvoltă din cauză că grupul extern („victima”) nu face parte din viața cotidiană a grupului intern (cel care judecă) și, deci, există prea puține date pentru a susține teze care s-au instalat ca atare. O apropiere a grupurilor, crearea posibilității de cunoaștere reciprocă ar putea fi soluții pentru eliminarea respectivelor stereotipuri. Un alt aspect al teoriei cognitiviste este acela că oamenii țin minte mai ușor informația conformă cu stereotipurile decât pe cea care nu se potrivește cu expectanțele lor stereotipice. Aceasta duce la o mai mare rezistență a stereotipurilor și, prin aceste procese, stereotipurile pot crea propriile lor dovezi de susținere, făcându-le și mai rezistente la schimbare (cf. Hamilton et al., 1994: 306). Aceasta ar fi viziunea “radicală” din cognitivism. E și o viziune moderată, conform căreia există o diferență între a cunoaște stereotipuri și a crede în ele. Or, aceasta face ca utilizarea lor să fie controlabilă. Cu această teorie, responsabilitatea pentru cum gândim și cum ne comportăm este recunoscută ca determinantă. Oamenii își dau seama de conflictul interior căruia îi sunt pradă și de prejudecățile cărora ar putea să le cadă pradă și le evită dintr-un sentiment de vină. Persoanele pot să fie cu sau fără prejudecăți, adică perfect ambivalente în fundul ființei lor – animate și de simpatie, și de ostilitate – dar în expresie să o afirme numai pe aceea care nu-i va face să se simtă vinovați.

Aceasta nu este singura perspectivă asupra chestiunii stereotipurilor și a utilizării lor. Mai avem de privit la perspectiva discursivă. Teoreticienii discursului – asemenea fracțiunii moderate din tabăra cognitiviștilor – resping ideea că tot ce am putea noi face cu creierul nostru este să categorizăm informație. Dacă ar fi așa – spun ei – oamenii n-ar asuma nicio responsabilitate pentru gândirea cu prejudecăți bazată pe stereotipuri. O dificultate a teoriei cognitiviste ar fi aceea că, dacă nevoia de a categoriza este naturală, atunci trebuie să existe și o tendință contrară, aceea de a particulariza informația categorizată și de a face excepții (Billig, 1992⁸). Billig utilizează și perspectiva retorică pentru a studia aspectele argumentative ale discursului. În cadrul acestei perspective, sunt analizate frazele de fiecare zi, în care oamenii se justifică față de critici și chiar față de criticile pe care și le fac ei înșiși (Billig, 1991: 129⁹). Prejudicata este menționată în vorbire și oamenii știu că nu este bine să ai prejudecăți. Acest lucru dovedește că prejudicata nu este pur și simplu un concept tehnic care poate fi întâlnit în scrierile psihologilor, ci un concept

⁷ Taylor, S. E., Peplau, L. A. and Sears, D. O., *Social Psychology*. Prentice Hall, New Jersey, (1994).

⁸ Billig, M., „Categorization and Particularization”, in W. B. Gudykunst and Y. Y. Kim (eds.), *Readings on Communicating with Strangers*. McGraw-Hill, New York and London, pp 56-66, (1992).

⁹ Billig, M., *Ideology and Opinions: Studies in Rhetorical Psychology*, Sage, London, (1991).

care este utilizat în discursul cotidian. Se mai pot găsi alte probe în sprijinul ideii că lucrăm cu stereotipuri mereu, deși nu se poate susține că a existat o normă socială a conștiinței privind prejudecățile în toate culturile și în toate timpurile. În viața noastră, stereotipurile funcționează ca o presiune socială, formând o parte din credința cognitivă a individului. În culturile europeană și nord-americană poate fi găsită o conștiință generală a vinovăției în legătură cu prejudecata.

În concluzie, aceste două teorii despre stereotipuri sunt în opoziție. Pe de o parte, avem individul uman, controlat de acțiunile inconștiente ale creierului. Pe de altă parte, oamenii sunt responsabili pentru comportamentul lor, pentru că pot să-l controleze singuri. S-ar putea ca, în realitate, utilizarea stereotipurilor să se găsească undeva între aceste două viziuni. S-a dovedit prin studii că oamenii adesea gândesc în categorii (gândire discriminatoare). Aceasta implică faptul că ei îi vor măsura întotdeauna pe ceilalți în vreun fel care simplifică gândirea. Totuși, în mințile noastre, există posibilități de a evita gândirea discriminatoare, iar oamenii pot oferi acest lucru generațiilor viitoare. În fine, am putea începe prin a elimina prejudecata, adică partea negativă a utilizării stereotipurilor și asta depinde de dorința oamenilor de a o face.

Rămâne în discuție problema securității individului, aceea care se asigură și prin informare, cu completarea că ea se face în spiritul protecției propriei persoane, prin filtrarea și selectarea informației. Aici intervine în discuție disonanța cognitivă, pe care o vom defini ca fiind inconfortul psihologic dat de contradicția dintre informația deținută și informația nouă.

4.3. Disonanța cognitivă

Disonanța cognitivă este un aspect important al motivației umane, dar, în același timp, este un important mijloc de autoapărare. Modalitatea prin care mecanismele inconștiente de apărare pot oferi motivații puternice pentru comportamentul uman a fost deja discutată (vezi *supra*). Ceea ce ne interesează aici este modul în care funcționează efectiv creierul nostru, în contact cu imensul val de informații căruia trebuie să-i facă față permanent. Facem din nou recurs la psihologia comunicării, așa cum e discutată în cartea lui Jean-Claude Abric.

Aflăm de acolo că, în cazul în care o informație – receptată sau care trebuie transmisă – amenință să perturbe echilibrul intern al individului, asistăm la apariția unor mecanisme de menținere/restabilire a echilibrului. Adică vom constata că individul aflat într-o astfel de situație va trece la organizarea informației în așa fel încât aceasta să corespundă structurii sale atitudinale anterioare. Orice informație care nu corespunde propriului sistem de valori, de norme și de relații acceptate, amenințând sistemul de atitudini și chiar concepția despre lume a individului, va declanșa aproape automat un mecanism de apărare¹⁰. Mai aflăm că fenomenele care se produc pot fi de mai multe feluri: scotomizarea (sau eliminarea unei informații incomode – pur și simplu reușești să nu auzi ceea ce te-ar deranja

¹⁰ cf. *op. cit.*, p. 18.

și, atenție!, o faci absolut inconștient!); memorarea selectivă (uitarea informației nedorite aproape instantaneu, la receptare); interpretarea defensivă (acționează pe nivelul semantic și constă în a atribui o semnificație convenabilă celor înregistrate, alta decât cea realmente transportată de mesaj); negarea autorității sursei (funcționare analogă cu cea a sofismului *ad personam*: individul încearcă să devalorizeze informația incomodă punând la îndoială competența sursei – „ce știe asta?!” – sau autoritatea ei – „cine e asta să-mi vorbească despre așa ceva?!” – sau, încă, buna-credință a sursei – „asta o fi vrând să și cred ce-mi zice el!”).

Funcționează aceste „scuturi”, fără greș, în toate cazurile? Desigur, nu. Rămân breșe în apărare și de aceea nu suntem infailibili, ca destinatari ai mesajelor. Este suficient să avem o percepție supravalorizantă despre interlocutor și-i dăm posibilitatea să ne manevreze cum vrea. Mai ales atunci când suntem pradă unui sentiment de culpă, avem tendința de a supralicita în exprimarea atitudinii alese rațional, adică avem un comportament care trădează conflictul intern pe care am voi să-l mascăm, acela dintre subconștient și conștient, ceea ce e mai rău, poate, decât a lăsa să se vadă ce-ți dictează subconștientul.

5. Încercare de încheiere

Am putea trage, din cele de mai sus, concluzia că suntem – ca public – mai degrabă victime ale propriei noastre imperfecțiuni, decât ale altora (ale jurnaliștilor, de pildă). Modul nostru de a raționa – care cuprinde și „gândirea fără gândire” – ca și dorința noastră de a ni se face pe plac ne oferă speculațiilor oricui are tendința de a face așa ceva. Fie că e vorba despre jurnaliști, fie că e vorba despre PR-iști (cele două profesii își dispută cea mai mare parte din câmpul discursului public), noi, publicul, ne cerem rația de păcăleală zilnică. Doar ei trebuie să vrea, că noi vrem. În etapa actuală de consum de media din România, ai putea crede că publicul – un public oarecare – își alege, din propria-i mulțime, un fel de reprezentant mai îndrăzneț și-l „promovează” jurnalist, ca să existe cineva asemeni lui, asemeni publicului, deci, care să pună în media conținuturi comandate, parcă, de el, de public. Jurnalistul va fi sigur de gloria de a fi citit/urmărit de acea mulțime de oameni (măcar!), iar publicul va ști că așteptările lui nu vor fi înșelate.

Și-apoi, să nu uităm perspectiva din care am dezvoltat acest studiu: de fapt, nu protecția pe care fiecare individ și-o asigură ne interesează, ci breșele din zidul de apărare. Pe-acolo își fac drum discursurile jurnaliștilor, iar noi, publicul, parcă-i invităm s-o facă. Breșele despre care vorbim sunt stereotipurile de gândire, prejudecățile și disonanța cognitivă. Amestecate în gândire, ele ne fac vulnerabili, iar mirosul de vulnerabil atrage prădătorii. De cele mai multe ori, nu este nici vina noastră, nici meritul lor: așa stau lucrurile!...

PUTEREA PAMFLETULUI ACTUAL. LIMBAJUL PRESEI PAMFLETARE

MIHAELA MUREȘAN*

ABSTRACT. The study presents the pamphlet as a novel journalistic text, looking at some landmarks regarding the present tendencies of this journalistic writing: the aggressive pamphlet. At the language level, the case study based upon the pamphlet press emphasizes the basic features of the present day pamphlet: language violence, verbal aggression, animal symbol, caricatural portrait, marks of irony, black humour etc.

The results of the case study focused on the 3 satirical-pamphletary publications “Academia Catavencu” and “Romania Mare” are proofs that nowadays we can speak about a new type of journalistic text: the aggressive pamphlet, which makes use of the above mentioned techniques.

Keywords: aggressive pamphlet, novel journalistic text, verbal aggression, language level

*„Pamfletul nu poate exista în pictură sau în arhitectură,
ci exclusiv în presă” (Tudor Arghezi)*

De-a lungul istoriei, atât pamfletele, cât și cuvintele, injuriile și ironiile folosite de marii scriitori au avut și au, în continuare, o putere incontestabilă. Au fost perioade în care pamfletarii au făcut pușcărie sau au murit doar pentru că au avut curajul de a scrie și de a-și exprima gândurile, credințele și ideile lor, fiind convinși de puterea pamfletului. Au existat perioade în care pamfletarii au fost forțați să renunțe la aceste scrieri.

În perioada contemporană, când acest gen pamfletar nu este interzis și când exprimarea injurioasă este liberă pentru a certifica democrația, puterea pamfletului nu mai este ceea ce a fost odată.

În epoca actuală pamfletul are o tentă de divertisment, prin urmare, cititorii contemporani nu mai privesc pamfletul ca pe o scriere dură, ce trebuie „să schimbe lumea”, ci privesc pamfletul ca pe o scriere umoristică ce taxează lumea prin umor și ironie, fără a-i reduce puterea lui predestinată.

Sunt multe cazuri în care anumite pamflete ironice, prin felul scrierii, prin ironizarea chiar de către cetățeni, au dus la schimbare, la mobilizarea justiției în a lua măsuri. Pamfletul „*Rodica Stănoiu a rezolvat misterul in justiției imobiliare din Ministerul de Justiție*”, scris de pamfletarii revistei *Academia Catavencu*, taxează magistrații care ar trebui să facă dreptate, dar fac „dreptate” doar în ceea ce îi privește: „*În Ministerul de Justiție se practică de ani buni o politică imobiliară*”

* Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării, Departamentul de Jurnalism, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj.

injustă. Una cea a homleșilor care-și plimbă bocceluța dintr-o parte în alta. Iar cealaltă e a piloșilor cu proprietăți gîrlă, dar și cu locuință de serviciu luată de la gura fraierilor din prima categorie” (Roxana Jipa, Rodica Stănoiu a rezolvat misterul in justiției imobiliare din Ministerul de Justiție, Academia Cațavencu, anul XVII, nr. 45, 14-20 Noiembrie 2007, p. 3).

Un alt articol din această categorie este pamfletul „*După zece pentru România, vi-i prezentăm pe cei nouă pentru pușcăria*”, care îi ironizează, la fel de dur, pe parlamentarii care și-au decontat banii de cazare în București, conform unei legi care spune că parlamentarii au dreptul la decontarea chiriei în cazul în care nu au o locuință stabilă în orașul unde își exercită funcția, dar care aveau trecute în declarațiile de avere și apartamente personale. Mediatizarea acestor cazuri de către pamfletarii revistei Academia Cațavencu au dus la „revolta” cetățenilor față de inechitățile care au fost scoase la lumină, tocmai prin puterea pamfletului.

Studii de caz în presa pamfletară

În prezent, pamfletul este o adevărată specie jurnalistică, câștigându-și acest statut printr-o evoluție remarcabilă în timp. Se știe că publicațiile pamfletare au precedat textele clasice de presă și de aceea au câștigat, până în prezent, o anumită notorietate. Astăzi, în spațiul românesc, „Academia Cațavencu” și „România Mare” abordează, cu precădere, pamfletul. Ca trăsături și mijloace stilistice proprii acestei specii jurnalistice, se remarcă următoarele, în analiza ambelor publicații: ironia, umorul (prin incoerențe ale textului și confuzii care generează surpriza), agresiunea verbală și violența de limbaj. Prin pamflete, se realizează portrete caricaturale, atât în text, cât și în imagine, apelându-se la deformări onomastice, la glosări fanteziste, calambur și registre metaforice particulare. Astfel, făcând uz de toate aceste procedee la nivel de formă și de conținut, pamfletul își propune să evidențieze vicii ale societății în care trăim și non-valori precum corupția, demagogia, nepotismul etc.

„Pamfletarul este cel mai crud asasin. Un criminal omoară un om de mai multe ori involuntar, pentru a-l preda mort. Pamfletul se strecoară pretutindeni. Se ocupă de afaceri care nu-l privesc [...]. Pamfletul reprezintă totuși un remarcabil gen literar. Un personaj, ca să poată fi subiect de pamflet trebuie să prezinte o parte vulnerabilă, ridicolă, prin diferența dintre calitatea socială și cea reală. În acest punct convenabil își moaie pamfletul pliscul otrăvit și ciocnește profund.

Pentru a reuși, pamfletul trebuie să corespundă vizual cu obiectul, să lucreze în adâncime cu intuiția și imaginea [...]. Pamfletarii buni sunt rari. De obicei sunt o samă de inși care maimuțăresc modelul original, fiind cu atât mai caraghioși cu cât încearcă să-l tăgăduiască” (Arghezi 1979 :11-12).

Una dintre revistele care practică pamfletul este *România Mare*. Aceasta a apărut în 1990, fiind condusă de Eugen Barbu și Corneliu Vadim Tudor.

Revista „va practica cea mai mare violență de limbaj, la modul ritualic și pragmatic, împotriva foștilor disidenți ai vechiului regim, intelectuali de elită insultați și calomniați pentru «vina» de a fi protestat contra regimului Iliescu din

primii ani ai postcomunismului românesc (președintele Ion Iliescu și primul ministru de atunci, Petre Roman, au fost cei care au permis strategic apariția revistei *România Mare*) (Cesereanu 2003:176-177).

Publicațiile *Academia Cațavencu* și *România Mare*, folosesc aceste metode de construcție a pamfletului în mod nuanțat, acordând, diversificat, importanță unuia sau altuia dintre mijloacele stilistice. În felul acesta, fiecare publicație se adresează unei anumite categorii de public. Este foarte posibil ca un cititor care gustă pamfletele din *Academia Cațavencu* să nu le savureze cu aceeași plăcere și pe cele din „*România Mare*” sau viceversa.

Limbajul (sau, mai exact, descoperirea permanentă a unor valențe ale sale) reprezintă cel mai important instrument din construcția pamfletelor. Acesta poate fi persuasiv, virulent, acid, grotesc, poate avea inflexiuni ironice sau umoristice, poate da naștere la portrete caricaturale.

Un studiu interesant asupra violenței prin limbaj îl face Ruxandra Cesereanu, în lucrarea intitulată „Imaginarul violent al românilor”. Autoarea pornește de la analiza unor articole și pamflete scrise de Mihai Eminescu și de Tudor Arghezi, demonstrând că agresivitatea verbală este o marcă a pamfletului, utilizată chiar de către scriitori consacrați. Aceasta confirmă, de fapt, că anumite particularități ale limbajului constituie însăși esența speciei jurnalistice discutate. Prin limbaj violent, prin sarcasm și prin ironie, se încearcă resuscitarea societății, care să conștientizeze mediul înconjurător nociv și să adopte o atitudine. Ruxandra Cesereanu identifică, în lucrarea sa, *nouă registre* la nivelul violenței de limbaj. Iată cum se reflectă acestea în presa pamfletară de azi:

Registrul subuman, prin care „se urmărește declasarea celui incriminat prin raportarea sa la un statut diferit de cel omenesc. Acest registru se referă la structura de rebut [...] a celor vizați, dar există cazuri când subumanizarea este realizată printr-un atac corporal în care subiectul acuzat este desconsiderat fizic și umilit. Termenii precum nimicuri, retardați, pleavă, scursuri sunt completați, în cazul atacului corporal, de cuvinte precum handicapat, paraltic, pitic etc.” (Cesereanu 2003:8).

În rubrica *Săptămâna pe scurt*, sunt criticați foarte mult ziariștii, după cum se va vedea în continuare.

România Mare consideră că Adrian Majaru, de la ziarul *Adevărul*, este „dement în ultimul hal” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.921, 14 martie 2008, p.2), este „loază”, (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.921, 14 martie 2008, p.2), iar Traian Ungureanu, de la *Cotidianul*, este „un idiot congenital din părinți parașutiști” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.921, 14 martie 2008, p.3). După cum se observă, degradarea psihică a personajelor luate în discuție este activată la maxim.

Alte catalogări ale personajelor sunt: „putoarea Elena Udrea” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.922, 21 martie 2008, p.2), „vagaboandă cu figură porcină și celulită la creier” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.922, 21 martie 2008, p.2) – despre Daniela Buruiană, de la *Interesul*

Public. Ultima expresie se încadrează atât în registrul subuman, cât și în cel animalier, observându-se bine degradarea fizică și psihică a Danielei Buruiană. Un alt exemplu din rubrica „Săptămâna pe scurt” este: „Florin Bichir, de la Evenimentul Zilei [...] e zero barat” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.923, 28 martie 2008, p.2). Tot în numărul 923 al revistei *România Mare*, pe pagina 2, se reia dezumanizarea la adresa lui Majuru, de la ziarul *Adevărul* al lui Dinu Patriciu: „face parte din liota de handicapați” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.923, 28 martie 2008, p.2), este cu „foamea-n gât”, „zmecher din fire”. Subumanizarea psihică a acestuia continuă: „jigodia asta de bărbuță rară” sau „cretinul acesta de Majaru”.

„Un «față» de dos de copil retardat, pe nume Mihail Neamțu [...] își lasă mucozitățile în Cotidianul [...] debitând niște tâmpenii de neimaginat” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.923, 28 martie 2008, p.3). În această sintagmă se remarcă atât utilizarea registrului subuman, despre care discutăm, cât și a celui excremental (dejecție nazală). „Susnumitul jurnalist a scris un articol cum că „Lucian Bolcaș, C.V. Tudor, Adrian Păunescu, Voiculescu, Sergiu Andon și Vanghelie nu gândesc, ci doar îngână fraze” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.923, 28 martie 2008, p.3).

În același număr și în aceeași pagină a revistei, nici Andrei Pleșu nu scapă de invectivele liderilor revistei *România Mare*: „burduhanul țiganului Andrei Pleșu”, „monstrul cu barbă”. Nu este prima dată când injuriatorii ponegrec barba lui Andrei Pleșu. De exemplu, în vremea comunismului, bărboșii erau considerați ca fiind atipici sau chiar rebeli împotriva regimului respectiv. „Este evident că impregnarea scatologică a bărbii lui Andrei Pleșu, pe care au mizat intenționat injuriatorii de la *România Mare*, ținea de mentalul comunist al acestora care vedeau în respectivul accesoriu o sfidare la adresa omului clonat propus de comunism (Cesereanu 2003: 117). Liderii revistei doresc să sublinieze faptul că Andrei Pleșu nu se plia deloc pe regimul comunist. Alte invective la adresa fostului Ministru al Culturii: „peltico-sâșait” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.923, 28 martie 2008, p.3) „pitic”, „această buturugă pe două picioare”, „umflatul”. În numărul din 11 aprilie apare: „ușchitul de serviciu, Alin Ionescu” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.925, 11 aprilie 2008, p.3). Acesta este redactor la *Cotidianul* și a publicat un titlu care conține un joc de cuvinte între „summit” și „mitică”, dar rezultatul e „jenant” după părerea liderilor revistei.

În numărul 929 al *României Mari*, Nina Cassian este numită „cea mai nasoală pocitanie” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.929, 9 mai 2008, p.2). Nici Mihaela Rădulescu nu scapă de invectivele revistei. Vedeta e prezentată ca fiind o „mârțoagă deșelată” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.923, 28 martie 2008, p.2).și fiind „din ce în ce mai cu cap tritonice, ascuțit, zici că-i Aghiuță după o operație nereușită de schimbare de sex” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.923, 28 martie 2008, p.3). În acest exemplu, se observă foarte clar subumanizarea fizică.

Registrul subuman este exemplificat și prin termeni precum: “nimicuri”, “retardați”, “pleavă”, “scursuri”, “handicapat”, “paralitic”, “pitic”. Exemple:

- „nasoală pocitanie” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Nina Cassian e urâtă și pentru o zgrițuroaică”);
- „rareori s-a văzut un handicapat mai convingător” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929);
- „oligofrenul Mircea Mihăeș” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Primăvara, oligofrenul Mircea Mihăeș intră în criză”);
- „recent Hilary l-a făcut handicapat pe Obama iar ăsta a făcut-o zdreanță, dar nu s-au jignit” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 2 aprilie 2008, “Cu ocazia summitului”).

Registrul subuman în revista *Academia Cațavencu* nu este la fel de reprezentativ ca cel prezentat în publicația *România Mare*. În acest sens, un exemplu foarte sugestiv este „actori foarte proști” (Revista *Academia Cațavencu*, în *Trampa și ecranul*, nr.13, 2 - 8 aprilie 2008, p.10). Articolul care cuprinde această sintagmă se referă la personajele din „Test de fidelitate”, „care, de fiecare dată când se revoltă în fața partenerului adulterin, o fac cu zâmbetul pe buze” (Revista *Academia Cațavencu*, în *Trampa și ecranul*, nr.13, 2 - 8 aprilie 2008, p.10).

În numărul 14 al revistei, pamfletarii de la *Academia Cațavencu* sunt nemulțumiți că „vocile cu decolteu sau mutrișoarele cu zulufi de la «sport»” (Revista *Academia Cațavencu*, în *Să spunem cluburilor pe nume*, nr.14, 9 - 15 aprilie 2008, p.10) nu pronunță denumirile echipelor, ci doar „alb-roșii” sau „roș-albaștrii din Ghencea”.

„Eu unul, m-am cam plictisit să arăt unor oficiali că sunt imbecili” (Revista *Academia Cațavencu*, în *Belciu(g) în nasul ursului brun, pus de Korodi*, nr.16, 23 - 29 aprilie 2008, p.12). Așa începe prima frază a articolului, iar declararea celor incriminați este evidentă.

Nici **registrul sexual** nu este la fel de individualizat în revista *Academia Cațavencu* ca cel prezentat în revista *România Mare*. În numărul 13 al revistei *Academia Cațavencu*, identificăm expresia: „În film și-o pun și actorii sau, mai exact numai actorii și-o pun” (Revista *Academia Cațavencu*, în *Secretul lui Anus*, nr.13, 2 - 8 aprilie 2008, p.14). Articolul este o cronică a filmului „Secrete perverse”, în care este vorba despre așa-zisa infidelitate a protagoniștilor.

În următorul număr al revistei, se realizează o cronică a filmului „Detectivi perversi”, difuzat de Prima TV. Aici este vorba despre niște detectivi care „în loc să descopere criminali, îl tot descopereau pe ăla micu din pantalonii altor detectivi” (Revista *Academia Cațavencu*, în *Premiile Oscar pentru „Film porno pentru copii*, nr.14, 9 - 15 aprilie 2008, p.14).

Revista *Academia Cațavencu* nu mizează atât de mult pe **registrul putridului**, așa cum am întâlnit în exemplele din *România Mare*, dar, totuși, putem identifica niște exemple (dejecția nazală): „copiii [...] își pun unii altora nisip în cap și se trag de muci” (Revista *Academia Cațavencu*, în *Dansuri din buric la bară și tobogan*, nr.12, 26 martie - 1 aprilie 2008, p.5). În acest articol este vorba despre

instaurarea școlii de dans „Dirty dancing” pentru copii, iar pamfletarii revistei nu pierd ocazia de a-i persifla: „se trag de mucii”.

Registrul igienizant – calificativele detectează o infecție care trebuie salubritată, astfel încât societatea să se însănătoșească (măcar teoretic). Exemple: „venin”, „cangrenă”, „infecție”, „molimă”

- „gunoi neascultător” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Primăvara, oligofrenul Mircea Mihăeș intră în criză”);
- „mizerabilii de Băsescu și Tăriceanu” (*România Mare*, 21 martie 2008, nr. 922);
- „bacteria Mircea Mihăeș” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Primăvara, oligofrenul Mircea Mihăeș intră în criză”);

Registrul infracțional – personajele constituite (incriminații) sunt taxate prin intermediul acestui registru care, uneori, are și o tentă argotică. Declanșarea lor este ridicată la rang instituțional, pentru a se demonstra un statut decăzut în mod public. Cei acuzați trec prin mai multe nuanțe infracționale: în toate situațiile, însă, acuzatorii încearcă să anuleze prezumția de nevinovăție.

Un exemplu în acest sens: „infractorul Bogdan Chireac” (*Revista România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.920, 7 martie 2008, p.3). În numărul 922 al revistei *România Mare*, întâlnim expresia „vameșul mafiot Vasile Blaga” (*Revista România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.922, 21 martie 2008, p.2), sintagmă ce exprimă în mod clar infracțiunile săvârșite de acesta.

Alte exemple din registrul infracțional:

- „solicitarea expresă a organizației teroriste UDMR de independență a “Ținutului Secuiesc” și apoi a întregii Transilvanii” (*România Mare*, 21 martie 2008, nr. 922, art. “Trendul (2)”);
- „Să nu îi glorificăm pe criminali!” (*România Mare*, 21 martie 2008, nr. 922);
- „derbedeu smiorcăit” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Steaua București s-a bătut singură”);
- „aurolaci cu ifose” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Trișori până la Dumnezeu (2)”);
- „hoțul ăsta de Mihăeș” (*delapidator de bani publici*) (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Primăvara, oligofrenul Mircea Mihăeș intră în criză”).

Registrul animalier - revista *România Mare* apelează la o lingvistică animală care îi atacă pe cei considerați inamici (politici sau culturali). Prin această tehnică, cei criticați sunt subumanizați demonstrativ, pe de o parte amuzând publicul (cărui i se creează impresia că este spectator la un circ), iar, pe de altă parte, manipulând același public în ideea că, odată „animalizați”, cei atacați pot fi desconsiderați în mod legitim.

Liderii revistei doresc ca „grădina zoologică” pe care o înființează să conțină numai „lighioane” care stârnesc o stare de repulsie, scârbă, dezgust, indignare sau vomă. Enumerăm trei exemple relevante: „cât despre găina moțată Eugenia Vodă, ea este o otravă” (*Revista România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.920, 7 martie 2008, p.2), „godac cu ochi spălăciți” (*Revista România Mare*, în *Săptămâna pe*

scurt, nr.920, 7 martie 2008, p.3) și „s-a reîntors, de bună voie, în Grădina Zoologică a lui Sorin Ovidiu Vântu cimpanzeul Mircea Dinescu” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.921, 14 martie 2008, p.3). În numărul 922 al revistei *România Mare*, întâlnim o comparație la adresa Danielei Buruiană, ziaristă: „se îmbăta și se împerechea ca o scroafă în călduri” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.921, 14 martie 2008, p.3). Înjosirea și degradarea acesteia continuă în numărul 926 al revistei *România Mare* : „se zvârcolește ca o râmă tăiată cu sapa” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.921, 21 martie 2008, p.2), „balena” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.926, 18 aprilie 2008, p.3).

Registru bestiariu: se realizează prin animalizarea adversarului; personajele sunt “oameni-viermi”, “șobolani”, “păduchi”, “ploșnițe”, “căpușe”, “bovine” și “porcine”:

- „Bine mă, Habi-boule, de ce-ți bați joc de echipă, de familie?” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Steaua București s-a bătut singură”);
- „Combinație între Dante Alighieri și strămoașa caprei” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Nina Cassian e urâtă și pentru o zgrițuroaică”);
- „Mârtoagă deșalată” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Dar nici cu Mihaela Rădulescu-Țiganu nu ne e rușine”).
- *Plăvanii mânăți în teren în fiecare săptămână să rostogolească bășica preț de 90 de minute* (<http://brizu.catavencu.ro/>, 25 aprilie 2008).

Registrul religios - revista pamfletară *România Mare* apără Biserica, în ciuda tuturor insultelor adresate celorlalte categorii. Un exemplu, în acest sens, îl constituie interjecția: „Ia să-l lase în pace pe Papă!” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr. 923, 28 martie 2008, p.2), adresată unui jurnalist care s-a legat de fețele bisericesti.

Exemple:

- „preoții cultelor maghiare i-au prostit pe păcătoșii lor că se vor ruga la Dumnezeu (isten-isten) să le ierte păcatele și să fie primiți în Rai, iar dacă nu se poate – în iad” (*România Mare*, 21 martie 2008, nr. 922, art. - “Dușmanii României „urlă” contra statului”);
- „farisei spilcuiți și costumați precum doi gangsteri de pe vremea lui Al Capone și John Dillinger” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Trișori până la Dumnezeu(2)”).

Registrul excremențial este des utilizat de pamfletarii de la *România Mare*. Prin tehnica fecalizării, sunt ridicate la rang existențial miasme pesilențiale sau dejecții. Prin acest registru, adversarul este batjocorit în mod absolut: ca dejecție, el este ridiculizat în mod grotesc.

În acest sens, amintim exemplele: „pârțăitul de Băsescu” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.920, 7 martie 2008, p.2), „sărmanul simplu milionar Onaca, cum îl trage pe el așa la caca” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.920, 7 martie 2008, p.2). Un alt exemplu este: „mănâncă el, 100 de portocale sau mandarine pe zi, ca să supraviețuiască, dar pentru

supraviețuirea în politică vedem că *mănâncă 100 de linguri de rahat*, tot în *fiecare zi*” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr. 920, 7 martie 2008, p.2). Se remarcă ridiculizarea la maxim a lui Dorel Onaca, actualul deputat PD, aceasta fiind realizată în cel mai abject mod.

Tot în acest număr se discută despre Mihaela Rădulescu și Loredana Groza, care „se scremeau să vorbească o engleză de baltă” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.920, 7 martie 2008, p.2). Se observă faptul că liderii revistei fac un mare haz de modul în care cele două vorbesc limba engleză.

România Mare utilizează și dejecții nazale, cum ar fi: Emil Berdeli, de la ziarul *Gardianul*, este „cu muci în loc de creier” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.920, 7 martie 2008, p.3). Se remarcă, din nou, degradarea maximă a unui personaj. O altă sintagmă care utilizează același registru este „spuma neagră vărsată din gușa căcăciosului de Cărtărescu” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.920, 7 martie 2008, p.3). În această expresie și în articolul care o însoțește este clară aluzia că unii ziariști sunt o fabrică de minciuni. Alte exemple de dejecții nazale: „pușlama cu muci la nas și urdori la ochi” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.921, 14 martie 2008, p.2), „Adrian Majuru trânteste o balegă, intitulată Metamorfozele «răului»” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.921, 14 martie 2008, p.3). O altă injurie adresată tot lui Adrian Majuru, de la *Adevărul*, este: „urmașul de plutonier major Majuru [...] scrie, într-un talmeș-balmeș care arată ce bulion rânced îi fierbe-n creier” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.921, 14 martie 2008, p.2).

Un alt exemplu care ilustrează registrul excremențial este destinat Alinei Mungiu-Pippidi, ziaristă la *România liberă*, poreclită de revista *România Mare* – Dosia. Aceasta are „gușă de piftie putredă” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.924, 4 aprilie 2008, p.2).

„La un moment dat acuzată de alte reviste din țară că ar fi o «defecație», *România Mare*, prin vocea unui lider al său, le urează celorlalți ziariști poftă bună. Autoironia aceasta, oricât ar fi ea de lucidă, consacră, de fapt, statutul revistei, acela de gazetă scatologică” (Cesereanu 2003:114).

Registrul putridului și al excremențialului (registru scatologic): apelează la tehnica fecalizării:

- „Excrementul zilei” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Primăvara, oligofrenul Mircea Mihăeș intră în criză”);
- „copitele-i bălegate” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 9 mai 2008, „Habmus campiană”);
- *Registrul funebru*:
- „bătrâna mumie” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Nina Cassian e urâtă și pentru o zgrițuroaică”).

Registrul sexual este extrem de violent, pentru că încalcă cele mai intime tabuuri. „Ca și în cazul registrului excremențial, și în acesta, injuriatorii manifestă o voluptate orgasmică atunci când atacă [...] . Fantezia este explozivă în acest

registru tocmai pentru că ea râvnește să-l spurce pe adversar în chip iremediabil. Să-l marcheze adică” (Cesereanu 2003:10). „Cu acest registru, revista România Mare intenționează să-și atragă cititorii printr-o baie de obscenitate demonstrativă, punct de atracție explicit, de altfel: toți cei atacați devin tangibili, sunt coborâți în stradă, la îndemâna publicului, și terfeliți nu oricum, ci prin intermediul dimensiunii celei mai intime a făpturii umane” (Cesereanu 2003:115).

Un exemplu în acest sens îl constituie expresia „Adrian Majuru este un avorton cu ifose” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.923, 28 martie 2008, p.2). Conform revistei *România Mare*, Alina Mungiu-Pippidi de la *România liberă*, este „curvă expirată” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.924, 4 aprilie 2008, p.2). Despre Călin Herea, de la *Evenimentul zilei*: „mă-sa a încercat să-l avorteze cu fusul, pe șanț, dar a fost un avort ratat” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.925, 11 aprilie 2008, p.3).

Registrul sexual, libidinos:

- „le-a murit „instrumentul” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Primăvara, oligofrenul Mircea Mihăeș intră în criză”);
- „labagiilor” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Primăvara, oligofrenul Mircea Mihăeș intră în criză”);
- „bulangii, curve răsuflate” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Primăvara, oligofrenul Mircea Mihăeș intră în criză”);
- „democrații continuă civilizat să și-o tragă zilnic între ei” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 2 aprilie 2008, art. “Cu ocazia summitului”);

Registrul xenofob și rasist:

„În România, acuza la adresa veneticilor a făcut carieră de-a lungul vremurilor în chip mai mult sau mai puțin motivat” (Cesereanu.2003 : 11).

Exemple:

- „Dacă ne uităm cu atenție la cei 18 ani de anarhie și jaf vom vedea că, în proporție de 90% ticăloșii care au nenorocit România nu sunt români de origine, ci minoritari: țigani, evrei, unguri, fanarioți etc. A slăbit fibra românească în așa hal?” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.920, 7 martie 2008, p.2).
- „solicitarea expresă a organizației teroriste UDMR de independență a “Ținutului Secuiesc” și apoi a întregii Transilvanii” (*România Mare*, 21 martie 2008, nr. 922, art. “Trendul (2)”);
- „țiganul borât Mircea Dinescu” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929).

Interjecțiile joacă rolul unei concluzii al unei incitări la un gest abject sau la o injurie.

În acest caz, amintim: „Zââttt, mătă jigărită” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.920, 7 martie 2008, p.2). Această interjecție îi este adresată lui Sever Cotoi, redactor la ziarul *Cotidianul*. Un alt exemplu este: „să-ți fie de cap Onaco! O să dai tu de dracul, foarte curând!” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.921, 14 martie 2008, p.2). O altă interjecție (din același număr) îi este adresată lui

Cristian Pătrășcoiu, redactor la *Cotidianul*: „Hai sictir, baragladina dracului”. O altă invectivă, de această dată interogativă, este: „Cine ești tu măi păduche?” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.921, 14 martie 2008, p.3). Referindu-se la familia lui Traian Ungureanu, *România Mare* afirmă: „ce dilimani!” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.921, 14 martie 2008, p.3). O altă interjecție reprezentativă este la adresa lui Mihail Neamțu, de la *Cotidianul*: „Băi Neamțule, tare beți au mai fost părinții ăia ai tăi când te-au conceput!” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.921, 14 martie 2008, p.3).

În numărul 925 al revistei *România Mare*, identificăm următoarea interjecție: „Fir-ați ai dracului de derbedei și nu v-ar muri mulți înainte!” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.925, 11 aprilie 2008, p.3), sintagmă adresată „porcilor de la *Evenimentul Zilei*”.

Registrul animalier nu este atât de bine evidențiat în revista *Academia Cațavencu*, ca în revista *România Mare*. Un exemplu în acest sens îl constituie expresia „Adrieian Videanu [...] e un maidanez uman” (Revista *Academia Cațavencu*, în *Maidanez Force One*, nr.14, 9 - 15 aprilie 2008, p.11). Injuria la adresa acestuia este evidentă.

În *Academia Cațavencu*, ca și în *România Mare*, întâlnim **interjecții**: „Deși are numele maghiar, rectorul a procedat ca un adevărat român!” (Revista *Academia Cațavencu*, în *C-așa-i Maghiarul*, nr.12, 26 martie - 1 aprilie 2008, p.3). Aici, se face referire la fostul rector al Universității Oradea, Teodor Maghiar, cel care a fost prins votând cu mai multe buletine la niște alegeri, iar prejudiciul total a trecut de 23 de milioane de euro. Dosarul acestuia a fost trimis în judecată de DNA.

Ca în *România Mare*, și în *Academia Cațavencu* întâlnim tipologia bufonului, reprezentată de Ion Iliescu. În numărul 16 al revistei, identificăm titlul „Arunc-o pe Bunicuța din frigider” (Revista *Academia Cațavencu*, în *Arunc-o pe Bunicuța din frigider*, nr.16, 23 - 29 aprilie 2008, p.8). În articol se vorbește despre românii care și-au scos în fața blocului electrocasnicele vechi din casă. *Academia Cațavencu* conchide cu umor: „PSD-ul de ce nu l-a scos pe Ion Iliescu pe trotuarul din fața sediului? Mie mi se pare că Ion Iliescu seamănă leit cu un frigider Fram” (Revista *Academia Cațavencu*, în *Arunc-o pe Bunicuța din frigider*, nr.16, 23 - 29 aprilie 2008, p.8).

Concluzia se impune de la sine: prin autoironia asumată de a fi un «săptămânal de moravuri grele», revista *Academia Cațavencu* concretizează un pamflet variat, promovând un carnavalesc cu substrat etic. Morala este aceea că, dacă viciile sunt biciuite spectaculos, cu sau fără mască, dar ritualic, societatea românească în tranziție ar putea să-și elimine defectele și să genereze un nou început.

Se observă că violența de limbaj predomină în *România Mare*. Săptămânalul Partidului PRM ilustrează, cu prisosință, toate cele nouă registre identificate de Ruxandra Cesereanu, pe când „*Academia Cațavencu*” este agresivă lingvistic doar ocazional, iar în acele cazuri, folosește invective din registrul animalier și cel scatologic. În acest fel, publicația demonstrează că se adresează

unui public cu gusturi mai rafinate, care nu “înghite” o violență lingvistică trivială, comună. Se stabilește, astfel, o corespondență între emițător și receptor, aceștia utilizând un cod comun de cunoștințe, prin care pot cifra, respectiv descifra mesajul. De altfel, Ruxandra Cesereanu insistă asupra a trei dintre cele nouă registre, care apar frecvent în limbajul actual: infracțional, sexual și scatologic. Ea respinge, însă, ipoteza potrivit căreia limbajul trivial poate corija moravurile societății: „Încercarea de a face un model din vulgaritatea naturală și din agresivitate dă greș: nu poate fi model comportamental acela care pornește de la o stare de delincvență lingvistică, oricât ar fi aceasta de asumată ca frondă și oricât de întemeiate ar fi motivele acestei fronde!” <http://rucsandracesareanu.wordpress.com>).

Academia Cațavencu dovedește, în schimb, rafinament în crearea portretelor caricaturale. Acestea apar, evident, și în *România Mare*, însă cele din *Academia Cațavencu* se adresează unui public cititor cu un simț al umorului fin, subtil. Portretizarea se realizează prin deformare onomastică, glosări fanteziste, calambur, introducerea unor metafore plastice, care să producă în text efectul de fotografie. Tot Ruxandra Cesereanu caracterizează astfel *Academia Cațavencu*: „*Academia Cațavencu* ne-a obișnuit, cu aerul ei mucalit și vitriolant-ironic, de mai bine de zece ani de zile cu o portretistică acidă a politicienilor români: găunoși, agramăți, insipizi, caraghioși, ori chiar imbecili, majoritatea dintre ei”.

Insolența satirică a respectivului „săptămânal de moravuri grele” era menită să sancționeze prin zeflema extremă viciile nației, exemplificând prin politicienii săi mai cu seamă. S-a mizat pe un grotesc coroziv și pe hilar, pe bășcălie, răspăr, pe circ și maimuțareală, pe o fantezie pamfletară spectaculoasă, pe o categorie pe care aș numi-o *scato-clovnesc*. Jurnaliștii de la *Academia Cațavencu* au intuit și sancționat tocmai trăsătura suburbană a politicienilor români, zugrăviți în portrete demistificatoare.” (http://rucsandra.cesareanu.word_press.com).

Unele exemple expuse în continuare sunt elocvente pentru mai multe trăsături ale pamfletului și de aceea apar în mai multe contexte.

Portret caricatural demistificator:

- „Știți cine-i ăsta, acel jucător de culoarea abanosului, care pe când avea o mască pe figură dădea gol, dar după ce și-a scos-o a jucat ca o cizmă.” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Steaua București s-a bătut singură”);
- „Bouleanul tatii” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Steaua București s-a bătut singură”);
- „borfașul cu cap țuguat și picioare scurte (rasa canină șoricar)” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Primăvara, oligofrenul Mihăeș intră în criză”);
- „Oferta de produse electorale cuprinde atât ștevie ieftină pesedistă destinată celor săraci și cu maxim 8 clase cât și harfe de lux liberale, peruci erotice pedeliste și bilete de papagali conservatori.” (<http://brizu.catavencu.ro/> „Lume-lume, hai la glume!” – exemple pentru caricaturizarea situației politice).

Textul „Pas de defilare pe catwalk” (<http://brizu.catavencu.ro/> 2008.04.01 archive.html) este, în întregime, un portret caricatural demistificator al armatei ruse. Poate fi exemplificat și la categoria „Umor”.

Deformare onomastică:

- „Bine mă, Habi-boule, de ce-ți bați joc de echipă, de familie?” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Steaua București s-a bătut singură”);
- „Ninocika (Niana Cassian)” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Nina Cassian e urâtă și pentru o zgripturoaică”);
- „Sampion Lig” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 9 mai 2008, „Habemus campioana”);
- „Dragă Nasty” (*Academia Cațavencu*, 6 mai 2008, art. „Avocata lui Năstase a fost și avocata Lianeii Iacob”).

Calambur, glosări fanteziste:

- „masa verde” (*verde de prea mulți dolari, desigur*) „Excrementul zilei” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929, art. “Steaua București s-a bătut singură”);
- „fabulos exemplar rumegător cu semn în frunte” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 9 mai 2008, „Habemus campioana”);
- „Titlul s-a jucat până la ultima suflare în fagot a arbitrilor” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 9 mai 2008, „Habemus campioana”);
- „pe baci știu câte cocoloașe de bani a dat de pomană Supremul într-o odihnă picioarelor adversarilor și cu câte tăvi cu jeratic și euroi a îmbibat gloabele care jucau cu dușmanul unguresc” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 9 mai 2008, „Habemus campioana”);
- „Oamenii de fotbal din fenomenul românesc, pricepuții, acești sarea și piperul din coliva ligii misticiste” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 9 mai 2008, „Anti-fotbal, 25 aprilie 2008”);
- „Un eșec electoral ar coincide cu o alungare din Olimpul puterii” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 22 aprilie 2008, „Lume-lume, hai la glume!”);
- „Glina este locul unde câmpia se întâlnește cu muntele (de gunoi) și cu marea (mizerie)” (*Academia Cațavencu*, 1 aprilie 2008, art. „Bucureștiul este cu un picior în groapă. De gunoi”);
- „Turismul nostru intern se face printre câmpuri nesfârșite pe care pungile de plastic cresc la hectar, [...] pe șoselele îmblănite de câini ce nu și-au adaptat viteza la condițiile nefavorabile de trafic” (*Academia Cațavencu*, 8 aprilie 2008, art. „Gunoi și-ai noștri”);

Registre metaforice:

- „Se va ordona maghiarilor și secuilor ca să ridice ca viforul și să măture fiecare gunoi neascultător, să șteargă de pe suprafața pământului pe fiecare trădător de patrie!” (*România Mare*, nr. 922, 21 martie 2008, art. „Să nu îi glorificăm pe criminali!”);

- „farisei spilcuiți și costumați precum doi gangsteri de pe vremea lui Al capone și John Dillinger” (*România Mare*, nr. 929, 9 mai 2008, art. „Trișori până la Dumnezeu (2)”);
- „Combinație între Dante Alighieri și strămoașa caprei” (*România Mare*, nr. 929, 9 mai 2008, art. „Nina Cassian e urâtă și pentru o zgripturoaică”);
- „Copii din flori ai nesimțirii” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 9 mai 2008, „Habemus campioana”);
- „mailații lui Mitică” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 9 mai 2008, „Habemus campioana”);
- „plăvanii mânați în teren în fiecare săptămână să rostogolească bășica preș de 90 de minute” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 25 aprilie 2008);
- „rândași pe moșiile finanțatorilor” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 9 mai 2008);
- „cocălarilor din politichia românească” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 22 aprilie 2008, „Lume-lume, hai la glume!”).

Ironie:

- „chiar dacă Cezar Ivănescu ar fi fost un „mare poet – de ce „ultimul”? A monopolizat el, valoarea în poezia românească și a dus-o cu el în mormânt?” (*România Mare*, 9 mai 2008, nr. 929).

Umor:

- „preoții cultelor maghiare i-au prostit pe păcătoșii lor că se vor ruga la Dumnezeu (isten-isten) să le ierte păcatele și să fie primiți în Rai, iar dacă nu se poate – în iad” (*România Mare*, 21 martie 2008, nr. 922, art. „Dușmanii României „urlă” contra statului”);
- „un titlu amuzant poate fi văzut în „Cotidianul”: „Partidele au aruncat cu ouă roșii după alegători”. Adică le-au dat pomană, cum ar veni. Să vedeți ce circ o să iasă când se vor inversa rolurile: alegătorii să arunce cu ouă roșii după partide; preoții cultelor maghiare i-au prostit pe păcătoșii lor că se vor ruga la Dumnezeu (isten-isten) să le ierte păcatele și să fie primiți în Rai, iar dacă nu se poate – în iad” (<http://brizu.catavencu.ro/>);
- „38 de ani i-au trebuit Ardealului să dea țării o nouă campioană în sportul acesta cu balonul relativ rotund” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 9 mai 2008, „Habemus campioana”);
- „hoții de buzunare au început să-și refacă pierderile cu ore suplimentare” (*Academia Cațavencu*, 8 aprilie 2008, „Gunoii și-ai noștri”);
- „Turismul nostru intern se face printre câmpuri nesfârșite pe care pungile de plastic cresc la hectar, [...] pe șoselele îmblănite de câini ce nu și-au adaptat viteza la condițiile nefavorabile de trafic” (*Academia Cațavencu*, 8 aprilie 2008, art. „Gunoii și-ai noștri”).

Incoerențe ale textului:

- „Țările „culese” și-au adus obolul [...], și-au îndeplinit principala atribuție, mai ales după ce în acestea au proliferat mafia în toate domeniile, corupția,

crima organizată, hoția, dezastrul” (România Mare, 21 martie 2008, nr. 922, art. “Trendul (2)”);

- „Dumnezeu s-a implicat personal la rugămintea, sau cine știe, la ordinul finanțatorului Său din pipera” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 9 mai 2008, „Habemus campioana”).

Pamfletele din cele două publicații analizate abordează probleme de actualitate, cum ar fi: corupția, nepotismul, demagogia, incompetența funcționarului public.

Corupția

- *pe baci știu câte cocoloașe de bani a dat de pomană Supremul într-o odihnă picioarelor adversarilor și cu câte tăvi cu jeratic și euroi a îmbibat gloabele care jucau cu dușmanul unguresc* (<http://brizu.catavencu.ro/>, 9 mai 2008, „Habemus campioana”);

Nepotism

- „în biroul lui Orban a intrat valvârtej, fără să bată la ușă, Nelu Iordache, patronul firmei Romstrade, care i-a zis ministrului: „Mladin trebuie să rămână pe post”. (Academia Cațavencu, 6 mai 2008, art. „Orban i-a dat cadou unui prieten 46 milioane euro”);

Demagogie:

- „campaniile electorale din trecut pleznesc de promisiuni, angajamente, contracte și jurăminte încălcate cu grijă și nerespectate cu mare atenție de către cerșetorii de voturi care în perioada asta intră în servaj electoral vânzând tot ce găsesc prin statutele partidului pentru o doză de voturi care să-i țină în viața politică încă patru ani” (<http://brizu.catavencu.ro/>, 22 aprilie 2008, „Lume-lume, hai la glume!”).

Funcționarul public:

- „Ludovic Orban este monument de generozitate și de îngăduință. Plătește o lucrare de trei ori peste cât face ea inițial la licitație. Își permite, că nu dă de la el, ci din banii statului”. (Academia Cațavencu, 6 mai 2008, art. „Orban i-a dat cadou unui prieten 46 milioane euro”).

În *România Mare* putem identifica tipologia bufonului: „Faceți și voi socoteala: a fost întâi deputat PSDR, dar văzând că Bombonel îl trece pe locul patru sau cinci la alegerile din 2000, s-a învârtit pe călcâie și a intrat în PRM” (Revista *România Mare*, în *Săptămâna pe scurt*, nr.920, 7 martie 2008, p.2). Este clară aluzia la Adrian Năstase, supranumit Bombonel.

Se observă că, la **nivel stilistic**, cele mai plastice imagini se construiesc prin intermediul metaforelor (*copii din flori ai nesimțirii*), comparațiilor (*zici că-i Aghiuță după o operație, nereușită, de schimbare de sex*), adjectivelor (*Răduleasca e din ce în ce mai urâtă, cu un cap tronconic, ascuțit*). Acestea înfiripă un portret deformat al personajului, menit să sublinieze trăsăturile negative, atât fizice, cât și morale. Din exemplele ilustrate anterior, se remarcă folosirea aceluiași procedee pentru conturarea unor personaje în spatele cărora cititorul îi poate descoperi pe Gigi Becali („finanțatorul din Pipera”), Adrian Năstase („Nasty”), Ludovic Orban ș.a.

Acest studiu calitativ și cantitativ pe presa românească pamfletară actuală demonstrează care sunt tendințele pamfletului în prezent, ce mărci stilistice și ce registre lingvistice predomină, care sunt viciile societății caricaturizate în paginile unor publicații și cât de eficientă este violența de limbaj în intenția de a corija anumite defecte.

BIBLIOGRAFIE

- Academia Cașavencu* – colecția.
Arghezi, Tudor, *Pamflete*, București, Minerva, 1979.
Cesereanu, Ruxandra, *Imaginarul violent al românilor*, București, Humanitas. *România Mare* – colecția, 2003.

RÉALITÉS SOCIALES MÉDIATISÉES. REPRÉSENTATIONS DES ROUMAINS DANS LA PRESSE ÉCRITE FRANÇAISE

ANDREEA MOGOȘ

ABSTRACT. Who is the Other? Which is the difference between the reality and its representation in the head of the people? What stands behind the construction of the images and the representations on the social reality? What is the media power to influence the perception of a social group towards another? The research aims to answer these questions and to provide an overview of the way the representation of the Other is created and constructed in the main French newspapers.

Key-words: otherness, construction of reality, discourse analysis, media, social representations

Introduction

Qui est l'Autre ? Quelle est la différence entre la réalité et sa représentation dans la tête des gens? Comment se construisent les images et les représentations de la réalité sociale? Quel est le pouvoir des médias de façonner la perception d'un groupe sur les autres ?

Toutes ces questions constituent un premier pas dans la démarche d'identifier les instances de création et de construction de la représentation de l'altérité dans les principaux journaux d'Hexagone.

Les études sur l'altérité ont connu un développement remarquable durant les dernières décennies. Les approches-clé du thème visent d'un côté la différence et d'autre le multiculturalisme.

Les recherches sur les médias glissent au-delà des controverses entre la psychologie cognitive et l'analyse du discours, afin qu'ils décodent les messages de la presse dans leurs contextes sociaux et cognitifs. À cause de la complexité de l'engrenage mis en marche par la communication médiatique (à partir des instances de production du message et ses créateurs, en passant par les moyens de configuration et transmission et jusqu'à la façon dont le discours est reçu et son influence sur l'audience) on considère qu'une approche multidisciplinaire est nécessaire en vue de répondre d'une manière réussie à la provocation d'étudier la représentation de l'autre dans les journaux. L'intérêt pour la façon dont les médias construisent et cultivent leur discours a déterminé le choix d'une approche interdisciplinaire que mêle les méthodes de la sociologie, de la psychologie, de la linguistique et de la philosophie.

Notre recherche essaie d'échapper au domaine de l'abstrait, ayant comme but d'identifier la manière dont on construit l'image de l'autre, les raisons de son existence et les formes vêtues dans l'espace social.

La presse «cultive» parmi ses lecteurs certaines conceptions sur la réalité. Plus que ça, le processus de sélection de l'information et le filtre appliqué aux opinions des journalistes mène à la construction d'une réalité médiatisée, parfois différente et même éloignée de la réalité sociale. Le but principal de notre recherche est de décortiquer les représentations médiatisées sur l'altérité et de mettre en examen la façon dont les stratégies discursives et représentationnelles concernant l'Autre ont contribué à la construction, la dissémination et la perpétuation des images des roumains tels qu'ils sont crayonnés par les plus importants représentants de la presse écrite française.

L'approche classique des représentations sociales – le paradigme cognitif

Les représentations aident les gens apprivoiser leur milieu social pour le rendre plus prévisible et contrôlable. Les idées, les concepts, les catégories et les motifs sont des formes conscientes des représentations, tandis que les schémas sont des structures mentales liées aux attentes et connaissances générales sur le monde, utilisées pour sélectionner et élaborer l'information du milieu social.

La manière dont les gens font des inférences causales sur leur propre comportement ainsi que sur celui des autres est expliquée par les théories de l'attribution, des processus cognitifs qui servent autant que médiateurs entre la réalité immédiate et le mode de gestion de la relation individus - milieu social.

La structure des représentations comporte deux éléments: le noyau et le système périphérique. Le premier est déterminé par l'enjeu historique et social, profondément marqué dans la mémoire collective et les coutumes du groupe. Le noyau de la représentation est la base commune qui favorise l'homogénéité et consensus. Si le système central est stable et résiste au changement, relativement indépendant du contexte social immédiat, le système périphérique est plutôt dynamique, une sorte d'interface entre le noyau central et la réalité. La transformation de l'abstrait en concret est liée à l'objectivation et l'ancrage. Durant l'objectivation, des images s'associent aux notions abstraites et les mots s'attachent aux objets, tandis que l'ancrage matérialise les schémas conceptuels, en utilisant des catégories et des images familières.

Les représentations sont plus que des simples images mentales, elles sont profondément liées à la société et à la réalité immédiate. Les représentations sociales fournissent à chaque individu une grille de lecture de la réalité.

Ni des simples opinions sur un phénomène, ni des attitudes vers un individu ou un groupe, les représentations sociales sont des vraies théories, des sciences collectives destinées à interpréter et modifier la réalité afin de produire des comportements concordants au milieu social. Les RS participent au fonctionnement de la pensée sociale parce qu'elles sont en même temps les produits du milieu social et participent d'une façon continue à la construction de la réalité sociale. Des vrais jalons de la vie sociale, les RS fournissent des grilles de décodage, d'interprétation et d'explication de la réalité.

Les individus entrent dans le monde des représentations le jour même de leur naissance. Ensuite, la socialisation et la communication interpersonnelle contribuent

à la catégorisation des semblables, processus primaire de la construction de l'altérité. Les représentations de l'autre sont construites et reconstruites en continu par les moyens de communication en masse, en spécial par les médias.

La théorie des représentations sociales est forte européenne, par la filière de recherche de Serge Moscovici. Même si on détecte un cousinage avec l'objet central d'étude de la psychologie sociale américaine, on est incliné à le considérer accidentel. Ainsi, on pourrait dire que les rivalités entre les deux grandes écoles ont donné naissance à un produit tout neuf, la théorie des représentations sociales.

Malgré la popularité des représentations sociales parmi les chercheurs dès les années 1960, les études plus récentes agencent une critique majeure aux représentations, des structures cognitives demeurant dans l'esprit de chacun individu dont la subjectivité est plus importante que la représentation partagée au niveau social. La théorie des représentations est très claire en ce qui concerne la notion de consensus mais ne donne pas aucune information sur le degré de consensus nécessaire pour qu'une représentation soit considérée caractéristique à un groupe.

L'approche postmoderne des représentations. L'analyse du discours

La psychologie sociale discursive propose une perspective constructiviste, orientée vers l'analyse et l'explication. Les gens sont des créateurs de discours dont ils utilisent pour construire la réalité sociale. Les individus et les groupes négocient la réalité sociale à travers le langage et le discours. C'est pourquoi l'analyse du discours propose l'étude des répertoires interprétatifs, des constructions stylistiques et grammaticales munies du pouvoir de caractériser et d'évaluer les événements. L'avantage de l'analyse des répertoires consiste en sa relative indépendance à l'égard du groupe social, car des individus appartenant aux groupes différents peuvent utiliser les mêmes répertoires. L'analyse du discours poursuit les modalités de construction du récit et ses fonctions.

Les médias hébergent la somme des discours lesquels définissent et construisent la réalité à travers les processus d'interrogation, d'évaluation, d'acceptation et du rejet. Le récit journalistique met en scène une réalité journalistique issue de la réalité matérielle, mais parfois peu semblable à celle-là. La réalité médiatique se constitue à travers les processus de sélection et recadrage des informations.

Par conséquent, l'analyse du discours pourra être considérée l'alternative non-cognitiviste de la psychologie sociale cognitive, sans que les répertoires interprétatifs puissent entièrement remplacer les représentations sociales. Une approche systématique du langage des médias nécessite un mélange entre la dimension discursive et celle cognitive.

L'analyse de la communication médiatique

Denis Mc Quail inventorie d'une manière exhaustive les aires les plus importantes d'étude de la communication de masse: décrire et comparer les produits des médias; comparer la réalité médiatisée et la réalité sociale; analyser le contenu des médias vus comme un miroir des valeurs et croyances humaines; théoriser sur

les fonctions et les effets des médias; évaluer les performances des médias; analyser l'objectivité des nouvelles; mesurer et caractériser l'audience.

L'analyse de l'engrenage qui produit les textes journalistiques concerne trois niveaux: *individuel* (les caractéristiques des journalistes), *organisationnel* (la spécificité du travail en équipe) et *institutionnel* (les produits de la presse reflètent l'enjeu politique, économique et social).

Dans chaque rédaction on trouve des responsables qui gèrent le flux informationnel d'une manière plus ou moins subjective. Ils bloquent des informations, on ajoute des autres ou les modifie afin de satisfaire le public. Choisir un sujet pour renoncer à un autre est le cœur du phénomène de *gatekeeping*. Le «*framing*» agit d'une façon complémentaire. Le *cadre* est une structure cognitive utilisée par les journalistes comme grille d'interprétation et sélection des informations. La presse applique les cadres afin de reconnaître les nouvelles, de les catégoriser et de les offrir un emballage attractif au public.

Les effets sur récepteurs des messages ont été au centre des préoccupations des chercheurs dès les années 30. Les conclusions des recherches confirment l'influence des médias sur le comportement des individus et des groupes, mais les arguments sur la nature et la force des effets sont divers.

Au début du 20e siècle, les médias sont crédités d'un pouvoir considérable de façonner des opinions, de convaincre et de modifier des comportements par l'influence directe des messages sur le public (la *théorie de balle magique* et de *piqûre hypodermique*).

Plus tard, ce mythe est démonté et il laisse la place aux théories de l'influence minimale des médias sur les récepteurs. L'idée centrale du paradigme est que le pouvoir de la presse seule ne peut pas être isolé du contexte social, économique et culturel (la *communication en deux pas*).

Les fruits des recherches des années 70 sont les théories de la fonction d'agenda et la spirale du silence. Le premier attribue aux médias le pouvoir de marquer les thèmes majeurs de la société et donne des effets sur l'opinion publique et son évaluation de la scène politique. Les débats publics importants obligent les gens à cacher les positions s'ils se sentent en minorité. Le résultat est que les opinions perçues comme dominantes se développent et les autres tendent à disparaître dans un effet de spirale.

Le contenu des médias est peut-être l'élément le plus visible de la triade. Les recherches sur le contenu utilisent des méthodes qualitatives et quantitatives. D'un côté, l'analyse de contenu empirique poursuit la partie visible du message par des méthodes déductives et considère le public passif. D'autre côté, l'analyse sémiologique est préoccupée par le contenu latent du message révélé par les méthodes inductives et considère le public un récepteur actif.

L'avènement des moyens de communication a déterminé une augmentation d'intérêt pour le phénomène de la communication de masse. Par conséquent, l'étude systématique des instances formelles, sociales et même psychologiques de

la création du message, l'analyse du contenu des médias et les effets directs ou indirects sur le public demande des démarches interdisciplinaires.

L'altérité dans les principaux journaux français

L'Hexagone a une forte tradition en matière de presse écrite, car le premier journal européen moderne y naît en 1631, lorsque Théophraste Renaudot issue La Gazette, un journal caractérisé par la parution périodique, des réseaux de distribution et de vente, des articles plus divers lus par un public nombreux.

Le Figaro, *Le Monde* et *Libération* sont caractérisés par de fortes personnalités.

Le plus vieux de trois est *Le Figaro*, publié pour la première fois en 1854 par Hippolyte de Villemessant. Initialement hebdomadaire, le succès lui transforme en quotidien au grand tirage en 1866. Il cesse de paraître sous le Régime de Vichy, entre novembre 1942 et août 1944. Sous la direction de Pierre Brisson, *Le Figaro* regagne sa ligne idéologique de droite. Robert Hersant achète le journal en 1975 et le détient presque 3 décennies. En 2004, 80% des actions sont acquises par Serge Dassault.

Le Monde est paru en novembre 1944, peu après la Libération. Héritier du *Temps*, un journal moralement compromis durant l'occupation allemande, *Le Monde* est soutenu par le Général de Gaulle. Une grande partie de la personnalité du *Monde* est due à Hubert Beuve-Mery, le premier directeur du journal. En 1951, le paquet majoritaire est détenu de par la *Société des Rédacteurs du Monde*. Entre 1976 et 1994, *Le Monde* traverse une crise triple: rédactionnelle, industrielle et managériale. La stabilité est regagnée après 1995 sous la direction de Jean Marie Colombani. En 2005, *Le Monde* reçoit une infusion de capital montant à 50 millions euros de *Lagardère* et *Prisa* et 2,5 millions euros de *Stampa*. De point de vue idéologie, *Le Monde* se revendique comme un journal de centre gauche.

Libération est le plus jeune journal, sorti en mai 1973 par des sympathisants maoïstes et anciens protestataires de 1968. A l'époque, on remarque parmi les rédacteurs le nom de Jean-Paul Sartre. Serge July arrive en tête du journal en 1974 et réussit à donner une nouvelle identité éditoriale et visuelle à *Libération*. Quand même, la crise idéologique atteint en 1981 le point culminant et le journal cesse de paraître 3 mois. La nouvelle formule, toujours gauchiste, séduit les jeunes et le journal touche son apogée à la fin des années 80. En 1996, Pathé achète 66% des actives du *Libération* et en 2005 Edouard de Rothschild obtient 37%.

Même si apparemment les trois journaux sont très différents, on peut identifier des points communs: la guerre et les mouvements sociaux font naître le besoin de journaux nouveaux; l'idéologie et le format des journaux est lié aux changements au niveau rédactionnel; au début du 21e siècle, malgré leur ambition de rester indépendantes, les publications sont achetées par les grands trusts de presse.

Méthodologie de recherche

Afin d'identifier les représentations sociales sur les roumains dans le miroir de la presse, on utilisera un set de méthodes complémentaires. Même si les articles

sont catégorisés à l'aide de l'analyse de contenu, l'analyse sémiotique et l'analyse du discours, on ne peut pas affirmer qu'il s'agit d'une triangulation des méthodes.

Notre démarche implique une cote quantitative (fréquence des thèmes, des acteurs) et une cote qualitative (le contexte pour les acteurs, les analogies)

Le but de la recherche

La finalité de la recherche est d'identifier les représentations sociales sur les roumains et la façon dont les plus importants journaux de la France le construisent et les cultivent. L'analyse longitudinale (de 1995 à 2005) retrace l'évolution des images sur les roumains de l'Hexagone.

L'étude des représentations cible d'identifier le noyau central des représentations sociales sur les roumains et les fluctuations temporelles du système périphérique.

Le corpus de la recherche

La sélection des trois journaux est motivée par leur importance dans l'enjeu médiatique et l'éventail idéologique (centre gauche pour *Le Monde*, centre droite pour *Le Figaro* et gauche pour *Libération*).

L'accès à la base électronique de données *Europresse* a facilité la recherche visant l'image des roumains dans la presse française. L'archive a été interrogée selon l'équation de recherche suivante: *roumain OU roumaine OU roumains OU roumaines*.

Les articles retenus pour une analyse plus profonde contiennent le mot-clé dans le titre ou dans les premiers paragraphes. Quand même, pour mieux contextualiser les informations on a enregistré les articles où les roumains sont cités d'une manière accidentelle.

Les articles sur les roumains de Roumanie (traitant l'enjeu politique, les élections ou l'état de l'économie) sont exclus de la recherche, car en ce cas-là on suppose le manque des expériences directes entre les français et les roumains. De même manière on exclut les articles sportifs sur les compétiteurs roumains.

Après avoir appliqué les critères de sélection énumérés au-dessus, un corpus contenant 1537 articles a été retenu pour l'analyse:

- *Le Figaro* – 484 articles¹
- *Le Monde* – 585 articles
- *Libération* – 468 articles.

Hypothèses de recherche

- Chacun des trois journaux présente une approche et un récit journalistique différent, malgré l'unicité de la réalité sociale. Le discours est déterminé par la politique éditoriale du journal. Les formes du discours du quotidien sont le miroir de l'idéologie déclarée par la rédaction.
- L'agressivité du discours politique français a un impact direct sur la manière dont *Le Figaro*, *Le Monde* et *Libération* reflètent les roumains (au niveau quantitatif et qualitatif).

¹ NOTE: pour *Le Figaro*, la recherche vise l'intervalle 1997-2005, car la base de données ne contient pas les archives pour les années 1995 et 1996.

- L'image des roumains dans la presse française est plutôt négative (la recherche veut clarifier la nature de la relation entre le nombre des articles traitant les infractions aux auteurs roumains et leur proéminence, ainsi que l'interchangeabilité entre les termes *rom* et *roumain*)

Instrument de recherche

Pour mieux organiser l'étude des représentations, on utilise une grille d'analyse des articles. La grille contient

- des éléments d'identification
- des indicateurs de la proéminence des articles
- des catégories thématiques

Les éléments d'identification pour chaque article sont: la date de parution (codifiée jj/mm/aaaa), la page du journal, la typologie d'article, la taille d'article (court, moyen, long).

La typologie vise le genre journalistique utilisé pour chaque sujet (article, biographie, brève, chronique/critique, chronologie, courrier des lecteurs, dossier/synthèse, entretien, libre opinion, nécrologie, portrait, reportage, série, ventre).

Le concept de proéminence de l'article comporte les dimensions suivantes:

- la visibilité des mots-clé (titre, chapeau, texte);
- l'importance de l'acteur dans l'ensemble d'article (principal, secondaire, accidentel);
- la relation entre l'importance de l'acteur et la taille d'article
- la place de l'article dans l'ensemble du journal
- la fréquence du mot-clé (*roumain* / *roumaine* / *roumains* / *roumaines*).

Les thèmes visés par la recherche sont:

- *le domaine* (société, arts culture, sport, politique, autre [éducation, science, show-biz etc.]);
 - *l'acteur* – collectif ou individuel;
 - *le contexte de l'évènement* – infraction ou non infraction;
 - Pour les articles concernant des infractions, le *type de l'infraction* (clandestins, [sans papiers], squatteurs, mendiants, réseaux de trafic d'êtres humains, prostitution, prostitution infantile, réseaux de braqueurs, pickpockets, pilleurs d'horodateurs, piraterie électronique, autre);
 - Pour les articles de la catégorie arts culture, l'*aire spécifique* (littérature/ philosophie, théâtre, cinéma, musique culte [opéra, symphonique], autre musique [taraf, pop], beaux arts [peinture, sculpture], danse [ballet et danse contemporain], médias, autre)
 - Pour le domaine des arts, l'*actualité* (acteur vivant ou décédé)
- Egalement, la recherche marque les éléments qualitatifs:
- Des attributs associés aux acteurs
 - Des synonymes ou des expressions utilisées pour la désignation des acteurs
 - Le contexte positif / négatif.

Résultats

L'étude de la distribution des articles sur les roumains mit en évidence deux domaines préférés dans les trois journaux: *société* et *arts/culture*, complétées par le *sport* et la *politique* (voir les annexes).

Le Figaro et *Libération* présentent des pourcentages semblables au sujet de la distribution des articles pour les domaines *société* et *arts/culture* où les thèmes sociaux comptent presque une moitié de l'entier des articles. *Le Monde*, par contre, consacre plus de 50% à la culture. La distribution des articles sur les roumains de France reproduit au petit échelle les caractéristiques éditoriales des journaux: *Le Monde*, un quotidien pour les cadres et les élites, parle plus des arts/culture et ses vedettes; *Libération*, gauchiste traditionnel, est plus préoccupé des problèmes de la société et des individus anonymes.

Arts et culture

La plus grande visibilité des roumains dans l'ensemble des trois journaux est associée au domaine des arts et de la culture. L'analyse des fréquences montre que 45% d'entier des articles analysés relèvent des arts/culture et 42% concernent la société.

La recherche a mis en évidence quatre dimensions des représentations des roumains:

1. *Les personnalités situées au-delà du seuil de la célébrité*
2. *Les films des cinéastes roumains*
3. *Les personnages des documentaires*
4. *Les personnages fictionnels*

Les personnalités situées au-delà du seuil de la célébrité - des artistes et des intellectuels dont la présence est presque constante dans les pages des quotidiens et auxquels les journaux les consacrent parfois des longs articles [chroniques, entretiens, portraits etc.]

Les roumains célèbres dans l'Hexagone se sont regroupés dans les domaines de la littérature, de la musique culte ou traditionnelle, du théâtre, du cinéma, des arts plastiques. La grande majorité des acteurs est constitué par des roumains naturalisés en France, à l'exception des metteurs en scène et cinéastes invités aux festivals.

L'analyse des fréquences sur les célébrités mit en évidence le fait que 26 d'acteurs on a comptabilisé à peu près une demie (N=342) de la totalité des articles du domaine (N=686). La moitié restante est partagée entre autre 150 acteurs.

L'hierarchie des plus visibles roumains est la suivante: Emil Cioran (écrivain/philosophe), Sergiu Celibidache (chef d'orchestre), Taraf de Haïdouks (musiciens tsiganes), Silviu Purcarete (metteur en scène), Angela Gheorghiu (soprane), Constantin Brancusi (sculpteur), Andrei Serban (metteur en scène), Lucian Pintilie (régisseur), Paul Celan (écrivain), Radu Mihaileanu (régisseur), Radu Lupu (pianiste), Taraf de Caransebes (musiciens tsiganes), Tristan Tzara (écrivain), Mihail Sebastian (écrivain), Rona Hartner (actrice), Matei Visniec (metteur en scène), Leontina Vaduva (soprane), George Enescu (compositeur), Fanfara Ciocarlia (musiciens tsiganes), Mircea Eliade (écrivain), Eugen Ionescu

(écrivain), Cristi Puiu (réalisateur), Benjamin Fondane (écrivain), Nae Caranfil (réalisateur), Roberto de Brasov (accordéoniste tsigane).

Les films des cinéastes roumains - les productions cinématographiques sont tissées sur les trames de la fiction, mais souvent ils sont traités par les journalistes français comme des propos pertinents – presque documentaires – sur la réalité roumaine communiste et postcommuniste.

Les films recensés par la critique sont: *Les escargots du sénateur* (1995, réalisateur Mircea Danieliuc); *Un été inoubliable* (1996, réalisateur Lucian Pintilie); *Trop tard* (1996, réalisateur Lucian Pintilie); *Asphalt tango* (1996, réalisateur Nae Caranfil); *Train de vie* (1998, réalisateur Radu Mihaileanu); *Les dimanches de permission* (1998, réalisateur Nae Caranfil); *Terminus paradis* (1998, réalisateur Lucian Pintilie); *Matos et la thune* (2001, réalisateur Cristi Puiu), *Philantropique* (2002, réalisateur Nae Caranfil); *L'après midi d'un tortionnaire* (2002, réalisateur Lucian Pintilie); *Occident* (2002, réalisateur Cristian Mungiu); *Niki & Flo* (2003, réalisateur Lucian Pintilie); *Traffic* (2004, réalisateur Catalin Mitulescu); *Voyage à la ville* (2004, réalisateur Catalin Porumboiu); *La mort de M. Lazarescu* (2005, réalisateur Cristi Puiu); *Va, vis et deviens* (2005, réalisateur Radu Mihaileanu); *Maria* (2005, réalisateur Peter Calin Netzer).

Les personnages des documentaires - la façon dont les médias français choisissent leurs thèmes, construisent et renforcent certains clichés sur les roumains confirme un certain cadrage de la réalité. Les sujets préférés par les médias français sont: les enfants orphelins et pauvres en Roumanie, les musiciens du métro parisien, les prostitués enfants, les roms clandestins et les juifs émigrés en France.

Les documentaires: *Gigi, Monica et Bianca* (1996); *Les tsiganes roumains* (1997); *Un jour mon prince viendra* (1998); *Ni travail, ni famille, ni patrie* (1998); *L'Orchestre souterrain* (1999); *Les nains d'Auschwitz* (2000); *Qui a peur des tsiganes roumains?* (2002); *Roms, inique sujet de ressentiment* (2003); *La route des Roms* (2003); *C'est presque la vie de château* (2004); *Commerce des enfants* (2004); *La République en rade* (2004); *La Bohème à Bucarest* (2004); *Les enfants de la rue* (2004); *Voyage dans l'irréalité immédiate* (2004); *Klarsfeld, la lutte en famille* (2005); *Passagers clandestins* (2005); *L'Union fait l'amour* (2005).

Les personnages fictionnels - l'étude des articles a dégagé une composante fictionnelle des représentations sur les roumains identifiable dans les produits culturels (films, romans). Les rôles attribués habituellement aux personnages roumains sont: immigré(e); réfugié(e); clandestin(e); un ancien de la Securitate, tueur, orphelin(e); mendiant(e); étudiant(e); jeune beauté, belle aventurière.

On remarque un transfert des rôles assignés aux roumains, parce qu'on trouve presque les mêmes catégories des acteurs dans articles de presse et dans les fictions. L'analyse des articles portant sur les problèmes sociaux va confirmer l'affirmation.

Société

Les articles concernant les problèmes sociaux occupent 42% du total des articles sur les roumains. Durant les 11 ans l'analyse a enregistré une dynamique au

niveau thématique et quantitatif, miroir fidèle des changements sociaux et politiques.

Au niveau général, le mouvement de clandestins et la prépondérance des Roms parmi les réfugiés «roumains», les réseaux qui exploitent les femmes et les mineurs, les handicapés et les prostituées sont des sujets qui ont construit la perception publique de la migration roumaine.

Les premières vagues de Roumains sont arrivées en France peu après la chute du communisme en 1989. La suppression des visas en janvier 2002 a déclenché un nouveau flux d'immigrés.

Le cas des Roms est particulier, car il s'agit d'une migration structurée autour des réseaux familiaux. Ils sont en tête des demandeurs d'asile politique, en évoquant la politique d'assimilation et la mentalité raciste à l'égard des Roms de Roumanie. Malgré la stigmatisation par les médias internationaux et les politiques de barrière des états occidentaux, les Roms ont réussi à se maintenir en mobilité, grâce aux associations humanitaires et leur adaptabilité. Leur principales sources sont issues de l'activité de collecte: mendicité, lavage de pare-brise, vente de journaux de rue etc.

La migration des roumains se développe autour des villages pilotes, qui ont souvent orienté le déplacement de tous les villageois vers le même pays et le plus souvent vers les mêmes régions. Ainsi, les campements, bidonvilles et squats se développent autour des grandes villes: Paris (plus précisément dans les régions de Seine-Saint-Denis; Val de Marne; Seine-et-Marne; Essonne); Lyon et Nantes. D'autre côté, quatre catégories de population ont pris la route vers la France (en provenance de pays d'Oas, de Fagaras, des villages de Moldavie et les Roms de Timisoara et Craiova).

Jusqu'au 1995 les ressortissants roumains ont bénéficié de droit d'asile politique. Mais après la Roumanie a signé la convention de Genève et les autorités ont la déclarée un pays sûr, une grande partie des immigrés se sont trouvés en situation irrégulière, menacés par l'expulsion.

Entre 1995 et 1997, environ 40 opérations de rapatriement des clandestins roumains par des charters ont été dirigées par le ministre de l'Intérieur Jean-Louis Debré. Sa campagne a été sans doute doublée par une campagne média comme le témoignent les brèves rédigés de même manière.

L'agressivité du discours politique du Nicolas Sarkozy, Ministre de l'Intérieur à l'époque, ainsi que l'application des mesures administratives en ce qui concerne l'immigration clandestine, la prostitution et les infractions. L'apogée est atteint en 2002 lorsque Sarkozy lance une campagne sans précédent contre les «*classes sociales dangereuses*» afin d'obtenir le soutien public pour la future loi contre l'immigration, votée en octobre 2003. Par conséquence, les roumains en situation irrégulière (clandestins, squatteurs, braqueurs, voleurs, pilleurs, cambrioleurs, prostitué(e)s...) deviennent plus visibles malgré le nombre toujours limité.

Un thème largement débattu par tous les trois journaux est le phénomène de la presse de rue et son mécanisme de gérer le circuit du producteur au

consommateur. Parus après 1993, les journaux de type *Macadam*, *La Rue*, *Le Réverbère*, *Faim de siècle*, *Sans-abri* entendent être une réponse à l'exclusion, en proposant une forme de revenu aux personnes sans domicile par le biais de la vente directe. Plus de 250 roumains de Certeze (pays Oas) ont réussi à fonder un réseau de diffusion très efficace et à s'accrocher dans la société française, même s'ils sont accusés d'avoir un statut illégal ou d'être agressifs.

Le discours des journaux étudiés montre des particularités pour chacun titre. *Le Figaro* préfère traiter les sujets d'une manière plus ponctuelle. Les articles offrent plus d'information et d'explication, par conséquent plus d'objectivité journalistique évoquant l'école de presse américaine. Malgré la tendance évidente vers l'objectivité, ce journal manifeste une attitude favorable vers les démarches de la gendarmerie, la police et du gouvernement français. *Libération*, par contre, est plus inclinée de manifester une attitude de compassion pour les immigrés roumains, considérés des victimes des systèmes politique, administrative ou législatif roumain ainsi que français. Un trait particulière est l'usage de la formule journalistique des portraits en ambiance des «victimes» non célèbres pour rendre les articles plus émouvants. Les autorités incapables de gérer la situation des milliers d'immigrés deviennent la cible favorite des reproches du journal gauchiste. En fin, *Le Monde* est champion du débat sur la politique d'immigration et l'analyse des discours des acteurs politiques. Le même journal est en tête des associations sémantiques de type *tsiganes roumains*, *tsiganes d'origine roumaine*, *roms roumains* et *roms d'origine roumaine*. *Libération*, par contre, préfère de parler des *roumains* en général, même dans les cas où il est évident qu'il s'agit des roms.

Sport

Les sportifs roumains (Viorel Moldovan, Ladislau Boloni, Ghita Muresan) sont vus d'une manière positive, car le plus souvent ils deviennent sujets de presse en cas de réussite (marquer un but etc.).

Un cas spécial est la nageuse française d'origine roumaine Roxana Maracineanu. Après avoir obtenu la médaille d'or pour la France, la presse l'a transformée dans un mythe de l'intégration réussie.

Conclusions

Le concept de l'altérité n'est pas ni nouveau, ni moderne. Dans l'antiquité, les romains considéraient les autres des barbares comme témoignent les écritures des historiens de l'époque. Les chroniqueurs du Moyen Age confirment la même attitude, mais la religion dessinait la ligne de démarcation entre les chrétiens et païens. Le 19e siècle la différence est marquée par l'utilisation de la notion de *rase* pour souligner l'opposition entre l'être humain et les animaux... En fin, les courants migratoires des 20e et 21e siècles ont modifié l'approche et l'étude de l'altérité, réaffirmant l'identité mais aussi l'ouverture vers la diversité et multiculturalisme.

Les résultats de la recherche dans la base de données ont mis en évidence une forte association entre les mots *rom* ou *tsigane* et *roumain* (rom d'origine

roumaine, les tsiganes roumains etc.). Habituellement, on trouve ces associations dans le contexte des infractions, une explication partielle pour l'image négative des roumains en France.

Les plus fortes présences médiatiques des acteurs sont résultat d'une campagne politique ou sociale. La campagne à l'égard *des classes sociales dangereuses* se traduit en un nombre impressionnant d'articles. Par conséquent, on peut parler d'une construction médiatique de l'insécurité.

La gravité des infractions (cambriolage, pillage d'horodateurs, «pick pockets», braquage, vol, meurtre) est reflétée dans la taille des articles (de brèves aux longs articles d'opinion)

Le choix des sujets et l'écriture des articles sont le miroir fidèle de l'orientation idéologique des journaux. Par exemple, *Libération*, journal gauchiste, insiste plus que *Le Monde* et *Le Figaro* sur le statut des immigrants et demandeurs d'asile vus comme **victimes** (du système administratif, politique et de la société).

Les artistes sont déjà bien intégrés dans le système culturel français, car la plupart vivent ou ont vécu en France depuis longtemps. L'apposition *d'origine roumaine* intervient plus par raisons d'exactitude journalistique et moins pour associer ces gens avec la Roumanie.

Fiction versus documentaire: les personnages roumains de fiction sont construits sur des stéréotypes négatifs (immigrants, marginaux de la société), mais les documentaires préfèrent les sujets qui touchent plus les émotions du spectateur (orphelins, tarafs, la vie tzigane).

La recherche des représentations relevait au domaine de l'histoire des mentalités et à l'étude de l'imaginaire, à l'anthropologie culturelle et la littérature comparée. La perspective sociologique a l'avantage de pouvoir radiographier d'une manière plus exacte la construction de l'image de l'autre en mettant l'accent sur les représentations sociales et les opinions.

Plus que l'intérêt scientifique pour l'étude des images des roumains dans la presse étrangère, un telle recherche pourrait être utilisée dans le processus d'élaboration des politiques et programmes gouvernementales qui ont pour but améliorer l'image des roumains à l'étranger.

Une future recherche des représentations des roumains dans les pays étrangers – plus complète – mêle l'analyse du message des médias, les sondages d'opinion et des entretiens avec les directeurs éditoriaux.

BIBLIOGRAPHIE

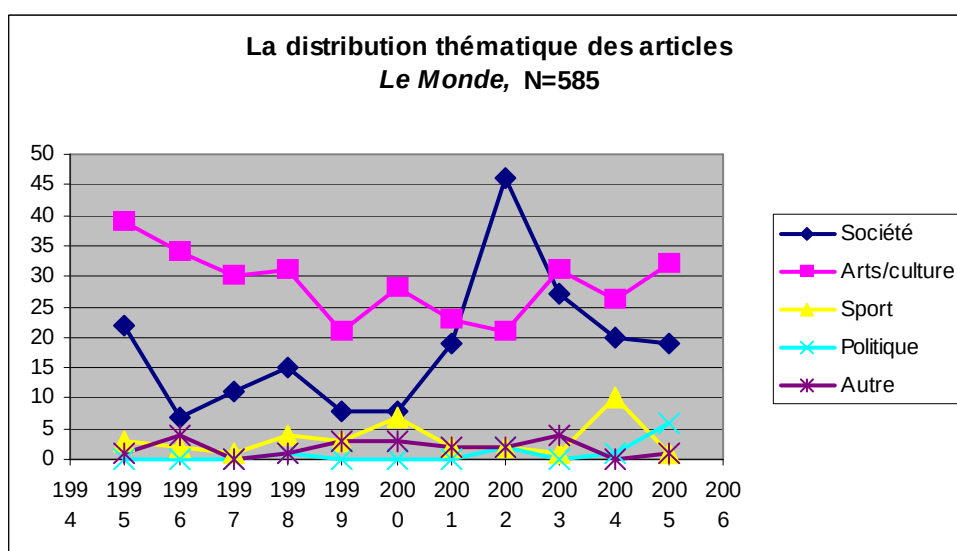
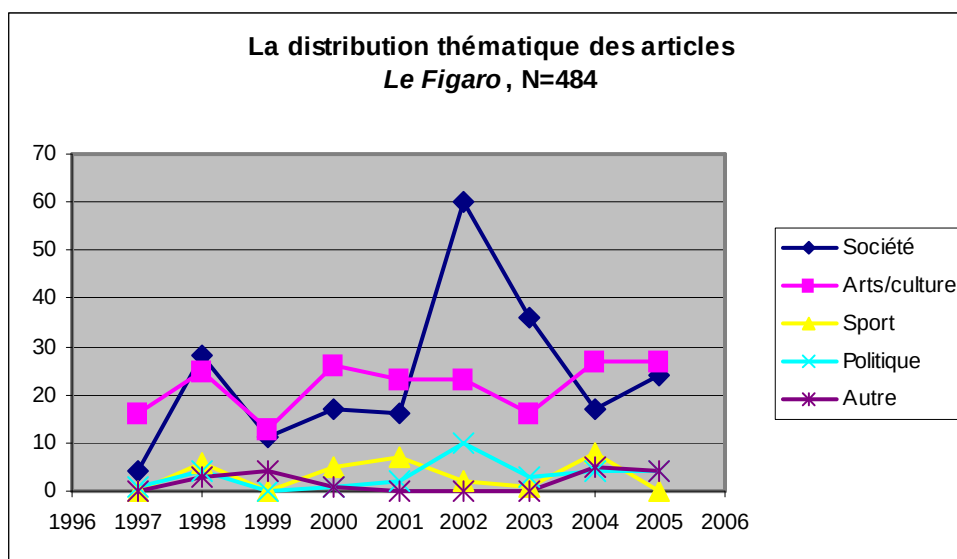
- Augoustinos, M. & Walker, I. (1995) - *Social cognition – An integrated introduction*, SAGE Publications, London
- Berger, P. & Luckmann, T. (1999) - *Construcția socială a realității*, Editura Univers, București

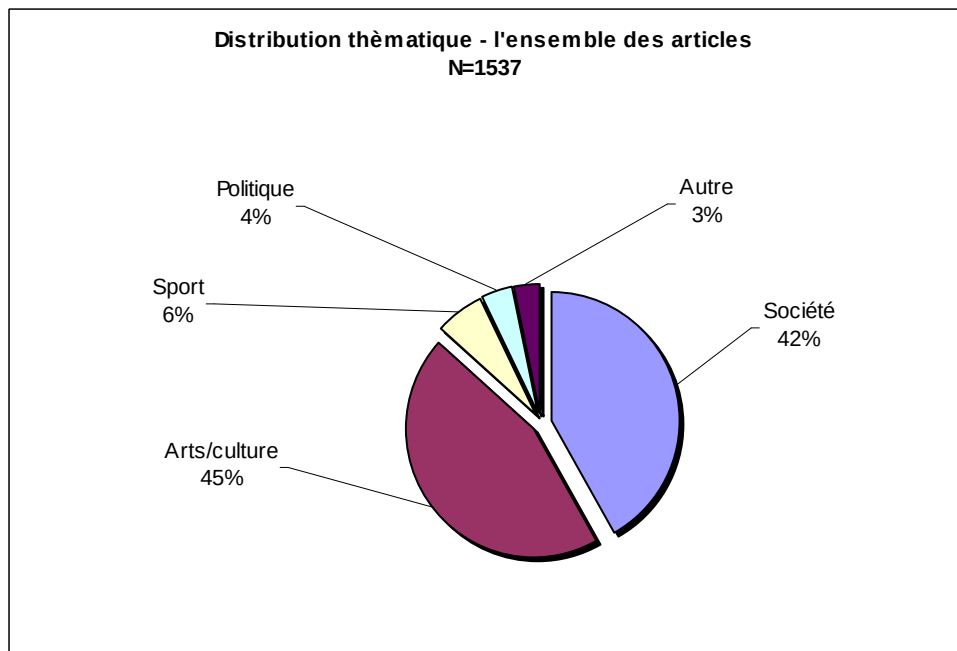
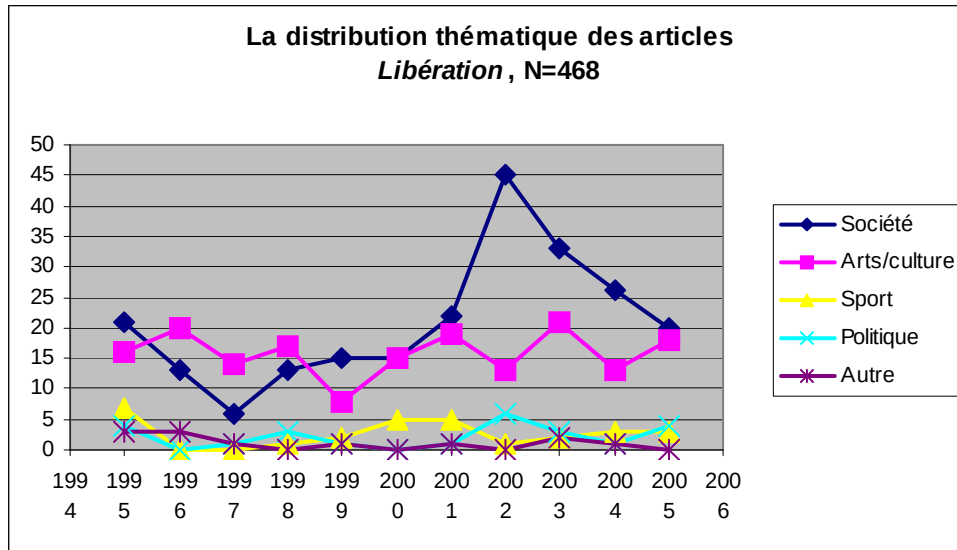
- Camus, Odile et Georget, Patrice (2003), *Analyse des discours médiatique* (p. 233-252) în Roland-Lévy, Christine et Roussiau, Nicolas (sous la direction), *Psychologie sociale appliquée*, Paris, In-Press.
- Charaudeau, Patrick (1997). *Les discours d'information médiatique: la construction du miroir social*, Paris: Nathan - INA, coll. Médias Recherche.
- Doise, W., Palmonari, A. (ed.) (1986) - *L'étude des représentations sociales*, Delachaux & Niestlé, Neuchâtel-Paris
- Esquenazi, Jean-Pierre (2002). *L'écriture de l'actualité – Pour une sociologie du discours médiatique*, Presses Universitaires de Grenoble, Grenoble.
- Fairclough, Norman (1995), *Media Discourse*, London, Blackwell.
- Gauthier, Gilles (2005). *La réalité du journalisme. Une exploration à partir de la philosophie de John Searle*, Communication et langages, p.150-181.
- Grosse, Ernst U., Seibold, Ernst (ed.) (1994) *Werkstruktur und Hintergrund – Studien zur Französischen Literatur – Panorama de la presse parisienne*, Frankfurt am Main, Peter Lang, 1994
- Lazar, Judith (1991), *Sociologie de la communication de masse*, Paris, Edition Armand Colin
- Mannoni, P. (1998) - *Les représentations sociales*, Que sais-je? PUF, Paris
- McQuail, Denis (2005), *Mass Communication Theory*, London, SAGE
- Moscovici S. (1976). *La psychanalyse, son image, son public*, Paris: PUF.
- Moscovici, S. coord.(1992) - *Psychologie sociale*, Edition PUF, Paris
- Mouillard, Maurice, Tétu, Jean François (1989), *Le journal quotidien*, Lyon, Presses Universitaires de Lyon
- Neculau, A., coord.(1998) - *Reprezentările sociale*, Editura Polirom, Iași
- Potter, Jonathan & Wertherell, Margaret (1987), *Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behaviour*, London: SAGE
- Ringoot, Roselyne et Demontrond, Philippe-Robert (sous la direction) (2004). *L'analyse de discours*, Paris, Editions Apogée-Ireimar.
- Robinet, Philippe, Guérin, Serge (1999), *La presse quotidienne*, Paris, Dominos – Flammarion
- Van Dijk, Teun (edited by) (1985), *New Approaches to the Analyses of Mass Media Discourse and Communication*, Berlin, de Gruyter.

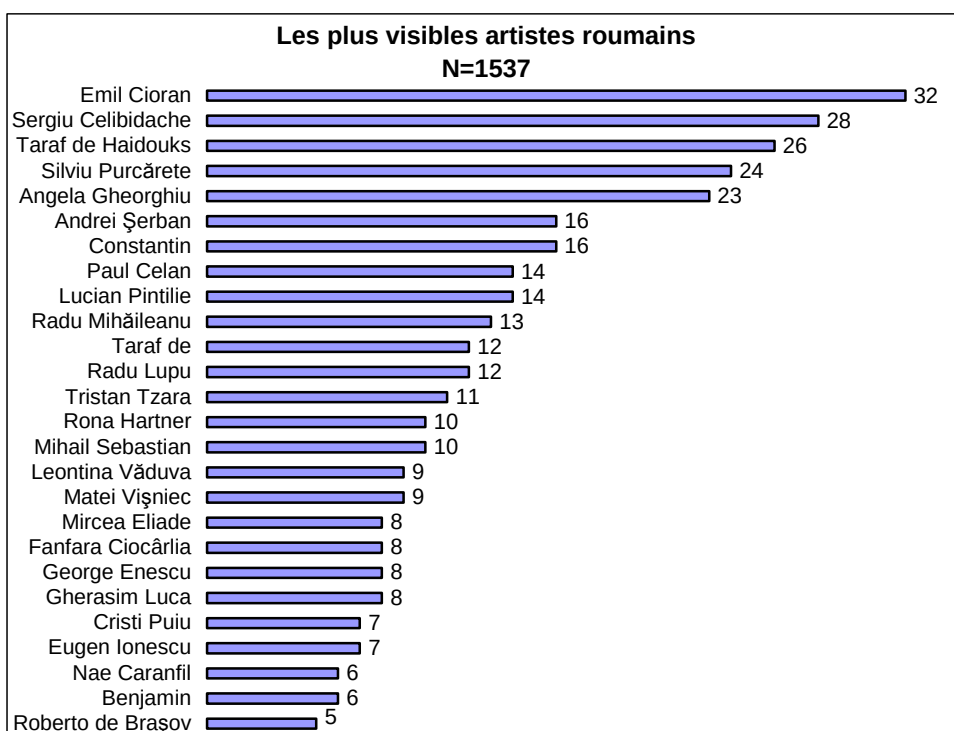
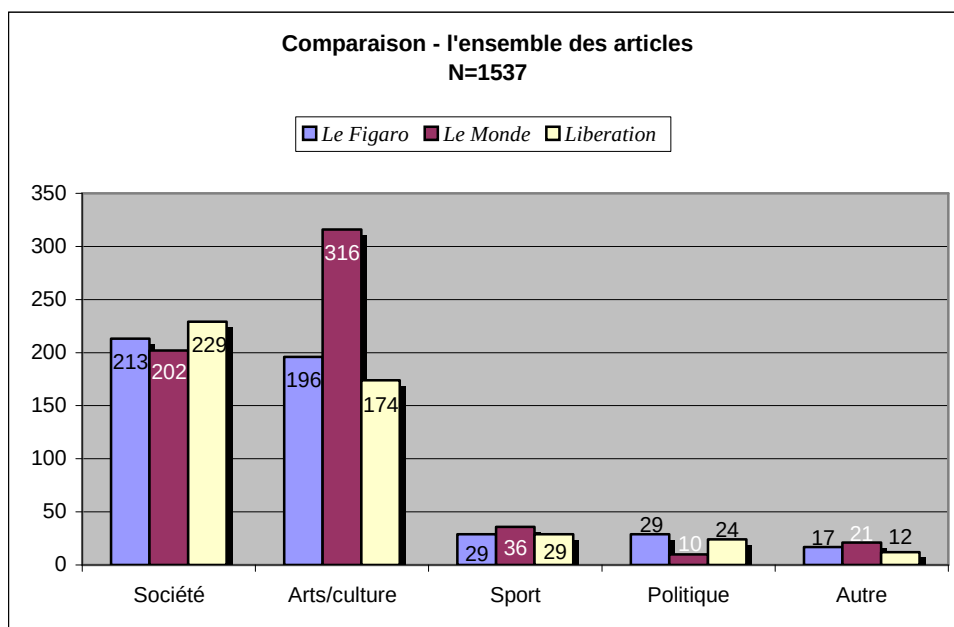
Reviste

- Augoustinos M., Penny, S.L. (2001)- Defining the social context, *Papers on Social Representations*, vol.10/2001
- Ibañez, Tomaso (1994). Constructing a representation or representing a construction? *Theory and Psychology*, n.4, p.363-81

ANNEXES

ASPECTE ALE JURNALISMULUI DE INVESTIGAȚIE CONTEMPORAN

VIOREL NISTOR

RÉSUMÉ. Cette étude, consacrée au journalisme d'investigation, vise à être une entrée dans un domaine du journalisme qui, bien que très présent dans les médias contemporains, a moins d'attention comme un objet d'étude. Le document vise, en premier lieu, de noter l'explosion de cette espèce dans les années '70-'80 dans la presse internationale et d'offrir une explication de ce phénomène. Deuxièmement, faire un examen des principales théories de tenter de définir un concept journalistique qui n'est pas uniforme point de vue. Dernière mais non des moindres, sont présentées quelques-unes des principales tendances contemporaines du journalisme d'investigation.

Mots-clé: journalisme, investigation, les années '70-'80, tendances contemporaines

*„O presă liberă care utilizează tehnicile
jurnalismului de investigație este o avuție
indispensabilă democrației” (Lord Nolan, 1995)*

Opt atribute esențiale ale mass-media dintr-o societate democratică identifică autorii americani Michael Gurevitch și Jay Blumler, subliniate, la rândul său, de Peter Gross, în studiul său dedicat presei din țările Europei de est *Mass-media și democrația în țările Europei de est*. Nu-i lipsit de interes să fie reamintite aici: 1. „supravegherea mediului sociopolitic, oferind informații despre evenimentele care influențează, pozitiv sau negativ, bunăstarea cetățenilor; 2. stabilirea agendei, identificarea problemelor importante ale zilei, inclusiv forțele care le-au determinat sau care le pot rezolva; 3. platformele pentru susținerea deslușită și edificatoare de către politicieni și purtători de cuvânt a cauzelor și grupurilor de interese; 4. dialogul dintre o mare varietate de abordări, precum dintre deținătorii puterii (prezenți și viitori) și publicurile de masă; 5. mecanismele pentru responsabilizarea oficialităților față de modul în care își exercită puterea; 6. stimularea cetățenilor să învețe, să aleagă și să se implice în procesul politic în loc să se rezume doar la a-l comenta; 7. rezistența bazată pe principii ferme față de eforturile de a submina independența mass media, integritatea și capacitatea de a-și servi publicul; 8. respectul pentru componentă al publicului-țintă ca potențiale persoane interesate și capabile să dea sens mediului politic în care trăiesc” (Peter Gross, 2004: 50).

Într-un sens larg, se poate spune că, într-o formă sau alta, fiecare dintre speciile jurnaliste consacrate îndeplinește, parțial sau total, fiecare dintre aceste atribute. Nu face excepție nici jurnalismul de investigație, cu sublinierea că acesta este mult mai vizibil în ceea ce s-a numit supravegherea mediului sociopolitic, în mecanismele pentru responsabilizarea autorităților față de modul în care își exercită puterea. Într-o măsură, probabil mai puțin directă, jurnalismul de investigație

contribuie la realizarea dialogului dintre deținătorii puterii și publicul de masă ca și în deslușirea relației, atât de complicată uneori, dintre politicieni și grupurile de interese. Așadar, fără a le ignora pe celelalte, studiul de față, dedicat jurnalismului de investigație, se concentrează mai ales asupra atributelor enunțate mai sus, ca vectorii cei mai direcți prin care specia jurnalistică în discuție și-a pus amprenta asupra evoluției presei din perioada analizată și asupra evoluției societății în ansamblu.

Vorbind despre cartea sa *Jurnalismul de investigație*, profesorul englez Hugo de Burgh spune că „este, inevitabil, o introducere, deoarece jurnalismul de investigație, deși mult discutat în Europa, este puțin cercetat” (Hugo de Burgh, 2000: 11). Acest adevăr este o bună premisă de pornire, deoarece, deși prezent ca fenomen, după cum vom vedea, jurnalismul de investigație nu beneficiază de un la fel de solid suport teoretic și de cercetare. O situație puțin diferită este în SUA, unde „jurnalismul de investigație este bine conturat ca obiect de studiu” (Hugo de Burgh, 2000: 11) și există lucrări serioase în acest domeniu. În ceea ce privește mass-media românească din perioada postdecembristă (poate datorită șocului, poate datorită spectaculosului sau fluidității și transformării continue, sau poate datorită efectului „de apropiere”), acesta n-a făcut obiectul prea multor cercetări de profunzime. La cartea invocată mai sus a cercetătorului american Peter Gross, prefăcută de o alta, rezervată exclusiv presei românești (*Colosul cu picioare de lut*), se adaugă contribuțiile profesorului Mihai Coman și alte câteva, fie eseistice, fie parțiale. Avem motive să sperăm că mai degrabă „îndepărtarea” de fenomen va produce acele studii complete, pe cât de greu de realizat, pe atât de necesare.

Pe de altă parte, toate abordările priveau fie evoluția presei românești în ansamblul ei, fie transformarea și dezvoltarea presei în strânsă legătură cu apariția și consolidarea democrației, cu apariția și consolidarea economiei de piață sau cu a pluralismului politic, a societății civile și încă alte procese din complicata ecuație a tranziției de la comunism la societatea de tip democratic. Deși considerăm că a avut un rol major atât în transformarea presei românești, cât și în transformările politice, sociale și deopotrivă economico-financiare ale României, deși a fost mereu pe „creasta valului” și a ținut uneori loc de justiție (singura, câteodată), deși prezent ca fenomen, jurnalismul de investigație n-a primit atenția cuvenită, n-a făcut obiectul unor cercetări distincte și amănunțite, (o excepție poate fi contribuția personală, sub forma unui ghid practic, a doi jurnaliști de investigație practicieni – Cristian Grosu și Liviu Avram, concretizată în cartea *Jurnalismul de investigație*). Cu toate meritele menționate mai sus, nu înseamnă că jurnalismul de investigație corespunzător acestei perioade n-a suferit de tarele presei românești în general, că n-a trecut prin „chinurile facerii” sau că n-a cunoscut, aidoma altor domenii, un proces, uneori prea lent, de profesionalizare. Studiul de față se dorește a fi o introducere în jurnalismul de investigație, încercând să surprindă câteva aspecte din perspectivă istorică și a definirii obiectului și formelor de manifestare. Apărut și dezvoltat într-o perioadă de tranziție plină de confuzii, jurnalismul de investigație românesc, ca fenomen specific, necesită o atenție separată și va face obiectul altui studiu.

Un nou tip de jurnalism

Fără a-și avea originile în această perioadă și fără a beneficia de o concepție unitară, jurnalismul de investigație a cunoscut o adevărată explozie în presa mondială în anii '70- 80, atingând un vârf odată cu celebra afacere Watergate, ce a dus la demisia președintelui american Richard Nixon. Chiar dacă a cunoscut forme și manifestări diferite, jurnalismul de investigație a fost foarte vizibil și pregnant în mass-media puternice cum sunt cea britanică, franceză, americană și nu numai din presa scrisă, ci apoi și în televiziune. Interesante sunt, însă, percepțiile, încercările de definire a speciei jurnalistice respective, cât și motivațiile prezenței masive în presă a acestui gen, în această perioadă.

În spațiul francez, avântul jurnalismului de investigație este pus în legătură cu atenția sporită acordată afacerilor (les affaires) politice și judiciare, unei atitudini mult mai puțin deferente și mai critice a presei în raport cu puterea și autoritățile. Atitudinea critică față de presa convențională, sesizată de cercetătorul american Michael Schudson în *Discovering the News* (1978), s-ar fi produs în SUA în anii '60 și în Franța un deceniu mai târziu, după cum susține Cyril Lemieux în *Heurs et malheurs du journalisme d investigation en France*. Potrivit acestuia din urmă, noua generație de jurnaliști, cei de investigație „caută să pătrundă dincolo de versiunile oficiale și de discursurile convenite de către cei de la care primesc informațiile. Ei caută, cu alte cuvinte, să facă să cadă fațadele” (Cyril Lemieux, 2001: 87).

Pe de altă parte, specia în sine este considerată ca una de excelență, contribuind la profesionalizarea jurnaliștilor: ”Participând la o mișcare de profesionalizare, jurnaliștii de investigație au contribuit la introducerea și revelarea unor noi forme de concurență internă care se supuneau mai puțin logicii politice decât celei profesionale, la omogenizarea practicilor între diferite tipuri de presă și la definirea mult mai profesională a meseriei”, susține cercetătorul francez Dominique Marchetti în lucrarea „*Revelațiile*” jurnalismului de investigație (Dominique Marchetti, 2000: 33).

Același autor mai identifică o mutație interesantă, ce a favorizat consolidarea jurnalismului de investigație: „Slăbirea opoziției tradiționale dreapta/stânga (...) a deplasat, cel puțin în parte, lupta politică spre zone strict morale, moralitatea oamenilor politici devenind subiectul predilect al luptelor interne” (Dominique Marchetti, 2000: 37). În acest fel, jurnalismul de investigație era calificat ca un redutabil jucător în lupta împotriva corupției.

Într-un sens mai larg, în Franța, adevărata explozie a jurnalismului de investigație este pusă în contextul unor schimbări profunde ale mass media și a relației acesteia cu ceea ce reprezenta oficialitate.

În spațiul britanic, după cum susține cercetătorul englez Hugo de Burgh, accentul pus pe jurnalismul de tip investigativ din presa scrisă din această perioadă se datorește presiunii și concurenței, venite din partea televiziunii, cât și măririi spațiului editorial ce făcea posibilă apariția unor materiale de mare întindere. „În același timp, Doig (1997) a sugerat că există un climat favorabil scepticismului și lipsei de respect, care a făcut jurnalismul de investigație atractiv” (Hugo de Burgh,

2000: 68). Tematica anchetelor face trimitere la identificarea unei practici rușinoase sau nu chiar ilegale, prezentarea unor abuzuri de putere, dezvăluirea corupției justiției, contestarea unei perspective oficiale, demonstrația că legile pot fi ocolite și altele. Domeniile vizate, potrivit aceluiași autor, erau corupția din corporații, administrația publică, erorile judiciare și istorice, politica înaltă și politica externă. În principiu, însă, „se pare că jurnaliștii de investigație din Marea Britanie erau obsedați (1) de probleme de securitate și (2) de ”venalitate”” (Hugo de Burgh, 2000: 82).

În Statele Unite ale Americii orice discuție despre jurnalismul de investigație începe și sfârșește cu „mitul Watergate”, așa cum a fost numită de Michael Schudson afacerea politică numită la fel (Michael Schudson, 1992, în Hugo de Burgh, 2000: 110). Cu toate acestea, exista o istorie în presa americană în a cere socoteală politicianilor și în cercetarea faptelor de corupție. „Realitatea este că Watergate a survenit în continuarea unei lungi tradiții, poate a realizat puțin în comparație cu alte investigații (...). Totuși, în mintea tuturor, protagoniștii lui reprezintă jurnalismul de investigație”, opinează Hugo de Burgh (Hugo de Burgh 2000: 114).

Mai multe definiții

Deși, în general, este recunoscut ca specie jurnalistică distinctă, deși beneficiază de o istorie și o tradiție bogate, nu există o concepție unitară în definirea jurnalismului de investigație, cum nu există o gândire unitară asupra domeniului, în privința regulilor și a limitelor acestuia. În încercarea sa de a defini jurnalismul de investigație, americanul Steve Weinberg pornește de la o triplă dilemă: „Fiecare jurnalist este un jurnalist de investigație?” „Fiecare jurnalist ar trebuie să fie jurnalist de investigație?” sau „Fiecare jurnalist poate fi un jurnalist de investigație?” (Steve Weinberg, 1996: XV). Opțiunea sa, aceea că orice jurnalist poate fi jurnalist de investigație, oferă o primă distincție necesară. Nu poate fi considerată investigație simpla redare a unei întâlniri oficiale, ceva ce seamănă cu o stenogramă. La fel, nu i se poate cere fiecărui jurnalist să facă investigații, câteavreme nici nu-i sunt necesare, sau nu este capabil să le facă. În același timp, nu se poate nega utilizarea unui ziarist care scrie despre „cum să cumperi un frigider eficient din punctul de vedere al consumului energetic” (Steve Weinberg, 1996: XVI). Așadar, jurnalismul de investigație este opțional, stă în puterea fiecărui jurnalist să-l practice, dar nu este obligatoriu. Rezultă deci o activitate specială și diferită de a celorlalți colegi de breaslă. Această concepție este contrazisă de alte școli de gazetărie, după care distincția „jurnalism de investigație” nu este necesară, argumentând că „de vreme ce toate aspectele jurnalismului presupun o investigare, expresia nu are nici un sens”, după cum subliniază englezul David Randall (David Randall, 1998: 103). Același autor aduce și contraargumentul potrivit, acela că „unele aspecte ale jurnalismului presupun investigarea doar în sensul ei cel mai elementar” (David Randall, 1998: 105). Argumentele sale în favoarea distincției jurnalismului de investigație ca specie sunt că acesta presupune o cercetare originală a jurnalistului și nu folosirea rezultatelor altora. Apoi, faptul că „subiectul implică potențiale

nereguli sau neglijențe, despre care nu există dovezi” (David Randall, 1998: 106). Al treilea argument este că jurnalistul caută informații pe care cineva încearcă să le ascundă sau să le țină secrete.

O perspectivă mai completă reprezintă definiția asociației americane Investigative Reporters and Editors, citată de Mark Hunter în *Le Journalisme d'investigation*, potrivit căreia: „reporterul care, din proprie inițiativă și prin efort propriu, găsește răspunsuri unor probleme asupra căror persoane sau organizații doresc să păstreze secretul, este demn să se numească investigator. Reporterul nu poate pur și simplu să transmită rezultatele unei anchete făcută de altcineva, ci trebuie să descopere el însuși informații pe care anumite persoane încearcă să le ascundă publicului” (Mark Hunter, 1997). Un punct de vedere oarecum contrar în această privință are Steve Weinberg pentru care ascunderea sau ținerea sub tăcere n-ar fi neapărat o marcă a jurnalismului de investigație. După părerea sa, unele investigații se pot face într-un spirit de cooperare și dă exemplul unui subiect de genul discriminarea rasială în rândul clienților unei bănci, în care informațiile sunt furnizate de chiar directorul băncii.

Câteva elemente în plus pentru definirea speciei introduce Hugo de Burgh, pentru care „un jurnalist de investigație este un bărbat sau o femeie a cărei profesiune este descoperirea adevărului și identificarea abaterilor de la adevăr în orice tip de media” și care s-ar deosebi de alte activități, aparent similare, desfășurate de polițiști, avocați, procurori, contabili, etc. prin aceea că „nu are limite în abordare, nu este legal constituită și este strâns legată de publicitate” (Hugo de Burgh, 2000: 19). De menționat accentul pus de acest autor pe publicitate, un element care nu poate fi ignorat în jurnalismul contemporan (din perspectiva audienței și a banilor), ca și pe lipsa de reglementare și a limitelor de abordare ale domeniului.

Pe de altă parte, a investiga, potrivit lui Gene Roberts, fost editor al ziarului Philadelphia Inquirer, preluat de Steve Weinberg în cartea sa, înseamnă „a săpa dincolo de aparențe pentru a ajuta publicul să înțeleagă ce se întâmplă într-o lume tot mai complexă” (Steve Weinberg, 1996). Așadar, rolul jurnalistului de investigație ar fi și acela de a desluși pentru cititor sisteme, fenomene, mecanisme complexe sau tot mai complexe și la care acesta nu poate avea un acces nemijlocit.

Pentru R. Green, fost redactor șef-adjunct al *News Day*, jurnalism de investigație reprezintă un „material bazat, de regulă, pe lucrul și inițiativa proprie, asupra unui subiect important pe care anumite persoane sau organizații ar dori să-l păstreze în secret” (V. Gâscă, I. Guzun, ... 2002: 7). Pentru acest autor există trei elemente de bază ale jurnalismului de investigație: „jurnalistul efectuează o investigație care nu a fost realizată de nimeni altul (inclusiv investigația primară)”; „tema articolului este destul de importantă pentru cititor sau telespectator și este prezumtiv legată de afaceri dubioase sau cu neglijență, dar dovezi privind acest fapt nu există” și „alții încearcă să ascundă publicului faptele care au fost elucidate pe parcursul investigației” (V. Gâscă, I. Guzun, ... 2002: 7). De reținut de aici ca element de noutate interesul publicului pentru acest tip de materiale, care trebuie să fie unul sporit.

În încercarea sa de definire a speciei, francezul Jacques Mouriquand propune patru tipuri de anchetă jurnalistică: de actualitate, de fapt divers, magazin și de investigație. Primul tip este specific ziarelor importante, cu tiraj mare și stă sub semnul unui eveniment important, în care impun nu atât stilul și documentarea, cât viteza de lucru și prezența de spirit a jurnalistului. Ancheta de fapt divers nu-și propune să stabilească neapărat vinovații într-un anumit caz (asemenea anchetatorilor oficiali), cât mai degrabă să stabilească și să reconstituie circumstanțele cazului respectiv, lansând, pe baza acestora, semne de întrebare și ipoteze. Ancheta magazin ar fi proprie săptămânalelor și mai puțin cotidianelor, beneficiind de timp mai îndelungat de documentare și impunând prin originalitatea temei și cantitatea și calitatea informațiilor. Ancheta numită (pleonastic) de investigație îmbină elemente de reportaj cu cele ale cercetării de tip detectivist, în scopul scoaterii la lumină a unor secrete bine păzite. Potrivit autorului francez, aceasta din urmă ar fi specifică mai ales practicilor jurnalistice americane (Jacques Mouriquand, 1994: 16-25).

O altă distincție o face Jose De Broucker, care conturează două tipuri de anchetă pornind de la două atitudini jurnalistice: a ști mai mult și a înțelege mai bine. Pe această bază, el deosebește ancheta informativă, care dezvăluie informații ascunse, identifică informații virtuale și reconstituie informații lipsă, de ancheta interpretativă, care vizează sensul și semnificația faptelor, mai mult decât evenimentul în sine (Jose De Broucker, 1995).

Într-o încercare sintetică de definire a jurnalismului de investigație, doi jurnaliști români, Cristian Grosu și Liviu Avram, identifică, în cartea lor *Jurnalismul de investigație – Ghid practic*, patru mari cerințe. Astfel, cercetarea jurnalistică pornește și este rezultatul inițiativei proprii a jurnalistului, care se documentează și susține cu probe un subiect. În al doilea rând, subiectul trebuie să fie de mare interes public, iar dezvăluirile să denunțe un fenomen sau un sistem. Apoi, investigația trebuie să vizeze fapte grave din viața comunității, corupție, abuzuri, erori ale diferitelor sisteme. În al patrulea rând, dezvăluie fapte necunoscute publicului și pe care anumite persoane și instituții se străduiesc să le țină ascunse (Cristian Grosu, Liviu Avram, 2004: 19-20). În aceeași măsură, nu pot fi considerate investigații jurnalistice prezentarea unor dosare rezultate în urma unor anchete ale autorităților, Poliție, Parchet, Gardă Financiară etc., dar nici prezentarea unor dosare închise sau uitate și redescoperite peste noapte și nici dosarele „scăpate” de cineva interesat pentru a creea presiune mediatică asupra unui adversar sau instituție.

Câteva tendințe

După cum am arătat, chiar dacă există păreri comune în definirea jurnalismului de investigație, nu există o concepție unitară și o definiție unanim acceptată. Cum nu există unanimitate nici în ce privește viitorul și tendințele acestei specii în jurnalismul contemporan. Dilemele țin, pe de-o parte, de costuri, iar, pe de altă parte, de tendințele actuale de evoluție ale mass-media. În privința costurilor, există o părere a mai tuturor autorilor că anchetele jurnalistice sunt cele

mai scumpe, necesitând cel mai mare consum de bani, de timp și de resurse. „O anchetă serioasă costă mult și (...) în SUA nici un ziarist nu începe o investigație fără a prezenta redactorului-șef un studiu de fezabilitate, care să conțină tot – de la mijloacele prin care ziarul se poate proteja de un eventual proces, până la bugetul estimat: deplasări, lucru în arhive, cheltuielile personale sau fondurile necesare achiziționării unui document important”, susține Sorin Preda, în capitolul dedicat investigației din volumul coordonat de Mihai Coman, intitulat *Manual de jurnalism* (Mihai Coman, 2001: 83). Tocmai această „risipă” de resurse ar sta în calea dezvoltării jurnalismului de investigație. Alții sunt mai categorici și vorbesc despre un declin evident al acestei specii în jurnalismul actual. Aplecat cu foarte mare atenție asupra jurnalismului de investigație, în special cel britanic și american, profesorul englez Hugo de Burgh nominalizează câteva tendințe destul de evidente. „Tendințele actuale spre proprietatea privată a conglomeratelor internaționale din mass-media și intensificarea competiției comerciale, precum și practicile din mass-media au avut câteva consecințe profunde pentru producția culturală de „informație”, susține de Burgh (Hugo de Burgh, 2000: 141). Autorul identifică cinci asemenea consecințe cheie pentru mass-media actuală. În primul rând, apariția marilor corporații private în arena publică a stânjenit rolul presei de susținere a democrației și a subminat libertatea presei, în folosul proprietarilor de mass-media. Apoi, guvernele au devenit reticente în a controla monopolurile mass-media, fiind criticate din perspectivă politico-economică că sunt influențate de magnații internaționali din domeniu. „A treia tendință este că liberalizarea mass-mediei a dus la tratarea informației și a știrilor ca o marfă, ceea ce a condus la o „tabloidizare” a informației și a jurnalismului de investigație de tip consumerist, prin intensificarea competiției pentru câștigarea de public și de oferte de publicitate”, spune de Burgh (Hugo de Burgh, 2000: 142). Cea de-a patra consecință se referă la dificultățile de a realiza materiale echilibrate: „Lipsa de resurse jurnalistice a dus la creșterea dependenței de un număr tot mai redus de factori (...) care definesc evenimentele și de purtătorii de cuvânt, ca surse”, susține autorul. În sfârșit, este de reținut dominația și presiunea exercitată asupra jurnaliștilor de către relațiile publice, care tind să acapareze deprinderile și idealurile jurnalistice. În aceste condiții, deși a avut loc o expansiune a jurnalismului de investigație, după cum susține și un alt cercetător englez, B. Franklin (p 142), aceasta poate fi legată de o banalizare a profesiei. Concluzia lui Hugo de Burgh este că: „Soarta jurnalismului de investigație este legată atât de dinamica proprietății și controlului mass-media, cât și de eficiența protejării în viitor a rolului breslei în slujirea democrației” (142), premise care, credem, sunt valabile pentru presa britanică, dar deopotrivă pentru presa din România. Tabloidizarea mass-media, despre care se vorbește, este un fenomen lesne de constatat. În măsura în care presiunea de timp, de bani și de resurse, ca și gustul publicului pentru divertisment determină impunerea stilului tabloid, în aceeași măsură pare a pierde teren jurnalismul serios, temeninic, fundamentat, precum cel de investigație.

Există, însă, și puncte de vedere contrare, bine fundamentate. Astfel, în lucrarea sa *Cele zece teze despre viitorul jurnalismului*, prezentată în octombrie 2008 la Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, bazată pe o cercetare a mass-media germane, începută în 1965, Wielfried Koepke, jurnalist și cadru didactic al Universității din Hanovra, susține că jurnalismul viitorului se va dezvolta pe două căi: cea a jurnalismului narativ și cea a jurnalismului investigativ. O previziune care ar menține în prim-planul atenției această specie jurnalistică și care dă speranțe îndreptățite jurnaliștilor de investigație.

Notă: Traducerea textelor preluate din autorii străini netraduși aparține autorului

BIBLIOGRAFIE

- Coman, Mihai (coordonator), *Manual de jurnalism*, Genuri jurnalistice, Vol. II, Ediția a II-a, revăzută, Polirom, 2001.
- De Broucker, Jose, *Pratique de l'information et ecriture journalistique*, CFPJ, Paris, 1995.
- Gâscă, V., Guzun I., Calac D., Cătană I., Șchiopu A., *Jurnalismul de investigație în combaterea corupției*, Transparency International Moldova, Chișinău, 2002.
- Gross, Peter, *Colosul cu picioare de lut*, Aspecte ale presei românești post-comuniste, Traducere de Irene Joanesu, Polirom, 1999.
- Gross, Peter, *Mass media și democrația în Țările Europei de Est*, Traducere de Mălina Iordan, Postfață de Mihai Coman, Polirom, 2004.
- Grosu, Cristian; Avram, Liviu, *Jurnalismul de investigație*, Ghid practic, Argument de Mihai Coman, Polirom, 2004.
- Hunter, Mark, *Le journalisme d' investigation*, Poche, 1997.
- Jurnalismul de investigație*, Context și practică, Coordonator Hugo de Burgh, Traducere din limba engleză, cuvântul introductiv și note de Mihaela Mudure, Ed. Limes, 2006.
- Lemieux, Cyril, *Heurs et maleurs du journalisme d'investigation en France*, apărut în Delporte C., Palmer M. et Ruellan D., *Presse a scandale, scandale de presse*, L' Harmattan, 2001, p. 85-96.
- Marchetti, Domenique, *Les revelations du „journalisme d'investigation”*, Actes de la recherche en Sciences Sociales, Annee 2000, volume 131, numero 1, p. 30-40.
- Mouriquand, Jacques, *L'Enquete*, CFPJ, Paris, 1994.
- Randall, David, *Jurnalul universal*, Ghid practic pentru presa scrisă, Prefață de Mihai Coman, Traducere de Alexandru Brăduț Ulmanu, Polirom, Iași, 1998.
- The reporter's handbook, An investigator's Guide to Documents and Techniques*, Third Edition, Steve Weinberg, Under the Sponsorship of Investigative Reporters and Editors Inc., St. Martin s Press, New York, 1996.

COMUNICAREA MEDIATICĂ ÎN CONSTRUIREA SOCIALĂ A REALITĂȚII

ANCUȚA - GABRIELA TARȚA *

ABSTRACT. Everyday life is what each of us has direct contact with. It is something we see, something we say, something we feel or touch, or something which happens to us. It is something we have direct contact with, and therefore something we rarely doubt. It is something we call "reality".

But what happens with that part of reality which we have no direct access to? How can we differentiate between objective and subjective in media products? What is the influence of public communication on our perception of everyday life? This paper seeks to answer some of these questions in the hope of once again emphasizing the importance of the public communicators in shaping social reality. In other words, a great part of what we call reality is a social construction of the mass-media.

Keywords: public communication, media products, mass-media, social reality

Realitatea cotidiană ca produs al conștiinței

Dacă urmărim să înțelegem și să explicăm realitatea cotidiană, trebuie să luăm aminte, înainte de toate, la caracteristicile sale intrinseci, pentru a putea trece la o analiză sociologică a ei. Realitatea cotidiană reprezintă obiectul sociologiei cunoașterii. Mai precis, este vorba de cunoașterea care ne permite să definim această realitate. Pentru că realitatea cotidiană reprezintă „realitatea prin excelență”¹ a acestei lumi. Putem susține acest lucru deoarece ea nu poate fi ignorată, se impune la modul imperativ, „aici” și „acum”. Mai mult, realitatea vieții cotidiene ne apare ca fiind ordonată, ca fiind „compusă” înainte de intrarea noastră în scenă. Noi considerăm, în mod firesc, viața cotidiană ca fiind însăși realitatea, pentru că o putem percepe cel mai adesea direct, nemijlocit. Știm că este așa. Și chiar dacă ne-am îndoi de existența sau „realitatea” vieții cotidiene, suntem obligați să le acceptăm, pentru că vrem să ne încadrăm în normalitate, să trăim și să muncim într-un mediu care acceptă acest standard al realității². În caz contrar, vom fi considerați alienați și, prin urmare, respinși. În consecință, noi considerăm cel mai adesea caracteristicile vieții cotidiene ca fiind intrinseci acesteia, că realitatea este într-un anume fel, fără ca noi să pre-acționăm asupra ei.

Realitatea cotidiană este reflectată în conștiința noastră. Diferitele obiecte și întâmplări (interacțiuni umane) care o compun se prezintă conștiinței noastre

* Facultatea de Științe Politice, UBB Cluj.

¹ Terminologia aparține lui Thomas Berger și Peter L. Luckmann, *Construirea socială a realității*, Univers, București, 1999.

² *Apud* Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *op. cit.*, pp. 29-35.

drept constituenți ai unor diferite sfere ale realității (realitatea de la locul de muncă, realitatea de acasă etc.). În același timp, lumea ce ne înconjoară este structurată spațial și temporal. Temporalitatea este, spun Luckmann și Berger, o caracteristică intrinsecă a conștiinței noastre.

Caracteristicile spațiale și temporale sunt deosebit de importante în ceea ce privește reflectarea realității de către propria noastră conștiință. Tindem să considerăm realitate absolută ceea ce se petrece „aici” și „acum”, deci cât mai aproape de noi, spațial și temporal. Este important să reținem acest amănunt, deoarece prin prisma lui putem analiza rolul instituțiilor de presă în construirea realității. Subiectele de presă (de orice tip) se aleg în primul rând pornind de la interesul publicului. Legea spațio-temporală spune că suntem interesați cu precădere de ceea ce ne afectează direct și de ceea ce se întâmplă aproape de noi, în spațiu și timp.

O altă caracteristică importantă a realității cotidiene este interacțiunea socială. Viața noastră se leagă, inevitabil, de viețile semenilor noștri, în diverse interacțiuni. Cel mai clar tip de interacțiuni este prezentat de interacțiunile „față-în-față”. În acest tip de interacțiuni, suntem conștienți că persoana din fața noastră trăiește și împărtășește aici și acum aceeași realitate ca și noi. Situațiile de acest gen permit cunoașterea nemijlocită a celuilalt și a realității care leagă persoana mea de persoana celui cu care interacționez. Așa cum am amintit mai sus, atunci când avem posibilitatea de a cunoaște ceva în mod direct, știm sigur că e real, mai mult, avem posibilitatea de a interpreta personal realitatea vieții cotidiene. Cu alte cuvinte, ne „construim” propria realitate pentru a ne raporta la ea. Nu există nicio realitate mai „reală”, decât cea pe care o percepem și interpretăm noi singuri.

Realitatea vieții cotidiene are un atribut esențial, fără de care existența sa *de facto* nu ar avea niciun sens, iar studiul ei din punct de vedere științific ar fi inutil. Acest atribut se referă la *reflectarea vieții cotidiene în conștiința individuală*. Practic, la acest lucru ne referim când vorbim de construirea realității. Nu ne raportăm la o realitate intrinsecă a vieții cotidiene, ci la modul în care percepem, *interpretăm noi* această realitate.

Pentru că am promis o clarificare conceptuală în acest capitol, suntem datori să ne ținem de cuvânt. Până la urmă, ce înseamnă „construirea socială a realității”? Toată prezentarea psiho-filosofico-sociologică făcută până aici a avut tocmai rolul de a „construi”, pas cu pas, o definiție a construirii realității. Este dificil să dăm o definiție unică. Tocmai de aceea am făcut acest demers pe multiple căi. Totuși, dacă este să încercăm o sistematizare a construirii sociale a realității, ea trebuie să graviteze în jurul ideii de reflectare în conștiința umană. Astfel, am putea spune că *realitatea vieții cotidiene este un construct în măsura în care la baza lui stă reflectarea în conștiința umană a obiectelor, fenomenelor și persoanelor cu care interacționăm*. Construirea realității este un proces *social* deoarece societatea este mediul în care este ancorat individul și ea reprezintă realitatea imediată, realitatea „prin excelență” la care ne raportăm și în ton cu care urmărim să fim pentru a putea trăi și a ne desfășura activitatea normal, ceea ce înseamnă că există o

realitate convențională, general acceptată din punct de vedere social. Acest lucru se datorează faptului că reflectarea mediului înconjurător în conștiință se face similar la majoritatea indivizilor³.

Așadar, pentru a clarifica odată pentru totdeauna, în cazul în care incertitudinile persistă, nu susținem nicidecum ideea că nu există o realitate obiectivă sau că realitatea cotidiană este un concept ce prezintă maximum de relativitate. Ceea ce susținem este că noi nu ne raportăm însă la această realitate obiectivă, ci la *modul în care ea se reflectă în conștiință*. Această reflectare o numim „construirea realității”. În acest proces dorim să arătăm faptul că mass-media poate avea o importanță decisivă în cazul evenimentelor la care nu avem acces direct, pe care nu le putem percepe prin propriile noastre simțuri, luând contact nemijlocit cu ele. Dar despre acest fapt vom vorbi în capitolul care urmează.

Pentru că am vorbit de obiectivitate în viața cotidiană, să ne referim acum la societate ca realitate obiectivă. Aceasta este reprezentată, pe de o parte, de caracteristicile biologice ale individului și, pe de altă parte, de organizarea instituțională a societății. Referitor la primul aspect, este probabil superfluu să menționăm că toți indivizii au aceleași nevoi de bază care trebuie satisfăcute. Satisfacerea acestor nevoi trebuie să aibă loc (și are loc) într-un cadru organizat, în care fiecare să aibă aproximativ aceleași drepturi și obligații. Organizarea instituțională a societății oferă cadrul general al existenței umane, oferind restricții și oportunități. Individul trebuie să respecte și să se încadreze în această organizare pentru a putea trăi în societate.

Practic, organizarea instituțională a societății își are originile în caracterul habitual pe care îl au acțiunile umane. Este vorba de tipizarea acțiunilor personale sau ale altora, de organizarea lor. Mai mult, nu tipizăm numai acțiunile, ci și rolurile pe care diferitele persoane le au în cadrul vieții cotidiene. Cel mai bun exemplu în acest sens îl constituie cazul unor indivizi A și B, care hotărăsc să locuiască și să trăiască împreună. Viața lor comună va avea la bază o serie de acțiuni de rutină, în care rolul fiecăruia va fi bine definit. Această rutină va servi drept context pentru stabilizarea atât a acțiunilor personale ale fiecăruia din ei, cât și a interacțiunii lor.⁴ Așa cum vom vedea în continuare, mass-media are de asemenea, un rol tipizat, bine definit în cadrul organizării sociale, astfel încât indivizii știu cum anume să se raporteze la produsele ei.

Comunicarea, proces coagulant în construirea realității

Comunicarea este, întâi de toate, poate cel mai frecvent și mai necesar proces interuman. Omul, ca ființă socială, membru al unor grupuri agregate, nu poate fi conceput în absența activității sale comunicaționale. Dacă spunem că ființa umană se definește eminamente ca ființă socială⁵, trebuie să avem în vedere că la baza acestei socializări, a legăturilor individului cu un anumit grup, stă abilitatea sa comunicațională.

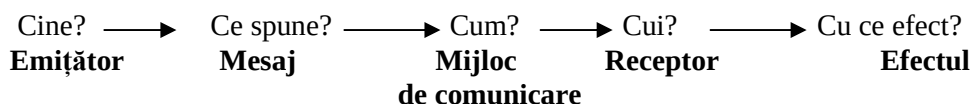
³ Cei pentru care acest lucru nu este valabil sunt cel mai adesea considerați alienați sau cazuri patologice.

⁴ *Apud* Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *op. cit.*, pp. 60-88 *passim*.

⁵ În concepția lui Aristotel și nu numai, omul este prezentat ca un „animal social”.

Dincolo de faptul că reprezintă un proces uman de bază, orice încercare de definire a comunicării trebuie să pună accentul pe componenta sa relațională. Comunicăm pentru a relaționa cu ceilalți și cu noi înșine. Comunicăm pentru a cunoaște și înțelege lumea, pentru a ne putea raporta și integra în ea. Dacă până în acest punct al lucrării nu am făcut niciun fel de referire directă la procesul comunicațional, a fost pentru că îl considerăm oricărei activități umane. Considerăm de o evidență izbitoare faptul că nu putem vorbi de o realitate, de o reflectare și construire a ei, fără să avem la baza procese comunicaționale. Din multitudinea de definiții pe care literatura de specialitate le oferă pentru procesul uman al comunicării, ne oprim asupra uneia pe care o considerăm a fi cea mai potrivită contextual cu subiectul acestei lucrări. Astfel, comunicarea reprezintă „o întâlnire a minților în scopul de a transmite informații, de a forma convingeri, de a naște unor emoții sau de a induce comportamente.”⁶

Această definiție, așa cum se observă, pune accentul pe caracterul comportamental al comunicării, pe interacțiune, pe rolul comunicării în formarea de convingeri și deprinderi, pe acumularea de cunoștințe, într-un cuvânt, pe aspectul social al comunicării. Fiind un proces interacțional, comunicarea are câteva componente de bază, valabile indiferent de contextul în care se desfășoară sau de caracteristicile actorilor care iau parte la proces. Cea mai simplă schemă a comunicării include *emițătorul, receptorul, mesajul, canalul* și (eventual), *feedback-ul*. Această schemă, elaborată de cercetătorul Harold Laswell în anul 1948, arată astfel:

Modelul Laswell al comunicării⁷

Este foarte important să reținem acest model, deoarece toate modelele elaborate ulterior, deși poate mai complexe și mai detaliate, pornesc de la acest șablon liniar al comunicării. Lui Harold Laswell i s-au făcut suficiente reproșuri în legătură cu acest model. Primul dintre ele se referă la faptul că nu este prezentă aici nicio formă de feedback, de conexiune inversă. Apoi, cuantificarea și evaluarea efectelor pe care le are comunicarea pare greu de făcut. Cu toate acestea „neajunsuri”, modelul Laswell rămânând unul de referință. Pentru noi, prezintă interes în special datorită faptului că se pliază foarte bine pe modul în care se realizează comunicarea mediatică. De altfel, acesta este un alt lucru care i s-a reproșat lui Laswell: faptul că modelul său nu ia în considerare alte mijloace de comunicare decât mass-media.

⁶ David A. Level, William P. Galle, *Managerial Communications*, Plano, Texas, Business Publications Inc., 1998.

⁷ Flaviu Călin Rus, *Introducere în știința comunicării și a relațiilor publice*, Institutul European, Iași, 2002.

Într-adevăr, modelul acesta se pliază pe comunicarea de masă. Spre deosebire de comunicarea simplă, interindividuală, comunicarea de masă prezintă anumite caracteristici esențiale. Trebuie să le menționăm aici, pentru a putea trece apoi la stabilirea rolului pe care instituțiile mediatice îl au în societate. Întâi de toate, definitoriu pentru comunicarea de masă este *publicul*, adică masele. În schema de comunicare, acestea au rolul receptorului, receptor care este, însă, foarte amplu: publicul este eterogen, numeros și anonim.⁸ Apoi, comunicarea de masă presupune obligatoriu *intenționalitatea*. Nu se comunică de dragul comunicării, ci pentru că există ceva important de transmis, ceva de interes substanțial pentru public⁹. În consecință, intenția este aceea ca mesajul comunicat să atingă cât mai mulți componenți ai publicului țintă, *simultan*. Evaluarea rezultatului comunicării și mai ales feedback-ul sunt dificile în cadrul comunicării de masă, acest lucru datorându-se, în primul rând, amplitudinii publicului.

Observăm, așadar, că modelul Laswell este în primul rând un model al comunicării de masă. Ne apropiem încet de esența acestui subcapitol. Ideea este de a observa modul în care se realizează comunicarea de masă și, mai ales, în ce fel putem vorbi de o construire a realității pornind de la aceasta. Pentru aceasta, redăm aici încă un model al comunicării, pe care îl considerăm mai relevant în ceea ce privește sublinierea rolului pe care mass-media îl are în comunicare.

Modelul care urmează a fost elaborat în urma analizei campaniei prezidențiale desfășurată în Statele Unite ale Americii în anul 1940. Cei care au realizat studiul – cercetătorii Bernard Berelson, Paul Lazarsfeld și Hazel Gaudet – au observat că răspândirea mesajelor emise de mass-media se bazează pe prezența liderilor de opinie la nivelul diverselor grupuri din cadrul societății. Astfel, datorită coeziunii sociale și a influenței liderilor de opinie, preocuparea numărul unu a mass-media trebuie să fie aceea ca mesajul să ajungă cât mai repede și cât mai limpede până la nivelul liderilor de opinie. Ulterior, aceștia vor răspândi mesajul în cadrul grupurilor din care fac parte.

Modelul fluxului în doi pași¹⁰

Dacă analizăm acest model, vom observa că el se bazează pe o serie de asumptii similare cu cele pe care le-am precizat anterior. Aceste asumptii se referă tocmai la caracteristicile sociale ale individului și la faptul că acesta se raportează

⁸ William Stephenson, *The Play Theory of Mass Communication*, Transaction Books, New Brunswick (U.S.A.), 1988, p. 33.

⁹ Cel puțin așa ar trebui să stea lucrurile.

¹⁰ Schemă realizată după Denis McQuail, Sven Windahl, *Modele ale comunicării*, Editura Comunicare.ro, București, 2001, p. 59.

la viața cotidiană în funcție de modul în care reușește să își construiască realitatea socială. Astfel, asumptiile de bază ale fluxului comunicării în doi pași, cum a fost numit acest model, se află următoarele supoziții¹¹:

- Persoanele nu trăiesc izolate, ci relaționează cu alte persoane; mai mult, ele sunt părți ale unor grupuri organizate, ce împărtășesc viziuni, cunoștințe și credințe similare;
- Mass-media trimite mesaje către grupurile societății, dar răspunsul acestora (feedback-ul) nu este imediat, el este influențat și modelat de interacțiunile sociale;
- În comunicarea mediatică, au loc simultan două procese, din punctul de vedere al audienței. Unul vizează receptarea mesajului, celălalt feedback-ul, sub forma acceptării sau respingerii comunicării. Trebuie evitate confuziile, în sensul că receptarea unui mesaj emis de mass-media nu este totuna cu răspunsul. La fel, lipsa unui răspuns (non-răspunsul) nu trebuie automat echivalată cu non-receptarea sau non-acceptarea;
- Indivizii nu sunt identici sau egali din punctul de vedere al receptării mesajelor mediatice. Așa cum am arătat, reflectarea mesajelor ce provin din viața cotidiană în mintea indivizilor se face diferit, în funcție de „bagajul” cultural al fiecăruia, de contextul comunicării, de relațiile interpersonale etc.;
- Indivizii pot fi mai degrabă activi sau pasivi la mesajele emise de către mass-media (și la mesajele din mediu, în general!); cei mai activi dintre ei sunt liderii de opinie, persoane sociabile, conștiente că îi pot influența pe alții.

Putem observa din analiza acestor supoziții influența pe care o au relațiile sociale asupra modului în care indivizii receptează mesajele din mediu. Putem susține, fără a risca să cădem prea mult în eroare, faptul că indiferent câtă obiectivitate ar prezenta mediul exterior, viața cotidiană, modul în care ea se reflectă în conștiința umană prezintă întotdeauna un grad de subiectivitate și de influență a relațiilor sociale pe care individul le experimentează. Pe scurt, percepția și interpretarea realității cotidiene depind de mediul social al individului.

Asupra mediului social ne vom opri în cele ce urmează. Mai exact, vom analiza mass-media nu ca mijloc de comunicare, ci ca mediu social. Din această perspectivă vom analiza rolul său în construirea socială a realității.

Mass-media și construirea socială a realității

Reprezentarea socială este rezultatul proceselor de interacțiune a individului cu ceilalți indivizi, cu forma lor agregată, numită generic societate. Ea stă la baza realității sociale a fiecăruia dintre noi. Mai mult, fiecare dintre noi tindem să evaluăm lumea înconjurătoare în funcție de reprezentările sociale pe care le avem. Așa cum vom vedea mai târziu, mijloacele de comunicare în masă au un rol extrem de important în agregarea reprezentărilor sociale. Tocmai de aceea vom

¹¹ *Apud* Denis McQuail, Sven Windahl, *op. cit.*, pp. 58-59.

încerca să decupăm din multitudinea de definiții ale acestora, pe cele mai relevante pentru scopul acestei lucrări.

Potrivit sociologului Serge Moscovici, reprezentarea socială este „*un sistem de valori, de noțiuni și de practici relative la obiecte, aspecte sau dimensiuni ale mediului social care permit nu numai stabilirea cadrului de viață al indivizilor și grupurilor, dar constituie în mod egal un instrument de orientare a percepției situației și de elaborare a răspunsurilor*”¹². Din această definiție trebuie să reținem rolul orientativ al reprezentărilor sociale în comportamentul indivizilor. Ele reprezintă un sistem de valori și practici pe care individul le integrează și la care se raportează constant în perceperea și analizarea realității înconjurătoare.

O altă definiție privește reprezentările sociale ca o formă particulară de gândire simbolică. Potrivit lui A. Palmori și W. Doise, „*reprezentările sociale se prezintă întotdeauna cu două fețe: aceea a imaginii și aceea a semnificației ce-i corespunde; fiecărei imagini i se poate atașa un sens și fiecărui sens, o imagine*”¹³.

Semnificația este un concept abstract și el capătă sens doar atunci când este atașat unui obiect, unei situații, unei experiențe, unei întâmplări din viața cotidiană etc. Semnificația este, așadar, un atribut al mediului înconjurător, al realității, un atribut conferit de individ. Lucrurile, obiectele în sine, nu semnifică nimic. Ele capătă sens doar odată cu interpretarea cognitivă și, mai ales, socială. Realitatea înconjurătoare există pentru noi doar în măsura în care îi atribuim semnificații.

Cum se face atribuirea de semnificații? Cât din reprezentările sociale este „social” și cât este individual? Care este rolul acestor reprezentări în construirea realității? Și ce este această realitate construită de care tot vorbim? Să încercăm să oferim în continuare câteva răspunsuri.

Modul în care este percepută realitatea de zi cu zi reprezintă una dintre preocupările sociologiei cunoașterii. Omul de rând este puțin preocupat de ceea ce numește „realitate”. Pentru el, aceasta reprezintă o calitate intrinsecă a fenomenelor și obiectelor cu care vine în contact. Modul în care el însuși ar putea influența realitatea nu intră, de obicei, în discuție. Omul de rând grupează sub umbrela „cunoașterii” certitudinea că aceste fenomene și obiecte sunt reale, că au anumite caracteristici recunoscutibile și definitorii.

În *Construirea socială a realității*¹⁴, apărută în 1967, Peter L. Berger și Thomas Luckmann expun aceste idei referitoare la modul în care omul de rând percepe realitatea. Ceea ce autorii susțin și demonstrează în acest studiu trece dincolo de perspectiva omului obișnuit. Este vorba de o demonstrație sociologică a faptului că „realitatea” este, de fapt, un construct ce are la bază legătura dintre gândirea

¹² Serge Moscovici, „La psychanalyse, son image et son public”, în Adrian Neculau, *Psihologia câmpului social*, p. 8

¹³ A. Palmori, W. Doise, „Caracteristiques des representations sociales”, în Adrian Neculau, *Psihologia câmpului social. Reprezentările sociale*, Editura Polirom, Iași, 1997.

¹⁴ Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *Construirea socială a realității*, Editura Univers, București, 1999.

umană și contextul social în care ea se dezvoltă. Prin urmare, perspectiva celor doi sociologici respinge caracterul intrinsec al realității obiectelor și fenomenelor.

Este binecunoscut faptul că de-a lungul timpului mijloacele de comunicare au evoluat extrem de mult. Rolul lor în comunicare, proces ce stă la baza oricărei activități sociale, este incontestabil, chiar dacă este foarte complex și provoacă numeroase dezbateri¹⁵. Nu dorim să prezentăm aici o istorie a evoluției lor, ci să atragem atenția asupra următorului fapt: în viața cotidiană contemporană, mijloacele de comunicare în masă au devenit mult mai mult decât mijloace.

Când vorbim despre mass-media, vorbim de un mediu de informare, de un mediu de existență¹⁶. Mass-media apare cel mai adesea ca parte integrantă din viața noastră. Rareori mai facem diferența între instituțiile mediatice în sine și produsele lor. În termenii sociologiei cunoașterii, aceasta se poate traduce ca o suprapunere între realitatea obiectivă a mass-media (organizarea instituțională) și cea subiectivă (produsele mediatice). Mass-media a devenit o componentă extrem de importantă a contextului social de care nu mai putem face abstracție.

Atunci când vorbim de realitatea socială a vieții cotidiene, vorbim, așa cum am văzut, de o realitate construită prin reflectarea ei în conștiința individuală¹⁷. Din prezentarea făcută până aici putem face primele deducții legate de rolul instituțiilor mediatice în construirea realității sociale: ele sunt cele care, prin produsele mediatice, oferă o primă reflectare a realității, o construcție a ei la un prim nivel. Este suficient să ne gândim doar că mass-media de pretutindeni se află în relație directă cu organizarea instituțională a societății. Rolul ei este de a face cunoscut cetățenilor modul în care operează instituțiile societății, modul în care activitatea lor le influențează viața și acțiunile zilnice. Dacă vorbim de reflectarea lumii înconjurătoare în conștiință, mass-media poate fi considerată un prim nivel la care se face această reflectare.

Am vorbit anterior de importanța percepției nemijlocite pentru construirea realității individuale. Ce ne facem, însă, cu evenimentele la care nu avem acces, dar care ne pot influența viața cotidiană? Lumea este constituită din mai multe sfere de realitate, așa cum am vorbit, iar la unele dintre acestea nu putem avea acces direct. Iată un punct-cheie în care intervine mass-media, cu rolul de a înregistra și a reflecta aceste evenimente. Pe baza acestei prime reflectări și în virtutea caracterului simbolic al limbajului, noi putem (re)construi realitatea unei situații sau a unei lumi la care nu aveam până atunci niciun fel de acces. În acest scop, mass-media face uz de toate funcțiile limbajului, dar mai ales de cele de *comunicare*, *de reprezentare simbolică*, *expresivă* și *persuasivă*.

Activitatea mass-media nu poate fi concepută în absența limbajului. Acest lucru este evident dacă ne gândim doar la funcția de comunicare, funcție care se

¹⁵ Alan Wells, Ernest A. Wells, *Mass-media and Society*, Ablex Publishing, London, 1997, p. 19.

¹⁶ Ideea aceasta nu ne aparține, ea apare formulată în lucrarea lui Jean-Noel Jeanneney, *O istorie a mijloacelor de comunicare*, apărută la Institutul European, Iași, 1997.

¹⁷ Și în cea colectivă, care stă la baza realității convenționale.

definește similar în cazul limbajului și în cel al mass-media: transmitere de informații, idei, stări de la un comunicator spre un receptor. Mass-media în sine, ca realitate socială (deci ca mediu social) se articulează prin intermediul limbajului. Din punct de vedere social, limbajul este depozitarul cunoștințelor și experiențelor vieții sociale. Întreaga activitate mediatică are la bază limbajul și funcțiile sale.

În reflectarea realității, așa cum am văzut, un rol esențial îl are atribuirea de semnificații. În momentul în care percepem realitatea înconjurătoare și ne-o reprezentăm mental, tindem să îi atribuim o anumită semnificație, în concordanță cu experiența și cunoștințele acumulate. În cazul în care nu avem acces direct la un domeniu al realității, accesul nostru este posibil prin produsele mass-media. Astfel, citim articole, vedem reportaje, ascultăm știri despre evenimente la care avem mai mult sau mai puțin acces. Fie că suntem conștienți sau nu, produsele mediatice reprezintă, însă, o realitate deja construită. Evenimentul respectiv s-a reflectat în conștiința cuiva (un reporter, un redactor, un fotograf) și a fost, în consecință, interpretat, i-a fost atribuită o semnificație.

Ajunși în acest punct, este necesar să facem o precizare. Analiza noastră este una din punct de vedere sociologic. În consecință, „obiectivitatea” și „subiectivitatea” trebuie înțelese în contextul prezentat aici și numai în acest context. Când vorbim de construirea mediatică a realității nu ne referim în niciun caz la manipularea prin mass-media, la fabricarea de informații sau la prezentarea tendențioasă a lor. Evident, și acestea sunt până la urmă forme ale construirii realității. Nu ne vom concentra asupra lor. Scopul nostru este de a susține, pe cât posibil, ideea că realitatea unui eveniment la care nu avem acces direct ni se oferă ca o construcție mediatică. În acest sens mai trebuie să aducem un argument, acela al *cadrelor de realitate*. Astfel, facem vizibilă, conexiunea dintre mass-media și modul în care se construiește realitatea socială.

Noțiunea de „cadru de realitate”¹⁸ se referă la posibilitatea de a percepe și a prezenta realitatea la modul organizat. Un cadru (eng. *frame*) se referă la o idee, un concept al cărui scop este să organizeze evenimentele cotidiene, astfel încât ele să capete sens. Această abordare a cadrelor parafrazează definiția oferită de W. A. Gamson: „*A central organizing idea for making sense of relevant events and suggesting what is at issue*”¹⁹.

Cadrelor sunt cel mai adesea asociate mass-media, conceptul englezesc fiind cel de *media frames*²⁰. Cadrelor mediatice pot fi înțelese cel mai bine în contextul construirii sociale de realitate, așa cum apare ea expusă în teoria lui Berger și Luckmann. Premisele construirii sociale a realității, așa cum am văzut, sunt acelea că trăim și ne mișcăm într-o realitate socială care nu are o semnificație implicită. Am văzut că lumea înconjurătoare conține doar în măsura în care, prin reflectarea în conștiință, noi îi atribuim o semnificație. Această semnificație este, însă,

¹⁸ Traducere din engleză – *reality frame*.

¹⁹ W.A. Gamson, A. Modigliani, „Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach” în *American Journal of Sociology*, nr. 95, 1989, p. 35.

²⁰ În traducere, „cadre mediatice”.

determinată spațial și temporal. Același obiect, persoană sau situație poate desemna realități diferite în contexte și momente diferite. În același timp, modul în care se construiește semnificația la nivel individual este determinat de relațiile pe care individul le are cu diferite grupuri ale societății la care aderă.

În acest context, putem constata existența unui număr foarte mare de cadre ale realității. Acestea pot fi mai largi sau mai restrânse. În ceea ce privește mass-media, rolul cadrelor mediatice este acela de a organiza atât lumea jurnaliștilor, a celor care intră în contact direct cu evenimentele și le interpretează, cât și (într-o oarecare măsură) lumea audienței, adică a celor care receptează produsele mediatice și, mai mult, se bazează pe ele în construirea realității cotidiene. Cu alte cuvinte, cadrele mediatice sunt modele (*pattern-uri*) de gândire, de interpretare și prezentare, de selecție, de includere și excludere, pe baza cărora se organizează discursul mediatic și se atribuie semnificații pentru realitatea înconjurătoare.²¹

Așa cum am vazut, mass-media a devenit mult mai mult decât mijloace de informare în masă. Mass-media reprezintă un mediu social de existență căruia am ajuns să depindem în raportarea noastră la realitate, în integrarea noastră socială. Jurnaliștii rămân lideri de opinie prin excelență. Opinia publică vede cel mai adesea realitatea în baza reprezentării pe care ei o oferă. Aceasta este, până la urmă, construirea mediatică a realității.

BIBLIOGRAFIE

- Berger, Peter L.; Luckmann, Thomas, *Construirea socială a realității*, Editura Univers, București, 1999.
- Gamson, W.A., Modigliani, A., „Media Discourse and Public Opinion on Nuclear Power: A Constructionist Approach” în *American Journal of Sociology*, nr. 95, 1989.
- McQuail, Denis; Windahl, Sven, *Modele ale comunicării*, Editura Comunicare.ro, București, 2001.
- Neculau, Adrian (coord.), *Psihologie. Manual pentru clasa a X-a – toate filierele*, Editura Polirom, Iași, 2000.
- Wells, A., Wells, Ernest A., *Mass-media and Society*, Ablex Publishing, London, 1997.
- Wolfsfeld, Gadi, *Media and Political Conflict. News from the Middle East*, Cambridge University Press, UK, 1997.

²¹ Gadi Wolfsfeld, *Media and Political Conflict. News from the Middle East*, Cambridge University Press, 1997, pp. 31-33.

RECENZII – BOOK REVIEWS

**Al VII-lea Simpozion Național de Jurnalism,
cu participare internațională, cu tema
“Limba de lemn în presă – ieri și azi”**

În perioada 24-25 octombrie a.c., Catedra de Jurnalism a UBB a organizat cel de-al VII-lea Simpozion Național de Jurnalism, cu participare internațională, cu tema **Limba de lemn în presă – ieri și azi**.

Deschiderea simpozionului a avut loc vineri, 24 octombrie 2008, ora 9,30, în Amfiteatrul “Woodrow Wilson” al Facultății de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării, prelegerea inaugurală fiind susținută de cunoscutul realizator de televiziune, **Nicolae Melinescu**.

Precizăm că simpoziioanele organizate până în prezent de Catedra de Jurnalism a UBB au cel puțin trei trăsături specifice: înaltul nivel științific al comunicărilor susținute; participarea unor personalități la acestea; toate lucrările celor șase simpoziioane anterioare au fost publicate în volume, la edituri de mare prestigiu din România (Polirom, Tribuna, Limes): *Curente și tendințe în jurnalismul contemporan* (2002), *Schimbări în Europa, schimbări în mass-media* (2003), *Jurnalismul cultural în actualitate* (2004), *Presa scrisă românească – trecut, prezent, perspective* (2005), *Stil și limbaj în mass-media din România* (2006), *Forme ale manipulării opiniei publice* (2007), intrând astfel în circuitul științific național și internațional.

Cel de-al VII-lea Simpozion Național de Jurnalism a reunit 30 de specialiști, de la cele mai prestigioase universități ale României, din București, Iași, Timișoara, Craiova, Baia Mare, Arad, Galați, Pitești și, desigur, de

la Universitatea “Babeș-Bolyai”. A fost cea mai importantă reuniune științifică națională dedicată unui fenomen întâlnit în presă: **limba de lemn**.

La această ediție a participat o echipă de specialiști de la București, coautori ai unor lucrări fundamentale ale culturii noastre – *Gramatica Academiei și Dicționarul ortografic, ortoepic și de punctuație* – Rodica Zafiu, Ioana Vintilă-Rădulescu, Adriana Stoichițoiu Ichim, lingviști de talie națională, realizatori cunoscuți de televiziune, profesori de la universități din Spania și Italia, critici literari consacrați, scriitori de mare succes sau specialiști recunoscuți în istoria comunismului.

Cu ocazia simpozionului s-au lansat două lucrări de specialitate, dedicate fenomenului lingvistic studiat: Aurel Sasu, *Dicționarul limbii de lemn*, și Gina Necula, *Reflectarea limbii de lemn în proza literară românească din deceniile al VI-lea și al VII-lea*.

De asemenea, s-a prezentat volumul lui Tobias Peucer, *De relationibus novellis/ Despre relatările jurnalistice*, apărut la Leipzig, în 1690, prima teză de doctorat din lume, dedicată jurnalismului.

Tot cu ocazia simpozionului, s-au lansat 27 de cărți de specialitate sau literare, ale autorilor participanți la manifestarea organizată.

În secțiunea de față a revistei *Studia Ephemerides*, publicăm recenziile la cărțile prezentate.

ILIE RAD

1. Mihaela Albu, *Memoria exilului românesc. Ziarul „Lumea liberă” din New York*, Editura Institutului Național pentru Memoria Exilului Românesc, București, 2008.

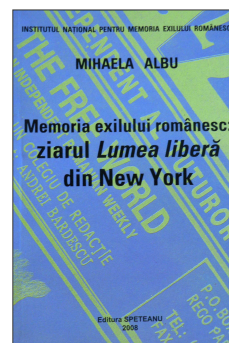
Notabilă apariție editorială¹ (pe un fond adiționând doar câteva, totuși palid-semnificative, excepții), monografia *Ziarului...* pe care o datorăm Mihaelei Albu impune atenției o tentativă evident singulară! Probabil și din acest motiv se profilează chiar unele temeuri pentru a o socoti, întrucâtva, o apariție prea mult amânată. O anume densitate a semnificațiilor colaterale reverberează – în paralel – și sub alte (îndepărtate) orizonturi de așteptare, iar evantaiul de sensuri implicate aici se vădește cu mult mai bogat decât acela întâlnit de obicei în specificul genului. Dintr-o asemenea perspectivă, cuvântul *monografie*, care se atașează acestei cărți, pare neîncăpător. *Contextul* (înțelegând prin acesta acel tip „original” de *percepție deviată* a unor anumite evenimente și fapte), în interiorul căruia am continuat să *plutim* de-a lungul și de-a latul celor aproape două decenii de după 1989, se păstrează în continuare inert, când lucrurile ar trebui să arate cu totul altfel.

Între dificultățile unei întreprinderi de genul celei aparținând Mihaelei Albu se profilează, mai ales astăzi, o tot mai imperativ-necesară *selecție a desfășurărilor omenești*. Este orientarea asupra căreia orice autor va fi întotdeauna obligat să se aplece și să mediteze îndelung. Cioran nu ezita să afirme: „Cine nu simte nevoia să fie judecător al trecutului se desolidarizează de o întreagă lume care l-a precedat, chiar dacă instinctul îl integrează prin legături invizibile; nu mai puțin este lipsit de existență în viitor acel ce nu se angajează în profeție ca într-o actualitate”². Pe temeuri ale unui asemenea gând vom ob-

serva că deschiderile ce s-au *operat* în cartea Mihaelei Albu – probabil și printr-un efect de recul – iluminează *atât o sinteză a problemelor care continuă să agite contemporaneitatea* (totalitarismul, libertatea, drepturile omului, condiția intelectualului în lumea de azi), *cât și o pledoarie pentru existența în adevăr*. Căci, așa cum afirma cineva de curând – în măsura în care astăzi, acesta încă mai există – *ethosul inteligenței se regăsește numai în Adevăr!*

O profeție – pe care Hannah Arendt o avansa la finele celui de al Doilea Război Mondial – pare să-și afle împlinirea: *problema răului totalitar, a răului genocidar* (Tony Judt) – a devenit, între timp, o problemă universală, de o covârșitoare importanță în contemporaneitate.

Într-o scrisoare către Virgil Ierunca³, din aprilie 1968, N. Steinhardt scria că „printre meschinării, jalnice întâmplări, slutenii, ghinioane, hidoșenii, erori, absurdități, răutăți bine înfipite, [...] există și orbite ale limpezimii, simplității și bucuriei, care ne ocrotesc, ne păzesc și ne povățuiesc – aidoma îngerilor din rugăciune”. Pe o asemenea orbită a limpezimii este înscrisă și cartea Mihaelei Albu, *venind* tocmai acum și tocmai în întâmpinarea unui timp al tulburărilor, al indigenței, al puținătății și mizeriei spirituale; altfel spus, *venind* către un timp – parcă – tot mai sărac în spirit și gând, timp al rătăcirii

¹ Mihaela Albu, *op. cit.*

² Emil Cioran, *Schimbară la față a României*, Humanitas, București, 2007, p. 7.

³ Apud Vladimir Tismăneanu, *Monica, Hannah Nadejda* (I), în *Ideii în dialog*, nr. 6 (45), iunie 2008, p. 54.

sau al întunecării sensului; timp al unor grave și maligne amnezii. Nu este deloc ușor să îndepărtăm cu totul dintre impresiile noastre – nu foarte limpezi – senzația că importanța a ceea ce rămâne de gândit persistă astăzi, parcă într-un anume gol. (Inevitabil, ne vom reaminti de Heidegger și de acel *eine Zeit der Dürftigkeit*.)

Abia am început să respirăm după trecerea unei lungi jumătăți de veac de *mnemofobie*, cultivată și utilizată în totalitarism drept cel mai teribil *appareil sanglant de la destruction*. Fără precedent în istorie, acest tip de lucrare hrănea o uriașă *industrie de falsificare a conștiinței* – implicit a realității – fabricând opinie publică, despotism dezlănțuit asupra mentalului, mutilând cugetele în perspectiva făuririi unui om nou și a unui așa-zis consens general. De fapt, se instaura o *amușire* a gândurilor, a interiorității, instaurare ce se dorea definitivă și – dincolo de toate – se iniția o ștergere a memoriei unor întregi mase de oameni. Într-un asemenea context, refuzul uitării devenea actul cel mai subversiv și se pedepsea cu severitate maximă. Evident, în momentul de față, odată evadați din „insula de nonsens istoric” a României comuniste – așa cum scria Monica Lovinescu – „numai memoria e în stare să redea unei societăți peste care a domnit totalitarismul o respirație normală ori cvasi-normală. A scrie ce s-a întâmplat în societatea totalitară din România de-a lungul stalinismului nu corespunde dorinței de a redeschide răni ce altfel s-ar cicatriza singure. [...] Dacă ne referim la principala caracteristică a sistemului totalitar, așa cum se desprinde ea din studiul lui Hannah Arendt, și anume năzuința de a schimba radical natura umană prin tripla ucidere a persoanei morale, a persoanei juridice și a individualității [...], atunci nu putem să nu dăm dreptate autoarei: „totalitarismul, ca mașină de fabricat absurdul, ca demență în stare pură a dispărut de pe scena istoriei. Însă rămășițele lui dăinuie”⁴ [...] și în aspecte mai

puțin controlabile și aparent, dar numai aparent, mai puțin grave”⁵. Într-adevăr, efectele târzii ale *apocalipsei* au rămas – fără îndoială – încă prezente și încă solid instalate în mentalul nostru. Viața de zi cu zi arată că nu am încetat să fim o națiune în suferință.

Cartea Mihaelei Albu poate constitui un prim pas, o primă tentativă de *recuperare* și – în egală măsură – un prim și binevenit demers terapeutic. Se știe: pentru a-și redobândi integritatea, suferinzii trebuie, uneori, să-și conștientizeze traumele; să și le aproprieze, să le asume și astfel să le îmblânzească efectul devastator. Dificil, dureros, actul de conștientizare poate îmbrăca aparențele unui periplu prin labirinturi de infinite interogații. Din această perspectivă, aprecierea că apariția cărții despre care vorbim (ca și a altora) survine cu o considerabilă întârziere rămâne deplin justificată. A avea (sau a-ți formula) întrebări a devenit mult mai urgent și mai important decât a te adăposti, *sine die*, sub pacea înșelătoare a unor (*dene-clintit!*?) răspunsuri. În *i-mediata* noastră realitate suntem tot mai receptivi (ori mai vulnerabili?) în preajma cărților neliniștitoare. Cum este – în esența ei – și aceasta! ...“History is again on the move!”⁶. Sub presiunea contemporaneității (moștenitori ai unor evenimente care, prin încă nedeslășitele lor semnificații, au determinat gravele mutații ale istoriei), ne situăm sub semnul acelei urgențe, potrivit căreia anumite acte de memorie ... trebuie aduse în fața instanțelor conștiinței universale! (Jacques Derrida).

Desigur, avea dreptate Zinoviev: “Epoca reacțiilor emoționale este revolută. E timpul să reflectăm la esența istorică a marilor crime ale veacului, la resursele lor și să nu ne mai mulțumim să le condamnăm”. Tot potrivit lui Zinoviev, demersul concentrat asupra amplei recuperări a memoriei trebuie să beneficieze de perspectivele pe care le im-

⁴ Sublinierea noastră.

⁵ Monica Lovinescu, *Seismograme/Unde scurte*, II, Humanitas, București, 1993, p. 59-60.

⁶ Celebra aserțiune aparține lui Arnold Toynbee.

pune reflecția pură, științifică, sprijinită nu pe tensiunile emoționale, ci pe o morală a disprețului și nu a urii. Rațiune fără sentimente⁷. Este o viziune alături de care se deslușește, cu limpezime, chiar intenția sublimată a cărții despre care vorbim.

Evident, astfel privite lucrurile, în societatea noastră postdecembristă s-au făcut im-pardonabil de puține lucruri. Iar într-o anume – și nu mică – măsură, ceea ce s-a mai făcut continuă să rămână fără ecou, să se rostească ezitant și (de neînțeles!) oarecum în surdină! O parte – probabil cea mai amplă și semnificativă – a bagajului de cultură, evenimente, fapte și informații, constituind fondul (tezaurul) *memoriei exilului românesc*, continuă să ne rămână în necunoscut, fără consecințe în mentalul contemporanilor și fără posibilitatea de a fi evaluată și diseminată corespunzător. Întârzie să se manifeste înțelegerea faptului că *istoria și cultura noastră* (care nu vor deveni nici credibile, nici adevărate, nici bine înțelese, dacă nu vor fi ale ale tuturor românilor, deci inclusiv ale exilului) *n-au fost înfăptuite doar între fruntăriile țării*. Cu atât mai mult, o asemenea înțelegere devine importantă atunci când vine vorba de tragica istorie a românilor din ultima jumătate a veacului al XX-lea, fie a celor rămași în țara cotoplită de comunism, fie a celor care au luat calea tragică a bejeniei. Nimic nu a fost ușor nici pentru unii, nici pentru ceilalți. Dar ceea ce pare să devină revoltător este uitarea ce pare a se așterne peste dramele lor, peste lupta lor și peste izgonirea României din propria sa devenire, din propria sa istorie. Cartea Mihaelei Albu este, prin urmare, și o benefică tentativă de a evada din abulia uitării; de a deschide măcar una dintre căile către un răspuns la grave interogații pe care actualitatea noastră continuă (fără grație) să le ignore.

⁷ Alexandre Zinoviev, *Nous et l'Occident*, Gallimard, Paris, 1982, p. 167.

Inaugurând o inedită cercetare în „istoria” și în „istoriile” conținute de respectivul ziar (cel mai important produs al presei de limbă română difuzat în întreg spațiul nord-american), ni se restituie mărturii, aspirații, nume, întâmplări, fapte și documente, debateri, luări de poziție, comentarii, pe scurt, o „colecție” de exemplare și trepidante existențe dedicate idealului de eliberare a neamului românesc de sub aberanta utopie comunistă. O istorie total ignorată (ocolită, se pare cu grijă, chiar și de „alternativele” manuale de istorie), deși, de la căderea totalitarismului, au trecut deja aproape două decenii.

Ziarul „*Lumea liberă*” din New York focaliza nu numai atenția, interesul și suportul românilor din New York și de pe continentul american, ci se adresa – corespunzător receptat – exilului românesc de pe toate meridianele lumii libere. Semnificative sunt – dintr-o anume perspectivă – și numele celor care fie au semnat în paginile publicației, fie – în diverse ocazii – au comentat și au apreciat activitatea acesteia. Să-i amintim aici pe Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Pr. Gh. Calciu Dumitreasa, Nicolae Iliescu (Harvard University), Ambasadorul David Funderburk, Emil Hurezeanu, Aurel Dragoș Munteanu, Liviu Cangeopol și încă mulți alții. Se va înțelege astfel de ce paginile acestui ziar sunt astăzi documente de inestimabilă valoare, mărturii impresionante ale modului în care românii (din diasporă) și-au traversat nu doar istoria dureroasă a bejeniei lor, ci și pe aceea a luptei pentru cauza celor rămași „acasă”. Ele adevăresc – așa cum spunea la vremea aceea părintele Gheorghe Calciu Dumitreasa – că „Țara Românească și neamul românesc continuau să existe (și) în libertate”.

Eforturile de documentare și investigațiile pe care le necesită elaborarea unei monografii de asemenea amvergură rămân, în detaliile lor, greu de imaginat. Dar, datorită autenticului spirit de rigoare sub semnul căruia a fost orientată și desfășurată – în între-

gul ei – prezenta cercetare, se poate afirma că ea răspunde nu numai acelor cerințe pe care le reclamă nevoia firească de cunoaștere, de reîntoarcere și reflecție asupra semnificațiilor unor evenimente deja lunecate sub timp, ci și datorită unei prea-îndelung amânate așteptări: aceea de a ne regăsi *față-în-față-cu-noi-înșine*, cei care am fost – și cum am fost – sub vremuri.

Surprinzătoare (nu numai prin ineditul său act de rememorare, iradiind amplele semnificații prin care se configurează fenomenul *exilului românesc*), cartea Mihaelei Albu dobândește o valoare pregnantă sub aspectul mizei și reverberațiilor din planul *i-mediatei* actualități. Considerând-o din perspectiva tot mai autoritarelor caracteristici ce domină asupra prezentului, elaborarea acestei cărți se profilează și ca un răspuns trebuințelor unei *terapii a memoriei colective*. Iar dacă – așa precum se spune – *fenomenele*, la fel ca *persoana*, par să se dizolve sau să-și piardă înțelesul sub presiunea informaționalului și dacă – sub redundantele stări ale lumii – orice discurs reușește tot mai greu să se facă auzit, cu atât mai mult *operațiile de extragere a semnificativului din curgerea de-ne-oprit a unor evenimente* (care deja s-au derulat) *capătă o importanță fără egal!* Se identifică astfel (încă) unul dintre criteriile esențiale din perspectiva cărora evaluarea cărții despre care vorbim capătă ample valențe, permițând extinderi și asupra altor (foarte posibile, noi) paliere de analiză. Aceasta cu atât mai mult cu cât – contextual vorbind – astăzi pare să se confirme din plin actualitatea unei cunoscute afirmații formulate de Douglas Kellner: „Cultura nu a fost niciodată mai importantă!”⁸

Nu este loc de îndoială: formele de structurare ale demersului instrumentat de autoare confirmă – cu prisosință – și calitatea unei intuiții sigure și a unei fine orientări în a de-

tecta încărcătura, cu totul specială, a obiectului său de studiu. În acest sens, pentru interesul potențialilor cititori, devine semnificativă fie și numai o simplă enumerare a câtorva titluri din sumar: *Preliminarii. Exilul românesc, Un ziar românesc la New York și „rostul” său, Exilul și țara. Lupta anticomunistă în rubrici permanente, Personalități politice și culturale în sprijinul României* etc.

Ideile majore (discursul se concentrează constant asupra lor), esențiale în rațiunea de a fi a ziarului *Lumea liberă*, gravitează în jurul câtorva deziderate conturate cu deosebită limpezime: *înfăptuirea unității forțelor de pretutindeni ale exilului românesc în lupta anticomunistă, ideea cultivării și reafirmării conștiinței naționale românești și a identității noastre spirituale în numele valorilor libertății și democrației*. În același timp, este de menționat faptul că ritmul și tensiunile cărții rămân mereu într-o stenică stare de alertă și datorită modului în care este realizată „lectura politică” a câmpurilor de semnificații pe care evoluează publicația. Desigur, autoarea nu-și teoretizează demersul; preocuparea ei rămâne atașată ideii de a oferi spre lectură „texte cu puternic impact”, ceea ce are efectul benefic de a ne face părtași la o autentică fărâma de istorie.

Probabil și din acest motiv, în modul de abordare al cărții subzistă acel *ceva* care o situează pe teritoriul acelor întrebări (cândva formulate de Raymond Aron) cu privire la om ca *ființă situată în istorie*. Așa se face că, printre rânduri, textele vădesc acea *latură a căutării unui obiect de reflecție care – potrivit formulărilor aceluiași Raymond Aron – să intereseze în același timp inima și spiritul*. Faptul devine mai limpede acolo unde multitudinea de aspecte către care se concentrează investigația sunt ordonate pe criterii aflate în siajul controversatei *probleme a cunoașterii* – ca aducere în lumină – a *istoriei-care-se-face* și a *acțiunilor care* (la propriu) *fac istoria* (ceea ce conturează profilul unuia dintre obiectivele semnificative ale pro-

⁸ Douglas Kellner, *Media Culture London and New York, Routledge, 1995*, Versiune în limba română, Institutul European Iași, 2001.

iectului autoarei). Consecvent, odată instalat în acest teritoriu, discursul pare *vegheat* și de o altă (aroniană!) *interogație* (cvasikantiană o cataloga Raymond Aron în ale sale *Mémoires*⁹): „Până la ce punct sunt oare capabil să cunosc, obiectiv, Istoria – națiunile, partidele, ideile de ale căror conflicte abundă cronică secolelor și timpul meu?”. Judecând după considerabilele *mase* (!) de material mediativ cu care operează și după maniera în care acestea sunt ordonate într-un eșafodaj de o coerență fără cusur, cartea Mihaelei Albu conține – prin ea însăși – un posibil și (evident) pozitiv răspuns.

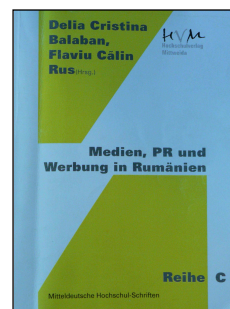
Noutatea, oarecum în răspăr, se întrezărește în maniera cu totul diferită a autoarei de a gândi actul jurnalistic. Potrivit unei accepții (generalizate), acesta e considerat – exclusiv – prin prisma *efemerității* sale. Plasat sub un semn al zădărniceii, al *vânării de vânt*, el se vădește – prin specificul său – destinat

evaluărilor depreciative. Desigur, aspectul respectiv nu intră în sfera de scopuri urmărite în carte; dar sensurile adiacente pledoariilor ei susțin (inedit și interesant) existența unor *fecunde valori tocmai în atât de acuzata efemeritate*. Nu de tot epuizabilă sub *clipa cea repede ce ni s-a dat*, desconsiderata presă devine aptă să (re)modeleze și (poate) chiar să determine necesarele mutații majore în zona mentalului. Devine limpede: avem în față o tentativă originală de a reflecta din interiorul (dar și din afara) acestei nouconstituite culturi: *Cultura Media*. Și – fără a face abstracție de faptul că, în latențele lumii contemporane, domină acea supradoză de infotainment – se încearcă un nou tip de lectură a lumii mediatice, a rosturilor și rolului acesteia ca instrument al schimbărilor menite să confere individului o mai mare putere, totodată modelându-l ca forță activă și responsabilă.

DAN ANGHELESCU
(scriitor)

2. Delia Cristina Balaban & Flaviu Călin Rus (Hrsg.), *Medien, PR und Werbung in Rumänien*, Hochschulverlag Mitweida, 2008.

La câteva luni de la publicarea volumului de față, putem afirma, în urma mesajelor primite de către editori, că scopul acestui demers – acela de a face cunoscută starea sistemului media, a celui de relații publice și de publicitate din România în mediul academic german – a fost îndeplinit cu succes. Inițiatorii proiectului au avut în vedere ideea de a contribui la internaționalizarea cercetării în domeniu. Cartea conține douăzeci și patru de lucrări ale unor autori români și germani, care au ca subiect media, publicitatea și relațiile publice din România. Astfel, Ilie Rad prezintă realitățile istorice ale dezvoltării presei în România în perioada comunistă, iar Marian Petcu este autorul unui studiu ce cuprinde

⁹ Raymond Aron, *Mémoires*, Julliard, Paris, 1983.

o scurtă istorie a relațiilor publice în țara noastră. Mihai Coman realizează, în articolul său, o veritabilă radiografie a mass-mediei românești din ultimii ani, integrând aspecte de natură economică, socială, dar și politică. Printre articolele care descriu la modul general domeniile centrale ale volumului se înscriu: articolul Cristinei Coman despre relațiile publice, articolul lui Dan Petre și al Deliei Cristina Balaban despre dezvoltarea publicității în România.

Volumul cuprinde și perspective comparate, precum cea a Veronicăi Câmpian asupra titlurilor articolelor din presa scrisă din România și Germania, sau articolul lui Bente Heesch și al lui Ulrike Bucholz, despre calitatea în relațiile publice din România și Germania. Asupra comunicării vizuale, analizată în exemple concrete, se orientează articolele Elenei Abrudan, respectiv al lui Alexandru Val Condurache.

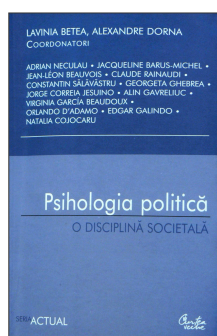
Flaviu Călin Rus, Laura Marușca, Cosmin Irimieș și Corina Boie vorbesc despre aspecte ale relațiilor publice, iar brandingul personal este tratat în articolele Laurei Petrehuș, respectiv al Anișoarei Pavelea.

Distribuit în mediul științific german, *Medien, PR und Werbung in Rumänien* a contribuit la o mai bună cunoaștere a realității românești în Germania. Acesta se consideră a fi doar un prim pas, deoarece coordonatorii au lansat deja invitația realizării unui nou volum, care va fi publicat în străinătate și care să cuprindă studii ale cercetătorilor români, de această dată cu o temă mai concretă și anume aceea a consumului și utilizării mass-mediei în România. Apariția sa este planificată pentru mijlocul anului 2009.

MIRELA ABRUDAN

(Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca,
Facultatea de Științe Politice, Administrative
și ale Comunicării, Catedra de Comunicare
Socială și Relații Publice)

3. Lavinia Betea, Alexandre Dorna (coordonatori), *Psihologia politică – o disciplină societală*, Editura Curtea Veche, București, 2008.

că în egală măsură teoria în domeniul politic – fiind conferențiar la Facultatea de Științe Politice, în cadrul Universității București – și practica – fiind șeful secției „istorie recentă”

Societatea în care trăim este extrem de complexă, iar mecanismele politice funcționabile în cadrul ei sunt foarte greu de stăpânit. Lavinia Betea este una dintre puținele persoane despre care putem afirma că reușește să stăpânească

și editorialist al ziarului *Jurnalul național*. Numeroase distincții, precum premiul pentru istorie al Academiei Române pentru cartea *Lucrețiu Pătrășcanu – moartea unui lider comunist* (2003) sau premiul pentru cartea anului în librăriile arădene, pentru volumul *Maurer și lumea de ieri; mărturii despre stalinizarea României* (1996), confirmă valoarea și calitatea activității sale.

Lavinia Betea, împreună cu Alexandre Dorna, au reunit în volumul *Psihologia politică – o disciplină societală*, apărut la Editura Curtea Veche, București, 2008, studiile unor specialiști din domeniu, precum Adrian Neculau, Natalia Cojocaru ș.a.

Poporul nostru a avut dintotdeauna un apetit crescut pentru domeniul politic, chiar dacă esența acestuia i-a rămas, în fapt, străină. Cred că acesta este motivul pentru care asistăm, în prezent, la apariția, în peisajul mediatic, a unor personaje obscure, fără legitimitate în domeniul științelor politice, dar care s-au autoproclamat „analști” și care încearcă să explice publicului fenomene pe care nici ei înșiși nu le înțeleg. În substraturile politicului nu se poate pătrunde fără a avea cel puțin cunoștințe minimale de psihologie politică, pentru că, altfel, „orice explicație sau teorie privind puterea, societatea și comportamentul lui «zoon politikon» își asumă riscul de invalidare și incompletitudine.”¹⁰

Drept urmare, demersul d-nei Betea, de a reuni într-un volum studii din domeniul psihologiei politice, este extrem de util, întrucât clarifică noțiuni pe care, deși le auzim zilnic („politică”, „propagandă”, „manipulare”, „democrație”, „diplomat” etc.), nu le înțelegem în totalitate sensul și – cel mai grav – complexitatea.

Fiecare studiu din acest volum reprezintă o piesă din complexul puzzle numit „psihologie politică”. În studiul introductiv, *Psihologie și politică*, Lavinia Betea reușește să realizeze o sinteză a evoluției psihologiei politice, începând de la H.D. Laswell până în prezent. O componentă esențială a acestui volum este studiul *De la persuasiune la propaganda „dubioasă”*, care recrează evoluția conceptului, de la ideea de propagare, „acțiune concentrată, organizată pentru a răspândi o părere, o religie, o doctrină”¹¹, la conotațiile negative pe care le-a primit conceptul în zilele noastre, fiind „asociat, de decenii, cu ideea de «viol» al maselor.”¹². Im-

portanța discursului politic este tema abordată de Constantin Sălăvăstru, ca „fiind unul dintre puținele tipuri de discurs asupra căruia retorica se poate exercita în toată amplitudinea ei și unde poate găsi aproape tot ce îi este necesar pentru ca un discurs să convingă masele: un mod de organizare bine determinat al actului discursiv, un ansamblu de raționamente și argumente convingătoare, o mulțime de proceduri care să dea frumusețe și expresivitate discursului”¹³, identificând trăsături esențiale, precum: ambiguitatea intenționată, caracterul disimulat, caracterul imperativ, caracterul polemic. Studiul lui Adrian Neculau, *Context politic, reprezentări sociale și practici*, descrie într-o manieră obiectivă, susținută de exemple concrete, „metodele prin care regimul comunist reușea aliniera, supunerea, hipnotizarea omului mediu”, prin „crearea unui climat de frică și suspiciune, formalizarea vieții publice și private, ritualizarea și birocratizarea personalității”¹⁴.

Problema democrației este tratată de către Georgeta Ghebrea în studiul *Spațiul public, spațiu privat și opinie publică în tranziția postcomunistă*, indicând că „democrația se bazează pe autonomia spațiului public, pe protejarea spațiului privat în fața intruziunilor și abuzurilor, pe garantarea drepturilor și libertăților fundamentale, pe pluralism, egalitate de șanse și participarea societății civile la procesul politic și, nu în ultimul rând, pe dialogul dintre clasa politică și opinia publică”¹⁵.

Volumul *Psihologia politică – o disciplină societală* tratează un domeniu încă neconturat la noi, oferindu-ne două perspective de abordare. Pe de o parte, îl putem lectura ca manual de psihologie politică, întrucât, după studiul introductiv, care recrează istoria acestui domeniu, sunt lămurite dife-

¹⁰ Lavinia Betea, Alexandre Doma (coordonatori), *Psihologia politică – o disciplină societală*, Editura Curtea Veche, București, 2008, p. 11.

¹¹ *Ibidem*, p. 129.

¹² *Ibidem*, p. 130.

¹³ *Ibidem*, p. 160.

¹⁴ *Ibidem*, p. 299.

¹⁵ *Ibidem*, p. 266.

rite concepte din domeniul politic. Pe de altă parte, acest volum reprezintă rezultatul unor cercetări practice. Necesitatea apariției acestui volum se justifică prin actualitatea realităților științifice prezentate și analizate în ca-

drul studiilor, astfel încât cititorul – specialist sau nu în domeniul științelor politice – nu întâmpină greutăți în asimilarea ideilor transmise.

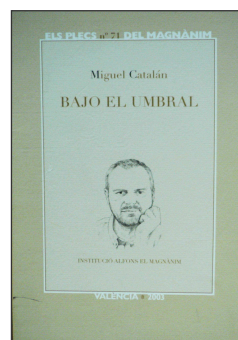
ADINA FAUR

(Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Facultatea de Științe Politice, Administrative
și ale Comunicării, Catedra de Jurnalism)

**4. Miguel Catalán (Spania), *Bajo el umbral (În pragul casei)*,
Institució Alfonso el Magnánim, Valencia, 2003.**

Miguel Catalán s-a născut la Valencia, în 1958. Este doctor în filosofie și profesor de filosofie a moralei și etică a comunicării la Universitatea “Cardenal Herrera” – CEU din Valencia. A tradus din Emerson, Ruskin și Proust. Este colaborator permanent al diverselor reviste literare din Spania. Specialist în pragmatismul nord-american, Catalán a fost preocupat de cercetarea problematicii iluziei și falsității, teme care se regăsesc și în opera sa de ficțiune. Dimensiunea reflexivă și creativă a scrierilor sale sunt două direcții în care s-au dezvoltat volumele publicate. Primului palier, cel reflexiv, filosofic, îi aparțin *Gândire și acțiune* (1994), *Proces intentat războiului* (1997), *Dicționarul de credințe false* (2000) sau lucrarea de paradoxuri, *Soarele de la miezul nopții* (2001). Creativitatea autorului este reflectată în romanul *Vei muri fără s-o știi* (1996), volumul de povestiri *Singur din întâmplare* (1999) și romanul *Ultimul Juan Balaguer* (2002). Romanele și povestirile semnate de Miguel Catalán au fost încununate cu o serie de premii. Astfel, în 1999, el a obținut Premiul Juan Gil-Albert, pentru eseu *Prestigiul depărtării*, și Premiul Alfons el Magnánim, în 2001, pentru *Genealogia înșelăciunii*.

Nuvela *Bajo el umbral (În pragul casei)*, apărută sub egida Institutului Alfonso el Magnánim, la Valencia, în 2003, se înscrie în tema predilectă a autorului, cea a minciunii, a falselor aparențe. Este o carte plină de paradoxuri generate de aceste tare umane.

Într-un cartier central al urbei, constituit chiar în jurul “punctului zero”, reprezentat de Piața España, existența locuitorilor dintr-un imobil este esențial schimbată din ziua în care, sub portalul casei lor, se aciuiază o familie de vagabonzi. Extrem de curați, chiar dacă îmbrăcați modest, și foarte politicoși, cei patru venetici, doi adulți și doi copii, devin, în scurt timp, preocuparea cotidiană a locuitorilor blocului respectiv. Încercând să le nege prezența la început, naratorul ajunge să fie obsedat de aceștia. Viața sa liniștită, rutina zilnică, ce-i dădea o oarecare senzație de stabilitate, se erodează treptat, căci vagabonzii se infiltrează în exis-

tențele oamenilor printr-un surâs, un salut politicos ori prin felul lor săritor de a fi. Încetul cu încetul, cei patru intruși devin de-ai casei, primind mici atenții. Vecinii le cunoșteau deja programul zilnic: mergeau și se întorceau de la cerșit, cu precizia și perseverența omului care merge la serviciu. Îi acceptaseră, așa cum accepti un element nou într-un decor. Însuși naratorul, cel mai înverșunat împotriva prezenței cerșetorilor lângă imobilul lor, remarcă, în preajma Crăciunului, absența celor patru printre cartoanele care le serveau drept paturi. Profitând de ocazie, el urgențează fixarea unui grilaj care ar fi despărțit intrarea în portal de trotuar. Revenită, după sărbători, familia de vagabonzi se vede nevoită să stea, sub o ploaie nemiloasă, pe caldarâm, ceea ce generează o adevărată isterie printre locatari, care îl obligă pe autor să le dea intrușilor propria cheie de acces în curte. De aici încolo, el va fi nevoit să apeleze la bunăvoința noilor "locatari", care se simteau lezați dacă ora la care li se solicita ajutorul nu era onorabilă. Toate le suportase până atunci personajul nostru, fățarnicia și viclenia noilor veniți, pe care se părea că doar el le vede. Dar, în momentul în care fiul său îl admiră pe vagabond cât de bun tată este (căci le spunea copiilor săi, în fiecare seară, povești), iar fiica lui intenționează să ia lecții de tai-chi cu băiatul intrușilor, simte că trebuie să acționeze într-un fel sau altul. Și ia decizia să se mute în celălalt capăt de oraș, într-un apartament mai mic și periferic, dar departe de atipica familie de vagabonzi, ieșită din canoanele sociale ale categoriei pe care o reprezentau, derutantă, în felul acesta.

Fina introspecție la care naratorul apelează este remarcabilă. Dar ceea ce dă consistență nuvelei este jocul dintre aparență și esență. Familia pripășită nu se încadrează în tiparul ei social. În ciuda statutului lor, intrușii sunt cultivați și manierați, curați și amabili. Ba, mai mult, spre stupoarea tuturor, își permit să iasă la restaurant și să comande somon și vinuri scumpe. Scena este cea mai

elocventă pentru duplicitatea personajelor. Ofensați de faptul că oamenii aceia, care trăiau din mila altora, își permit așa ceva, simțindu-se înșelați în actele lor de caritate, onorabili cetățeni se decid să ia atitudine. Naratorul se și îndreaptă, hotărât, să le-o spună de la obraz, dar rolul, masca pe care și-o asumase până atunci îl determină să-i salute politicos, ba chiar să-i sărute femeii mâna, ca unei adevărate doamne: "Depășiseră măsura; am lăsat șervetul făcut moto-tol pe masă și zisei, pe un ton bărbătesc: «Rezolv eu asta!». M-am ridicat, hotărât să le spun că e cazul să aleagă între supa săracului și restaurant sau măcar să nu mai frecventeze același local cu noi. Să se mute odată din cartier. Dar, când fetița lor m-a văzut îndreptându-mă spre ei, s-a luminat toată la față și mă strigă: «Tito!». Văzui ochii săi nevinovați și rotunzi, pielea ei albă ca de mătase. Mă recunoscuse. Am prins-o de bărbie, am pupat-o. Salutai; sărutai mâna doamnei atât de zveltă." (p. 27) Discrepanța dintre ceea ce gândesc sau simt personajele și gesturile lor este dimensiunea fundamentală pe care se structurează nuvela.

Scris într-un stil simplu, natural, cu dialoguri firești și personaje credibile, textul lui Miguel Catalán este o lectură agreabilă. Scenele de sorginte familială determină, prin realismul lor, o complicitate a cititorului. Adolescentul rebel, care stă mult prea mult în fața calculatorului, jucându-se *Game Boy*, copila de 15 ani, preocupată de tot ce e nou și aventuros, nevasta care dă de pomană haine bune din casă, vecinii care așteaptă ca alții să ia deciziile importante, toate aceste personaje sunt și lângă noi, cei onorabili, care purtăm deseori masca socială de conveniență.

DOINA RAD

(Școala „Ion Creangă”, Cluj-Napoca)

5. Mariana Cernicova-Bucă, *Punctuația în publicistica românească actuală*, Editura Artpress & Editura Augusta, Timișoara, 2007.

O carte cu un titlu precum *Punctuația în publicistica românească actuală*, semnată de Mariana Cernicova-Bucă, este binevenită pentru jurnaliștii care țin la exigențele profesiei lor, pentru studenții de la ziaristică, după cum binevenite sunt orice lucrări serioase pe teme de stil și utilizare corectă a limbii române în presă. Chiar autoarea cărții amintește, întrucâtva în legătură cu acest aspect, absența din practica românească a presei a îndrumarelor și ghidurilor de stil, folosite atât de asiduu în spațiul anglo-saxon. Semnalez, de asemenea, **hic et nunc**, cerințele lui Caragiale pentru un bun ziarist: „Cinstea și gramatica îl fac pe jurnalist”.

Expresivitatea limbajului publicistic românesc după decembrie 1989, inventivitatea în planul stilului, ca rod al libertății de exprimare în comparație cu osificarea și rigiditatea limbajului publicistic din perioada comunistă, constituie o realitate ce a fost subliniată de mai multe ori, inclusiv de semnatarul acestor rânduri. Tot o realitate este, însă, și faptul că lipsa controlului și a autocontrolului, ca rezultat al libertății de exprimare, al descătușării după un lung timp al cenzurii, a avut drept urmare și apariția unor erori gramaticale de tot felul, paronime utilizate eronat, pleonasme și tautologii, dezacorduri de toate tipurile, cuvinte folosite în mod greșit, anacoluri etc. Alte formulări reprezintă derapaje de la raționarea corectă, de la gândirea veritabilă. Într-un număr dintr-un cotidian central, apărut nu cu mult timp în urmă, am aflat, de exemplu, următoarea știre interesantă: „Timișoara. Patru spânzurați în trei zile. Polițiștii din Timiș au fost sesizați în doar trei zile de patru persoane care și-au pus capăt zilelor în mod voit” (*Evenimentul zilei*, nr. 4991, marți, 13 noiembrie 2007, p. 10). În același mod, într-un alt cotidian central, am găsit, în urmă cu câțiva ani, următoarea informa-

ție: „**Șase morți din Târgu Jiu au decedat**, în nici 24 de ore, datorită intoxicației cu monoxid de carbon (s.n.)” (*Adevărul*, 2 decembrie 2002, p. 16).

Asemenea agresiuni ale rațiunii, care au uneori urmări incalculabile, se pot datora, însă, și utilizării defectuoase a punctuației sau ignorării acesteia. În foarte întinsul și interesantul **Argument** al cărții sale, Mariana Cernicova-Bucă ne amintește de mari pierderi financiare în SUA, datorate punerii greșite a virgulei în documentele vamale. Autoarea ne mai amintește, de asemenea, de un eveniment trist, și anume condamnarea la moarte a unui nevinovat, în Rusia, datorită așezării greșite a aceluiași semn de punctuație bucluș, virgula. În ceea ce ne privește, semnalăm situații amuzante din realitatea românească de azi, datorate unor deficiențe de punctuație. Într-un comunicat de presă al Inspectoratului de Poliție dintr-un județ vecin, din cauza omiterii virgulei, se înțelegea că victima, decedată în urma unui accident, a fugit: „Polițiștii din cadrul Inspectoratului de Poliție al Județului Hunedoara au prins și reținut pe C. Nuțu Iulian, 23 ani, din municipiul Hunedoara, autorul unui accident de circulație, urmat de moartea victimei care a fugit de la fața locului” (*Academia Cașavencu*, 18-24 ianuarie 2005, p. 29). Ziarul comenta, cu umor-i cunoscut, formularea. Într-un mod similar, datorat deficiențelor de folosire a virgulei, dintr-un cotidian central din 2 octombrie 2006, se înțelegea că un consilier al primului ministru este prim-ministru și nu consilier: „Singurele partide care s-au pronunțat în favoarea proiectului elaborat de consilierul premierului Marius Oprea

și de liberalul Radu Stroe sunt PNL și UDMR” (*Ziua*, 2 octombrie 2006, p. 1). Așezarea numelui propriu **Marius Oprea** între virgule ar fi salvat situația.

Tocmai de aceea pledoaria din **Argument** a autoarei privind importanța punctuației mi se pare concludentă, buna punctuație fiind o stavilă în calea monstruoșităților gramaticale și implicit de gândire. Cartea are deci și un rost profilactic. Dincolo de acest rol, lucrarea este, în primul rând, una de interpretare, de descriere a stării de fapt privind punctuația în presa românească postdecembristă. Justificarea unui asemenea demers se află în realitatea că presa românească după decembrie 1989 a fost principalul loc al experimentării inovațiilor în limbă, printr-o seamă de libertăți față de regulile din diversele lucrări academice normative, iar aceste inovații ale jurnaliștilor în limbajul presei scrise au cuprins și punctuația, care, spune autoarea cărții, „s-a revoltat împotriva normei, abuzând – cu ajutorul nemijlocit al multor jurnaliști ad-hoc – de valorile pe care le poate avea marcarea prin: punct, virgulă, ghilimele, paranteze, două puncte, linie de dialog, semnul exclamării sau semnul întrebării” (p. 21). Pe de altă parte, în alte stiluri funcționale, ar exista un număr mai restrâns al semnelor de punctuație, cu limitări chiar în privința utilizării lor. Faptul e adevărat, desigur, exceptând, credem, stilul beletristic, dacă facem abstracție de suprimarea punctuației din poezia modernă și postmodernă.

Obiectivul autoarei, cum ne și previne de altfel, a fost în esență acela de „a urmări felul în care publicistica face uz (și abuz) de acest instrument” (p. 11). Găsesc onorantă această propunere și promisiune, totodată, datorită în special capitolului al III-lea, *Semnele de punctuație*, și următorului, intitulat *Recurs la istorie*, care se referă la istoricul punctuației, mult mai tânără decât scrișul. Este vorba de un capitol descriptiv, analitic, cuprinzând expunerea trăsăturilor și funcționalității fiecărui semn de punctuație. Sunt invocate, firește, principalele lucrări în domeniu, precum *Punctuația în limba ro-*

mână, semnată de G. Beldescu, *Punctuația și implicațiile ei în limbă și comunicare* de Mioara Avram, *Punctuația limbii române* de Anatol Ciobanu, *Semnele ortografice și de punctuație în limba română. Norme și exerciții* de Sergiu Drincu, lucrări academice precum *Noul dicționar universal al limbii române* de Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române* (DOOM), ediția a II-a, din 2005, și mai ales noua ediție din 2005 a *Gramaticii limbii române*, elaborată de Academia Română. De altfel, cum suntem și anunțați, au fost avute în vedere „doar utilizările în presa tipărită a semnelor de punctuație consacrate” (p. 85), deci a celor douăsprezece stabilite de amintitul tratat academic de *Gramatica limbii române*: punctul, semnul întrebării, semnul exclamării, virgula, punctul și virgula, două puncte, linia de dialog sau de pauză, cratima, bara oblică, parantezele rotunde, ghilimelele, punctele de suspensie. La acestea se adaugă, totuși, binevenitele analize consacrate apostrofului, un semn de punctuație ce re apare în presa postdecembristă și în peisajul comunicării, meritând, tocmai de aceea, o cât de mică atenție. Înainte de prezentarea semnelor de punctuație și a uzului lor publicistic curent, se discută, însă, opiniile referitoare la numărul semnelor de punctuație în diversele lucrări, despre diversele clasificări dificil de realizat datorită faptului că majoritatea semnelor de punctuație sunt plurifuncționale, despre situațiile obligatorii și interzise reglementate prin reguli, despre poziția semnelor de punctuație simple ori duble ș.a.

Ceea ce mi se pare necesar a fi remarcat aici este sublinierea apăsătoare de către autoare a unei stilistici a punctuației, a ivirii unei expresivități datorate tocmai acesteia. Găsesc că este evidentă și aptitudinea autoarei în a decela valorile obiective, necesare, ale punctuației, de cele stilistice ale acesteia, venite din intențiile expresive ale utilizatorilor. Precizând că, față de alte stiluri, cel publicistic „investighează curajos resursele

punctuației” (p. 45), autoarea mărturisește, în același timp, că nu crede că „literatura și publicistica epuizează resursele punctuației», ci mai degrabă că sunt forțate limitele și publicisții pun în valoare ceea ce alți utilizatori ai limbii nici nu bănuiesc, adesea, că ar fi posibil prin mijloace atât de simple” (p. 46). S-ar mai putea spune că unele semne de punctuație, precum virgula sau linia de pauză, intră în constituirea unor figuri retorice vechi – zeugmă, elipsă ori, dimpotrivă, ale adaosului sintactic prin asindet. La fel, nu s-ar putea imagina o figură cunoscută, precum interogația retorică, fără semnul întrebării, după cum nu se poate naște o figură retorică sentențioasă precum apostrofa, cu origine în stilul pledoariilor judiciare, fără semnul exclamării. Sunt identificate, firește, preferințe ale ziariștilor postdecembriști pentru anumite semne de punctuație, cum e semnul întrebării, după cum în graficul schimbărilor sunt înregistrate micșorarea numărului de apariții ale parantezelor, ca și scăderea frecvenței de utilizare a semnelor combinate. În fine, o tendință de neignorare în presa actuală ar fi „utilizarea masivă a ghilimelelor în titlurile articolelor sau interviurilor, întrucât citatul este forma cea mai simplă de titlu” (p. 69).

Sunt avute, de asemenea, în vedere, pe lângă modificările datorate intențiilor stilistice, cele datorate răspândirii paginării computerizate.

Tot în capitolul al III-lea există referiri la unele statistici comparative, făcute prin raportare la folosirea semnelor de punctuație

(puțin inventivă) înainte de decembrie 1989. Acestui capitol i se adaugă un altul, foarte concis, *În loc de concluzii*. Cum observa și Sergiu Drincu în recenzia consacrată cărții în *Analele Universității „Tibiscus”*. *Seria Jurnalistică*, autor care este și prefațator al cărții, Mariana Cernicova-Bucă identifică două posibilități „în evoluția imaginii semnelor de punctuație” (p. 86) și anume: pe de o parte „unificarea normei și adoptarea unui cod tipografic românesc”, iar pe de altă parte „perpetuarea experimentului, inovația punctuațională, mergând până la atribuirea unor noi funcții semnelor sau combinațiilor de semne în uz” (p. 86). Luând în considerare ambele tendințe, autoarea încheie precizând: „Și într-un caz, și în celălalt meritul presei rămâne acela de a fi făcut vizibil pentru cititorii limbii române potențialul expresiv senzațional pe care îl are, dincolo de cuvinte, punctuația. Este ea excesivă? Fac publicisții noștri abuz de resursele ei? Poate că da. Tot atât de adevărat, însă, este și faptul că presa caută să surprindă cât mai nuanțat sensul mesajelor; or, acesta se lasă transcris anevoie, înduplecat doar de talent și de perseverență în descifrarea tainelor comunicării” (p. 85). Toate acestea ne determină să afirmăm că autoarea a reușit să identifice specificul utilizării punctuației în presa noastră postdecembristă.

DUMITRU VLĂDUȚ

(Universitatea “Tibiscus”, Timișoara,
Facultatea de Jurnalism)

6. Daiana Felecan, *Gramatica limbii române în contexte literare*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2007.

Întotdeauna și cu atât mai mult în prezent, când numărul tinerilor care studiază în universitățile românești a crescut considerabil, cărțile cu caracter didactic și-au dovedit utilitatea incontestabilă. Cum formația viitorului specialist se bazează deopotrivă pe teorie și practică, exercițiile aplicate vin nu numai în sprijinul înțe-

legerii, volumele, dar și al fixării unor cunoștințe de informație generală.

În domeniul învățământului filologic, culegerile de exerciții – clasice sau cu un mod de abordare modern – s-au dovedit dintotdeauna un sprijin prețios atât pentru elevi, cât și pentru tinerii care se pregătesc pentru a deveni viitori profesori.

După cum se știe, nu cu mult timp în urmă, un colectiv de cercetători de la Institutul Academiei Române, condus de renumiți lingviști, a pus în circulație o nouă ediție a *Gramaticii limbii române*, adaptată cu totul perspectivei moderne de abordare a faptelor de limbă, precum și un nou *Dicționar ortografic, ortoepic și de punctuație*, cu multe schimbări și noutăți atât în scrierea, cât și în pronunțarea unor cuvinte. Noutatea constă, printre altele, în validarea uzului general al limbii vorbite în ultimii ani.

Noul se mai întâlnește adesea în maniera de a scrie literatură, postmodernismul fiind numai unul dintre fenomenele care reliefează o sintaxă și chiar o semantică distinctă a limbii române.

Adresându-se, mai cu seamă, studenților și elevilor filologi, cartea Daiane Felecan a luat naștere, după cum mărturisește însăși autoarea în *Cuvânt înainte* (p. 5), „ca urmare a abordării lingvistice a unor texte care ne-au atras atenția, în primul rând, din punctul de vedere al conținutului lor. Este vorba de scriitura publicată în ultimii ani (dar nu numai), aparținătoare – o bună parte a ei – unor nume sonore ale peisajului cultural postdecembrist, îndeosebi”. Meritul Daiane Felecan este de a fi înțeles că opera acestor scriitori se cuvine să fie cunoscută și abordată și într-o altă manieră, mai puțin aplicată pe un astfel de tip de proză, interpretată deopotrivă morfo-sintactic și lexical.

Gramatica pe care ne-o propune doamna Felecan are o puternică notă de modernitate, în sensul că nu are structura obișnuită, adică ea nu conține o descriere a morfologiei, așa cum eram obișnuiți – începând cu substantivul

și încheind cu interjecția – și nici o prezentare a sintaxei pornind de la subiect și terminând cu diverse complement circumstanțiale, cum se proceda de regulă în gramaticile tradiționale românești.

Gramatica limbii române în contexte literare se deschide cu un *Cuvânt înainte* (p. 5-6), unde autoarea prezintă succint structura cărții, accentuând că intenția sa este „să determine cititorii la o lectură «lipită de text», la dobândirea aptitudinii de a nu vedea opera literară doar ca pe un compendiu de simboluri glosate de critică. O analiză literară valabilă este aceea care nu face abstracție de cuvânt pentru a ajunge la sens, aceea care se «lovește» de formă în drumul său spre semnificație” (p. 6).

Prima parte (pp. 7-87), intitulată *Texte selectate*, cuprinde corpusul de texte literare supuse analizei, texte aparținând unor scriitori contemporani ca Ana Blandiana, Augustin Buzura, Emil Cioran, Gabriel Liiceanu, N. Steinhardt, Octavian Paler, Andrei Pleșu, Nichita Stănescu, toate din texte de referință ale autorilor, dar și din *Jurnalul intim* al lui Marin Preda ori al Ioanei Em. Petrescu.

Partea a II-a – *Teste I* (pp. 85-191), pas cu pas, pe textele selectate anterior, propune teste de analiză fonetică, morfologică și de sintaxă a propoziției și a frazei, dar și de îmbogățire a vocabularului în maniera tradițională. Cerințele sunt de genul: „identificați două cuvinte care conțin diftongi și altele care conțin vocale în hiat”, „stabiliți valoarea morfologică a cuvintelor subliniate”, „precizați funcția sintactică a cuvintelor ...” ori „extrageți două neologisme din textul dat” etc.

Teste II (pp. 192-195) cere alcătuirea de enunțuri pe o schemă gramaticală.

Desigur, dacă primul set de teste are o „cheie” a exercițiilor, la al doilea, fiind exerciții de creativitate, nu se mai dă rezolvarea.

Cu seriozitatea cercetătorului, autoarea indică în final și toate „izvoarele” (cu indicațiile exacte ale ediției), precum și o bibliografie amplă, din care deducem ceea ce afirmăm la început – faptul că autoarea face o

sinteză, în cerințele exercițiilor, între lucrări apărute înainte de noua ediție a *Gramaticii limbii române* (2005).

Ca o simplă concluzie, opinăm că astfel de lucrări, de felul volumului Daianei Felecan, ajută nu numai pentru fixarea noțiunilor de gramatică, dar și pentru familiarizarea cu texte

de valoare din literatura română contemporană și, nu în ultimul rând, pentru înțelegerea textului literar din perspectivă lingvistică, nu numai al criticii literare.

MIHAELA ALBU

(Universitatea din Craiova, Facultatea de Litere)

7. Nicolae Felecan, *Terminologia corpului uman în limba română*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2006.

Monografia subiectului nu s-a născut din neant. Chiar pe coperta a patra a cărții citim un pasaj semnificativ din Giuliano Bonfante, care insistă asupra importanței subiectului din perspectivă romanică. Lucrarea monografică a lui Adolf Zauner din 1903: *Die romanischen Namen der Körperteile. Eine onomasiologische Studie* a remarcat prima, în ordine cronologică, latinitatea covârșitoare a termenilor ce denumesc părți ale corpului uman în limba română, precum și stabilitatea acestor termeni, fapt ce fusese constatat de romaniști pentru celelalte limbi neolatine. Această lucrare e mai puțin accesibilă azi și mai puțin cunoscută, chiar de lingviști. Mult mai notorii, ca popularitate, sunt observațiile lui Sextil Pușcariu din clasică-i operă *Limba română. Privire generală*, la care fac referire toate tratatele românești de lingvistică și toate cursurile universitare de istoria limbii.

Lucrarea profesorului Nicolae Felecan este, însă, cea mai complexă și, dacă nu m-aș teme de păcatul pleonasmului, aș zice și cea mai completă abordare a subiectului. În prezentarea mea, aș mai putea sublinia calități irecuzabile: de la organizarea perfectă a materialului, până la interpretarea lui originală, de la perspectiva strict lingvistică, până la deschiderea – neașteptată în lucrările de acest gen, dar cu atât mai plăcută cititorului – către zonele culturii, ale literaturii, în primul rând.

Cine răsfoiește această carte – cum se procedează, de obicei, la întâiul contact cu un nou produs tipografic – sesizează imediat aceste lucruri; nimic, nicio perspectivă care aruncă o nouă lumină asupra subiectului

nu e neglijată; cuvântul e asediat din toate unghiurile posibile, încât cititorul află detalii semnificative despre etimologia cuvântului, despre prezența lui în arealul romanic, despre factorii culturali și sociali care au lucrat pentru eliminarea unui termen sau pentru impunerea altuia; mai află amănunte despre răspândirea teritorială a termenilor (inclusiv în dialectele din sudul Dunării), despre ramificațiile sociale (argou, jargon), ba chiar informații despre destinul literar al termenilor ce denumesc părțile corpului omenesc. Nu doresc să insist asupra acestor calități care se dezvăluie, cum ziceam, chiar de la prima răsfoire (eoliană) a volumului, iar o lectură benedictină nu face decât să le fortifice cu asupra de măsură. Nu mai vreau acum, la trei ani de la apariție, să operez o introspecție analitică în denotația-i livrescă; opera sa a intrat în

conștiința lingviștilor ca o lucrare clasică, încât nicio întreprindere în domeniu n-o poate trece sub tăcere, dacă nu vrea să se expună ridicolului. Aș vrea, însă, să mă refer la conotația ECO-logistă a acestei lucrări, cu alte cuvinte, la calitatea ei de OPERA APERTA. Mai precis spus: ce asociații de idei mi-a trezit această carte, odată trecută prin filtrul, imperfect desigur, al unei lecturi personale. Căci, asemenea marilor autori, Nicolae Felecan nu mai deține azi controlul asupra receptării operei sale; cartea sa a devenit bun public, o inepuizabilă sursă de sugestii fecunde, pe care fiecare le folosește după cât îl ajută capacitățile intelectuale și, câteodată, chiar inspirația sau fantezia.

1. În primul rând, această carte mi-a dat prilejul de a reflecta (pentru a câta oară?) asupra sintagmei *limba latina – o limbă moartă*. Așa ne-a spus nouă profesorul de latină, în primul an de liceu, determinându-ne să urâm limba strămoșilor noștri romani, cu complicatele ei declinări și conjugări, pe care – credeam noi – n-are niciun rost să le memorăm, din moment ce latina a murit demult. Nu înțelegeam entuziasmul pentru descendența noastră latină a unui Vasile Alecsandri: „Latina gintă e regină / Într-ale lumii ginte mari” sau formularea lapidară a lui Ion Barbu: „Carteziană e latina” și cu atât mai puțin versurile lui Alexandru Philippide: „Sunt șaisprezece veacuri de la tine: / Mai ard și-acum făcliile latine”. Mi-a zdruncinat, încet-încet, falsa convingere adolescentină definiția limbii române a lui Alexandru Rosetti, pe care am citit-o în anii studenției: „Limba română este limba latină vorbită neîntrerupt în partea orientală a Imperiului Roman”, coroborată cu vorbele lui Giacomo Devoto, de care am aflat mult mai târziu, despre limba italiană: „oggi noi parliamo una lingua che è il latino modificatosi nel tempo”, ca să nu mai vorbesc de cursurile și seminariile profesorului Tohăneanu, de la Universitatea din Timișoara și, între altele, de *Dicționarul său de imagini pierdute*. La toate aceste „argumente clasice”, sub semnul lui „non omnis moriar”, adaug, fără să ezit, lucrarea domnului profesor

Nicolae Felecan, o pledoarie implicită (fără pedagogie expresă, vreau să zic) pentru latinitate, cum rar mi-a fost dat să întâlnesc. O voi evoca ori de câte ori mi se va ivi prilejul, ilustrând ideea cu exemplele atât de convingătoare din această carte.

2. Cartea te obligă, parcă, să regândești chiar unele chestiuni legate de etimologie. Perechile vechi / nou (moștenit, respectiv împrumutat) precum: *biserică / bazilică* <lat. *basilica*, *chiar / clar* <lat. *clarus*, *repede / rapid* < lat. *rapidus*, *rece / recent* < lat. *recens*, -tis și atâtea altele mărturisesc despre „atașamentul” românei față de lexicul latin. La cursurile de istoria limbii, studenții află de la profesorii lor că termenul mai îndepărtat fonetic de cuvântul latin (*biserică*, *chiar*, *repede*, *rece*) e vechi, iar cel aproape identic (*bazilică*, *clar*, *rapid*, *recent*) e neologic. Li se explică apoi faptul că forma sonoră a cuvintelor vechi este un rezultat al acțiunii „legilor” fonetice; legile fonetice nu acționează, însă, coroziv și asupra neologismelor, ceea ce le dezvăluie acestora mult mai ușor identitatea latină. Ce se întâmplă, însă, în situațiile destul de rare, când evoluția naturală a unui cuvânt latin conduce la o formă identică a cuvântului moștenit cu cea a neologismului? Nu cumva un lexem, precum *corp*, ar putea fi și moștenit, și împrumutat? S-ar încheia astfel disputa mai veche dintre susținătorii uneia sau alteia dintre cele două posibilități (câtă vreme argumente pro și contra există), căci relația disjunctivă *ori una, ori alta* s-ar preface în una copulativă: *și una, și cealaltă*.

3. Dar nu numai idei cu un anumit grad de generalitate stârnesc asocieri care de care mai neașteptate. Unele dintre cele mai aparent neînsemnate detalii din carte îți împing reflecția unde nici cu gândul nu gândești (sic!), când ai luat, întâia oară, cartea în mână. Iată, critica textologică s-a rezumat să remarcă faptul că jocul de cuvinte *col / cul* din tetrastihul lui Villon e intraductibil în română, fără să explice cauza ultimă a acestui neajuns; acesta a dat atâta bătaie de cap traducătorilor în căutarea unei soluții pe care,

până la urmă, tot n-au găsit-o. Dar să reamintim tetrastihul, în franceza secolului al XV-lea, scris de poet la închisoare, așteptând să fie dus la spânzurătoare :

„Je suis François, dont il me poise
Né de Paris emprès Pontoise
Et de la corde d'une toise
Saura mon *col* que mon *cul* poise”.

Celebrul *Tetrastih* s-a bucurat de mai multe traduceri, destul de îndemânatic, dar niciuna din ele nu găsește echivalență pentru jocul de cuvinte din franceză. Redau două dintre cele mai reușite transpuneri în românește:

Dan Botta :

„Eu sunt François (ăsta-i cusurul !)
de la Paris, mai dimprejurul.
Acum va ști, legat cu șnurul,
grumazul meu cât trage c...”

Francisc Păcuraru :

„Eu sunt François, deci mă-ntristez,
plod din Paris, lângă Pontoise.
Primi-va gātu,-n ștreang, dovezi
cât trage c..., – pe cât crez”.

Că efortul traducătorilor de a găsi echivalențe ludice pentru acest joc de cuvinte e de-a dreptul obsesiv, ne-o mărturisește chiar Neculai Chirică¹, unul din marii tălmăcitori ai poetului: „Jocul de cuvinte e intraductibil. Noi am reușit doar atât:

În ștreang băgată gâtița
va ști cât trage târțița.”

Atenți la estetica poeziei, uităm să ne răsuțim către latină, unde găsim explicația definitivă, cauza cauzelor, cum ar zice Arghezi. Nu uită, însă, să o facă Nicolae Felecan, care, la p. 176 a cărții, explică, indirect, fenomenul. Latinescul *collum*, care în franceza veche era *col* (azi *cou*), a fost concurat de *grumaz* (cu un corp fonetic mai substanțial) și de *gât*, ambele cu o origine controversată. Chiar dacă nu se referă, explicit, la acest text, trebuie adăugat imediat că autorul însuși ne încurajează zborul asociativ, câtă vreme domnia sa face de-a lungul cărții atâtea referiri la operele literare. Iar dacă în românește *gât* ar fi fost *col*, cum ne îndeamnă a crede legile fonetice

(*collum* > *col*), jocul de cuvinte ar fi fost nu numai posibil, dar unul chiar foarte reușit.

4. Din această ultimă observație crește o alta, de ordin oarecum didactico-metodologic.

De-a lungul timpului, școala a impus o dihotomie arbitrară: *limbă* / *literatură*, pe care mulți profesori au acceptat-o ca atare, terORIZAȚI de formalismele birocratice ale programelor școlare. „Limba este întâiul mare poem al unui popor”, scrie Lucian Blaga într-una din cugetările sale memorabile, exprimate sub formă aforistică. Altfel spus, nici limba unui popor nu poate fi înțeleasă în afara celei mai rafinate forme de exprimare, care este literatura, și nici literatura nu poate fi înțeleasă în afara cunoașterii disponibilităților creatoare ale limbii. Aceste propoziții axiomatice exprimă cugetări de bun simț, deși nu toată lumea este de acord cu ele. S-a uitat prea ușor, în pofida unor scrieri ilustre precum cartea lui Tudor Vianu *Arta prozatorilor români*, ori lucrările de stilistică ale elevului său G. I. Tohăneanu (ca să ne rezumăm la două exemple de notorietate), că literatura este arta cuvântului, că există o gramatică a poeziei, că subtilitățile literare nu pot fi pătrunse în afara investigărilor lingvistice, după cum nici lingvistica nu poate fi ruptă de literatură, ca forma cea mai rafinată a expresiei. Nicolae Felecan își asumă implicit acest crez (pentru unii, risc) privind fenomenul lingvistic în strânsă legătură cu cel literar. Sunt de-a dreptul memorabile referirile la textele noastre vechi sau la cele clasice: Bolintineanu, Alecsandri și Eminescu, Creangă ori Sadoveanu etc., ilustrând atitudini și opțiuni stilistice în utilizarea terminologiei corpului omenesc.

Multe ar mai fi de spus despre această excelentă carte, un adevărat model de cercetare, dar mă opresc aici, pentru că nu vreau, prin digresiunile mele – pornind de la un subiect și ajungând la cu totul altul –, să abat atenția de la *Terminologia corpului uman în limba română*, operă de referință în cultura noastră.

IONEL FUNERIU

(Universitatea “Aurel Vlaicu” din Arad,
Facultatea de Științe Umaniste și Sociale)

8. Oliviu Felecan, Nicolae Felecan, *Dicta memorabilia. Dicționar uzual adnotat de sigle, expresii, maxime și citate latine*, Editura Vox, București, 2007.

Apărut în condiții grafice deosebite, volumul *Dicta memorabilia: Dicționar uzual adnotat de sigle, expresii, maxime și citate latine*, semnat de Oliviu Felecan și de Nicolae Felecan, se vrea un instrument de lucru care se adresează atât studenților filologi, cât și publicului larg. Dicționarul ajută la cunoașterea exactă a numeroaselor expresii, maxime și citate care aparțin culturii latine, pe care cea românească a continuat-o direct.

Ceea ce singularizează și deosebește această carte, de alte lucrări similare întâlnite în bibliotecile din țară, este că ea se apleacă mai mult asupra nevoilor actuale ale școlii românești. Apariția ei este justificată cu atât mai mult, cu cât vine ca o continuare firească a volumului *Limba latină. Gramatică și texte*, purtând semnătura aceluiași autori, publicat în 2007, la Editura Mega din Cluj-Napoca. Departate de a se suprapune, cele două cărți se completează reciproc, reușind cu succes să evidențieze și să transmită frumusețea limbilor clasice. Așa cum subliniază și autorii în argumentul care precede dicționarul în discuție, „civilizația contemporană este tributară lumii greco-romane din aproape toate punctele de vedere, după cum jumătate din bătrânul continent moștenește spiritul și expresia lingvistică latină” (p. 3). Mai mult decât atât, cultura și civilizația latină și-au lăsat adânc amprenta pe întreaga dezvoltare a culturii europene moderne, spun, cu îndreptățire, autorii în *Argumentul* menționat. Materializarea unei asemenea idei se găsește în presa scrisă, care abundă în citate și expresii latine. Trebuie, însă, subliniat faptul că multe dintre aceste expresii sunt prezentate denaturat, fie sub aspectul formei, prin grafii greșite, fie sub cel al conținutului, prin interpretare nepotrivită sau prin atribuire greșită a pa-

ternității lor. Tocmai pentru a evita asemenea erori, se impune consultarea consecventă a unui dicționar de tipul celui prezentat aici.

Pentru a înlesni lucrul cu un asemenea dicționar, materialul a fost organizat în următoarele secvențe: *Sigle și abrevieri* (p. 5-8), *Expresii și maxime* (p. 9-39), *Citate latine* (p. 40-78), *Expresii și citate juridice* (p. 79-91), *Sacra dicta* (p. 92-104), *Index scriptorum latinorum et graecorum* (p. 105-115) și *Index nominum* (p. 116-120).

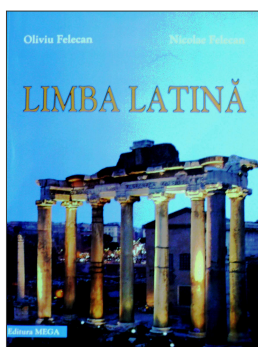
Când s-au gândit la o astfel de împărțire pe secvențe, cei doi autori au avut, cu siguranță, în vedere prezența numeroaselor citări ale unor maxime și expresii în multe opere ale literaturii române și universale, precum și faptul că sistemul juridic modern se bazează, în mare măsură, pe cel roman, sau că latina a fost limbă liturgică în spațiul catolic pentru aproximativ două milenii, influențând major limbajul liturgic contemporan.

De asemenea, este de lăudat prezența unui indice care cuprinde scurte, dar concise biografii ale scriitorilor latini și greci, din ale căror opere sunt excerptate fragmentele din dicționar, precum și prezența indicelui de nume care apar în texte.

Lucrarea se sprijină pe o bibliografie bogată și, în aceeași măsură, serioasă și o recomandăm cu căldură nu numai elevilor și studenților de la Facultățile de Litere, Drept și Teologie, ci tuturor celor interesați de cultura clasică.

CAMELIA ZĂBAVĂ

(Universitatea Craiova, Facultatea de Litere)

9. Oliviu Felecan, Nicolae Felecan, *Limba latină. Gramatică și texte*. Ediția a doua revizuită și adăugită, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2008.

În contextul unei societăți postmoderne, afectată de fragmentarism și lipsă de respect pentru valorile clasice, și a unui învățământ ce suferă de fenomenul îngrijorător al deculturalizării, apariția unei cărți având ca obiect limba latină sau limba greacă trebuie semnalată. Cu atât mai mult cu cât numărul de cunoscători ai acestor vechi idiomuri se împuținează, din păcate, pe zi ce trece. Cu atât mai mult cu cât numărul orelor alocate studiului acestora (în licee și universități – acolo unde se mai studiază) se reduce din ce în ce mai mult, în noile planuri de învățământ. Și aceasta în ciuda faptului că, până și atunci când „milităm pentru sau împotriva predării limbii latine și a celei grecești [în școli], argumentarea noastră este, în mod sigur, înțesată cu termeni care ne-au venit de la Roma și Atena”¹⁶. După cum cultura generală este de neconceput fără componenta sa lingvistică, tot așa, cea din urmă „este de neimaginat fără cunoștințe măcar elementare de limbă latină”¹⁷. Într-adevăr, dată fiind subestimarea filologiei clasice, constatăm că, în discursul cercetătorilor din diverse sectoare, al medicilor etc., chiar și al lingviștilor și al profesorilor de limba română din generația mai tânără, dar mai ales în cel al reprezentanților mass-mediei (cu

puternic impact asupra marelui public), se întâlnesc, frecvent, greșeli de exprimare izvorâte din insuficienta cunoaștere a limbii latine.

Așadar, se cuvine să semnalăm că anul acesta [2008], la Editura Mega din Cluj-Napoca, a fost publicată cea de-a doua ediție a cărții universitarilor Oliviu Felecan și Nicolae Felecan, *Limba latină. Gramatică și texte*. În intenția autorilor, lucrarea – însumând 356 de pagini – se dorește a fi un manual de limba latină pentru studenții de la filologie, teologie și filosofie. La rigoare însă, ea se adresează tuturor celor interesați de însușirea elementelor de bază ale gramaticii și ale vocabularului limbii latine sau (cel puțin) celor care au pretenția de a fi persoane cultivate.

În general, organizarea materiei din această carte urmează linia fixată prin tradiție, dar se pot identifica și note particulare / originale, pe care autorii le aduc, în comparație cu alte lucrări de profil asemănătoare. După o necesară introducere, în care sunt subliniate importanța și avantajele cunoașterii limbii latine, precum și continuitatea studierii acestei limbi în programele noastre de învățământ, începând cu Școala Ardeleană, cei doi profesori consacră un întreg prim capitol *Noțiunilor de fonetică și fonologie* (p. 7-26), capitol constituit, în cea mai mare parte, de *Periodizarea și pronunțarea limbii latine* (p. 7-23) – un adevărat studiu, de fapt, privind problematica respectivă, foarte bogat în informații; sunt consemnate, totodată, regulile de accentuare și câteva utile *Îndrumări de traducere*.

Capitolul al II-lea tratează *Morfologia* (p. 27-123), cel de-al III-lea – *Valorile modurilor în limba latină* (p. 124-155), iar capitolul IV revine, firește, *Sintaxei* (p. 156-311). Ultima secțiune reprezintă o culegere

¹⁶ Edward Sapir, *Language. An Introduction to the Study of Speech* (trad. n.), Harcourt Brace & Company, San Diego – New York – London [1921], p. 194.

¹⁷ Theodor Hristea, *Latina și importanța ei pentru realizarea unei exprimări literare*, în Gabriela Pană Dindelegan, *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale* (II), Editura Universității din București, București, p. 263-289.

de *Texte creștine* (p. 312-338), precum *Pater noster*; *Ave, Maria*; *Credo*, la care se adaugă și o serie de fragmente biblice. Ca dovadă că latina nu este o „limbă moartă” (expresie nefericită, căreia i-ar trebui preferate altele, mai potrivite, de pildă „limbă clasică” sau „~ de cultură” sau „~ scrisă”, de vreme ce a fost intens cultivată mai bine de o mie de ani de la „moartea” ei¹⁸), autorii au înglobat în mica lor antologie și versuri din cântecele – compuse în latinește – specifice *Comunității monastice din Taizé* (întemeiată de fraatele Roger, la mijlocul secolului al XX-lea). De asemenea, texte aparținând unor binecunoscute personalități ale lumii antice latine însoțesc, peste tot, chestiunile de gramatică (inclusiv ca exerciții de traducere).

Ca elemente de originalitate, remarcăm abundenta ilustrare a regulilor gramaticale cu expresii și citate celebre (cu menirea de a facilita memorarea acestor norme, dar și pentru a le [re]aminti vorbitorilor forma corectă și întrebuintarea adecvată a formulelor consacrate) și numeroasele „cuihuri” de cuvinte din același câmp semantic (cu scopul de a le asigura cititorilor și un vocabular fundamental al limbii latine). În același timp, cartea este presărată cu explicații interesante privind etimologia și/sau evoluția unor neologisme romanice (într-o manieră asemănătoare celei practicate de G.I. Tohăneanu), cu propensiune către teme de cultură și civilizație.

Fiind mai mult decât un manual pentru studenți, lucrarea profesorilor Oliviu Felecan și Nicolae Felecan poate fi plasată în rândul operelor caracterizate prin sintagma *utile dulci*, efortul celor doi universitari din Baia Mare înscriindu-se pe linia (atât de necesară astăzi) a contribuțiilor *ad maiorem linguae latinae gloriam*.

CRISTINEL MUNTEANU

(Universitatea „Constantin Brâncoveanu”
Pitești, Filiala din Brăila)

¹⁸ Cf. Eugen Munteanu, *Introducere în lingvistică*, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 284.

10. Ionel Funeriu, *Reflecții filologice*.

[Cuvânt înainte de Petru Livius Bercea],
Editura Universității “Aurel Vlaicu”,
Arad, 2008.

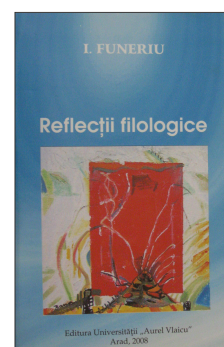
Noua lucrare a cunoscutului lingvist timișorean, Ionel Funeriu, vine după una asemănătoare ca profil, semnată de același autor: *Eseuri lingvistice antitotalitare* (Editura Marineasa, Timișoara, 1998).

Lucrarea de față este structurată în patru părți: I. *Stilistică și textologie*. II. *Cod tipografic*. III. *Polemici*. IV. *Biografie și creație*, terminându-se, așa cum stă bine unei lucrări de specialitate, cu un util indice de nume.

Ce anume face ca această carte dedicată unui domeniu prin excelență arid – filologia – să fie citită cu plăcere, să procure cititorului avizat delicii și plăceri pe care le oferă, în general, literatura? Indiscutabil, stilul autorului, maniera sa de a scrie.

Primul studiu din volum, *Nulla poena sine lege?*, tratează problema atât de complexă a transcrierilor. Este comentată transcrierea greșită a lui Călinescu, dintr-un manuscris eminescian, *basmele copile cresc*, în loc de *basmele copile cresc*. De altfel, acest studiu ne aduce aminte că Ionel Funeriu este autorul unei excelente cărți dedicate realizării, de către Adrian Marino, a ediției Macedonski, cu numeroase lecțiuni greșite (*Al. Macedonski. Hermeneutica editării*, Editura Amarcord, Timișoara, 1995).

De aceeași acribie filologică, dar cu un element de savoare în plus, este textul *Filantropia corectorilor*, precedat de un scurt fragment din *Dispoziția testamentară* a lui Arthur Schopenhauer: “Blestemat fie omul care, în viitoarele ediții ale operelor mele, va schimba ceva cu bună știință, o frază sau

numai un cuvânt, o silabă, o literă, un semn de punctuație”, autorul relatând diverse aventuri cu corectorii textelor sale, care îi “îndreptau” pe *a memoriza* cu *a memora*, iar un cuvânt precum *Țintarul*, titlul unui capitol din romanul *Lunatecii* de Ion Vinea, apare, evident, *Țânțarul, Romania* (arealul limbilor romanice) este corectat *România, or devine ori, a apropiata – a apropiia, investi – investi, virtuos – virtuos etc.*

La fel de interesante sunt eseurile despre editarea neologismelor romanice (*Honni soit qui mal y pense*), despre textologia cifrelor sau despre anumite capcane ale traducerii operelor literare (*Traduttore traditore?*), despre gramatica poeziei, raportul dintre pleonasm și tautologie sau despre problema paronimelor.

O pasiune recentă a autorului o constituie strădania de a sensibiliza forurile competente (Academia Română, în speță), pentru elaborarea unui cod tipografic, pe care să îl respecte toate tipografiile și editurile. M-am raliat și eu acestei urgențe, într-o carte recentă (*Cum se scrie un text științific. Disciplinele umaniste*, Editura Polirom, Iași, 2008), dar fără prea mari șanse de izbândă. Autorul profită la acest capitol și dă exemple savuroase de confuzii datorate accentuării greșite (*Róbii* în loc de *Robii*, titlul unui roman de Somerset Maugham).

Multe comentarii pleacă de la realități lingvistice cotidiene. Astfel, apropierea de Tribunalul din Timișoara îți poate da fiorii pe care îi aducea Inchiziția, datorită reclamelor din zonă: “*Pantofi din piele de damă* (în vitrina unui magazin de încălțăminte), *Torturi la comandă* (afiș lipit pe zidul unei cofetării), *Executăm copii* (firma unui birou de copiat acte)” (p. 113). La fel de savuros este capitolul în care autorul comentează unele confuzii produse ca urmare a ignorării diacriticelor. Astfel, titlul UN TANC AMERICAN DE 16 ANI VIOLEAZA DOUA MINORE DIN SIRIA voia să spună că este vorba, de fapt, de “isprava unui *țânc american*, aflat în *holiday*, la ștrandul arădean și că minorele erau originare din comuna lui Slavici, Șiria!” (p. 126).

Foarte interesantă este eseuul *Unde ni sunt (cr)editorii?*, publicat inițial în *România literară*. Este vorba aici de o mică poveste legată de ediția Macedonski, pe care Ionel Funeriu era cel mai competent să o facă, dată fiind contribuția lui esențială în acest domeniu. Dar, spre surprinderea sa, ediția a fost făcută de Mircea Coloșenco, editor care se face a nu cunoaște cartea *Al. Macedonski. Hermeneutica editării*, a lingvistului timișorean. Acest text este un exemplu de cum ar trebui să se poarte o polemică științifică, în care esențiale sunt, după cum zicea D.D. Roșca, *argumentele tari*, nu *epitetele tari*. Iar Ionel Funeriu vine de fiecare dată cu argumente tari, imbatabile.

Mi-a plăcut foarte mult și textul *Prejudecăți învinse*, dedicat profesorului G.I. Tohăneanu, la împlinirea vârstei de 80 de ani – un cald omagiu adus maestrului de către un strălucit discipol. Nu înțeleg de ce autorul prefeței, Livius Petru Bercea, nemenționat pe foaia de titlu, așa cum ar cere uzanța, scrie că două texte (acesta, împreună cu cel intitulat *Columna lui Memnon*) ar fi “texte encomiastice”, știut fiind faptul că *encomiastic* are o ușoară conotație peiorativă. Dar poate e aici o chestiune de gust!

Ce anume dă farmec acestor pagini, dedicate, repet, unui domeniu prin excelență arid, cum este lingvistica? Stilul și farmecul personal. Alături de cuvinte ușor arhaice și populare (*mai abitir, humor, bubă*), dăm de neologismul savant (*emendare, paroxiton*), câte o expresie din vechea limbă de lemn (“strâns uniți”). Comparația este luată dintr-un domeniu la care nici nu te aștepti. Astfel, “chirurgicala emendare la care am putea fi predispuși să recurgem mizând pe logică s-ar dovedi a fi nici mai mult nici mai puțin decât un *lifting ratat*” (p. 26, subl. I.R.). La cursuri, profesorul Funeriu le întinde studenților capcane, exploatează pedagogic un mic *suspense*, iar când reacția este cea scontată, se bucură ca un copil că mai există câte un francofon (și francofil!), adăugând și celebrul vers macedonskian: “Mai sunt încă roze, mai

sunt”!. Editorul ideal pe care nu ezită să îl admire neconținut este, firește, Perpessicius.

Mai importantă este implicarea afectivă a autorului în ceea ce scrie. O greșeală nevinovată de tipar i se pare un dezastru, “un nonsens absolut, o absurditate ce te lasă perplex”. În altă parte, constată că există “greșeli de tipar cu consecințe dezastruoase pentru text, trivialități și obscenități involuntare, într-un cuvânt: un haos generalizat!” (p. 109). Ne amintim aici de formula clasiă a lui Caragiale, “Simț enorm și văd monstruos”, sau de viziunea homerică a lui Hogaș. Autorul trăiește “migrene și nopți albe”, “spai-me greu de descris” după ce predă un manuscris la tipografie, numai la gândul că tipograful și corectorii, scrofuloși la datorie, ar putea să îi modifice un cuvânt, o virgulă, să pună cratimă în locul unei linii de dialog etc.

Multe texte pleacă de la o întâmplare personală, de la o amintire din armată sau din anii de școală, de la un e-mail, de la o conferință (una ținută chiar la Cluj, acum doi ani!).

Când citești o asemenea carte, precum cea semnată de Ionel Funeriu, nu poți decât să te bucuri că în lumea electronică în care trăim mai există oameni cu asemenea pasiuni filologice. Iată că există, încât pot să închei și eu invocând versul macedonskian: “Mai sunt încă roze, mai sunt!”.

ILIE RAD

(Universitatea “Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca,
Facultatea de Științe Politice, Administrative
și ale Comunicării, Catedra de Jurnalism)

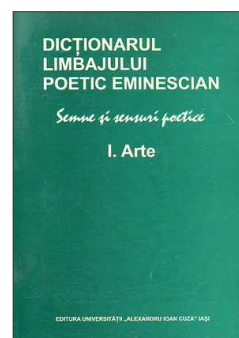
**11. Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice,
II. Elemente primordiale.** Dumitru Irimia (coordonator),
Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2007.

Colaboratori:

Lucia Cifor, Livia Cotorcea, Sebastian
Drăgulănescu, Petronel Găbureanu,
Adina Hulubaș, Dumitru Irimia, Oana
Panaite, Valeriu P. Stancu, Sabina Savu,
Diana Stoica

Dacă ne-am afla la un simpozion de eminescologie, mai mult ca sigur că tot ceea ce s-ar spune despre substanța acestei cărți ar fi diferit și, probabil, prezentarea ar fi făcută de către altcineva. Ceea ce ne putem permite aici nu e decât un gest, și contextul o cere, de elementară apropiere și înțelegere și de cuvenită popularizare a acestei cărți. Sunt câteva lucruri, pe care le

consider importante și pe care îmi propun să le spun în această succintă prezentare. Primul se referă la locul pe care îl ocupă cartea de față în lucrarea mai amplă ce se cheamă *Dicționarul limbajului poetic eminescian*. Al doilea ar privi importanța seriei de „Semne și sensuri poetice” în structura lucrării, dar și în exegetica eminesciană. În sfârșit, voi încerca să spun câteva lucruri despre modul în care este construită această carte și despre conținutul ei.

Rostul oricărei lucrări de tip dicționar pare foarte bine definit: a sta în raft și a aștepta momentul oportun pentru a fi consultată. Îndeplinește această lucrare doar acest simplu rol? Așa cum este conceput dicționarul, și îmi voi permite să rezum, în componenta lui de concordanțe ale poeziilor eminesciene, antume și postume, sunt analizate cantitativ, statistic, sunt inventariate toate cuvintele ce apar în poeziile lui Mihai Eminescu. Sigur, dintr-o cuprindere exhaustivă a creației eminesciene lipsesc, după cum spune chiar coordonatorul lucrării, proza eminesciană și, dacă ar fi să luăm la socoteală trimiterea, altminteri ironică, a lui Solomon Marcus, poeziile licențioase ale poetului. La modul cel mai serios cultural și responsabil moral, dicționare similare există încă din secolul trecut, ale unor poeți precum Dante, Goethe, Hugo, Pușkin, Petöfi, după cum subliniază și Livia Cotorcea, unul din coautorii lucrării. Deși nu este primul dicționar dedicat limbajului eminescian, dicționarul coordonat de profesorul Dumitru Irimia este prima lucrare românească de acest tip și de această anvergură, având ca obiect de studiu poezia eminesciană. Ilustrativ, din *Concordanțele poeziilor antume*, după analiza făcută de Petrișor Militaru, identificăm, de exemplu, cel mai des întâlnite substantive din poemele eminesciene, care sunt: „ochi” (169 ocurențe), „lume” (159 ocurențe), „viață” (129 ocurențe) și enumerarea poate continua cu adjective sau alte cuvinte specifice limbajului poetic eminescian.

Cea de-a doua componentă a dicționarului este dedicată descifrării sensurilor cuvintelor-semne, interpretării creației eminesciene prin câmpurile semnatice în care se integrează semnele poetice, aceasta fiind, în exprimarea coordonatorului lucrării, „o cale esențială pentru identificarea și relevarea schimbării radicale pe care o produce Eminescu în poezia română”. Din această a doua componentă de *Semne și sensuri poetice* au apărut volumul I, subintitulat *Arte*, și cartea care face obiectul acestei prezentări,

subintitulată *Elemente primordiale*. Din această serie mai este programat un volum grupat sub tema *Ființa umană* și o completare la elementele primordiale, semnele poetice din subcâmpul semantic *Aer*. Așa după cum s-a înțeles, privit în ansamblu, era necesară o cercetare de mare întindere și amănunțime, fie ea și asistată de calculator, după care să se identifice principiile ordonatoare, mai întâi semnele (cuvintele)-temă, iar apoi însumarea tuturor semnificațiilor corespunzătoare acestora din întreaga creație poetică eminesciană, precizându-se, de fiecare dată, sensul, versul și poezia. Am vrut să subliniez doar dificultatea unui asemenea proiect, profunzimea lui, cât și importanța și utilitatea acestuia în știința eminescologică.

Elementele primordiale, din perspectiva cărora este percepută Ființa lumii în creația lirică eminesciană, sunt cele patru elemente din gândirea Antichității și din Tetralogia elementelor lui Gaston Bachelard, adică *Apă*, *Pământ*, *Foc* și *Aer*. „În procesul de reînțemeiere a Ființei lumii ca lume semantică – spune Dumitru Irimia în *Argument*-ul cărții – cele patru elemente primordiale sânt înțelese prin nucleul semantic al termenilor care le definesc [...], ca părți ale întregului care este **Firea** – și ca **limbaj al Firii**, prin manifestări ale acestora: **izvor, râu, lac, mare, val, undă** etc., pentru **Apă**; **flacără, scântei, stingere, cenușă** etc., pentru **Foc**; **adânc, genune, munte, peșteră** etc., pentru **Pământ**; **furtună, uragan, vânt** etc., pentru **Aer**”. Volumul însumează 58 de asemenea semne-temă, cu tot atâtea articole critice, nefăcând altceva decât să continue și să aprofundeze exegeza eminesciană, călinesciană, a Ioanei Em. Petrescu sau a altor eminescologi.

Pentru cei care n-au avut ocazia și plăcerea de-a răsfoi măcar cartea, și mărturisesc că este greu de găsit chiar și în bibliotecă, am să fac iarăși o scurtă ilustrare. De exemplu, *muntele* din poezia eminesciană este urmărit în cinci direcții de semnificare: muntele ca reprezentare a unui spațiu sacru, ca imagine a dinamicii gândirii, ca obiect al recreării

prin cântec, muntele ca însemn al regalității și, în sfârșit, ca și componența ascensională în dinamica ființei lumii. Asemenea dezvoltări semnificative sunt identificate la fiecare dintre cuvintele-nucleu alese.

Desigur că lucruri esențiale ar mai fi de spus despre această monumentală, necesară și unică lucrare din cultura română.

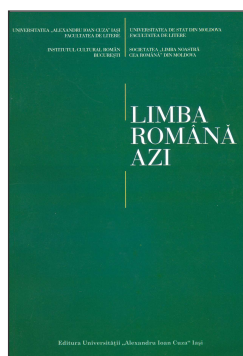
Închei prin ceea ce Dumitru Irimia, pare-mi-se, spunea: că aceste cărți sunt destinate cercetătorilor, studenților, elevilor. Dorim ceea ce dorim oricărei cărți: să ajungă cât mai repede și cât mai precis la destinatar.

VIOREL NISTOR

(Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca,
Facultatea de Științe Politice, Administrative
și ale Comunicării, Catedra de Jurnalism)

12. Dumitru Irimia, Ana-Maria Minuț, Ioan Milică (redactori), *Limba română azi*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, 478 p.*

Cea de a X-a ediție a Conferinței Naționale „Limba română azi” a fost organizată de Facultățile de Litere de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” – Iași și de la Universitatea de Stat din Moldova – Chișinău, cu sprijinul Institutului Cultural Român – București și al Societății „Limba noastră cea română” de la Chișinău. Lansarea Conferinței este o inițiativă a colegului Dumitru Irimia, profesor la Facultatea de Litere de la Iași, căruia îi suntem recunoscători pentru asumarea unei responsabilități naționale (și, deopotrivă, pentru reușita) de a-i convoca, periodic, la Iași și la Chișinău, pe specialiștii din România, Republica Moldova, Ucraina, Ungaria și din alte țări în care se vorbește limba română. Scopul este cunoașterea limbii și a literaturii române în legătură cu evoluția științei limbii și științei literaturii, respectiv cunoașterea condițiilor de funcționare a românei ca limbă de comunicare și ca limbă de cultură în Basarabia și nordul Bucovinei, ca și căutarea soluțiilor de înlăturare a obstacolelor din calea dezvoltării ei firești, pentru promo-

varea adevărului istoric și lingvistic privind unitatea limbii, literaturii și culturii române, dincolo de „întâmplările” istoriei.

Volumul de față, ca expresie a ediției a X-a a Conferinței, ilustrează aceste preocupări, reflectate și

de secțiunile proiectate, la al căror cuprins ne referim, selectiv, în continuare.

Tematica primei secțiuni, *Limbă și identitate națională*, este ilustrată de contribuții de largă perspectivă culturală, istorică și epistemologică, cum sunt cele ale lui Dumitru Irimia, *Actualitatea lui Eminescu în afirmarea unității și identității românilor*, sau Anatol Ciobanu, *Probleme lingvo-sociale în Republica Moldova*, iar, pentru teritoriile din afara statelor în care româna este limbă oficială, de articolele de teorie și de analiză punctuală semnate de Ioan Lobiuc, *Limbi „majoritare” și limbi „minoritare”*. *Statutul limbii române în situația sociolingvistică actuală din Ucraina*, Vasile Băcu, *Limba română în presa din nordul Bucovinei – Ucraina*, Elena Apetrei, *Limba română în Herța. Aspecte funcționale*, Elena Dochin, *Limba română în contextul situației lingvistice de pe teritoriul transnistrean*. Aspecte ale funcționării limbii oficiale în mediu bilingv tratează Luminița Cornea: *Limba română în județul Covasna*.

* Lucrările Conferinței Naționale de Filologie „Limba română azi”, Ediția a X-a, Iași – Chișinău, 3-7 noiembrie 2006.

O mare diversitate de aspecte prezintă secțiunea a II-a, *Lingvistică românească*. Ne referim, de exemplu, la analize sincronice privind limba română, sub aspect morfologic și sintactic, dintre care menționăm *Din nou despre grupul prepozițional (Gprep)*. *Prepozițiile „calități”* (Gabriela Pană Dindelegan), *O tendință a limbii române: univerea* (Ala Sainenco), *Izomorfismul dintre îmbinarea de cuvinte și termenul subordonat al enunțurilor complexe* (Vasile Botnariuc), sau la studiul lexicului și al unor terminologii: militară (Marin Butuc), ornitologică (Jana Ciolpan), medicală, din perspectiva neologismului (Mariana Flaișer), botanică (Anatol Ionaș).

Să ne fie permisă punerea în evidență, pentru informarea cititorilor, a preocupărilor reprezentând direcții moderne de investigare și proiecte în astfel de domenii, ilustrate de articolele publicate de Gabriela Haja, *Resurse electronice pentru cercetarea lexicografică românească* (informatizarea Dicționarului Academiei), sau Luminița Botoșineanu și Ana-Maria Minuț, *Modele intonaționale în nord-estul Transilvaniei. Interogativa totală negativă* (rezultate din cadrul programului național privind realizarea unui atlas intonațional al limbii române, ca parte componentă a *Atlasului multimedia prozodic al spațiului romanic* – AMPER).

Menționăm, de asemenea, prezența în volum a colegilor Gheorghe Popa, Mioara Dragomir, Ștefania Isac, George Rusnac, Luminița Hoarță Cărașu, Vasile Pavel, Daniela Ștefania Butnaru, Elena Dănilă, Vladimir Zagaevski, Inga Druță și Petru Butuc, prin studii și articole de teorie a limbii, respectiv din domeniul istoriei limbii literare, al gramaticii, lexicologiei, pragmaticii, dialectologiei sau al formării cuvintelor.

Încheiem prezentarea acestei secțiuni menționând contribuții în domeniul ortografiei: Adrian Turculeț, *Aspecte ale ortografiei românești actuale*, și Petru Zugun, *Concordanțe și distonanțe în DOOM*². În legătură cu acest aspect, să amintim și faptul că unul

din punctele *Rezoluției* adoptate de Conferință, pornind de la constatarea că „modificările introduse în ortografia limbii române în 1993 și modul în care se «soluționează» mai multe din problemele” acesteia au generat, la folosirea limbii române în scris, „situații incompatibile cu condiția de limbă modernă de cultură, iar în învățământ ... multă derută”, se reia *Apelul* formulat la Congresul V al Filologilor Români din 1994, referitor la constituirea unei comisii care „să studieze în profunzime și în ansamblu problemele ortografiei românești și ale morfologiei între sistem, normă și variante întâlnite în vorbire, după care să pună în circulație *Normele ortografice și morfologice* de întrebuințare a limbii române ca limbă de cultură” (p. 8).

O a treia secțiune a volumului, *Stilistică și poetică*, cuprinde o mare varietate de probleme, pe care le consemnăm tot selectiv.

– Analize ale textului literar, prin contribuții de hermeneutică (Mihail Dolgan, Victoria Fonari) și prin interpretarea operei unor scriitori: Eminescu (Mioara Kozac), Vasile Voiculescu (Lăcrimioara Petrescu), André Scrima (Smaranda Ghiță), Iordan Chimet (Mihaela Cernăuți-Gorodețchi), Matei Vișniec (Nicoleta Benea), Emil Brumaru (Lucia Țurcanu), Nicolae Popa (Maria Șlehtițchi); alte abordări privesc specificul unor etape din poezia basarabeană (Tatiana Butnaru, Tamara Cristei).

– Problematika unor stiluri și limbaje funcționale: limbajul publicistic (Tatiana Verdeș, Monica Vlad, ultima cu aplicație la *Academia Cașavencu*, Harieta Topoliceanu, cu referire la „discursul repetat”), limbajul publicitar (Angelica Hobjilă), limbajul juridic (Eugenia Dodon), limbajul domeniului economic (Teodora Ghivirigă), statutul limbajului epistolar (Stelian Dumistrăcel, cu privire la „funcția fatică”), limbajul discursului politic și administrativ (Valentina Butnaru).

– Structura stilistică a unităților transfrastice face obiectul unui studiu semnat de Vitalie Marin, iar probleme de frazeologie

abordează Lilia Trincă (elemente arhaice) și Ioan Milică (locuțiuni verbale argotice); la rândul său, Cristinel Munteanu analizează, din perspectivă coșeriană, „corectitudinea și adecvarea” în versiuni românești ale sonetelor shakespeariene.

Este ușor de constatat că bogata tematică a celor trei secțiuni ilustrează convingător

contribuția, susținută, a numeroși filologi români în discuțiile de actualitate, reflectând problematica, foarte complexă, a evoluției științei limbii și științei literaturii.

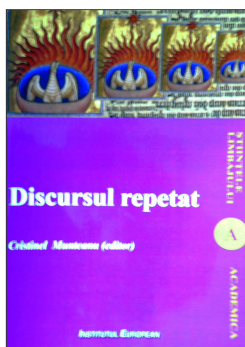
STELIAN DUMISTRĂCEL

(Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași,
Facultatea de Litere, Catedra de Jurnalistică
și Științele Comunicării)

13. Cristinel Munteanu (editor), *Discursul repetat între alteritate și creativitate. Volum omagial Stelian Dumitrăcel*, Institutul European, Iași, 2007.

Ceea ce realizează cartea¹⁹ editată de Dl. Cristinel Munteanu este mai mult decât un dialog sau o împărtășire de idei, este o comuniune într-un respect pentru valoare. Cei care, de o bună bucată de vreme, iradiază știință și pasiune pentru cercetare – și mă refer, în acest context, la regretatul Magistru de la Tübingen, Eugeniu Coșeriu, și la eminentul nostru coleg, Profesorul Stelian Dumitrăcel – primesc, la răstimpuri, reverența celor care – mai de aproape sau mai de departe, mai explicit sau sub forme voalate – s-au bucurat de generozitatea Domniilor Lor.

Aparent surprinzător, în volumul care se numește *Discursul repetat între alteritate și creativitate*, cu precizarea din pagina de titlu „Volum omagial Stelian Dumitrăcel”, partea I se intitulează „Întru omagierea Magistrului Eugeniu Coșeriu” și ea vine după textul evident coșerian, *Omul ca și limbajul (În loc de Prefață)* și după un preambul (cum îl numește editorul), care nu este altceva decât textul unei conferințe ținute de Eugeniu Coșeriu. Spuneam „aparent surprinzător”, pentru că volumul însuși demonstrează normalitatea

actului și a construcției în sine: tradiția care constă în a recunoaște în juru-ți valoarea și în a face o reverență dinaintea-i are rădăcini vechi în această parte a lumii și se verifică prin gesturi ca acelea despre care scriu aici.

Trecând acum la prezentarea propriu-zisă, îmi dau seama că s-ar putea încerca diverse clasificări ale conținutului acestui volum. O clasificare a autorilor din prima parte ar evidenția clase precum „colaboratori”, „colegi” (la nivel instituțional sau la nivelul breslei cercetătorilor în lingvistică), „doctoranzi”, „foști doctoranzi”, „paires” (vorbesc despre profesorul Dumitrăcel scriind întru omagierea Profesorului Coșeriu)...

O altă posibilă clasificare ar lua drept criteriu tema dezvoltată. Aici, am găsi o mare varietate, ilustrând paleta largă de preocupări ale celor celebrați și diversitatea înrăuririlor pe care le-au produs asupra celor din jur: intertextualitate și receptarea limbajului literaturii postmoderne, text publicitar, limbaj publicistic și termeni referitori la cult în limbajul publicistic, titluri de presă, perspectiva deontică a limbajului, opoziția public/publicuri, analiză formală a unor structuri din presa contemporană, limba de lemn, analize comparative (titlul jurnalistic în limbile română și italiană sau modele frazeologice în română și în germană).

¹⁹ Cristinel Munteanu, *Discursul repetat între alteritate și creativitate. Volum omagial Stelian Dumitrăcel*, Editura Institutul European, Iași, 2007.

Se mai pot „inventa” criterii pentru a opera asemenea clasificări ale conținutului volumului dedicat celor doi profesori, dar ceea ce rămâne evidentă este capacitatea Domniilor Lor de a se încadra în direcții de cercetare de mare profunzime sau de a deschide direcții noi, care au prezentat un înalt grad de seducție pentru cei interesați de lingvistică sau de teorii ale comunicării.

Autorii secțiunii *Aplicații coșeriene*, din partea I, provin dintr-o arie geografică ce cuprinde întreaga țară, de la Iași la Timișoara, de la Galați la Suceava și de la Bacău la Brașov. Ei sunt: Ileana Alexandrescu-Voicu, Brîndușa Amălâncei, Ionel Apostolatu, Monica Bilauca, Ștefana Oana Ciortea-Neamțiu, Stelian Dumistrăcel (da, ca autor, salutându-l pe Magistrul Coșeriu!), Ionel Iloae, Constantin Mărcușan, Cristinel Munteanu (care, pe de altă parte, ca editor al volumului, face o muncă excepțională!), Gina Necula, Petronela Savin, Harieta Topliceanu și Casia Zaharia. Onorantă întreprindere!

Profesorul Stelian Dumistrăcel mai semnează, ca autor, la rubrica *În spiritul principiului tradiției*, chiar în deschiderea părții I: intervenția sa se intitulează *Revenirea la fondatori: „faticul” din perspectiva funcției „de apel” a limbajului și a delimitării stilurilor „funcționale”*. Tot la această rubrică îl regăsim pe Cristinel Munteanu cu textul *Sinonime frazeologice obținute prin procedeul variației sinonimizative*. Acestea sunt demersuri menite să spulbere orice echivoc în receptarea volumului de față, prezentându-l, așa cum am mai spus, drept realizarea comuniunii în jurul valorii.

Partea a II-a, explicit intitulată *Stelian Dumistrăcel la 70 de ani*, cuprinde crochiuri, recenzii și prezentări de carte. Sunt crochiuri, saluturi și un interviu, în care găsim imaginea sărbătoritului în viziunea unor nume dintre cele mai sonore ale filologiei și ale științelor limbii (Dan Mănucă, Mircea Ciubotaru, Vasile Țăra, Eugen Beltech, Ion-Horia Bîrleanu), dar și un salut venit de la colectivul de cadre didactice al Facultății de Filologie de la Universitatea „Alecu Russo” din Bălți. Nota transversală a acestei părți este una de

admirație, de prețuire și recunoștință; or, venind de la personalități atât de puternic prezente în aria cercetărilor de specialitate, este o notă care îi onorează și pe cei care dedică mesajele, ca și pe cel care este destinatarul acestora. Din secțiunea aceasta, aș vrea să stăruie puțin asupra interviului acordat lui Cristinel Munteanu și publicat sub titlul (extras din răspunsurile profesorului, ca aplicație de discurs repetat!) *Cercetarea lingvistică îi poate favoriza cititorului lecturi de conștientizare, pe diferite planuri, a înseși condiției umane*. De remarcat, chiar de la început, calitatea întrebărilor adresate de Cristinel Munteanu. Din răspunsuri e mult de ales... Mă întrebam ce ar mai fi mers extras drept titlu pentru interviu. Ceva despre definiția studentului filolog? Ceva despre întâlniri hotărâtoare, precum cea cu academicianul Al. Dima sau, mai ales, cea cu Eugeniu Coșeriu? Vreuna dintre aprecierile pe care acesta din urmă le-a făcut cu privire la scrieri de-ale sale („Frumoasă carte ai scris!”, despre *Expresii românești*, sau „Domnule Dumistrăcel, ne-ai copleșit!”, în legătură cu comunicarea de la Galați, din 2001, privind modificarea enunțului aparținând discursului repetat din perspectiva „quadripartita ratio”)? Sau, poate, sfatul (pe care nu-l dă, de altfel, întrucât nu crede că poți sfătui pe cineva pornind de la greșelile tale proprii), de a nu neglija, ba chiar de a lua foarte în serios puterea mediocrității fără speranțe, coalizate?... Citești și parcă-l auzi pe profesor, neobosit și talentat povestitor dintr-ale dialectologiei. Îmi permit să recomand lectura acestei părți înainte chiar de tot restul volumului: îl dezvăluie pe cel omagiat, cu spiritul critic mereu viu, având cunoștințe pe cât de vaste, pe-atât de profunde, dar și cu căldura împărtășirii și cu smerenia neprefăcută dinaintea valorii.

Cea de-a doua secțiune a părții a II-a (*Opinii asupra operei prin recenzii sau prezentări ale cărților publicate*) adună semnături „de azi și de ieri”, voci încă sonore (la propriu), alături de voci care vin din lumea de dincolo. Primele, cu forța dată de recunoașterea prezentului, celelalte, cu forța dată de eternitate. Nu le mai prezint în ordine alfa-

betică, ci mă țin după ordinea în care apar în volum: Al. Graur, Dorin Urișescu, Haralambie Mihăescu, Elena Comșulea, Lucia Cireș, Liviu Antonesei, Mircea Ciubotaru, Valentina Corcimari, Rodica Zafiu, Dan S. Stoica, Cristinel Munteanu.

Sunt salutate în aceste scrieri critice importanța lucrărilor pentru evoluția studiului limbii și al limbajului, calitatea instituirii unor viziuni noi, pertinenta abordărilor (chiar și din punct de vedere politic!), claritatea expunerilor, diversitatea domeniilor abordate (de la dialectologie, la pragmatică, de la expresiile românești la discursul publicistic), frumusețea exemplurilor convocate în argumentări și întemeierea solidă a demersurilor.

Citind aceste texte, îți dai seama ce influență puternică au exercitat și exercită, ce lumină au adus în studiul lingvisticii, ce perspective au deschis pentru cercetarea din domeniu cărțile și lucrările profesorului Dumistrăcel.

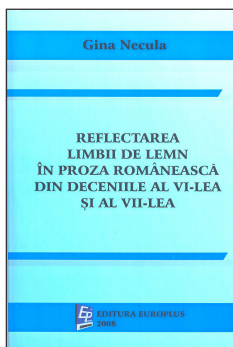
Volumul de față se încheie cu o listă (impresionantă!) de publicații, comunicări și scrieri de publicistică ale profesorului Stelian Dumistrăcel, un *Curriculum Vitae* al acestuia și o listă a referințelor bibliografice utilizate în editarea volumului; un grupaj de fotografii și fotocopii-document se adaugă armoniei întregului.

Am mai spus-o, dar vreau să insist: calitatea editării este pe măsura celor omagiați, adică excepțională! Mulțumesc, Domnule Cristinel Munteanu!

Mărturisesc, în încheiere, c-aș vrea să rămân în memoria celor care mă vor fi cunoscut drept un om în stare să surprindă valoarea în cei din juru-i și care s-a înclinat întotdeauna dinaintea ei. O fac din nou, acum, cu smerenie, dinaintea celor doi mari maeștri omagiați în volumul acesta și salut, cu mândrie, apariția volumului.

DAN STOICA

(Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”,
Iași, Facultatea de Litere)

14. Gina Necula, *Reflectarea limbii de lemn în proza românească din deceniile al VI-lea și al VII-lea*,

Galați, Europlus, 2008, 272 p.

Studiul Ginei Necula și-a propus analiza prezenței „limbii de lemn” în discursul literar al epocii de referință

din titlu (la care, acum, trebuie să adăugăm „din secolul al XX-lea”) și a modului în care este „planificată” să acționeze și cum acționează această deturnare asupra cititorului. Plasându-se pe terenul interdisciplinarității, cercetarea reprezintă un studiu de caz, dezvoltat, privind modul în care limbajul literar poate fi, pe de o parte, un atentat la gândire, atunci când este violent politizat,

după cum, ca revers, atunci când este perceput ca atare, poate fi transformat într-un instrument de rezistență împotriva îngrădirii libertății de gândire și de exprimare; este un unghi de abordare din care comunicarea prin literatură s-a impus abordată din perspectiva generală a actului de comunicare și a „producerii” și receptării mesajului literar, ca un demers de lingvistică a textului.

Însăși alegerea discursului literar ca obiect de analiză din această optică constituie o provocare și, credem, se prezintă ca o noutate în literatura de specialitate deoarece, trecând dincolo de problemele propriu-zise de stilistică (literară), se urmăresc modalitățile

în care limba de lemn, din zona politicului, devin subversive, atunci când invadează literatura: autoritatea cuvântului scris în acest domeniu, prin modelul general de proiectare a discursului, tinde să anuleze diferențele reale existente între discursul politic și cel literar.

Ne permitem câteva precizări preliminare privind problematica generală a abordării temei. Atât din perspectiva descrierii „actului lingvistic”, cât și din cea a evaluării efectelor pragmatice ale limbajului, „limba de lemn” este un produs al folosirii motivate politic a unui limbaj „construit”, dintr-o anumită atitudine a emițătorului față de realitate, pentru a manipula. „Rețeta” este eludarea sau ocultarea propriu-zisă a realității, eliminarea gândirii, recurgerea la fetișizarea anumitor cuvinte, cu o deosebită frecvență în contexte determinate, adoptarea unui registru patetic maniheist (în „alb” și „negru”). În fond, ne confruntăm cu un regim de folosire a limbajului ce refuză cunoașterea și comunicarea rezultatelor acesteia, urmărind exclusiv influențarea, manipularea. În discursul privind planificarea și organizarea funcționării structurilor sociale, dar și economice, a statelor în care politicul se manifestă prin dictatură, toate regimurile (moderne) totalitare au uzat și uzează de aceste mijloace.

Dacă avem în vedere faptul că, inițial, în rusește, sintagma numea turnuri specifice ale limbajului administrativ, recunoaștem că limba de lemn s-a născut spontan; anomalia a apărut pe terenul „performativității”, al urmăririi unei anumite eficiențe prin „transplantul” în domeniul altor limbaje ale discursului public, în special în cel al vieții politice. Apoi, pe alt plan, se ivește problema operării acestui „transplant” în beletristică. În ceea ce privește condițiile asimilării produsului acestui proces, trebuie să aducem în discuție, de asemenea, faptul că modul natural și obișnuit de a vorbi (Quintilian) a creat și a impus, în orice limbă, un număr impresionant de structuri, ce reflectă solidarizarea lexico-semantică printr-un proces care, pornindu-se de la Eugeniu Coșeriu, a fost cali-

ficat drept un adevărat „mariaj cvasiobligatoriu” al unor cuvinte. Pentru vorbitorii limbii române (și, la rândul lor, pentru vorbitorii altor limbi, folosindu-și propriile vocabule) au devenit veritabile clișee îmbinările ce asociază automat unui substantiv un anumit adjectiv (frunza este *verde*, muntele *înalt*, fata *frumoasă*, mama *bună*, bătrânul *înțelept*, iar șarpele *viclean*!). Reluarea simplelor calificative automatizate (și prin coerciție *socială* și *culturală*) este însă primul pas spre cursa în care vorbitorul comod cade atunci când, apoi, acceptă alte rezultate ale coerciției subversive: folosind limba maternă, el are la dispoziție formule „de-a gata”, ce perpetuează nu doar aprecieri standardizate convenabile, ci și adevărate norme de conduită și de totală creditare (la exemple de această factură, din seria precedentă, pot fi adăugate caracterizări cum ar fi „copil *cuminte*”, „elev *silitor*”, „comandant *viteaz*” etc.). Astfel, putem identifica izvoarele inconștiente ale generării oricărei „limbi de lemn” ca mediu propice pentru acceptarea acesteia, graduală și diferențiată, în comunicarea publică și de extrapolarea ei în zona beletristicii, care devin o expresie a discursului epidictic care se vrea „justițiar”. Pe acest mental se bazează, programat sau empiric, orice discurs performant, care utilizează expresii reflectând „ideile primite de-a gata” (Flaubert).

Pornind de la problematica teoriei generale a comunicării (din perspectivă pragmatică și retorică), lucrarea constată, pe de o parte, eșecul în plan artistic pe care îl reprezintă promovarea, în literatură, a unei exprimări dominate de clișee ideologice, iar, pe de altă parte, subminarea, prin literatura de calitate, a acestei orientări. Din această optică, autoarea este preocupată de problema definirii relației dintre ideologie și limbă ca interacțiune dialectică; ideologia regimurilor totalitare tinde la ștergerea barierelor sociale, impunând o comunitate de exprimare într-o utopică comunitate de mental și de aspirații, fapt ce este contrazis atât de o elementară viziune de sociolingvistică și psiholingvis-

tică, ambele discipline studiind procesul de codare și decodare a mesajelor verbale a unei apreciable varietăți de vorbitori, în situații de comunicare variate, ca operațiuni logice și de selecție a registrelor, potrivit manifestării a ceea ce Eugeniu Coșeriu numește „competență expresivă”, manifestată în termenii variației diastratice, dar și diafazice (ultimul aspect deosebit de important la nivelul cunoașterii și comunicării „artistice”).

Într-un cadru larg de abordare, autoarea lucrării ține seama de constatări ce s-au făcut cu privire la relația dintre literatura secolului al XX-lea și politic și de consecințele acestui proces: fenomenul extrem al unei apropieri a artei de ideologia militantă, de fapt, al confuziei voite a planurilor, l-a constituit literatura „de partid”: în regimurile totalitare din fostul „lagăr socialist”, arta și cultura au fost transformate în simple instrumente de propagandă și de „educare” în spiritul ideologiei comuniste (unii dintre noi își mai amintesc formula, atribuită lui Stalin, după care scriitorii erau „inginerii sufletului omenesc”).

Cu finalitatea de a acoperi o diversitate semnificativă, corpusul de bază al acestei cercetări a fost constituit pe baza unei selecții de opere, reprezentative, aparținând unor autori consacrați, contestatari *sui-generis* ai fenomenului de îndocinare, Nicolae Breban, Augustin Buzura, George Călinescu, Marin Preda, Petre Sălcudeanu, paralel cu cele ale unor simpli purtători de cuvânt ai „liniei partidului” prin literatură: V. Em. Galan, Ion Istrati, Ion Călugăru. Pentru analiza diferitelor fațete ale discursului acestor opere, s-a apelat la identificarea „modelelor” din presa vremii, din „documentele de partid”, dar și din critica literară de „îndrumare” a scriitorilor.

Prima parte a lucrării cuprinde considerații generale privitoare la concepte operaționale în tratarea temei. Dată fiind pluralitatea perspectivelor în planul teoriei, al metodologiei și chiar al terminologiei la care face apel, autoarea a prezentat (numai în liniile principale, firește), într-o primă secțiune,

conceptele respective și viziunea de interpretare; amintim, de exemplu, discutarea conceptului (și a sintagmei) „limbă de lemn”, insistându-se asupra faptului că unii lingviști vorbesc despre existența mai multor limbi de lemn, prin care iau în considerare fenomene discursive complexe, ce se prezintă ca versiuni corupte ale discursurilor politice de orice tendință (înțelegând prin „limbă de lemn” manifestarea lingvistică a oricărui discurs politic totalitar), pe când alții restrâng, nejustificat, utilizarea sintagmei doar la cazul discursului regimurilor comuniste, situație în care se manifestă ca o limbă incompletă, un limbaj al propagandei ce nu mai vizează comunicarea de mesaje în scopul informării, ci doar „hipnotizarea” maselor în vederea manipulării lor. În continuare, sunt analizate viziunile, diferite, în diferite medii geopolitice, de analiză a „limbii de lemn” ca fenomen ce urmărește manipularea lingvistică a indivizilor vorbitori (contextul mediului „sovietic”, reflexele pe teren românesc, cu extensie asupra „noii limbi de lemn”).

Investigarea fenomenului identificat drept „înlemnirea limbii în proza realist-socialistă” constituie obiectivul celei de a doua părți a studiului. Pornind de la analiza raporturilor dintre literatură și ideologie, a condiției literaturii așa-numitului „realism socialist”, este tratat specificul comunicării literare în conformitate cu principiile generale ale acțiunii de comunicare și, în sfârșit, specificul lecturii, al receptării discursului literar. Printre aspectele aparte abordate, prin prisma rezultatelor, pot fi subliniate, credem, cele referitoare la intertextualitate (pe terenul distincției între „tehnica liberă a vorbirii” și „discursul repetat”), la statutul cititorului, dar, mai ales, centrarea discuției asupra „faticului” din optica „alterității” coșeriene și, pentru analiza discursului, referirea la așa-numitul „contract de lectură” (Véron), cea mai potrivită expresie, în acest caz, de evaluare a manipulării, așadar prin falsificarea termenilor „contractului”, pentru ceea ce diverși pragmaticieni și semioticieni au nu-

mit „contract de comunicare” (Chauradeau), pornind de la concepte referitoare, într-adevăr, la activitatea intercomunicativă propriu-zisă, definite drept „relații de intersubiectivitate”, „norme de acord” etc., entități pe baza cărora iese în evidență falsitatea tipului de discurs (ideologic) al autorității totalitare și al literaturii de îndoctrinare, una care se declară, de la început, „angajată”.

Pe baza unui material bogat, în special din prozele lui Augustin Buzura, Marin Preda și Petre Sălcudeanu, în această secțiune a lucrării este ilustrată punerea sub semnul derizivității, în literatura deceniilor al VI-lea – al VII-lea ale secolului trecut, a clișeelelor „limbii de lemn”, investigate prin prisma strategiei retorice; în plan stilistic, sunt analizate expresiile modalităților de manifestare ale ironiei în discursul auctorial și al personajelor (asumarea subversivă, semnalată cititorului la nivel liminar, simpla parodiare etc.). Dacă, astăzi, mijloacele respective și efectele scontate par prea puțin manifeste, ținând de ceea ce specialiștii au numit „conștiința parodică asupra realității” (cf., de exemplu, Françoise Thom, *Limba de lemn*), percepția trebuie raportată la atmosfera culturală și literară a epocii, când un atare registru era considerat de „oficialitate” de-a dreptul subversiv.

Analiza este, desigur, avantajată de calitatea textelor citate, dar, evident, prin această afirmație nu vrem să trecem cu vederea gustul literar al autoarei, plăcerea lecturii proprii. Fără ca propunerea de „relectură” să fie o viziune exegetică proprie (criticii literari au făcut deja așa ceva), dar, din perspectiva lingvisticii textului, demersul este original; Gina Necula descoperă, la scriitorii a căror operă o analizează, invitația la o receptare „ironico-parodică”, printr-un „joc discursiv” cu un cititor complice (și aici de-abia se instituie datele unui „contract de lectură” *onest*, cu toate că, sau mai ales pentru că, unei subversiuni, ideologice, i se opune o alta, artistică), pe terenul unei intertextualități sui-generis, pe care autoarea o proiectează, pe plan sociocultural, chiar într-un act de dizidență.

De altfel, calitățile textelor analizate și-au pus, într-o oarecare măsură, amprenta asupra discursului interpretativ al autoarei; Gina Dogaru nu poate rămâne la un registru „rece”, al disecării faptelor, ci devine și ea, ca „avocat” al scriitorilor și al ideii de artă, acuzatoarea, din postură epistemică, a unui sistem. Dar atitudinea nu este singulară: studiul semnat de Françoise Thom, la care ne-am referit, bogat în fapte și sugestii, pe care autoarea îl folosește cu succes, *combate* pateticul discursului puterii în regimul sovietic pe un ton el însuși destul de ... virulent pentru o exegeză (fără să fi avut, ca în cazul de față, nicio îndreptățire cât de cât obiectivă, de seducție). Spre deosebire, de exemplu, de un Victor Klemperer, în *Lingua Tertii Imperii* (enunț a cărui decodare ne-o oferă subtitlul de la traducerea în franceză: „la langue du IIIe Reich”), autor care pornește de la exigențe de rafinament ale bunului-gust și bunului-simț, și care, filolog în sensul clasic al termenului, tinde să se păstreze la nivelul etimologiei, al semanticii și al punctului de vedere al naturaleții comunicării, atitudinea manifestându-se preponderent implicit, nu fără tente ale unei ironii amare.

Asta nu înseamnă că, deși îndrumător al lucrării de doctorat ce stă la baza cărții pe care o recomandăm cititorilor, am face, acum, un act de „delimitare”. Viziunea tratării și însăși tratarea reprezintă, chiar în această fază, și o ofertă de intenții, ale cărei (eventuale) câștiguri urmează să fie (re)marcate de specialiști. Putem aprecia însă supunerea autoarei la exigențele unei bogate informații, selectarea datelor esențiale ale problemei și strădania, reușită, de a aduce note originale în tratarea subiectului, subliniate deja de primii cititori.

STELIAN DUMISTRĂCEL

(Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași,
Facultatea de Litere, Catedra de Jurnalistică
și Științele Comunicării)

15. „Patriarhul ardelean”. Studii, eseuri și evocări despre Raoul Șorban, Documentar inițiat și îngrijit de Artur Silvestri, Editura Intermundus, București, 2008.

Cea dintâi intenție a cărții de față este aceea de a se constitui într-un omagiu postum adus cărturarului, patriotului și omului de cultură Raoul Șorban, plecat dintre noi în iulie 2006, la respectabila vârstă de 94 de ani. A doua rațiune a cărții a fost aceea de a servi drept panegiric pan-româneasc, cu numeroși colaboratori din străinătate, din țări precum Spania, Canada, Australia, Suedia, SUA, Republica Moldova, Danemarca, Italia, Germania și Israel, țări din care o serie de români participă cu mărturii în favoarea „Patriarhului ardelean”. În al treilea rând, cartea vine să facă dreptate solitarului de la Stoiana și să-l apere de denigrările și atacurile pornite împotriva lui în ultimul timp.

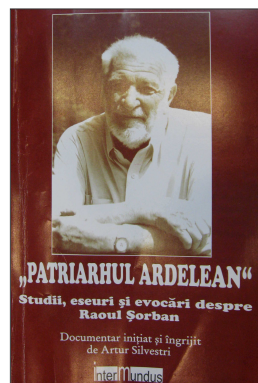
Din această cauză, volumul de față dobândește și o puternică încărcătură polemică. El s-a născut și din dorința autorilor și inițiatorului lui, criticul Artur Silvestri, de a apăra memoria lui Raoul Șorban, în fața unor denigratori de ocazie și a unor intenții, mărturisite sau nu, ce își propun incriminarea României și a politicii sale minoritare în două probleme nevralgice: 1. problema maghiară din Transilvania și 2. problema evreiască. Dar să urmărim mai de aproape firul evenimentelor.

Piatra care a declanșat avalanșa de articole din cartea de față a fost aruncată de profesorul Michael Shafir, de la Facultatea de Studii Europene din Cluj-Napoca, autor al unui act de veritabil sacrilegiu: abia primit în țărâna patriei, de câteva zile, trupul lui Raoul Șorban a fost maculat printr-un gest impardonabil. Contrar proverbului latin „De mortuis nihil nisi bene”, acest domn Shafir, fost anterior Michael Frisch, născut la București, dar părăsind țara noastră cu oarecare mânie, a publicat în revista 22, nr. 857, din

1-7 aug. 2006, articolul *În loc de necrolog*, în care cel dispărut este supus unui adevărat bombardament mediatic și

pus la zid pe baza unor false acuze. I se impută cărturarului ardelean o serie întreagă de fapte reprobabile: cum că ar fi un impostor care și-a clădit cariera pe scrieri dubioase și neconvingătoare; că ar fi fost un ins imoral, părăsindu-și logodnica, pe Eva Semlyen, în situații dificile; că ar fi fost chiar „turnător” la Securitate etc. Cea mai gravă acuză dintre toate era aceea că nu ar fi meritat titlul „Drept între Popoare” și acela de „Cetățean de Onoare al Statului Israel”, distincții obținute prin mărturii sperjure. Totodată, i se reproșa cercetătorului nostru faptul de a fi fost un șovin și un antimaghiar, iar tatăl său, vestitul compozitor Guillem Lem Șorban, ar fi fost un oarecare „manelist”, autor de hituri la modă, precum *Barca pe valuri*.

Dincolo de faptul că, prin această ieșire polemică și condamnabilă, autorul întina memoria unui om care nu mai putea să se aplece, mulțimea și gravitatea acuzelor aduse necesitau un răspuns pe măsură și acesta a fost dat de semnatarii cărții de față, intelectuali români de cele mai diverse profesii și formații. Printre semnatarii articolelor cărții discutate, întâlnim politicieni și oameni de cultură, precum Mihai Ungheanu și Petre Țurlea, scriitori ca Adrian Păunescu, Ion Marin Almăjan și Grigore Arbore, ziariști și universitari ca Ilie Rad și Aurelia Lăpușan, cunoscuți istorici și formatori de opinie ca Al. Nemoianu, Adrian Riza, Constantin Mustață ș.a.

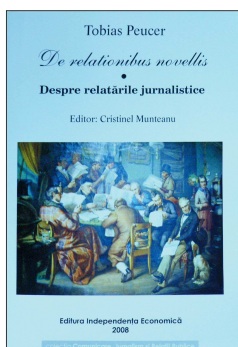
Nevrednicia celor afirmate este combătută și de intervenția prelatului catolic spaniol, Niceto Blazquez de la Madrid, sau de fostul ambasador al Statului Israel în diverse țări, Eliezer Palmor, născut în România, care confirmă, pe bază documentară certă, rolul activ al lui Raoul Șorban în salvarea evreilor din România, rol acreditat și de rabinii Alexandru Șafran și Moshe Carmilly Weinberger. Restul acuzelor sunt demontate, șir cu șir, de o seamă de specialiști ai domeniului, care își spun cuvântul cu fermitate și decentă. Reiese clar, de aici, că Raoul Șorban a devenit ținta predilectă a unui grup de denigratori și slujitori ai extremismului maghiar, din momentul în care el a respins cu tărie o serie de teorii revanșarde ale „hungarismului” actual, demascând cu vehemență mașinațiunile și minciunile puse în circulație de aceștia și care vizau, în mod declarat, compromiterea țării noastre în diferite momente ale evoluției sale istorice. Raoul Șorban a înfierat atât teoriile greșite și străine adevărului istoric proferate de aceștia, cât și izolaționismul și tendințele de separatism ale maghiarilor din Transilvania, răspunzând prompt și cu obiectivitate, mai ales prin cartea sa, *Chestiunea maghiară*, tuturor problemelor în litigiu dintre cele două popoare și națiuni. Un rol deosebit de important l-a avut Raoul Șorban în demontarea acuzației privind holocaustul evreiesc din Tran-

silvania, opinii prin care contrazice o serie de exagerări venite din partea celebrului ziarist Elie Wiesel, dar și a altor gazetari, aserviți unor concepții retrograde și de mult depășite, ca Randolph Braham, precum și a altor nostalgici „trianoniști”, care continuă să se lupte cu morile de vânt. Semnatarii articolelor din acest volum restabilesc adevărul istoric pe această temă, dând în unanimitate dreptate concluziilor cărților istoricului român.

Absolut ridicol ni s-a părut argumentul lui Michael Shafir, privitor la condiția de compozitor a tatălui lui Raoul Șorban. Adevărul în această privință este unul contrar. Compozitorul Guillem Șorban a fost unul dintre cei mai talentați și înzestrați compozitori români de la începutul secolului al XX-lea, care au transpus în melodii nemuritoare o serie de versuri celebre ale lui Eminescu și Coșbuc, contribuind în mod substanțial la întărirea sentimentului de solidaritate națională și întreținând viu spiritul luptei pentru emancipare națională, așa cum o demonstrează și unul dintre semnatarii cărții de față. În acest fel, viața și activitatea lui Raoul Șorban dobândesc o nouă dimensiune și o covârșitoare actualitate, pe care cartea de față ține să o pună în adevărata ei lumină.

MIRCEA POPA

(Universitatea „1 Decembrie 1918”,
Alba Iulia, Facultatea de Litere)

16. Tobias Peucer, *De relationibus novellis* / *Despre relatările jurnalistice*. [Leipzig, 1690; prima teză de doctorat din lume, dedicată jurnalismului]. Prologul editorului, studiu introductiv și postfață de Cristinel Munteanu. Traducere din latină și note de Cristian Bejan [ediție bilingvă], Editura „Independența Economica”, Pitești, 2008.

O admirabilă setă de cunoaștere a editorului, dublată de o muncă devotată, pe măsura acesteia, pune la dispo-

ziția specialiștilor și a cititorilor din România prima teză de doctorat din Europa și din lume în domeniul jurnalistic: lucrarea cu

titlul de mai sus a fost susținută la Universitatea din Leipzig (și publicată) în 1690. Grație unui text condensat (cuprinzând cca 5000 de cuvinte în traducere, pentru cele 4200 din latină), un oarecare doctor în medicină, Tobias Peucer, rămâne în cultura europeană printr-o lucrare rezultat al unei înclinații de tip „le violon d'Ingres”.

Nimic sau aproape nimic din problematica fundamentală a comunicării jurnalistice, care îi preocupă astăzi pe exegeții domeniului, nu constituia un secret pentru Peucer, dar, în bună măsură, ca un reflex al cunoașterilor și evaluărilor mediului intelectual și cultural german al epocii; din excelentul studiu introductiv al editorului putem afla elemente precursore ale presei, în Germania, raportate la un larg cadru european, începând cu știrile difuzate prin serviciile poștale (1502) și continuând cu foile volante imprimate, pentru a se ajunge la primul cotidian din această țară (1650). Astfel, nu este de mirare că, în prezentarea, la 1690, a „relatărilor jurnalistice”, autorul poate trata cu dreaptă măsură (așadar cu spirit critic, dar, adesea, și cu umor implicit) subiecte cum sunt și următoarele, pe care le preluăm din cele 29 de capitole din *Sumarul tezei*: [1] *Atractivitatea temei*; [4] *Descrierea știrilor*; [8] *Motivele care determină scrierea acestora sunt două: curiozitatea oamenilor și dorința de câștig*; [9] *Cauza eficientă a știrilor (autorul acestora)*; [10] *Primul lucru necesar pentru aceasta (referitor la intelect) este cunoașterea*; [11] *Al doilea lucru este judecata*; [12] *Care le lipsește adesea povestitorilor*; [13] *Referitor la motivație, se cere bună-credință și respectarea adevărului*; [14] *Ceea ce se dorește uneori de la redactorii știrilor etc.* De reținut faptul că, subliniind perenitatea unor asemenea repere, editorul face trimitere la titluri de capitole din binecunoscutul manual de jurnalism al lui David Randall (de tipul „Definiția știrii”, „Limitele jurnalismului”, „De unde provin știrile bune”, „Etica profesională” etc.; p. 56). Și, dacă am mai avea nevoie de o comparație din zona comportamentală a profesiei, putem să-i descoperim și pe precursorii contemporanilor „paparazzi”, pe baza unei recomandări

privind „selectarea materialului”, din capitolul [17] de la Peucer: „să nu fie divulgate în mod indiscret activitățile împăraților pe care ei nu vor să le facă cunoscute” (p. 96).

Câteva cuvinte asupra proiectului editorial, unul complex și ambițios, care ilustrează calitățile de profesor de specialitate și de cercetător ale lui Cristinel Munteanu.

Volumul se deschide printr-un *Prolog*, de utilă prezentare a soartei textului lui Tobias Peucer, autor intrat în bibliografia lucrărilor de jurnalism din mai multe țări, nu numai europene (Germania, Spania, Portugalia, Brazilia), și a cărui carte a fost tradusă până acum în limbile germană, engleză, spaniolă, portugheză, catalană și bască, fiind prezentă în circuitul exegezei teoreticienilor și profesorilor de specialitate de la școlile de jurnalism din țările la care ne-am referit.

Editorului îi aparține, de asemenea, un consistent studiu introductiv, intitulat *Tobias Peucer – primul teoretician autentic al jurnalismului*, o documentată incursiune în istoria jurnalismului german, de valorizare a contribuției autorului tezei dintr-o largă perspectivă culturală și istorică, dar și de analiză „tehnică” a unor aspecte ale gazetăriei germane din secolul al XVII-lea; o secțiune a introducerii ne face cunoscută viața și alte opere ale medicului literat din Leipzig. În ansamblu, impresionează, în mod deosebit, documentarea, deosebit de aprofundată, pe baza căreia a rezultat schița unui întreg capitol din istoria jurnalismului european, și, în egală măsură, propensiunea spre judecăți de valoare; editorul nu face doar portrete-biografii ale personalităților și nu citează doar titluri, ci a citit lucrări din epocă și exegeze moderne, având plăcerea împărtășirii datelor și opiniilor descoperite. Câteva pagini ni-l apropie de România, peste timp, pe autorul tezei, printr-unul din strămoșii săi: un Kaspar Peucer a fost prieten al domnitorului Iacob Heraclide („Despot Vodă”), care l-a invitat pe matematicianul și profesorul de medicină german să țină cursuri la „Schola latina” de la Cotnari, proiect nerealizat (p. 30–32).

În sfârșit, o (de asemenea) consistentă încheiere a volumului, cu rol de postfață, inti-

tulată *Despre jurnalism și limbaj jurnalistic din perspectiva tradiției* (p. 125–158), tratează limbajul jurnalistic cu raportare la conceptul de „lingvistică integrală”: Cristinel Munteanu dovedește că exegezele lui Eugeniu Coșeriu reprezintă suportul epistemologic indispensabil pentru cercetarea adecvată și înțelegerea corectă, în cadrul comunicării, a discursului jurnalistic. Trebuie subliniat că E. Coșeriu – pe lângă faptul că este autorul celei mai coerente și mai unitare teorii a limbajului – a practicat, în tinerețe, în Italia, meseria de gazetar, experiența acumulată atunci vădindu-se și în exemplarele sale studii consacrate discursului jurnalistic (două dintre ele fiind amintite și rezumate și de editor, p. 139–144).

Ni se rezervă, și nouă, satisfacția de a fi preluate, într-o secțiune a studiului, tot sub semnul respectării principiului tradiției, contribuții recente referitoare la funcția *relevantă* a limbajului publicistic, cea *fatică* – în accepțiunea originară a conceptului „phatic communion”, după Bronislaw Malinowski –, și cu privire la statutul acestui limbaj din perspectiva stilurilor funcționale (p. 145–147).

Evocăm câteva aspecte privind atmosfera epocii. În legătură cu ceea ce, mai încoace, au fost referatele membrilor comisiei, dar și cele „externe” la susținerea tezei, ne confruntăm cu omagii la autor și la operă, scrise în versuri (în latină sau în germană), de magiștri, colegi sau diferite persoane publice, reproduse în original și în traducere. Dintre acestea, pentru „adresa” închinării,

selectăm doar câteva din versurile unui Johann Weber, „administrator la Administrația Generală a Poștelor din Principatul Saxoniei”: „Ce-i drept, vedem umblând o mulțime de mărunți negustori de ziare, / Care aleargă de colo-colo să-și vândă marfa falsă, / Pretinzând că-i absolut sigură și recentă / ... Dar puțini sunt cei care înțeleg temeinic / Cu ce se ocupă ziaarele... / Privind un stat sau altul, am vedea cu ușurință / Că nu oricine știe să flecărească / Se pricepe cu adevărat să și discute pe larg despre aceasta / Și că acela care vrea să știe ceva în această privință / Trebuie să vadă și să-nvețe multe” (p. 119–120). Tabloul de epocă este conturat și prin frumoase facsimile de coperti, de pagini din texte și după diferite documente privitoare la autorul lucrării editate, ce conferă ținută volumului.

Să încheiem subliniind importanța frumosului serviciu pe care Cristinel Munteanu îl aduce, pentru statutul acestuia, jurnalismului din România, prin editarea bilingvă a tezei de doctorat a lui Tobias Peucer, un adevărat act de naștere privind teoria jurnalismului și cercetarea în acest domeniu. Prezentându-ne specificul, calitățile și defectele ce caracterizează noutățile răspândite prin jurnalele de acum 300 de ani (și de totdeauna!), cartea de față ne plasează într-un necesar, dar și agreabil dialog peste secole.

STELIAN DUMISTRĂCEL

(Universitatea “Alexandru Ioan Cuza”, Iași,
Catedra de Jurnalistică și Științele Comunicării)

17. Ilie Rad, *Cum se scrie un text științific în domeniul disciplinelor umaniste. Principii și norme pentru redactarea unor lucrări științifice: de licență, de masterat, de doctorat, pentru gradul didactic I etc.*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2008.

Un ghid extrem de util și binevenit, după o lungă așteptare (timp în care s-a

simțit lipsa unei lucrări din domeniu) îl reprezintă cartea domnului Ilie Rad, intitulată ***Cum se scrie un text științific în domeniul disciplinelor umaniste***, Editura Accent, Cluj-

Napoca, 2008 (cu ediția a II-a, revăzută, apărută la Editura Polirom, 2008). După cum indică chiar subtitlul, cartea dezbate *principii și norme pentru redactarea unor lucrări științifice: de licență, de masterat, de doctorat, pentru gradul didactic I etc.*

Valoarea cărții este dată de faptul că abordează, la nivel de sinteză, toată tematica apărută în spațiul românesc pe domeniul cercetării științifice. Sub acest aspect, cartea domnului prof. Ilie Rad adună în paginile ei cele mai importante principii și norme existente în metodologia cercetării științifice umane.

Lucrarea reușește să releve importanța cunoașterii normelor și principiilor de redactare a unui text științific, acordând o atenție deosebită tuturor etapelor cercetării științifice: *pregătirea cercetării, finalizarea ei, valorificarea rezultatelor*. Din această perspectivă, cartea poate fi considerată un manual academic de profil, care vizează modalități de întocmire corectă a lucrărilor științifice.

Deoarece în spațiul cultural românesc lucrările consacrate acestui domeniu sunt destul de puține, tehnicile redacționale prezentate și dezbătute în paginile cărții constituie un real ajutor în întreaga activitate de cercetare desfășurată în instituțiile de învățământ preuniversitar, universitar și în cadrul programelor doctorale.

Pentru început, cititorului i se aduc la cunoștință trăsăturile stilului științific, cu specificul său. Pornind de la o succintă prezentare a celor șase funcții ale limbii în procesul comunicării propuse de Roman Jakobson, se realizează cristalizarea stilului științific ca fiind *una din extremele aflate în configurația stilistică a limbii române literare*.

Trăsăturile stilului științific sunt tratate în mod amănunțit la nivel fonematic, morfematic, la nivelul flexiunii verbale, la cel sintactic și lexical, astfel încât se realizează o caracterizare profundă a limbajului științific cu toate trăsăturile sale.

Având ca scop principal informarea obiectivă și exactă a cititorului, stilul științific este caracterizat prin obiectivitate, precizie, logică, unitate, concizie, claritate, accesibilitate, impact puternic, proprietate a termenilor – toate aceste trăsături fiind dezbătute pe larg în paginile lucrării.

Structura textului științific este prezentată pe larg, până în cele mai mici amănunte legate de importanța titlului, impactul pe care acesta trebuie să-l aibă asupra receptorului, rolul subtitlului, numele autorului, introducerea (prefața), cuprinsul lucrării, concluziile (încheierea), lista cu sigle și abrevieri, bibliografia, materialul ilustrativ, lista ilustrațiilor, rezumatul lucrării, indicele de nume, cuprinsul (tabla de materii, sumarul), textele ocazionale, dedicația, jalonarea textului, bibliografia specială. Toate abordările teoretice sunt însoțite de exemple concrete, ceea ce întregeste componenta pragmatică a cărții.

Această structură științifică este aplicată, individual, atât la nivel teoretic, cât și practic, fiecărei specii existente în stilul științific. Astfel, în capitolul intitulat *Speciile stilului științific*, sunt tratate și prezentate diferitele forme ale discursului științific: nota, recenzia, referatul, articolul, studiul, prolegomena, tratatul, compendiul, manualul, eseu, comunicarea științifică, prelegerea, teza de doctorat și de licență, lucrarea pentru obținerea gradului didactic I.

Aparatul critic al oricărei lucrări științifice este tratat pe larg într-un capitol consacrat motivației referințelor critice, trimiterilor bibliografice și la dicționare, citatelor din Biblie, surselor de pe internet și din arhive, tehnicii citatului, altor uzanțe. Toate aceste trăsături sunt extrem de importante, atât în etapele elaborării textului științific, cât și în ceea ce privește calitatea cercetării efectuate.

Exigențele punctuației vin să completeze metodologia cercetării științifice într-un capitol aparte, care accentuează importanța

tuturor semnelor de punctuație utilizate, precum și ortografierea corectă a cuvintelor.

Alcătuirea listei bibliografice reprezintă un alt aspect al lucrării, care punctează diferențele bibliografiei utilizate și abordate sub forma unei clasificări: generală, specială, siglațică, analitică, a unui autor. Această clasificare este urmată de organizarea repertoriului bibliografic, precum și de norme de redactare și tehnoredactare a bibliografiei, însoțite de comentarii și analize pertinente față de unele modele de bibliografii.

Sfaturi, exemple concrete și abordări teoretice sunt acordate în capitolul dedicat *redactării indicelui*, pornind de la importanța indicelui într-o lucrare științifică. Se realizează inclusiv o tipologie a indicelui, cu etalarea unor exemple clare, alături de alte abordări privind locul și rolul indicelui în lucrarea de cercetare și în sumarul acesteia, redactarea și tehnoredactarea indicelui. Capitolul este însoțit de un amplu studiu de caz, generat de comentarii pertinente la unele modele de indici.

Cotată ca fiind o problemă dificilă, activitatea de *transcriere a textelor* este discutată amplu, exemplele de transcrieri greșite constituind un punct de plecare, dar și un studiu de caz ce vizează principiile de editare corectă a materialului cercetat.

Un capitol aparte al cărții este cel intitulat *Originalitate și plagiat*, care expune considerente de ordin teoretic și practic ale acestui concept, prezent atât în textul științific, cât și în literatură, muzică, presă, legislație, în alte forme ale științei sau în alte produse culturale date.

Plecând de la etimologia termenului, este realizată o prezentare a unor cazuri de *plagiat* devenite celebre (din diferitele domenii de activitate) și este marcată, ca un semnal de alarmă, ipoteza conform căreia plagiatul devine o modă, dincolo de ideea de furt.

Capitolul *Corectura textului științific* subliniază, prin modalitatea minutioasă de abordare și tratare a temelor, faptul că este vorba de o etapă extrem de importantă pe care textul o are de parcurs, înainte de a ajunge la receptorul-cititor.

Un subcapitol care fascinează atât prin istoricul prezentării, cât și prin tenta sa umoristică, este cel intitulat *Comedia erorilor de tipar*, care vizează exemple de texte culese și tipărite greșit în regimul dictatorial. Gama de exemple este întregită cu cele care intră în alcătuirea subcapitolului următor: *Erori de tipar cu intenții stilistico-satirice*.

Ultimele două capitole vin în întâmpinarea studenților, a masteranzilor și a doctoranzilor, deoarece expun pe larg atât *noțiunile de tehnoredactare*, cât și întreaga *metodologie de elaborare a tezei de licență, masterat sau doctorat*. Sunt prezentate, cu exemple concrete, aspectele importante care vizează alcătuirea lucrării de cercetare: structura detaliată, regulile de redactare, formatul, dar și sugestii pentru activitatea de prezentare a lucrării.

Cartea domnului prof. Ilie Rad este un ghid extrem de util, care se evidențiază prin caracterul său unic, deoarece reușește să adune în paginile ei toate normele și principiile existente în activitatea de concepere și elaborare a textului științific. Etalarea acestor reguli este realizată într-un mod original, care relevă atât caracterul practico-aplicativ al cărții, cât și importanța crescândă a tehnicilor redacționale ce vizează textul științific.

MIHAELA MUREȘAN

(Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca,
Facultatea de Științe Politice, Administrative și
ale Comunicării, Catedra de Jurnalism)

18. Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, Editura All, București, 2001.

Volum uluitor, chiar dacă titlul este reținut, așa cum se cuvine unui demers științific, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, semnat de doamna Adriana Stoichițoiu-Ichim, reprezintă, cred, cel mai frumos omagiu adus ființei vii a limbii. Autoarea, doctor în filologie, profesor la Facultatea de Litere a Universității din București, membru al Societății de Științe Filologice din România și al Societății Internaționale de Lingvistică Funcțională, surprinde limba în momentul transformării ei. Faptul că este vorba despre istoria recentă nu anulează valoarea documentară. Atestările își vor pierde, în curând, noutatea și arheologia limbii ar fi văduvită de un demers necesar, dacă doamna Stoichițoiu-Ichim n-ar fi avut inspirația și curiozitatea să refacă „certificatul de naștere” al sensurilor limbii române din ultimul deceniu al secolului al XX-lea. Cele peste 10.000 de fișe pe care le-a realizat ca bază a corpusului pe care își întemeiază cercetarea atestă, cu precizie și talent, glisarea sensurilor cuvintelor în uz la granița dintre societățile totalitară și de tranziție. Împărtășesc pe deplin convingerea autoarei că cea mai generoasă bază de investigație o reprezintă limba presei. De aceea, demontarea dinamicii vocabularului limbii române prezentă în presa scrisă și audio-vizuală a deceniului 1990-1999 are consistență și îl ajută pe cititor – fie el filolog, fie doar un pasionat al studiului limbii – să conștientizeze modul în care a ajuns să uite sensurile vechi și să atribuie înțelesuri noi cuvintelor, să recurgă la arsenalul de îmbogățire a limbajului, să recurgă la procedee din păcate prea lesne puse în mișcare – împrumutul inutil sau adoptarea termenilor de argou.

Volumul anunță, din start, că abordează atât o perspectivă descriptivă, cât și una funcțională. Suntem purtați, precum de firul Ariadnei, prin labirintul inovațiilor lingvistice. Trecem

prin teme fundamentale, tot atâtea capitole în volum: *Dinamica îmbogățirii vocabularului prin procedee interne; Nou și vechi în derivația sufixală; Abrevierile în româna actuală: modă sau necesitate?; Noi aspecte ale dinamicii sensului în presa postdecembristă; Aspecte ale influenței engleze în româna actuală; Redescoperirea argoului.* Demonstrația clară și convingă-

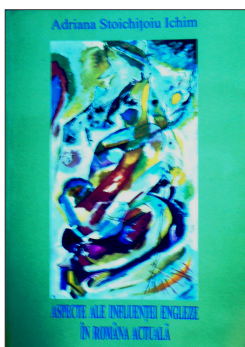
toare ne face să înțelegem determinările lingvistice și extralingvistice care au provocat uzul actual. Ne ajută să ne identificăm cu aceia care îndrăznesc să lanseze noutatea în discursul public prin toate mijloacele permise de logica limbii. Fără să critice presa – aceasta este, în ultima vreme, ținta preferată a reproșurilor pentru degradarea exprimării publice și pentru manipulările din societate –, autoarea caută să sugereze publicului care dintre cuvintele și sensurile din media au șanse să fie longevive și pe care să le trateze ca pe efemeride.

Din această perspectivă, apreciez că profesioniștii din presă ar câștiga în acuratețe și obiectivitate, în varietatea exprimării și în claritatea stilului, dacă ar parcurge cu atenție acest volum. Lingviștii, cu certitudine, vor găsi în carte satisfacția unei cercetări bine ancorate într-un sistem temeinic de referințe. Cât despre studenți, ei sunt publicul cel mai generos, dăruiti cu posibilitatea de a trece de la nivelul speculativ al enunțurilor privind dinamica limbii, la înțelegerea fundamentată a transformărilor lingvistice. Cartea îi ajută, fără doar și poate, să pătrundă în imediata apropiere a creării demiurgice, căci, nu-i așa, în plină societate informațională, nimeni nu contestă că „la început a fost cuvântul”.

MARIANA CERNICOVA-BUCĂ
(Universitatea “Tibiscus”, Timișoara,
Facultatea de Jurnalism)

19. Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Aspecte ale influenței engleze în româna actuală*, Editura Universității din București, București, 2006.

Anul 2006 a fost unul prolific pentru doamna prof. dr. Adriana Stoichițoiu-Ichim, care a reușit să editeze două cărți la Editura Universității din București: *Creativitate lexicală în româna actuală* și *Aspecte ale influenței engleze în româna actuală*. Aceasta din urmă atrage atenția prin subiectul de stringentă actualitate, având în vedere că, dintre toate limbile contemporane, engleza

exercită influența cea mai puternică asupra lexicului românesc. Proslăvită de unii politicieni și oameni de afaceri, blamată de mulți lingviști și oameni de cultură (v. George Pruteanu, Eugen Simion), ea își face simțită prezența mai mult în lexic, datorită faptului că este favorizată de factori politici, economici, sociali sau culturali. E motivul pentru care a atras atenția specialiștilor, îndeosebi în perioada postdecembristă, putându-se aminti în acest sens lucrarea Mioarei Avram, *Anglicismele în limba română*, apărută în 1997.

Subiectul tratat în volum a fost anunțat de mai multe studii și articole ale Adrianei Stoichițoiu-Ichim, publicate începând cu anul 1986 și până în prezent, dar și în capitole de cărți, cum e, de exemplu, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate* (Editura All, [București], 2001, p. 83 – 117). Preocupările constante ale autoarei, de-a lungul timpului, și bibliografia amplă cercetată recomandă lucrarea drept reper pentru modernizarea și internaționalizarea lexicului contemporan.

Aspecte ale influenței engleze în româna actuală se structurează în două părți, dintre care ultima reunește diverse studii publicate în străinătate (Cehia, Germania) sau în țară (*AUBLLR*), în limbile engleză și franceză. Partea cea mai consistentă a lucrării abordează influența și impactul limbii engleze asupra

românei, evidențiindu-se relațiile complexe dintre limbă, cultură și societate, în contextul globalizării lingvistice.

Capitolul inițial – „*Romgleza*”: *opțiune personală sau efect al globalizării?* – face un succint istoric al fenomenului, amintindu-se pozițiile pro și contra anglicismelor. Abordarea sociolingvistică vizează nu doar păreri ale oamenilor de cultură ori ale lin-

gviștilor, ci și numeroase exemple din realitatea cotidiană, de la articole de presă până la reclame, incluzând toate domeniile existenței: cel economico-financiar, turism, informatică, modă, sport, gastronomie, muzică.

Unul dintre cele mai controversate aspecte ale subiectului în discuție îl reprezintă *Asimilarea anglicismelor în româna actuală. O perspectivă normativă*. Astfel, se face distincția între împrumuturile complet asimilate (*blugi* < *bluejeans*, *bișniță* < *business*, *living* < *living-room*) și așa numitele xenisme (*cash and carry*, *gay*), pe baza mai multor dicționare, mai vechi sau apărute recent. Nu lipsite de importanță sunt normele ortografice și ortoepice, de vreme ce se înregistrează ezitări nu doar în presă (*bodigard* / *badigarzi* / *bodigarzi* / *bodyguarzi*), ci și în dicționarele de specialitate, chiar dacă *DOOM₂* înlătură multe inconsecvențe: *cowboy*, *hotline*, *week-end*. În ceea ce privește normele morfologice, autoarea pune în discuție conversiunile, genul anglicismelor, formarea pluralului, prezența sau absența cratimei între termenul bază și sufix / desinență ori asimilarea verbelor. Diverse greșeli lexico-semantică sunt culese din presa scrisă și audio-vizuală, așa cum sunt amintite și etimologia populară, coliziunile omonimice sau „cultismele”: *trend* pentru „tendință”, *speaker* pentru „purtător de cuvânt” etc.

Calcurile lingvistice după engleză sunt vizate în cel de-al treilea capitol al cărții, unde, după definirea conceptului și o abordare teoretică, se trece la exemplificarea tuturor tipurilor de calc semantic. Astfel, calculul poate fi, după structură, total (*cal-putere* < *horse-power*) sau parțial (*interfață* < *interface*), iar în funcție de fidelitatea față de modelul străin – perfect (*supraom* < *superman*) sau imperfect (*SUA* < *USA*). Calculul semantic abundă în terminologia informaticii (*a virusa* < *to infect*), a marketingului (*țintă* < *target*), în terminologia politică (*globalizare* < *globalisation*), în mass-media și în limbajul literar standard (*a agreea* < *to agree*, *atelier* < *workshop*). Calculul gramatical este mult mai rar întâlnit, în schimb cel frazeologic apare în toate domeniile: *paradis fiscal* < *tax heaven*, *planning familial* < *family planning*.

Următorul capitol pune în discuție semantică și stilistica anglicismelor. Autoarea cărții examinează principalele „direcții ale dinamicii sensului unor împrumuturi engleze, așa cum se conturează ele în presa scrisă și audio-vizuală din perioada 1990 - 2006” (p. 94). Cercetarea are un caracter descriptiv, iar din multiplele valori semantice (denotative și conotative) au fost reținute, cu precădere, cele caracterizate prin frecvență, circulație și stabilitate. Se pot aminti elipsa substantivului determinat (*exchange* < *exchange office*) sau trunchierea: *master*, *masterat*. De asemenea, se ia în discuție „ospitalitatea” limbii române în acțiunea de preluare a anglicismelor, alături de creativitatea evidențiată prin inovații apărute la nivelul uzului, tipologia schimbărilor semantice – extinderile și restrângerile de sens – ori „neologia stilistică”, manifestată prin „prezența unor sensuri figurate, metaforice și prin modificările de conotații ale anglicismelor apărute în situații de comunicare specifice” (p. 107).

De un interes deosebit se bucură influența engleză în terminologia politică românească. Oamenii politici, din dorința de a epata și de a fi în pas cu moda, și-au făcut obiceiul

de a-și „polei” discursurile cu neologisme mai mult sau mai puțin necesare. Dacă la începutul anilor '90 se înregistrau franțuzisme (*a antama*, *a anvizaja* ș.a.), în ultimii 15 ani anglicismele și americanismele domină autoritar în topul împrumuturilor. Adriana Stoichițoiu-Ichim tratează cauzele fenomenului din perspective sociolingvistică și psiholingvistică, oferind multiple exemple extrase îndeosebi din știrile mediei postdecembriste. Se trece de la figuri de stil la clișee, iar termenul predilect care atrage atenția autoarei este *lider*.

Capitolul *Sigle de origine engleză în mass-media* are o importanță aparte în cuprinsul lucrării, deoarece, în graba comunicării cotidiene și a economiei de spațiu, siglele câștigă tot mai mult teren în îmbogățirea vocabularului. Ele ating toate domeniile, de la tehnică și transporturi (*ATV*, *SUV*), la comunicații (*SMS*), de la economie-finanțe (*ATM*, *PIN*) la învățământ, artă, muzică (*CD*, *CV*, *DVD*), de la informatică (*IT*, *PC*), medicină (*HIV*) la resurse umane (*VIP*) sau la organizații și instituții (*FBI*, *ONU*, *UNESCO*). Asimilarea siglelor în limba română este tratată din perspectivă grafică, fonetică și morfologică, nefiind însă neglijat aspectul normativ.

Cartea Adrianei Stoichițoiu-Ichim se dovedește un foarte util reper pentru filologi, pentru toți cei interesați de limba română și de capacitatea ei de a se îmbogăți prin împrumuturi. Cultivarea creativității lexicale este de un real folos elevilor, studenților, masteranzilor și doctoranzilor de la facultățile de Litere, Comunicare, Jurnalism, Studii Europene, mai ales că perspectiva este una pluridisciplinară, punându-se accent pe corelația dintre limbă, cultură și mentalitățile anilor de după 1989, cu lumini și umbre, exagerări, abuzuri, dar și cu o dinamică lexicală ce ține pasul cu realitățile secolului al XXI-lea.

OLIVIU FELECAN

(Universitatea de Nord din Baia Mare,
Facultatea de Litere)

20. Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Creativitate lexicală în româna actuală*, Editura Universității din București, București, 2006.

Lucrarea *Creativitate lexicală în româna actuală*²⁰ a profesoarei Adriana Stoichițoiu-Ichim adaugă noi și interesante fapte la conceptul de „dinamică a limbii române actuale”. Ea este, într-un fel, o aprofundare a unor aspecte ridicate în cartea *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*²¹, completată cu multe subiecte noi.

Încă din capitoul I, *Creativitatea lexicală și dinamica limbii: precizări preliminare*, autoarea definește noțiunea de „limbă actuală” drept „etapa cea mai recentă a limbii române contemporane, cuprinsă între sfârșitul anului 1989 și azi” (care coincide cu așa-numita „perioadă de tranziție”), caracterizată prin două fenomene: *abolirea limbii de lemn*, specifică discursului totalitar stereotip și desemantizat, și *îmbogățirea spectaculoasă a vocabularului*, în care creația lexicală internă concurează și, uneori, interferează cu împrumutul (p. 11). În concordanță cu acest aspect, autoarea face precizări privitoare și la *corpusul analizat*, care provine din presa scrisă și audiovizuală a perioadei 1990-2006, cu mențiunea că „opțiunea pentru investigarea discursului publicistic se explică prin calitatea sa de seismograf al tuturor schimbărilor și tendințelor din limbă, dar și prin capacitatea mass-mediei de difuzare și impunere în uzul comun a unor inovații lexicosemantice”. (p. 12). Prin urmare, cartea a fost concepută ca o „radiografie” a tendințelor actuale din sfera procedeele interne, evidențiind creativitatea internă a limbii române și, implicit, a vorbitorilor care o utilizează.

Împărțită în nouă capitole, corespunzătoare, în general, surselor secundare de îmbogățire internă a lexicului – compunerea tematică, siglarea, conversiunea, derivarea regresivă, antonomaza –, fiecare dezvoltat după cel mai exact și minuțios proiect didactic, cartea se impune prin acribia și responsabilitatea cu care este urmărit fenomenul lexical. De pildă, capitoul II, *Actualitatea compunerii tematice*, abordează, într-o succesiune logică, probleme privitoare la denumirea procedurii (*compunere tematică, savantă sau alogenă, recompunere ori confixare*), la desemnarea acestor formanți lexicali în lingvistica românească, *elemente (prime sau secunde) de compunere savantă, teme, prefixoide (pseudoprefixe sau false prefixe), sufixoide (pseudosufixe sau false sufixe)*, la corpusul analizat, ce cuprinde peste 600 de compuse, în care intră 59 de prefixoide și 24 de sufixoide. În continuare, este abordată problema mecanismelor de compunere, etimologia compuselor tematice, clasificarea lor morfologică și structurală, valoarea stilistico-funcțională și enumerarea afixoidelor care apar numai în termeni cu caracter specializat și al celor „reprezentativi pentru dinamica acestui procedeu în etapa actuală”.

Toate faptele relevă „capacitatea românei de a asimila modele străine de compunere și de a «reutiliza» formanți de tip tematic (savant) în asocieri lexicale diverse (unele cu vădit caracter ocazional, așa-numitele «efemeride lexicale», a căror atestare poate avea «funcție de diagnosticare» ale unor tendințe ale limbii actuale” (p. 18)). Ele dovedesc și perpetuarea tendinței de modernizare, intelectualizare și internaționalizare a vocabularului românesc, idee subliniată, cu mult timp în urmă (1954),

²⁰ Adriana Stoichițoiu-Ichim, *Creativitate lexicală în româna actuală*, Editura Universității din București, 2006, 379 p.

²¹ Idem, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, București, All, 2001, ediția a II-a, 2005.

de către ilustrul romanist suedez, Alf Lombard, care spunea: „Numărul cuvintelor întrebuințate de români nu încetează să crească. Limba lor a devenit o limbă mai mult decât bogată. Importul aproape nelimitat de cuvinte noi, cadrul uimitor de extensibil al vocabularului, felul în care cuvintele trăiesc împreună în interiorul acestui cadru, concurența dintre cuvintele care aparțin straturilor diferite, diferențierea semantică sau geografică a sinonimelor – toate aceste probleme lexicologice constituie un întreg pe care nicio altă limbă nu-l oferă mai bine studiului”²².

Printr-o parafrază a acestei idei, subliniez că lucrarea Adrianei Stoichițoiu Ichim dovedește, cu supra de măsură, plăcerea abordării fenomenului lexical actual și evidențierea corelațiilor implicate în funcționarea limbii ca sistem dinamic: sincronie – diacronie, stabilitate – mobilitate, individual – social, subiectiv – obiectiv.

Remarc și faptul că ultimul capitol, *Strategii lexico-semantică în discursul politic actual*, este cel mai scurt din carte, probabil din cauza faptului că despre acesta (discursul politic) se poate scrie foarte mult.

În încheiere apreciez și bibliografia, care, cu foarte puține cazuri, este actuală, incluzând numai lucrări din 1990 încoace.

Nicolae Felecan

(Universitatea de Nord din Baia Mare,
Facultatea de Litere)

21. Adriana Stoichițoiu Ichim, *Semiotica discursului juridic*, ediția a II-a, Editura Universității din București, București, 2006.

După cum mărturisește autoarea în *Cuvântul înainte* al cărții *Semiotica discursului juridic* (Ediția a II-a, București, Editura Universității din București, 2006), lucrarea se înscrie într-un domeniu interdisciplinar, și anume acela al semioticii juridice. Având ca punct de pornire teza de doctorat, elaborată sub îndrumarea profesorului Ion Coteanu, *Semiotica discursului juridic* reprezintă, la vremea respectivă, o primă încercare de abordare interdisciplinară a limbajului juridic.

Motivul revenirii autoarei asupra subiectului, după un deceniu și jumătate, vizează, în primul rând, absența, în limba română, a unei descrieri a structurii și funcționării limbajului juridic în plan sincron; în al doilea rând, investigarea discursului juridic normativ poate contribui la mai buna rezolvare a unor probleme aflate în zona de interferență dintre drept și lingvistică; iar în al treilea rând, abordarea semiotică a fost cea mai pertinentă metodă pentru descrierea completă a structurii și funcționării diverselor niveluri ale discursului juridic, în interdependența lor.

²² Apud Gh. Bulgăr, *Dicționar de sinonime*, ediția a IV-a, București, Editura Palmyra, 1995, p. 9.

În capitolul I al studiului, *Stadiul actual al cercetării limbajului juridic*, autoarea semnalează numărul redus al lucrărilor de sinteză (deopotrivă românești și străine), care să aibă ca obiect limbajul juridic din perspectivă interdisciplinară. Cercetările în domeniu pun în evidență trei tipuri de abordări: 1. lingvistică; 2. juridică; 3. interdisciplinară. Perspectiva lingvistică prezintă limbajul / stilul juridic dintr-o abordare predominant teoretică, sub aspecte diacronic și sincron. Perspectiva juridică abordează aspecte de interes practic: perfecționarea tehnicii legislative, redactarea diverselor tipuri de texte juridice, interpretarea textului legislativ de către specialiști, receptarea textului juridic de către ne-specialiști.

Abordarea interdisciplinară a limbajului juridic a determinat conturarea a două noi domenii de cercetare: lingvistica juridică și semiotica juridică. În sfera de preocupări a lingvisticii juridice ar intra studiul terminologiei juridice și elaborarea dicționarilor juridice. Față de știința dreptului, lingvistica juridică pune în valoare trei aspecte funcționale, putând fi socotită drept o stilistică sau retorică specializată, o știință auxiliară a dreptului și un instrument de investigare a efectelor juridice produse prin acte de limbaj de tip performativ (jurământ, ordin, angajament, recunoaștere, interdicție etc.). Semiotica juridică are ca obiect descrierea discursului / textului juridic, prin raportare la o gramatică și un dicționar de profil.

Din capitolul al II-lea al cărții, *Schiță de istorie a limbajului juridic românesc*, aflăm că limbajul juridic este determinat de contextul politic și socio-cultural în care este utilizat, reflectând, în planul expresiei lingvistice, schimbările intervenite în societate. Autoarea ia în discuție cele trei etape din istoria limbajului juridic românesc, așa după cum sunt ele consemnate în bibliografia domeniului: 1. primele „pravile” traduse și tipărite în Moldova și Muntenia, la mijlocul secolului al XVII-lea; 2. perioada dintre 1780 (momentul când apare *Pravilniceasca condică* a lui Ipsilanti) și

1864 – 1865 (când se realizează unificarea legislativă sub domnia lui Al. I. Cuza, prin promulgarea codurilor moderne ale României); 3. etapa de după 1865, când limbajul juridic românesc se modernizează. Codurile promulgate în epoca lui Cuza au cântărit substanțial în fixarea limbajului juridic românesc într-o formă similară celei actuale. Autoarea va urmări evoluția limbajului juridic de la apariția acestor coduri până în prezent, specificând atât elementele de continuitate, cât și pe cele de inovație, cercetând edițiile succesive ale aceluiași coduri.

În capitolul al III-lea, *Cadrul teoretico-metodologic al cercetării*, se fac precizări ce țin de obiectul cercetării, care presupune delimitarea limbajului juridic de cel administrativ și identificarea diverselor niveluri care compun limbajul juridic. Autoarea consideră, alături de alți cercetători, că varianta administrativă este derivată din cea juridică și subordonată acesteia. „Spre deosebire de textul legislativ cu referință unică, neredundant și închis, cel administrativ este plurivalent, evocând, pe lângă referința sa imediată, și alte texte.

Discursul administrativ are o structură mai complexă la nivel transfrastic, decât cel juridic, fiind caracterizată prin utilizarea masivă a formulelor.

În textele juridice, enunțarea este neutră, obiectivă, cu caracter general (impersonal). [...]

Terminologia administrativă este mai receptivă la inovații decât cea juridică [...]. [...] vocabularul textelor juridice este mai puțin sistematizat, mai deschis termenilor de specialitate din alte domenii decât lexicul juridic.” (p. 30)

Prin urmare, obiectul cercetării de față este discursul juridic normativ, desemnat în bibliografia românească prin sintagmele limbajul legii, limbajul actelor legislative, stil legislativ, limbaj normativ.

Materialul din care au fost extrase exemplele provine din coduri și legi actuale, reflectând dreptul în vigoare. S-au făcut, însă, referiri și la alte coduri, aparținând dreptului

românesc modern. Au fost examinate și lucrări / texte de popularizare a legislației, după cum și lucrări din domeniul jurisprudenței și dicționare juridice elaborate pentru diverse ramuri de drept.

În ceea ce privește metoda la care a recurs, autoarea vorbește despre convingerea că demersul semiotic reprezintă modalitatea optimă de analiză pentru o realitate complexă, cum este comunicarea juridică. Ca argumente, invocă natura interdisciplinară a semioticii și capacitatea ei de a integra alte tipuri de abordări. Așadar, cercetarea în discuție aparține semioticii aplicate, mai exact, semioticii juridice. Între obiectivele propuse, stau relațiile stabilite între semnele lingvistice și referenții lor (nivelul semantic), între diversele tipuri de semne (nivelul sintactic) și relația dintre semne și utilizatorii lor (nivelul pragmatic). Avantajul sistemului semiotic morrisian – la care subscrie autoarea – constă în putința investigării discursului juridic normativ din dublă perspectivă: ca practică socială instituționalizată și ca tip discursiv / textual. În opinia cercetătoarei, relația dintre semiotica juridică și lingvistica juridică este una de incluziune.

Lingvistica juridică se ocupă de studiul discursului juridic sub cele trei aspecte definitorii: lexic specializat, structuri enunțative, caracteristici stilistice.

Semiotica juridică include lingvistica juridică, luând în considerare cadrul pragmatic (care cuprinde, pe lângă emițător și receptor, alți parametri care determină specificul discursului juridic normativ: temă, acte de limbaj, finalitate, situație de comunicare etc.).

Capitolul al IV-lea, *Pragmatica discursului juridic normativ*, se ocupă de prezentarea principalelor concepte cu care se va opera în continuare: *discurs* și *text* (între care autoarea afirmă că nu va face o distincție tranșantă), *competență pragmatică* (desemnând capacitatea vorbitorului de a se exprima adecvat, în raport cu datele contextului extralingvistic și cu intenția comunicativă), *situație de comunicare* (*contextul comunicativ*), cu următoarele componente: a). contextul istoric și

sociocultural; b). contextul situațional (aspecte socio- și psiholingvistice privind statutul și rolurile participanților la actul comunicativ, relația dintre aceștia, intențiile și finalitatea acțiunii discursive; c). contextul referențial; d). contextul lingvistic.

Prioritatea revenită nivelului pragmatic, în studiul de față, se datorează marcării discursului juridic normativ de factori sociali, într-o măsură mai pronunțată decât alte discursuri specializate.

În capitolul al V-lea, „*Gramatica*” *discursului juridic normativ*, se anunța că termenul „gramatică”, din sintagma „gramatică juridică”, va fi utilizat cu o semnificație aparte, trimițând la un concept operațional bivalent. „Cele două accepții acordate aici termenului *gramatică* (echivalent în sens larg cu lingvistica textului, iar în sens restrâns cu morfosintaxa) sunt – remarcă autoarea – pe deplin congruente și nu contrazic, în spiritul lor, utilizările consacrate ale termenului în discuție.” (p. 53)

Într-o accepție mai cuprinzătoare, termenul *gramatică* se referă la nivelul transfrastic. Obiectul de analiză este textul, înțeles ca produs al discursului / procesului de enunțare și ca ansamblu structurat de secvențe între care se stabilesc raporturi logico-sintactico-semantic.

A doua accepție a termenului *gramatică* este mai restrictivă și se referă la nivelul frastic al enunțurilor (fraze sau propoziții în terminologia tradițională).

Nivelul transfrastic (discursiv – textual) reprezintă domeniul cel mai puțin investigat în bibliografia consacrată discursului juridic normativ. Dintre standardele de textualitate, autoarea consideră ca definitorii pentru tipul de discurs luat în discuție *coeziunea* și *coerența*. Lucrările anterioare anilor '80 nu disting cele două concepte. Bibliografia recentă, însă, le utilizează separat, definind coeziunea ca un „ansamblu de trăsături care asigură unitatea sintactică a textului, marcând legătura în secvența de unități lingvistice (propoziții / fraze)” (Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu,

Mihaela Mancaș, Gabriela Pană-Dindelegan, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997, p. 108), iar coerența, drept „ansamblu de trăsături care asigură unitatea semantică a unui set de propoziții / fraze, astfel încât acestea să formeze un tot unitar din punctul de vedere al semnificației” (Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană-Dindelegan, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică, 1997, p. 109). Este enunțată, în continuare, poziția aparte a lui Emanuel Vasiliu (*Introducere în teoria textului*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1990), pentru care coeziunea reprezintă „totalitatea trăsăturilor gramaticale (sintactice) care marchează caracterul de tot unitar al unei suite de propoziții (fraze)” (p. 60). Teorii mai bine articulate în ceea ce privește coerența și coeziunea se găsesc la Carmen Vlad (*Sensul, dimensiune esențială a textului*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994) și la Daniela Roventă-Frumușani (*Semiotica discursului științific*, București, Editura Științifică, 1995).

În subcapitolul intitulat *Mecanisme lingvistice ale coerenței*, autoarea vorbește despre condițiile minimale pentru asigurarea coerenței la nivel transfrastic. Acestea sunt: identitatea referențială, existența unui „plus” semantic și globalitatea sensului. Cea mai simplă modalitate de realizare a coreferențialității la nivel transfrastic și frastic este recurența lexicală. În discursul juridic normativ, aceasta se realizează sub patru forme: a). prin repetarea aceluiași cuvânt în enunțuri diferite; b). prin echivalență sinonimică; c). prin incluziune; d). prin determinare definită. În cazul celei de-a doua condiții a coerenței, „plusul semantic”, asocierea temă + remă asigură continuitatea tematică a discursului și surplusul de informație prin trei procedee frecvent întâlnite în discursul juridic normativ: a). rema poate preciza accepția juridică a unor cuvinte utilizate și în lexicul comun; b). corelarea unui enunț afirmativ (temă) cu unul sau mai multe enunțuri negative (remă), având același referent; c). enumerarea, care poate

avea caracter „închis” (exhaustiv) sau „deschis” (exemplificativ).

În subcapitolul intitulat *Mecanisme ale coeziunii*, autoarea precizează că, din varietatea procedurilor coezive, se vor prezenta doar acelea care interesează prin frecvență și funcție specifică, în discursul juridic normativ. Coreferențialitatea constă în instituirea unei relații la nivel frastic sau transfrastic, între două unități verbale având referent comun. Principala modalitate de realizare a co-referinței sunt *pro-formele*.

Repetiția și paralelismul reprezintă mecanisme coezive sintactico-semantic, înrudite prin procedeul reluării (recurenței) și prin finalitate (asigurarea preciziei și unității textuale). Elipsa este rar întâlnită, iar conectorii textuali au o pondere redusă.

Articolul are, în cadrul textului legislativ, un rol dublu: de unitate informațională de sine stătătoare și de secvență structural-funcțională a întregului. Articolul e definit ca elementul structural de bază al unui act normativ, fiind cea mai mică subdiviziune a unui asemenea text. Astfel, sub aspectul funcției îndeplinite de fiecare articol în cadrul unei subdiviziuni a Codului Penal, se disting: articole – anunț, articole – definiție, articole de sinteză.

Din perspectivă lingvistică, articolul poate fi izolat, ca text de sine stătător, sau parte componentă a ansamblului legislativ.

Sub aspect conceptual, coerența articolului format din mai multe alineate este asigurată, de regulă, prin relațiile logico-semantic stabilite între enunțurile respective.

Un loc aparte consacră autoarea aspectelor esențiale pentru descrierea normelor juridice. În funcție de caracterul lor, acestea pot fi norme-obligații, norme-permisiuni și norme-interdicții. În cazul normelor juridice, autoritatea care emite legile statului este impersonală. Subiecții reprezintă clasa persoanelor cărora li se adresează normele juridice. Situația (ocazia) indică determinarea temporală și/sau spațială a normei.

Din punct de vedere logico-juridic, norma are o anumită structură internă. Structura fixă

îi permite formalizarea conținutului. Afirmatia va fi susținută prin analiza unor exemple de norme juridice din Codul Penal.

„Individualizarea” (particularizarea) normei juridice se poate realiza în raport cu: agentul, pacientul, obiectul infracțiunii, modalitatea de săvârșire a infracțiunii, timpul, consecința.

Modalitatea de enunțare a normei juridice și, implicit, organizarea sintactică a enunțului normativ sunt determinate de un criteriu pragmatic – intenționalitatea. „Din punctul de vedere al intenției ilocuționare, textele juridice vizează inducerea la interlocutor a unui anumit comportament nonverbal, în principal prin acte lingvistice, directive de tip prescriptiv-imperativ (*a ordona*) sau restrictiv (*a interzice*).” (p. 79)

Caracteristicile morfo-sintactice, puse în evidență de analiza la nivel frastic a textului normativ, pot fi înțelese și interpretate corect numai prin raportare la specificul funcțional (pragmatic) și stilistic al discursului juridic normativ.

Generalitatea și obiectivitatea impersonală (care conduc la ideea suveranității imperative a legii) se realizează prin următoarele procedee: a). absența din text a emițătorului; b). neutralizarea opozițiilor de gen și număr prin folosirea genului masculin și a numărului singular; c). utilizarea articolului hotărât; d). utilizarea pronomelor și adjectivelor nehotărâte; e). preponderența – la verbe – a persoanei a III-a sg.; f). frecvența ridicată a construcțiilor impersonale la diatezele pasivă și reflexivă; g). utilizarea indicativului și a conjunctivului prezent cu valoare imperativă; h). desemnarea Agentului din structura normelor juridice prin forme de participiu substantivizate cu ajutorul articolului hotărât.

Caracterul convențional, stereotip al discursului juridic normativ, poate fi argumentat prin prezența formulelor și a unor scheme sintactice (construcții-șablon) specifice. Între acestea, frecvente sunt cele care asigură trimiterile la alte prevederi din textul juridic.

Stereotipia și conservatorismul sintaxei juridice apar și în construcțiile cu topică inversă.

Claritatea și precizia discursului juridic normativ se realizează prin organizarea specifică a raporturilor sintactice și prin specializarea elementelor de relație.

În ceea ce privește raporturile de coordonare în discursul juridic normativ, autoarea demonstrează preponderența coordonării copulative și a celei disjunctive, prin care se exprimă, în plan logico-semantic, relații de asociere, respectiv de opoziție.

Tabloul raporturilor de subordonare la nivelul frazei și al propoziției reprezintă o „marcă stilistică” definitorie a discursului juridic normativ. Între acestea se disting: circumstanțialele condiționale, circumstanțialele temporale, circumstanțialele finale, circumstanțialele concesive, circumstanțialele opoziționale, circumstanțialele consecutive, subordonatele atributive, complementive de agent.

Nevoia de concizie a discursului juridic normativ este satisfăcută prin două procedee: a). substituirea subordonatelor prin părțile de propoziție corespunzătoare și b). transformările de nominalizare, în urma cărora rezultă substantive postverbale abstracte.

În debutul capitolului al VI-lea, *Semantica discursului juridic normativ*, autoarea anunță că, în cadrul semioticii juridice, semantica studiază relațiile dintre semne și obiectul juridic (referentul) desemnat de ele. În prezentul capitol, atenția va fi orientată spre nivelul lexico-semantic al discursului juridic normativ. Vocabularul juridic va fi investigat prin raportare la vocabularul general al limbii literare standard, înregistrându-se trăsăturile sale specifice ca sistem lexical, precum și caracteristicile semantice ale termenului juridic, în relație cu utilizatorii săi.

În româna actuală, vocabularul juridic reprezintă un ansamblu organizat de termeni, caracterizat, din punct de vedere statistic, printr-o bogăție relativ mică și concentrație mare. Vocabularul juridic s-a constituit pe baza vocabularului general, iar granița dintre ele este destul de imprecisă.

„Tehnicitatea” și accesibilitatea – considerate caracteristice pentru discursul juridic normativ – au ca „reflex”, în plan lingvistic, coexistența, în cadrul vocabularului juridic, a trei straturi lexicale distincte: termeni juridici strict specializați; termeni „tehnic” preluați din alte terminologii; cuvinte din vocabularul general utilizate cu accepție juridică.

Utilizarea cuvintelor din vocabularul general ca termeni juridici trebuie examinată din perspectiva celor două tendințe contradictorii care caracterizează discursul juridic: nevoia de precizie și cea de suplețe în exprimarea normei juridice.

Polisemia termenilor juridici cunoaște două forme: polisemie externă (în cazul termenilor utilizați atât în vocabularul general, cât și în cel juridic); polisemie internă (în cazul termenilor juridici care au mai multe sensuri în domeniul dreptului).

Autoarea enumeră principalele modalități de rezolvare a polisemiei din vocabularul juridic prin dezambiguizare și actualizarea unui unic sens (specializat): utilizarea termenilor în contexte juridice bine determinate; inserarea în unități sintagmatice cu semnificație juridică; redefinirea în textul legislativ sau în dicționare specializate.

Caracterul de sistem al vocabularului juridic este evidențiat de relațiile semantice și etimologice dintre termeni.

Relațiile semantice dintre termenii juridici reprezintă modalități de organizare a vocabularului juridic în diverse tipuri de structuri lexicale, determinate de factori extralingvistici (în primul rând, de natura referentului).

Relațiile etimologice dintre termenii juridici permit o structurare a vocabularului juridic în funcție de procedeele de formare a cuvintelor.

Autoarea nu își propune să realizeze un inventar exhaustiv al procedeele de formare a cuvintelor în vocabularul juridic, ci se va limita la semnalarea unor aspecte specifice în raport cu vocabularul general.

În timp ce în vocabularul general al limbii române procedeul derivării este mai productiv decât compunerea, în vocabularul

juridic, la fel ca în alte limbaje de specialitate, compunerea ocupă un loc privilegiat.

Derivarea propriu-zisă reprezintă un procedeu productiv de îmbogățire a vocabularului juridic, cu ajutorul unor afixe din fondul vechi al limbii, dar mai ales prin utilizarea sufixelor și prefixelor neologice.

Schimbarea categoriei gramaticale (conversiunea) se manifestă în română sub forma substantivizării adjectivului.

În capitolul al VII-lea, *Implicații practice ale cercetării discursului juridic*, autoarea vorbește despre strânsa legătură pe care discursul juridic normativ o are cu viața socială, analizând implicațiile practice ale studierii acestuia pentru specialiști și nespecialiști. Totodată, sunt semnalate posibile direcții de investigare interdisciplinară a acestei problematice de larg interes științific și social.

Dintre domeniile multiple în care cercetarea discursului juridic normativ este necesară specialiștilor în drept, autoarea va avea în vedere redactarea, interpretarea și traducerea textelor legislative, precum și elaborarea dicționarilor specializate.

Evoluția discursului juridic normativ implică un proces complex și nu lipsit de contradicții. Dintre aceste contradicții, o importanță majoră o reprezintă pentru specialiști (juriști și lingviști) următoarele: precizie vs. suplețe în exprimarea normei juridice; caracter „tehnic” (specializat) vs. accesibilitate a discursului juridic normativ.

Strâns legată de redactarea în drept se află problematica interpretării textului legislativ, domeniu în care aspectele de natură juridică, lingvistică și logică apar într-o legătură organică. Între obiectivele esențiale ale interpretării dispozițiilor legale, se află: înlăturarea ambiguităților, completarea unor lacune ale legii, precizarea unor sensuri, precum și a aplicabilității sale spațiale, temporale, materiale sau juridice.

Interesul crescut față de aspectele lexico-semantice ale discursului juridic normativ se concretizează în elaborarea dicționarilor specializate pentru diverse ramuri ale dreptului.

În ceea ce privește traducerea textelor juridice dintr-o limbă în alta, autoarea semnalează problemele teoretice și practice care apar, întrucât această muncă presupune din partea traducătorului specializat o abordare comparativă interdisciplinară – juridică și lingvistică – a celor două sisteme legislative.

Cercetarea discursului juridic normativ are consecințe notabile pentru categoria receptorilor nespecialiști (masa cetățenilor reprezentând subiecții legii).

Unul dintre obiectivele principale ale tehnicii legislative este necesitatea redactării legilor într-un limbaj accesibil nespecialiștilor. Pentru evaluarea gradului de dificultate a textelor juridice, în raport cu receptorul mediu, se propune o abordare complexă, din perspectivă funcțională, prin cercetarea aspectelor pragmatice, discursiv-textuale, sintactice, lexico-semantice și a prezentării grafice.

În privința planului pragmatic, principala deficiență înregistrată de către autoare, în ceea ce privește dificultățile de înțelegere la toate nivelurile textului, este încălcarea „principiului cooperării” între factorii implicați în comunicare. „Lipsa comunicării între emițător și receptor, respectiv între specialiștii care elaborează textul și publicul care îl utilizează, este generată de insuficiența cunoașterii a competenței lingvistice a publicului și a factorilor contextuali care influențează receptarea.” (p. 171)

La nivelul textului juridic, factorii (con)textuali care influențează receptarea sunt: organizarea ierarhică a textului și a diverselor sale subdiviziuni, relațiile dintre ele, prezența unor scheme specifice de organizare textuală.

Nivelul sintactic prezintă serioase dificultăți pentru nespecialiști, datorită structurii frazei juridice. Frazele ample, deținătoare de mari cantități de informații, exprimate printr-o aglomerare de subordonate de diverse tipuri, creează dificultăți de receptare și de stocare a informației.

În plan lexico-semantic, dificultățile nespecialiștilor decurg din utilizarea termenilor strict specializați, aparținând „jargonului” juridic-administrativ, a arhaismelor ieșite din uz, a unor formule redundante.

Soluțiile propuse pentru evitarea dificultăților se prezintă sub forma unor principii / reguli de redactare a textelor juridice adresate nespecialiștilor.

Primul principiu, de natură pragmatică, se referă la reducerea distanței dintre emițător și receptor, asigurând astfel comunicării un caracter direct, personalizat. În difuzarea și explicarea terminologiei juridice în rândul cetățenilor, un rol important revine, în epoca actuală, mijloacelor moderne de informare: presă, radio, televiziune.

Ca o concluzie a întregului studiu, autoarea subliniază fenomenul de „intelectualizare a vocabularului limbii române contemporane”. Acesta se extinde și asupra graiurilor, în care termeni juridici neologici tind să elimine treptat terminologia tradițională.

În lucrarea *Semiotica discursului juridic*, autoarea a realizat, din perspectivă semiotică, o descriere structurală a discursului juridic normativ. Astfel, Domnia Sa a întreprins o prezentare critică a bibliografiei românești și străine consacrate obiectului cercetării, în urma căreia s-au relevat trei tipuri de abordări: lingvistică, juridică și interdisciplinară. În continuare, s-a urmărit evoluția limbajului juridic românesc, constatându-se permanenta confruntare dintre tendințele conservatoare și cele inovatoare. Pornind de la un material preluat din Codul Penal, în principal, discursul juridic normativ a fost examinat în plan pragmatic, sintactic și semantic. Analiza pragmatică a discursului juridic normativ a avut ca premisă dubla natură a textului normativ, care funcționează simultan ca act lingvistic și act juridic. „Gramatica” discursului juridic normativ a scos în evidență mecanisme specifice de realizare a unității logico-semantice (coerența) și a unității sintactice (coeziunea), la nivel transfrastic. Prin cercetarea nivelului lexico-semantic al discursului juridic normativ, autoarea a urmărit stabilirea trăsăturilor definitorii ale vocabularului juridic. Dinamica vocabularului juridic a fost pusă în evidență prin raportarea la vocabularul limbii literare standard. Dintre domeniile de

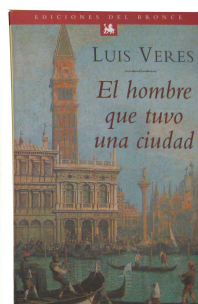
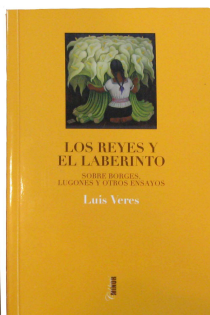
interes practic-aplicativ pentru juriști, în atenția cercetării de față au stat următoarele: perfecționarea tehnicii legislative; interpretarea judiciară; lexicografia juridică; traducerea textelor de lege. Dintre procedeele de popularizare a legislației, autoarea s-a oprit asupra codului de legi comentat, a dialogurilor pe teme juridice și a dicționarilor destinate nespecialiștilor.

Lucrarea de față contribuie, pe bună dreptate, la întărirea profilului discursului juridic normativ și îndeamnă, totodată, la continuarea și adâncirea investigației teoretice, prin colaborarea dintre lingviști și juriști, atitudine cu efecte benefice în impunerea principiilor de drept în societate.

DAIANA FELECAN

(Universitatea de Nord din Baia Mare,
Facultatea de Litere)

22. Luis Veres (Spania), *Periodismo y literatura de vanguardia en América Latina: el caso peruano* (Presa și literatura de avangardă în America Latină: cazul peruan), Universidad Cardenal Herrera-CEU.

Primul său roman, publicat în 1998, a fost *Omul care avea un oraș*. Un an mai târziu, în 1999, a câștigat cel de-al XVII-lea Premi Vicente Blasco Ibáñez pentru roman, cu volumul *Cerul de ciment*, apărut în 2000. Este, de asemenea, autorul eseului *Epicul indian în revista "Amauta"* (2001)

și a numeroase articole de istorie a comunicării, lingvistică sau literatură spaniolă și hispanoamericană.

*

Rod al unei călătorii în Peru, din 1996, lucrarea *Jurnalism și literatură de avangardă în America Latină: cazul peruan*, semnată de Luis Veres, reprezintă o cercetare serioasă privind, printre altele, jurnalismul peruan, cercetare extinsă la nivel sud-american. De menționat Premiul Internațional pentru Eseu Juan Gil-Albert, obținut cu un an înaintea publicării, în 2002.

Autorul, născut la Valencia în 1968, este doctor în filologie hispanică și licențiat în Limba și Literatura Spaniolă și Filologie Valenciană. A fost lector de spaniolă, în 1994, la Universitatea din Veneția, profesor invitat la Universitatea din San Martín, ca și la Universitatea Națională din Trujillo, Peru (1996). De asemenea, profesorul Veres a predat și a făcut cercetări la Institutul de Științe Politice al Universității Wroclaw, Polonia (2002-2003) și la Universitatea Britanică Occidentale. Din 1996, este profesor de limbă spaniolă și critică literară la Facultatea de Științe Sociale a Universității Cardenal Herrera – CEU din Valencia, Spania.

Cartea depășește inconvenientul inițial, recunoscut, de altfel, de autor, acela al necunoașterii realității sociale din Peru. Din această cauză, primul capitol, *Introducere în anii jurnalismului indigen*, este dedicat, în întregime, “caracterizării diferitelor circumstanțe care au marcat anii în care au apărut revistele de avangardă și mișcarea indigenă din Peru”. Problema principală a cercetătorului a fost vidul de informație cauzat de contextul istoric și politic, negând substratul indigen al culturii peruane.

Mișcarea avangardistă avea să apară ca o reacție la acest aspect, dar și “ca o reacție împotriva clasei instalate la putere”. Lupta, pornită de redacția revistei *Amauta*, va fi amplificată în ziarele care apăreau mai ales în sudul țării. Ca urmare, capitolele 2 și 3 prezintă o trecere în revistă a personalităților și publicațiilor care au patronat acele vremuri. Câteva dintre subcapitolele remarcabile din partea a doua, intitulată *Istoria indigenilor*, sunt *Originile indianismului*, *Începuturile modernității: González Prada*, *Tradiționalismul hispanic: José de la Riva-Agüero*, *Francisco García Calderón*, *Indigeni și modernism în Peru*, *Începuturile febrei pentru cultura indigenă*. Capitolul trei, *Profilul unei avangarde*, se ocupă de spiritul avangardist, de cel peruan,

de Grupul Orkopata și ziarul *Buletinul Titikaka*, de revistele indigenilor (*Kosoko*, *Pututu* și *Kuntur* etc.), ca și de personalități care au studiat cultura indigenă (José Uriel García și Jorge Basadre).

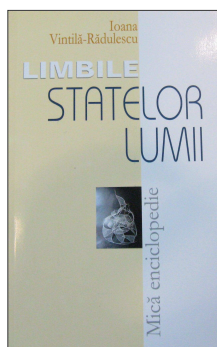
Două dintre capitolele cărții subliniază diversele aspecte ale mesajului emis de José Carlos Mariátegui, ca program al revistei *Amauta*, fondată de el. Ideile jurnalistului sunt extrem de importante pentru a înțelege cât mai exact acei ani, cruciali pentru dezvoltarea ulterioară a gândirii critice din America de Sud.

De remarcat bogăția notelor prezente în subsolul paginilor, cu trimiteri complexe la date socio-istorice (Războiul Pacificului, diversificarea claselor sociale – burghezia, muncitorimea), politice și culturale (generate de reformele Partidului Civil condus de Manuel Pardo). O bibliografie bogată și o anexă cuprinzând articole din revista *Amauta*, completează cercetarea profesorului spaniol, care se adresează nu doar cercetătorilor, ci, prin stilul accesibil, oricărui cititor interesat de tema propusă.

DOINA RAD

(Școala „Ion Creangă”, Cluj-Napoca)

23. Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile statelor lumii*, Editura Meronia, București, 2007.

Lucrarea Ioanei Vintilă-Rădulescu este, așa cum arată și titlul, o prezentare cu caracter enciclopedic a limbilor oficiale vorbite în statele independente ale lumii. Volumul continuă o preocupare mai veche a autoarei, care nu este

Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii. Mică enciclopedie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981; Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Les langues du monde. Petite Encyclopédie*, Editura Științifică și Enciclopedică – Société d’Édition „Les Belles Lettres”, București–Paris, 1984; Marius Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile Europei*, Univers Enciclopedic, București, 2001). Ținând cont de faptul că, de la apariția *Limbilor lumii*, scrisă în colaborare cu acad. Marius Sala, s-au produs schimbări semnificative

la prima carte de acest gen (Marius Sala, 204

pe harta mondială (unele state și-au dobândit sau redobândit independența, în timp ce altele s-au destrămat), o astfel de lucrare era absolut necesară. Și aceasta cu atât mai mult cu cât ea vine în întâmpinarea anului 2008, proclamat de ONU *Anul internațional al limbilor*.

Lucrarea, însă, nu se limitează doar la o simplă enumerare a limbilor oficiale vorbite în diferitele țări de pe glob, ci este mult mai complexă, fiind împărțită în patru părți.

Prima parte cuprinde noțiuni generale despre limbă, clasificări ale limbilor și despre sisteme de scriere. Din numeroasele definiții care s-au dat limbii, autoarea optează pentru aceea conform căreia se numesc limbi „idiomurile naturale în care ordinul de mărimi al numărului de cuvinte este de minim 3000” (p. 23). De asemenea, limbile cunosc variații geografice subordonate: dialecte, subdialecte și graiuri, uneori limita dintre limbi și dialect fiind foarte greu de stabilit. Numărul limbilor care se vorbesc pe glob este estimat între 2500 și 7000. Această variație mare se explică prin mai multe motive: unele limbi au fost descoperite de curând, altele sunt considerate moarte și este posibil să existe limbi care nu au fost încă descoperite.

Pentru clasificarea limbilor s-au folosit mai multe criterii: unele care țin de originea și înrudirea limbilor, precum și de dezvoltarea lor istorică, rezultând din aceasta clasificarea genealogică; altele care țin de structura limbilor și de particularitățile interne ale acestora; și, în sfârșit, criterii care țin de proveniența și de funcția idiomurilor.

Clasificarea genealogică pentru care optează autoarea este cea mai răspândită. Prezentarea familiilor de limbi este făcută în ordine alfabetică, pentru fiecare familie fiind precizate ariile geografice în care se vorbește, numărul de limbi care aparțin acestei familii, ramurile fiecărei familii și în ce țară se vorbește fiecare limbă.

Din punct de vedere sociologic, putem face mai multe distincții, printre care: distincția dintre *limbă indigenă* (*aborigenă* sau *autohtonă*) și *limba imigrantă*, cea dintre *limbă regională* sau *limbă de comunicare interet-*

nică și *limbă vehiculară* sau *lingua franca* ori distincția dintre *limbă majoritară* și *limbă minoritară*.

O situație aparte între limbi o au idiomurile *pidgin* și *creole*, vorbite în foste colonii din America, Africa, Asia sau Oceania, care reprezintă o situație limită de aculturație lingvistică și un moment de tranziție în însușirea limbii din care provin.

Un subcapitol foarte interesant este cel al sistemelor de scriere. Cititorul este purtat într-o scurtă istorie a scrierii, începând de la forme primitive de transmitere a informației până la apariția scrierii propriu-zise. Astfel, aflăm, cu surprindere, că numărul sistemelor de scriere din toate timpurile a fost estimat la 660, dintre care multe au rămas nedescifrate. Și mai surprinzător este faptul că, din totalul de 5000 de limbi câte se vorbesc în medie pe glob, doar 650 sunt limbi scrise (adică aproape 13% din total).

Foarte utile pentru cititori sunt tabelele care prezintă corespondențe între literele alfabetului chirilic modern și ale celui grecesc și literele alfabetului latin, la care se adaugă un tabel cu literele alfabetului chirilic și transcrierea lor în alfabet latin și limbile slave în care se folosește.

În partea a doua a lucrării, *Profilul lingvistic al continentelor*, este descris din punct de vedere lingvistic fiecare continent în parte. Pentru fiecare continent se urmărește: o foarte scurtă descriere geografică a acestuia, o caracterizare generală a situației la nivelul limbilor oficiale, care sunt principalele familii de limbi vorbite pe continentul respectiv, inclusiv limbile din cadrul fiecărei familii și principalele țări în care sunt vorbite, care sunt principalele sisteme de scriere proprii fiecărui continent și cultura vehiculată în limbile din continentul respectiv. Prin aceasta din urmă sunt analizate limbile care stau la baza unor forme de cultură (religii, literatură etc.) și capacitatea fiecărei limbi de a contribui, datorită gradului de dezvoltare, la cultura mondială și de a se constitui ca limbă internațională, din care multe alte limbi preiau cuvinte și expresii aparținând diverselor domenii.

Cea mai amplă parte a lucrării o constituie partea a treia, care, de altfel, poartă și titlul cărții: *Limbile statelor lumii*. În ordine alfabetică este prezentat fiecare stat în parte, pentru fiecare indicându-se: o scurtă istorie a statului respectiv, limba sau limbile oficiale conform Constituției în vigoare în fiecare stat (dacă este cazul), limba sau limbile naționale (limbă a principalelor etnii), familiile de limbi cărora aparține fiecare, numărul de locuitori care le vorbesc, țara/țările, respectiv regiunea/regiunile în care se vorbesc. Limbile oficiale și cele naționale sunt redată grafic diferit, primele fiind scrise cu caractere **bold**, iar ultimele fiind subliniate. Limbile oficiale și cele naționale beneficiază de cele mai multe informații în cadrul articolului. Limbile oficiale în fiecare stat sunt date în ordinea în care sunt prezentate în Constituții și în funcție de numărul de vorbitori.

În sfârșit, *Anexele* sintetizează, printr-o serie de tabele, câteva informații comparative suplimentare.

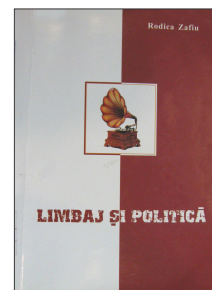
Prin stilul atractiv și prin vocabularul accesibil, lucrarea *Limbile statelor lumii* a Ioanei Vintilă-Rădulescu se adresează atât specialiștilor, cât și nespecialiștilor. Deși cea mai mare parte a temelor abordate sunt de natură lingvistică, termenii strict de specialitate sunt rari, iar cei care sunt mai puțin cunoscuți sunt explicați în *Glosarul* de la sfârșitul cărții. *Bibliografia* se bazează în mare parte pe lucrări românești și pe site-uri web.

De asemenea, lucrarea beneficiază și de cuvântul-înainte al Acad. Marius Sala, pentru care calitățile lucrării „îl îndreptătesc pe cititor să o așeze printre acele cărți pe care le deschide când va dori să afle rapid o informație de felul celor pe care le cuprinde, pentru a-și pregăti o călătorie adevărată sau numai pentru a întreține una virtuală.”

NICOLETA MIHAI

(Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București)

24. Rodica Zafiu,
***Limbaj și politică*,**
Editura Universității din București,
București, 2006.

În contextul numeroaselor lucrări românești²³ și străine²⁴ consacrate, în ultimii ani, din diverse unghiuri, *comunicării politice*, cartea Rodicăi Zafiu ocupă o poziție distinctă prin *obiectivele* vizate, prin *perspectiva integratoare* a analizei și prin *bogăția faptelor* lingvistice aduse în discuție.

Având ca premisă principală ideea con-substanțialității politicii și comunicării, autoarea și-a propus – ca obiectiv general – „reabilitarea” discursului politic, prezentat, de regulă, în cheie predominant negativă, ca discurs al puterii și al manipulării. Pe baza unui bogat material ilustrativ (cules, în principal, din mass-media, dar și din texte de literatură, istorie, critică literară), autoarea urmărește *precizarea identității pragmatilistice* a limbajului politic printr-o procedură similară jocurilor *puzzle* sau „tehnicii mozaicului”. Mai exact, fizionomia întregului, în multidimensionalitatea sa, se conturează progresiv dintr-o succesiune de aspecte lingvistice (lexico-semantică și morfosintactice), retorice și pragmatice. Se înlocuiește astfel viziunea tehnocratică, strict instrumentală și re-

²³ Vezi, de exemplu, Doru Pop, *Mass-media și politica. Teorii, structuri, principii*, Institutul Cultural European, Iași, 2000; Tatiana Slama-Cazacu, *Strategeme comunicative și manipularea*, Polirom, Iași, 2000; Camelia Beciu, *Comunicare politică*, comunicare.ro, București, 2002.

²⁴ Françoise Thom, *Limba de lemn*, Editura Humanitas, București, 1993; Jacques Gerstlé, *Comunicare politică*, Institutul European, Iași, 2002; Jean-Marie Domenach, *Propaganda politică*, Institutul European, Iași, 2004.

ducționistă asupra comunicării politice, specifică lucrărilor din sfera politologiei, printr-o abordare integratoare, de tip funcțional, singura capabilă să asigure examinarea fenomenului lingvistic „în mișcare”, respectiv în practica efectivă de comunicare. De aici decurge și interferența celor două perspective – *sistemică* și *discursiv-pragmatică*, perspective care se întrepătrund frecvent în lucrarea de față.

Structura lucrării include patru secțiuni menite să evidențieze – așa cum se indică în *Introducere* – „legătura dintre limbaj și politică – nu numai prin existența unui limbaj politic, ci și prin efectele (de preluare, influențare, ironizare etc.) pe care comunicarea politică le are asupra altor limbaje” (p. 11).

Prima parte a volumului (p. 14-28) este consacrată unei caracterizări generale a limbajului politic, evidențiindu-se o serie de trăsături definitorii, care determină asocierea dintre un vocabular specific și o serie de strategii discursive cu finalitate persuasivă. Sunt discutate aici tendința de clișeizare, preferința pentru eufemism, utilizarea cuvintelor cu sensuri conotativ-afective ș.a., făcându-se, totodată, o succintă prezentare a bibliografiei românești consacrate limbajului politic.

Secțiunea a doua, intitulată *Limba de lemn* (p. 29-101), realizează o analiză aprofundată a limbajului politic românesc din perioada regimului comunist (deceniile 5-9 ale secolului al XX-lea), încercând o circumscriere cât mai exactă a conceptului căruia i se reproșează frecvent imprecizia și „vagul” semantic. Evitând cele două interpretări consacrate în literatura de specialitate²⁵, Rodica

Zafiu consideră limba de lemn ca „o accentuare a unor trăsături negative ale limbajului politic în genere – clișeizarea, simplificarea, eufemizarea etc. –, într-un context politic special, care suprimă alte discursuri și impune prin forță doar ideologia oficială” (p. 30).

Limba de lemn românească își precizează profilul prin trăsături *morfosintactice* și *pragmatistice* (stilul nominal, abundența adjectivelor și a adverbilor calificative, proliferarea subordonării în cadrul frazei, structurile binare formate prin coordonarea a două sinonime parțiale, construcțiile pasive și impersonale, eliminarea deicticelor, predominarea actelor de limbaj injonctive – ordin, îndemn, frecvența expresiilor vagi), *lexicale* (sensuri vagi și adesea reinterpretate, politizarea vocabularului) și *retorico-stilistice* (metafora clișeizată, banalizată, ca figură predilectă a discursului comunist).

Dintre multiplele ipostaze de manifestare a limbii de lemn în societatea românească dinainte de 1990, reținem selectiv analizele punctuale consacrate formulelor de politețe și salutului, limbajului Conducătorului, metaforelor și metonimiilor stereotipe. Extinderea investigației la domeniul literaturii de propagandă, la varianta didactică a discursului istoric și la discursul lingvistic din anii '50 ilustrează impactul limbajului politic totalitar (al „limbii ideologizate”), asupra altor tipuri de discurs public.

În ceea ce privește discursul politic al perioadei de tranziție (anii '90), autoarea observă coexistența unor trăsături novatoare în raport cu perioada comunistă (caracterul persuasiv și polemic, violența verbală, manipularea, personalizarea și dramatizarea discursului), alături de ceea ce ea numește (p. 90) „ecouri ale limbajului totalitar” (recuperarea prin resemantizare a unor cuvinte-cheie, ca *democrație*, *revoluție*, *libertate*; conotarea negativă a unor termeni „compromiși” – *tovarăș*; reduplicarea cvasitautologică, discursul ditirambic asemănător limbajului omagial, clișee lexicale și stilistice).

²⁵ Sintagma *limba de lemn* poate, așadar, să apară în două ipostaze principale: a) ca desemnare denotativă, specializată pentru limbajul politic al regimurilor totalitare comuniste, b) ca desemnare calificativă, evaluativă, conotativă, a limbajelor politice considerate ca excesiv birocratizate, puternic clișeizate, cu un vocabular sărac și repetitiv etc.” (p. 28).

Partea a treia – consacrată limbajului politic actual (pp. 102-215) – include o serie de analize aplicate din sfera lexicologiei, semanticii și a retoricii politice din care reiese cu claritate dinamica discursului politic postdecembrist. Interesul se concentrează, în mod firesc, asupra unor aspecte lexicale cu multiple atestări, în presa scrisă și audiovizuală, a perioadei actuale: „cuvinte – emblema” (*schimbare, credibilitate, deschidere, transparență, cosmetizare, nostalgie*), termeni care desemnează actori politici (*puterea, cetățeanul, poporul, „Nea Gheorghe”, baron*), derivate peiorative și jocuri de cuvinte (*FSN, zâmbet, emanație, Cotroceni*), formule parodice cu funcție ironică (*mioritic, dâmbovițean, regățean*), eufemisme politice (*disponibilizare, lichidare, suprimare, remaniere, lustrație*), clișee politice supuse deconstrucției ironice (*de bine, de suflet, pod de flori*), împrumuturi și calcuri din lexicul internațional (*summit și sommet, război rece, corectitudine politică*), nume și supranume politice (nume prezidențiale).

În ansamblu, aspectele de retorică și pragmatică politică, pe care Rodica Zafiu le consideră semnificative, ilustrează ceea ce Eugeniu Coșeriu considera a fi „uzul lingvistic determinat de atitudinile și ideologiile politice, de valorile și nuanțele speciale pe care cuvintele – cele care aparțin terminologiei politice ca atare, dar și multe din limbajul curent – de obicei le dobândesc în cadrul unor anumite ideologii”²⁶. Sunt comentate fapte aparținând limbajului colocvial (inclusiv parlamentar), celui evaluativ și afectiv, dar și mărci ale opiniei, figuri clișeizate (metafore, metonimii, personificări), repere pragmatice performative și deictice, precum și strategii persuasive utilizate în sloganurile electorale.

Ultima secțiune a lucrării – *Violența limbajului politic* (pp. 216-267) – selectează, din pluralitatea discursurilor atestate în societatea românească posttotalitară, reprezentări diferite și concurente ale violenței verbale, percepute ca ecouri ale perioadei totalitare (discursul teoretic-ideologic, în contextul „luptei de clasă”; discursul istoric; discursul polițienesc; discursul disident) sau ca expresie a confruntărilor politice de la începutul anilor '90. Ultimele sunt reflectate în primele ziare de după 22 decembrie 1989, în apelurile televizate, în titlurile din presa anului 1990. Ca mărci discursive ale violenței prezente în publicistica politică a perioadei de tranziție, autoarea analizează enumerarea, metaforizarea, limbajul emoțional, instituția citatului religios, insulta populară sau moralizantă, deformarea numelui, lexicul vulgar și cel trivial.

Partea finală a volumului include o bibliografie impresionantă sub aspectele bogăției, al diversității și al noutății (pp. 269-276), urmată de enumerarea surselor.

În concluzia acestei prezentări – preponderent expozitive, pentru a oferi celor interesați cât mai multă informație –, putem afirma că lucrarea la care ne referim îmbină în mod fericit erudiția cu accesibilitatea, putând fi considerată *didactică* în sensul superior al termenului (adică, temeinic documentată, bazată pe argumente și analize riguroase, redactată cu acuratețe și eleganță).

Adresată, în principal, studenților, masteranzilor și doctoranzilor în filologie, jurnalism sau comunicare, cartea semnată de Rodica Zafiu reprezintă o lucrare de referință, ce poate fi consultată cu folos de un public mult mai larg (publiciști, critici și istorici literari, consultanți politici, specialiști în marketing electoral și – *last, but not least* – politicieni și parlamentari).

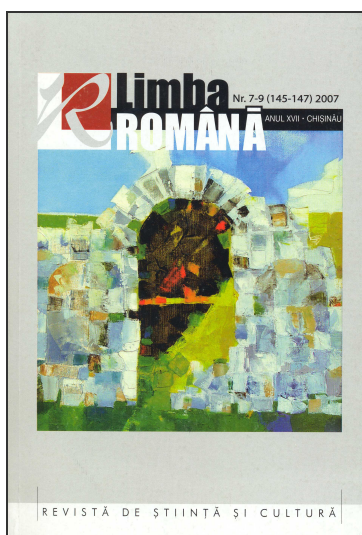
²⁶ Eugeniu Coșeriu, *Limba și politică*, în *Revista de lingvistică și știință literară*, Chișinău, 1996, nr. 5, pp. 10-29.

ADRIANA STOICHIȚOIU ICHIM

(Universitatea din București,
Facultatea de Litere)

Prezentări de reviste

Limba română. Revistă de știință și cultură, Chișinău, 2008

Anunțăm apariția numărului 9-10/2008 al revistei *Limba română* de la Chișinău, publicație editată cu sprijinul Institutului Cultural Român, o inițiativă editorială a regretatului profesor chișinăuan, Ion Dumeniuk, fost primul redactor-șef fondator al publicației (1991) și director al Departamentului de Stat al Limbilor din Republica Moldova (membru al Guvernului din 1992), unul din principalii promotori ai scrierii cu grafia latină în Republica Moldova și militant competent și devotat pentru susținerea statutului de expresie unică de cultură a limbii române pentru toți vorbitorii acesteia.

Limba română ce apare la Chișinău are în componența colegiului de redacție specialiști din Republica Moldova și din numeroase centre universitare din România și binemerită aprecierile noastre pentru modul exemplar în care servește programul asumat prin subtitlu: „Revistă de știință și cultură”.

Din numărul pe care îl prezentăm, sunt de menționat rubrica aniversară „Casa Limbii Române la zece ani”, de rememorare și apreciere a activității acestei instituții de știință și de înaltă conștiință profesională (sub direcția lui Alexandru Bantoș), dar, mai ales, o importantă secțiune cuprinzând articole ce marchează un an de la moartea lui Silviu Berejan, eminent lingvist român din Republica Moldova, unul dintre inițiatorii și conducătorii mișcării oamenilor de știință și de cultură pentru redeșteptarea națională de după 1989, în lupta pentru recâștigarea drepturilor firești ale limbii române din Moldova din stânga Prutului. Prin înalta sa conștiință și prin funcțiile importante în structurile de conducere ale Academiei de Științe a Republicii Moldova, pe care le-a deținut (director al Institutului de Limbă și Literatură, coordonator al Secției de Științe Socioumane), Silviu Berejan a fost sufletul acestei mișcări pentru ideea de limbă română unitară într-un spațiu etnic, limbă ale cărei drepturi au fost proclamate curajos și argumentate, alături de colegii și colaboratorii săi, cu deplină știință și cu îndreptățită pasiune.

Articolele omagiale semnate de filologi din România și din Republica Moldova conturează tabloul unei personalități, adevărată conștiință a lingvisticii românești contemporane.

STELIAN DUMISTRĂCEL

(Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași,
Facultatea de Litere, Catedra de Jurnalistică
și Științele Comunicării)